

ΑΒΕΚΤ 00447

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ**

ΧΡΗΣΤΟΣ Α. ΔΕΡΜΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΤΥΧΙΟΥΧΟΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΤΡΟΦΟΣ Ι.Κ.Υ.

**ΣΥΛΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΝΟΟΤΡΟΠΙΕΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΛΗΣΤΡΙΚΟ ΛΑΪΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ (1900-1930)**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΘΗΝΑ 1994

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ**

ΧΡΗΣΤΟΣ Α. ΔΕΡΜΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΤΥΧΙΟΥΧΟΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΤΡΟΦΟΣ Ι.Κ.Υ.

**ΣΥΛΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΝΟΟΤΡΟΠΙΕΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΛΗΣΤΡΙΚΟ ΛΑΪΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ (1900-1930)**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΘΗΝΑ 1994

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ**

ΧΡΗΣΤΟΣ Α. ΔΕΡΜΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

**ΣΥΛΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΝΟΟΤΡΟΠΙΕΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΛΗΣΤΡΙΚΟ ΛΑΪΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ (1900-1930)**

Διδακτορική διατριβή υποβληθείσα στο Πάντειο
Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΤΗΤΗΣ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΕΛΟΣ : ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΕΛΤΣΟΣ

ΜΕΛΟΣ : ΝΕΟΚΛΗΣ ΣΑΡΡΗΣ

ΑΘΗΝΑ 1994

Στον πατέρα μου

«L'Histoire, est elle aussi
une écriture, jeu de structures»

Roland Barthes

«Νομίζετε πως το παρελθόν, επειδή πλέον βιώθηκε είναι
τελειωμένο και αμετάβλητο; Αχ όχι, τα ρούχα του είναι
ραμμένα από ευμετάβλητο ταφτά και κάθε φορά που το
κοιτάμε, το βλέπουμε και μέσα σε άλλα χρώματα»

Milan Kundera, «Η ζωή είναι αλλού»

«...που μέγαν τρόμον έσπερνεν μέσ' στις ψυχές των οδοιπόρων, όταν μαχαίρια άστραφταν και
καριοφίλια ή γκράδες, εμπρός στα στήθη των ταξιδιωτών, όταν στον δρόμο αυτόν, μοίρα κακή
τους έριχνε στα χέρια των ληστανταρτών, που φουσανέλλα λερή φορώντας, έτσι καθώς
προβάλλανε από την μπούκα μιας σπηλιάς, με παλληκάρια μοιάζανε του Οδυσσέα
Ανδρούτσου, σαν νάταν ο τόπος το Χάνι της Γραβιάς....»

Ανδρέας Εμπειρικός, «Ο δρόμος»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	4
------------------	---

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	7
---------------	---

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα: Μύθοι, παραστάσεις και ιδεολογίες. Μεθοδολογικοί προβληματισμοί και εννοιολογικά ζητήματα	10
α. Υποθέσεις έρευνας επί του υλικού διαπραγμάτευσης.....	11
β. Ερωτήματα που αφορούν τους τρόπους διαπραγμάτευσης του υλικού.....	12
A. Εννοιολογικές παράμετροι του υλικού.....	13
Ι. «Η σιωπή δε σημαίνει απουσία» ή γιατί τα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος είναι αξιόπιστα ιστορικά τεκμήρια.....	13
ΙΙ. Ο τρόπος θέασης του υλικού.....	20
ΙΙΙ. Παραλογοτεχνία και λαϊκό μυθιστόρημα ή «Combats pour la terminologie».....	23
ΙV. Ο μεταβατικός χαρακτήρας του ληστρικού μυθιστορήματος.....	30
B. Μεθοδολογικοί προβληματισμοί και προσεγγίσεις.....	37

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ
ΤΟ ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Κεφάλαιο Ι. Τυπολογία του λαϊκού μυθιστορήματος στην Ελλάδα. Το ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα ως κυρίαρχο φιλολογικό είδος στην περίοδο 1900-1930	49
Κεφάλαιο ΙΙ. Προϊστορία του ληστρικού μυθιστορήματος.....	60
Κεφάλαιο ΙΙΙ. Εκδοτικοί οίκοι και εκδότες. Οργάνωση, παραγωγή, κυκλοφορία	63
Κεφάλαιο ΙV. Οι συγγραφείς των ληστρικών μυθιστορημάτων.....	73
Κεφάλαιο V. Τα έργα	84

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ
ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ, ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΟΜΗ ΤΟΥ
ΛΗΣΤΡΙΚΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ

Κεφάλαιο I. Τίτλοι και υπότιτλοι. Η μάχη της «παράδοσης».....	91
I.A. Οι τίτλοι ή «ο ένας και μοναδικός τίτλος του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος»	91
I.B. Η μορφή του πρώτου εσώφυλλου	99
 Κεφάλαιο II. Ενδεικτική ανάλυση κειμένου του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος.....	103
II.A. Η δομή των ιστοριών του ληστρικού μυθιστορήματος.....	104
II.B. Σχηματική απεικόνιση των τρόπων συνδυασμού των ακολουδιών του κειμένου.....	112
II.Γ. Παρατηρήσεις επί των διαφόρων ακολουδιών των ιστοριών του παραδείγματος.....	113
II.Δ. Οι λειτουργίες των δρώντων προσώπων και η σύσταση της κύριας ακολουθίας	117
II.E. Παρατηρήσεις επί των λειτουργιών των δρώντων προσώπων και των υπολοίπων συστατικών στοιχείων του ληστρικού μυθιστορήματος.....	130

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ
ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ (DISCOURS) ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΟΥ
ΛΗΣΤΡΙΚΟΥ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ

Κεφάλαιο I. Οι κυρίαρχες παραστάσεις του ληστή στο ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα.....	140
I.A. Τρόποι εκφοράς των παραστάσεων του ληστή στα κείμενα.....	141
I.B. Τα δεμελειώδη στοιχεία των παραστάσεων του ληστή.....	142
I.B.α. Εξωτερικά χαρακτηριστικά και ονοματοδοσία.....	143
I.B.β. Προσωπικές ιδιότητες και συναισθήματα.....	146
I.B.γ. Τρόπος εμφάνισης στη σκηνή της δράσης.....	152
I.B.δ. Λημέρια και χώρος δράσης.....	154
I.B.ε. Αιτίες περάσματος στη ληστεία.....	160

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφάλαιο II. Οι κυρίαρχες παραστάσεις της ληστείας στο ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα.....	166
II.A. Η ληστεία σε αντίθεση προς το κράτος. Παραδοσιακή κοινωνία και νέα κατάσταση πραγμάτων.....	167
II.B. Ληστεία και «κοινωνική ληστεία».....	178
II.Γ. Το κύκλωμα της ληστείας.....	193
 Κεφάλαιο III. Κλίμακες αξιών, κοινωνικοί κανόνες και στερεότυπα του κόσμου των ληστών.....	200
III.A. Οργάνωση της ληστρικής συμμορίας και κανόνες λειτουργίας της.....	201
III.A.α. Συγκρότηση ιεραρχιών και ληστρική συμμορία.....	202
III.A.β. Κανόνες και πρακτικές του κόσμου των ληστών.....	207
III.B. Ηθικές αξίες του κόσμου των ληστών.....	216
 ΕΠΙΛΟΓΟΣ	224
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	227

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα 1: Η δομή του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος κατά το αφηγηματικό μοντέλο.....	240
 Παράρτημα 2: Παραδείγματα ανάλυσης κειμένων του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος κατά το αφηγηματικό μοντέλο.....	244
 Παράρτημα 3: Το σύνολο των γνωστών τίτλων του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος κατά συγγραφείς	258

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Ε. Hobsbawm αναφερόμενος στο φαινόμενο της ληστείας σημείωνε ότι «λίγα δέματα μας ενδιαφέρουν σε γενικά πλαίσια περισσότερο από τις περιπέτειες των ληστών» (Hobsbawm, 1975:7). Η παραπάνω διαπίστωση ισχύει, σε γενικές γραμμές, και για τον ελλαδικό χώρο, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά το ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα. Η επιστημονική ενασχόληση, αντίθετα, με τη διαμόρφωση και την εκφορά των συλλογικών παραστάσεων του ληστρικού φαινομένου καθυστέρησε αισθητά. Διαφάνηκε, ταυτόχρονα, ένα πεδίο έρευνας παραμελημένο εξαιτίας των ιδεολογημάτων και των προβολών αρκετών γενεών, και γι' αυτό απονεκρωμένο σε μεγάλο βαθμό.

Η κυριότερη όμως αιτία για την αγνόηση αυτού του πεδίου έρευνας είναι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίστηκε η συγκυρία των τελευταίων δεκαετιών συνολικά. Οι κοινωνικές, πολιτικές και ιδεολογικές αντιπαραθέσεις της προβλήθηκαν, βέβαια, αρκετές φορές στο επιστημονικό και στο ιστοριογραφικό πεδίο, μέσα από αναφορές στο σχετικά πρόσφατο παρελθόν. Ο επιλεκτικός χαρακτήρας όμως των αναφορών αυτών υποδηλώνει την κατά το δοκούν χρησιμοποίησή του και την τελική απογύμνωσή του από τα πλούσια σε σημάνσεις μηνύματά του. Τα κείμενα της λαϊκής κουλτούρας ιδιαίτερα, όταν δεν αποσιωπήθηκαν συνειδητά από την επίσημη ιστορία, είτε περιφρονήθηκαν και αφέθηκαν στη τύχη τους είτε παραποιήθηκαν από τον άκριτο εκστασιασμό των λογίων και των διανοουμένων. Με τον τρόπο αυτό, όμως, αντλήθηκε και παρουσιάστηκε η σκιώδης επιφάνεια ενός παρελθόντος, συχνά ωραιοποιημένου και διαμεσολαβημένου από παραστάσεις όπου αναβίωναν με νέα διάσταση, οι αντίστοιχες παραστάσεις της γενιάς του 1930. Δειγματικά αναφέρουμε ως επικρατέστερη από αυτές την αναζήτηση της ελληνικότητας και της λαϊκότητας στα κείμενα του Μακρυγιάννη και στους πίνακες του Θεόφιλου, στο Θέατρο Σκιών ή, ακόμα πιο πίσω, στον Ερωτόκριτο του Β. Κορνάρου. Οι νέες όμως αυτές ιδεολογικές προσλήψεις διαμεσολάβησαν το ιστοριογραφικό έργο μέσα από παραμορφωτικούς καθρέφτες, που είτε παρουσίαζαν τους κλέφτες και τους αρματολούς σε αγαστή σύμπνοια να μάχονται ενάντια στον «ξένο κατακτητή», εντάσσοντάς τους σε μια «εθνική ρητορική», είτε, σε αντιδιαστολή με τις παραπάνω «εθνικές» και συλλογικές προσλήψεις αντίστοιχων φαινομένων, πρόβαλαν τις αντιπαραθέσεις της σύγχρονης συγκυρίας στα ιστορικά τεκμήρια του πρόσφατου παρελθόντος. Οι ληστές, έτσι, του ιδ' αιώνα παρουσιάστηκαν, για την αποκωδικοποίηση της λαϊκής ιδεολογίας, ως η ενσάρκωση της

ήπτας μιας γενιάς και μιας συγκεκριμένης ιδεολογίας. Με τον τρόπο αυτό όμως αποτράπηκε η προσέγγιση του σχετικά πρόσφατου παρελθόντος μέσα από τους ιστορικοκοινωνικούς και ιδεολογικούς όρους που το δημιουργούν και το αναπαράγουν.

Πρόδεσή μου στην παρουσίαση της έρευνας που ακολουθεί, είναι η ιστοριογραφική ανάδειξη των κειμένων του λαϊκού μυθιστορήματος και, ταυτόχρονα, η αιτιολόγηση της θέσης ότι τα κείμενα αυτά, και γενικότερα τα (αντι)κείμενα του λαϊκού πολιτισμού, συνιστούν αξιόπιστες πηγές ιστοριογραφικού έργου. Πρόκειται για κείμενα που πρέπει να αντιμετωπιστούν με αντίστοιχα μεθοδολογικά εργαλεία, των οποίων ταυτόχρονα δοκιμάζεται το εύρος των δυνατοτήτων τους * κείμενα που εμπεριέχουν ένα σύνολο πληροφοριακών, ιστορικών και κοινωνιολογικών, στοιχείων και που αξιολογούνται, στο σύνολό τους, ως τεκμήρια μιας «υπό οικοδόμηση» ιστορίας των νοστροπιών και της λαϊκής ιδεολογίας στην Ελλάδα.

Η πορεία της διδακτορικής έρευνας στα ελληνικά επιστημονικά ιδρύματα, είναι συνήδως πορεία μοναχική. Ωστόσο, είχα τη χαρά και την τύχη να συναντήσω ανθρώπους οι οποίοι με βοήθησαν σ' αυτή, την όχι πάντα εύκολη, διαδρομή, που με στήριξαν ή πίστεψαν στο έργο μου.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον Κωνσταντίνο Παπαθανασόπουλο, επιβλέποντα καθηγητή της διατριβής και τα μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής, κ.κ. Γιώργο Βέλτσο και Νεοκλή Σαρρή.

Τους Νίκο Θεοτοκά και Νίκο Κοταρίδη για τη συνεχή φιλική και επιστημονική υποστήριξη, που μου παρείχαν.

Το Σωτήρη Δημητρίου, φίλο και συνάμα δάσκαλο εξέχοντα.

Το Στάθη Δαμιανάκο, για το γνήσιο ενδιαφέρον του και τις φιλικές του υποδείξεις, ήδη από τον καιρό που ξεκίνησα στο Παρίσι την ενασχόλησή μου με τα «ληστρικά» θέματα.

Το Σπύρο Ασδραχά, με τον οποίον η εκπόνηση ενός μεταπτυχιακού μετατρέπεται σε διαδικασία συνεχούς διερεύνησης και επαναδιαπραγμάτευσης του εξεταζόμενου υλικού.

Τους Maurice Godelier και Marc Ferro για τους ετερόκλητους δρόμους που μου άνοιξαν με τα σεμινάριά τους, κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο Παρίσι.

Το Δημήτρη Χανό, που η «ανακάλυψη» της πλούσιας προσωπικής του συλλογής από όλα τα είδη ελληνικού λαϊκού αναγνώσματος, η μεγάλη αγάπη του για αυτά τα έντυπα,

καδώς και η γνώση του «παραλογοτεχνικού χώρου», αποδείχθηκαν καθοριστικές για το ξεκίνημα και την ολοκλήρωση της έρευνας.

Τη Μαρία Παναγιωτοπούλου για την ουσιαστική της συμβολή στη φιλολογική επεξεργασία του κειμένου της διατριβής.

Το φίλο Γιάννη Κυριακάκη για τις ατέλειωτες νυχτερινές μας συζητήσεις. Τον Κώστα Λύγκα για την ειλικρινή φιλία του.

Το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών, τέλος, για την οικονομική υποστήριξη που μου παρείχε.

Αθήνα, Οκτώβριος 1993

ΕΙΣΑΓΩΓΗ**ΤΟ ΛΗΣΤΡΙΚΟ ΛΑΪΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ:
ΜΥΘΟΙ, ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΕΣ. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΙ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ**

Το θέμα της διδακτορικής έρευνας αφορά τους τρόπους διαμόρφωσης και παρουσίασης των κοινωνικών και ιδεολογικών παραστάσεων του φαινομένου της ληστείας στον ελλαδικό χώρο, μέσα από τα κείμενα του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος των τριών πρώτων δεκαετιών του κ' αιώνα. Η ίδια η επιλογή του συγκεκριμένου φιλολογικού είδους (*genre*¹) χρήζει σχολιασμού. Κριτήριό μας αρχικό για την επιλογή των συγκεκριμένων κειμένων από τα πολυάριθμα και ποικίλα κείμενα του ελληνικού λαϊκού παραλογοτεχνικού αναγνώσματος, είναι η διαπίστωση ότι το φιλολογικό είδος του ληστρικού μυθιστορήματος, ήταν το κυρίαρχο επί των άλλων παρομοίων φιλολογικών ειδών στις αρχές του κ' αιώνα, τόσο των εγχωρίων όσο και των ξένων φιλολογικών ειδών που εκδίδονται την ίδια χρονική περίοδο. Με τη μελέτη των κειμένων αυτών επιχειρούμε να ερμηνεύσουμε τους τρόπους πρόσληψης και διαμόρφωσης των συλλογικών παραστάσεων (*représentations*) γύρω από το φαινόμενο της ληστείας, παραμένοντας στο ιδεολογικό και ηθικό σύμπαν των κειμένων.

Θεωρώντας τα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος ως ένα σύνολο γραπτών μαρτυριών της ιστορίας των λαϊκών νοοτροπιών και της ιδεολογίας στον ελλαδικό χώρο, οριοθετούμε το σύνολο αυτό καταρχήν με βάση τη δεματολογία τους. Αυτή αφορά τις αφηγηματικές (μυθ)ιστορίες γνωστών ιστορικών προσώπων - ληστών του τέλους του ιδ' και των αρχών του κ' αιώνα. Τα κείμενα αυτά συνενώνουμε κάτω από τον κοινό τίτλο **Ληστρικό λαϊκό μυθιστορήμα**.

1. Ο T. Todorov (= *Introduction à la littérature fantastique*, Seuil, Paris, 1970, σελ. 10) υποστηρίζει ότι «...μόνο η μαζική λογοτεχνία (αστυνομικές ιστορίες, μυθιστορήματα σε συνέχειες, επιστημονική φαντασία, κλπ.) μπορεί να προσλαμβάνει την έννοια του είδους...», ενώ ο M. Angenot (= *Le roman populaire. Recherches en paralittérature*, Les presses de l' Université du Québec, Montreal, 1975, σελ. 13) αν και θεωρεί απόλυτη την παραπάνω άποψη, θεωρεί ότι «...στο παραλογοτεχνικό πεδίο μια τυπολογία των ειδών θα είχε περισσότερη τύχη να είναι επιχειρησιακή...». Για την απόδοση του όρου *genre* προκρίνουμε τον όρο «φιλολογικό είδος» ως τον περισσότερο ακριβή για τα κείμενα του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος. Βλ. επίσης, O. Ducrot / T. Todorov, «Genres littéraires», στο, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Seuil, Paris, 1972, σελ. 193-201.

α. Υποθέσεις έρευνας επί του υλικού διαπραγμάτευσης

Οι κύριες υποθέσεις έρευνας που διατυπώνουμε για το σύνολο των κειμένων του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος, είναι οι ακόλουθες:

i) Το ελληνικό ληστρικό μυθιστόρημα ανήκει στο ευρύτερο ρεύμα της ονομαζόμενης παραλογοτεχνίας και, ιδιαίτερα, εντός του πλαισίου του λαϊκού αστικού μυθιστορήματος συνεχειών (*roman populaire, popular roman*). Παρουσιάζει ωστόσο βασικές ιδιομορφίες που αφορούν τη συνάφεια παραγωγής του, τη δεματολογία του και την οργάνωση της αφηγηματικής του δομής. Η ανάδυση των ιδιομορφιών αυτών μας οδηγεί στην υποστήριξη της θέσης ότι το ληστρικό μυθιστόρημα είναι ένας μεταβατικός τύπος λαϊκού μυθιστορήματος στην πορεία διαμόρφωσης του λαϊκού αστικού μυθιστορήματος στον ελλαδικό χώρο.

Τα θέματα αυτά δίδουμε στη συνέχεια της Εισαγωγής και στο Πρώτο Μέρος της διατριβής που αφορά το πραγματολογικό υλικό.

ii) Το σύνολο των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος, παρόλη την εμφανή πολυμορφία που φαίνεται να παρουσιάζει, ακολουθεί μια εσωτερική λογική συγκρότηση, με έντονη αφηγηματική ομοιομορφία. Θεωρούμε ότι το σύνολο των κειμένων ανταποκρίνεται σε μια δομή - μοντέλο, η οποία μπορεί να αναδειχτεί με την κατάλληλη ανάλυση περιεχομένου (*analyse de contenu, analyse textuelle*). Η δομή-μοντέλο (*structure-modèle*) λαμβάνεται ως ιδεατός τύπος, του οποίου όλα τα κείμενα της σειράς (*série*) συνιστούν ένα συγκεκριμένο μετασχηματισμό. Μας παρέχεται έτσι η δυνατότητα να αναλυθούν τα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος και, στη συνέχεια, να ερμηνευθούν ως μετασχηματισμοί, με βάση τη δομική τους ομοιοστασία ως προς την κύρια δομή - μοντέλο* και παραπέρα, να διατυπώσουμε την υπόθεση ότι το σύνολο των κειμένων ανταποκρίνεται σε μια μονοτυπική δομή. Το μοντέλο αυτό βρίσκεται σε στενή συνάρτηση με το σύνολο των παραστάσεων που εκφέρονται στο λόγο των κειμένων και που πιθανά συγκλίνει με τις δομές των νοοτροπιών και της λαϊκής ιδεολογίας της εποχής των κειμένων.

Τα παραπάνω θέματα δίδονται στην ενότητα της Εισαγωγής που αφορά τη σύνοψη των μεθοδολογικών πρακτικών και των προτάσεων ανάλυσης* επίσης στο Δεύτερο Μέρος, που καταπιάνεται με την παραδειγματική ανάλυση κειμένου και τα συνακόλουθα προβλήματα που αντιμετωπίζει μια τέτοιου τύπου διαδικασία και, τέλος, στα Παραρτήματα 1 και 2, όπου αναφερόμαστε σε περισσότερα παραδείγματα ανάλυσης, καθώς και στην παρουσίαση του γενικού αφηγηματικού μοντέλου των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος.

iii) Η ανάλυση και η ερμηνεία του λόγου των κειμένων (analyse de discours) θα μας οδηγήσει στη σύσταση του συνόλου των ιδεολογικών παραστάσεων, έτσι όπως εκδηλώνονται και παρουσιάζονται στα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος, περί των φαινομένων της ληστείας στον ελλαδικό χώρο του ιδ' και κ' αιώνα. Θα αναδυθούν, έτσι, οι εικόνες και οι παραστάσεις του ένοπλου παράνομου, η συγκρότηση του ηθικού κόσμου της ληστείας και, τέλος, θα προβληθεί η αντίθεση της ληστείας με την κρατική οντότητα. Θεωρούμε ότι η ληστεία χαρακτηρίζεται στο λόγο των κειμένων ως ένα παραδοσιακό φαινόμενο, αναπόσπαστο με τις δομές της κοινωνίας της εποχής του και σε αντιπαράθεση με την κρατική οργάνωση. Παρουσιάζεται ως η μάταιη και απέλπιδα μάχη του συνόλου της τοπικής κοινωνίας ενάντια στην υποταγή του στην κρατική οντότητα, και η εικόνα του ληστή εμφανίζεται ως η ενσάρκωση της παραδοσιακής δικαϊκής κατάστασης πραγμάτων. Ο ληστής σκιαγραφείται έτσι ως ο ήρωας και ο υπερασπιστής των παραδοσιακών αξιών της τοπικής κοινωνίας, που βρίσκονται σε κίνδυνο εξαιτίας της παγίωσης της νέας πραγματικότητας.

Η παρουσίαση και οριοθέτηση των παραστάσεων, που αφορούν την παραπάνω υπόθεση, διενεργείται στο Τρίτο Μέρος της διατριβής, το σχετικό με την ανάλυση του λόγου των κειμένων του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος.

Β. Ερωτήματα που αφορούν τους τρόπους διαπραγμάτευσης του υλικού

Τα άμεσα ερωτήματα που προκύπτουν σε σχέση με την αναζήτηση, την επεξεργασία και την ερμηνεία των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος, αφορούν, καταρχήν, την οριοθέτηση και αξιολόγηση ενός συγκεκριμένου πραγματολογικού υλικού, θεωρούμενου ως ιστορικό τεκμήριο και κατά, δεύτερο λόγο, τον τρόπο επεξεργασίας αυτού του υλικού, τις μεθόδους και τις τεχνικές προσπέλασής του. Θα αναφερθούμε με συντομία στα δύο αυτά κύρια θέματα, επειδή η αναφορά και η συνόψισή τους προαπαιτείται για την ανάλυση των ενοτήτων που διαπραγματευόμαστε στη συνέχεια.

A. Εννοιολογικές παράμετροι του υλικού

Τα εννοιολογικά προβλήματα και οι οριοθετήσεις, μεθοδολογικού και θεωρητικού κυρίως περιεχομένου, καθώς επίσης και οι δυσχέρειες που αφορούν την ίδια τη δυνατότητα ανεύρεσης του αντίστοιχου υλικού,² εμφανίζονται ταυτόχρονα με την πρόθεση του ερευνητή να ασχοληθεί με κείμενα του τύπου αυτού.

I. «Η σιωπή δε σημαίνει απουσία» ή, γιατί τα κείμενα του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος είναι αξιόπιστα ιστορικά τεκμήρια

Η κύρια δυσκολία, που εξ αρχής αντιμετωπίζει η έρευνα του ληστρικού μυθιστορήματος, αφορά την επιχειρηματολογία του ερευνητή περί του αξιόπιστου των κειμένων αυτών ως πληροφοριακών πηγών και ιστορικών τεκμηρίων. Αν και η ενασχόληση με τη συλλογή, καταγραφή, ταξινόμηση και ερμηνεία ενός υλικού κύρια αγροτικής προέλευσης, όπως τα δημοτικά τραγούδια, οι ενδυμασίες, τα αντικείμενα λαϊκής τέχνης, οι δρήνοι, τα αλφαβητάρια και, ευρύτερα, ό,τι συνιστά αυτό που οι λαογράφοι και οι εθνολόγοι αποκαλούν λαϊκό πολιτισμό και λαϊκή κουλτούρα,³ είναι πλέον

2. Ένα σημαντικό εμπόδιο εντοπίζεται καταρχήν στην αρχειακή αναζήτηση αυτών των κειμένων, στα επίσημα ιδρύματα, στις δημόσιες βιβλιοθήκες, στις ακαδημαϊκές βιβλιογραφήσεις κ.ο.κ. Αντιλαμβάνεται κανείς ότι κείμενα τέτοιου είδους θεωρούνται, από μια συγκεκριμένη και παραδοσιακή αντίληψη περί ιστορίας, ως μη αποδεκτά ιστορικά αντικείμενα και, άρα, μη άξια διατήρησης στην επίσημη μνήμη των δημόσιων βιβλιοθηκών και, ακόμη παραπέρα, ως μη αποδεκτά σύνολα παροχής ιστοριογραφικών πληροφοριών περί της νοστορίας και της ιδεολογίας αστακών, και όχι μόνο, συνόλων. Όπως παρατηρεί ο Γ. Βελουδής, (= «Το σύγχρονο λαϊκό μυθιστόρημα», στο, *Αναφορές. Εξη νεοελληνικές μελέτες*, Φιλιππούτης, Αθήνα, 1983, σελ. 111) «Τα λαϊκά φυλλάδια και περιοδικά (...) ούτε οι δημόσιες βιβλιοθήκες τα συλλέγουν, ούτε οι επίσημες βιβλιογραφίες τ'αναγράφουν -κ'είναι κι'αυτό μια επιπλέον μαρτυρία για την προκατειλημμένη στάση δύο εξ ορισμού "αντικειμενικών" κι'ουδέτερων πολιτισμικών φορέων απέναντι στα γραφτά τεκμήρια της λαϊκής κουλτούρας. Έτσι, ο μελετητής είναι αναγκασμένος να φέρει μόνος του σε πέρας προκαταρκτικές ευρετικές και βιβλιογραφικές ζητήσεις».

3. Οι έννοιες του λαϊκού πολιτισμού και της λαϊκής κουλτούρας περικλείουν όλο το φάσμα των επιστημονικών και ιδεολογικών αντιπαραθέσεων στην Ελλάδα, ήδη από το τέλος του 18^{ου} αιώνα. Από τη μια, η ίδια η συγκρότηση της ελληνικής λαογραφίας ως αυτόνομης επιστήμης, από την άλλη η συνάφεια και η συμπίεση της διαμόρφωσης του επιστημονικού διαλόγου με τον ιστορικό και κοινωνικό καθορισμό των ιδεολογιών και των νοοτροπιών της κάθε εποχής, περιπλέκουν ακόμη περισσότερο το πεδίο ενασχόλησης

αντικείμενο ιδιαίτερων επιστημών του ανθρώπου, τα κείμενα του λαϊκού μυθιστορήματος και, γενικότερα, του είδους του αστεακού παραλογοτεχνικού αναγνώσματος,⁴ δεν έχουν διερευνηθεί ως ιστορικά τεκμήρια στην Ελλάδα.⁵

με ό,τι θεωρείται πως αποτελεί τον ελλαδικό λαϊκό πολιτισμό. Μέχρι πρόσφατα, τα αντικείμενα της λαϊκής κουλτούρας εντάσσονταν στο χώρο της παράδοσης που ήταν στενά συναρτημένος με τον αγροτικό κυρίως πολιτισμό, ενώ η έννοια της λαϊκής λογοτεχνίας συσχετιζόταν με την προφορικότητα. (Βλ. ενδεικτικά, Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Η θεωρία της ελληνικής λαογραφίας*, Ε.Σ.Ν.Π.Γ.Π., Αθήνα, 1978, σελ. 96 και της ίδιας, *Λαογραφικά μελετήματα*, Ολκός, Αθήνα, 1975, σελ. 91). Η ίδια η διαμόρφωση της ελληνικής λαογραφίας και εθνογραφίας, που διακατεχόταν από τα σύνδρομα εθνικιστικών προβολών, δεν μπόρεσε να απεμπλακεί από τη μονομερή ανάπτυξη της συγκριτικής μεθόδου, της απλής, δηλαδή, συλλογής και της χωρίς ερμηνευτικές παραμέτρους καταγραφής, του αντίστοιχου υλικού της. Εξίσου δεν μπόρεσε να απαλλαγεί από τον περιορισμό της στο χώρο της «υπαίθρου», αγνοώντας παντελώς τον αστεακό χώρο, και από την έλλειψη διαλόγου με τις άλλες ιστοριοκοινωνικές επιστήμες. (Βλ. ενδεικτικά, Σ. Δαμιανάκος, «Ετερότητα και εθνογραφία. Για μια κοινωνιολογική προσέγγιση του λαϊκού πολιτισμού» και «Ακαδημαϊκή λαογραφία και αγροτική κοινωνία. Μια χαρακτηριστική περίπτωση: η μυθοποίηση του κλέφτικου», στο, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Πλέθρον, Αθήνα, 1987, σελ. 21-39 και 41-69, του ίδιου, «Λαϊκός πολιτισμός», π. *Επιστημονική Σκέψη*, τ. 19, (1984), σελ. 52-61, Β. Νιτσιάκος, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, Οδυσσεύς, Αθήνα, 1991, του ίδιου, «Λαογραφία και Κοινωνιολογία», π. *Διαβάζω* (αφιέρωμα στη Λαογραφία), τεύχος 245, (1990), σελ. 27-29).

4. Τις ίδιες δυσκολίες συνάντησε και η έρευνα άλλων (αντι)κειμένων του αστεακού λαϊκού πολιτισμού, όπως είναι το ρεμπέτικο τραγούδι, το λαϊκό θέατρο σκιών, ο εμπορικός «λεγόμενος» κινηματογράφος των δεκαετιών του 1930-40 και 1950-1970, κ.ο.κ. Βλ. ενδεικτικά, Σ. Δαμιανάκος, *Κοινωνιολογία του ρεμπέτικου*, Ερμείας, Αθήνα, 1976, του ίδιου, «Το ρεμπέτικο τραγούδι: εθνολογικές και ταξικές συνιστώσες», «Λαϊκός πολιτισμός και περιθωριακές ομάδες. Με αφορμή το ελληνικό ρεμπέτικο», «Ασίκηδες και ρεμπέτες: από την εθνοτική στην ταξική ταυτότητα» και «τούρκικος και ελληνικός караγκιόζης: μια παράλληλη ανάγνωση», στο, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, όπ.π., σελ. 109-152, 153-167, 169-181 και 183-228, O. Revault d'Allonnes, «L'art contre la société: Une culture dominée: le rébetiko», στο, *La création artistique et les promesses de la liberté*, Paris, Klincksieck, 1973, Η. Πετρόπουλος, *Ρεμπετολογία*, π. *Ιχνευτής*, Αθήνα, 1990, Γ. Κιουρτσάκης, *Προφορική παράδοση και ομαδική δημιουργία, το παράδειγμα του Καραγκιόζη*, Κέδρος, Αθήνα, 1983, Γ. Σηφάκης, *Η παραδοσιακή δραματολογία του Καραγκιόζη: πρώτη προσέγγιση*, Ο Πολίτης (ανάτυπο), Αθήνα, 1979. Για τον ελληνικό «εμπορικό» κινηματογράφο υπάρχουν μόνο νύξεις και αναφορές, σε αντίθεση με τις πολυάριθμες μελέτες για τον λεγόμενο «ποιοτικό» ή νέο ελληνικό κινηματογράφο της περιόδου 1970-1980.

5. Η σημαντικότερη προσπάθεια ανάλυσης του λόγου κειμένων λαϊκού μυθιστορήματος, που αναγνωρίζει ωστόσο τα στενά όρια ανάπτυξής της, παραμένει το μελέτημα του Γ. Βελουδής, «*Το σύγχρονο λαϊκό μυθιστόρημα*», όπ.π., σελ. 102-136 και 154-157. Η ανάλυση όμως αφορά μόνο στο σύγχρονο ελληνικό

Θεωρούμε ότι τα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος, εντός των πλαισίων της προτεινόμενης ανάγνωσης (lecture, reading⁶) που επιχειρούμε, συνιστούν ένα σύνολο αξιόπιστων μαρτυριών ως προς τη χρονική περίοδο στην οποία αναφέρονται, σε ό,τι αφορά κυρίως το επίπεδο της ιστορίας των νοοτροπιών και της ιδεολογίας.⁷ Αποτελούν

αισθηματικό μυθιστόρημα που εμφανίζεται κυρίως μετά τη δεκαετία του 1940. Βλ. επίσης, το αφιέρωμα του περιοδικού *Διαβάζω* (= τ. 100, {1984}) για το αισθηματικό λαϊκό μυθιστόρημα, Η. Χ. Παπαδημητράκοπουλος, «Τα ληστρικά», στο, *Παρακείμενα*, Κέδρος, Αθήνα, 1983, σελ. 127-147, Μ. Μερακλής, *Τι είναι λαϊκή λογοτεχνία*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1988 και του ίδιου, «Παραλογοτεχνία», *Παρνασσός*, 25 (1983), Τιμητικός τόμος εις μνήμην Γεωργίου Θ. Ζώρα, σελ. 567-587. Κάποιες άλλες βιβλιογραφικές επισημάνσεις ή και εγχειρήματα ανάλυσης του φαινομένου της ελληνικής παραλογοτεχνίας, έχουν να κάνουν με συλλέκτες και λάτρεις του είδους. Βλ. Α. Δούρβαρης, *Ο Α. Κυριακός και το λαϊκό ανάγνωσμα*, Στιγμή, Αθήνα, 1992, Δ. Χανός, *Η λαϊκή λογοτεχνία*, τόμοι 8, Αθήνα, 1987, του ίδιου, *Το αστυνομικό μυθιστόρημα και ο περιοδικός τύπος*, Αθήνα, 1980, Κ. Κάσσης, *Το ελληνικό λαϊκό μυθιστόρημα 1840-1940*, Αθήνα, 1983.

6. Ως ανάγνωση θεωρούμε τη διερεύνηση και αποκωδικοποίηση του κειμένου μέσω της προτεινόμενης ανάλυσής του, η οποία οριοθετεί και την επιστημονική «δυνατότητα» του ερευνητή στην αποδόμηση του κειμένου αυτού, και, περαιτέρω, στην ερμηνεία των κρυμμένων σημασιών του. Βλ. Σ. Δημητρίου, *Λεξικό όρων 1, Σημειολογικής και δομικής ανάλυσης της τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα, 1978, σελ. 58-59, Todorov/Ducrot, *Dictionnaire...*, ό.π., σελ. 107. Ο J. Starobinski (= «Η λογοτεχνία, το κείμενο και ο ερμηνευτής», στο, J. Le Goff / P. Nora, (επιμ.), *Το έργο της ιστορίας*, τόμος Ι, σελ. 248) σημειώνει ότι «για να παρατηρήσουμε σ'ένα έργο τους συσχετισμούς μορφών, εικόνων, στυλιστικών φαινομένων, κ.λ.π., πρέπει απαραίτητως να τοποθετηθούμε έξω από το έργο και να το υποβάλουμε σε μιαν εξασκημένη ανάγνωση· επιπλέον, για να διατυπώσουμε τα φαινόμενα που παρατηρούμε, πρέπει να προστρέξουμε στην περιγραφική γλώσσα μιας άλλης εποχής (της δικής μας) και μιας άλλης διανοητικής κατηγορίας (της σύγχρονης μας γνώσης)».

7. Ο M. Angenot (= ό.π., σελ. 12) αναφερόμενος στη διαμόρφωση της ρητορικής, των μοτίβων και της ιδεολογίας της παραλογοτεχνίας, σημειώνει ότι οποιαδήποτε «...συστηματική έρευνα των παραλογοτεχνικών μορφών του ιδ' και του κ' αιώνα, θα βρισκόταν σε στενή συσχέτιση με την ιστορία των νοοτροπιών». Βλ. και L. Chevallier, *Classes laborieuses et classes dangereuses à Paris*, Paris, Plon, 1958. Σε ό,τι αφορά την ιστορία των νοοτροπιών και την παρουσίαση του σχετικού προβληματισμού, βλ. κυρίως, P. Ariès, «L'histoire des mentalités», στο, Jacques Le Goff, (sous la direction), *La nouvelle histoire*, Editions Complexe, Paris, 1988, σελ. 167-190, J. Le Goff, «L'histoire nouvelle», ό.π., σελ. 58, M. Vovelle, *Idéologies et mentalités*, La Découverte, Paris, 1985, σελ. 5-80, F. Dosse, *Η ιστορία σε ψίχουλα*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1993, σελ. 87-98, G. Duby, «Histoire des mentalités», στο, *L'Histoire et ses méthodes*, Paris, Gallimard, 1961, R. Mandrou, «L'histoire des mentalités», στο, *Encyclopaedia Universalis*, vol. 8, Paris, 1968.

από μόνα τους ιστορικά και κοινωνικά τεκμήρια, εν πολλοίς ιδιότυπα και για πολλούς μη αποδεκτά, της ιστορίας του νεοελληνικού πολιτισμού.

Η τοποθέτηση των κειμένων της λόγιας λογοτεχνίας στο πλαίσιο της κοινωνιολογικής έρευνας, η ανάγνωση και η αναψηλάφισή τους μέσα από δρόμους ετερόκλητους ή και πολλές φορές αντίθετους, θεωρείται πλέον δόκιμος τρόπος στις ιστορικές και κοινωνικές επιστήμες.⁸ Τα λογοτεχνικά κείμενα, εμπεριέχουν ιστορικά στοιχεία και πληροφορίες, αξίες, στερεότυπα και κανόνες, παραστάσεις και προσλήψεις, που προκαλούν την ερευνητική διαδικασία, στο επίπεδο μελέτης της ιστορίας των νοοτροπιών και της κοινωνιολογίας της λογοτεχνίας και της τέχνης. Ακόμη παραπέρα, τα κείμενα του γραπτού λογοτεχνικού λόγου, όσο και τα (αντι)κείμενα ευρύτερων τομέων της τέχνης και της κουλτούρας,⁹ συνιστούν ουσιώδεις πηγές και κίνητρα για τη διερεύνηση των παραστάσεων και των προσλήψεων δεδομένων

8. Βλ. ενδεικτικά στην ελληνική βιβλιογραφία, Δ. Τζόβας, *Μετά την αισθητική. Θεωρητικές δοκιμές και ερμηνευτικές αναγνώσεις της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Γνώση, Αθήνα, 1987, Α. Τζούμα, *Η διπλή ανάγνωση του κειμένου. Για μια κοινωνιοσημειωτική της αφήγησης*, Επικαιρότητα, Αθήνα, 1991, Γ. Φαρίνου-Μαλαματάρη, *Αφηγηματικές τεχνικές στον Παπαδιαμάντη*, Κέδρος, Αθήνα, 1987, Ε. Καψωμένος, *Καλή' ναι η μαύρη πέτρα σου - Ερμηνευτικά κλειδιά στο Σολωμό*, Εστία, Αθήνα, 1992, Μ. Μερακλής, *Δεκαπέντε ερμηνευτικές δοκιμές στον Ο. Ελύτη*, Πατάκης, Αθήνα, 1984, Γ. Δάλλας, *Καβάφης και Ιστορία*, Ερμής, Αθήνα, 1974.

9. Πρβλ. την έννοια του λογοτεχνικού κειμένου ως ιστορικού τεκμηρίου με τα «εικονικά σημεία» και τον τρόπο οργάνωσής τους και παραπέρα με την έννοια του «φιλικού κειμένου» και την ανάλυση της κινηματογραφικής ταινίας, τόσο ως τεκμήριο της ιστορίας των νοοτροπιών και της ιδεολογίας, όσο και της σημειωτικής και δομικής εξέτασής της, στο επίπεδο των σημασιών και της ερμηνείας των κωδίκων. Ο U. Eco, (= «Sémiologie des messages visuels», στο, *Communications*, {1970}, No 15, σελ. 11-51) αναφέρει ότι τα εικονικά σημεία «αναπαράγουν ορισμένους όρους της κοινής αντίληψης σύμφωνα με κανονικούς αντιληπτικούς κώδικες». Παραλληλίζοντας τα «εικονικά σημεία» με τα ιστορικά «τεκμήρια», ο M. de Certeau, (= «Το ιστοριογραφικό έργο», στο, J. Le Goff / P. Nora, (επιμ.), *Το έργο της ιστορίας*, τόμος Ι, σελ. 62) θεωρεί ότι η «επιστημονική εργασία συντελείται εκεί όπου επέρχεται μεταβολή στους κώδικες αναγνώρισης και στα συστήματα αναμονής». Βλ. επίσης M. Ferro, «Η κινηματογραφική ταινία. Μια αντι-ανάλυση της κοινωνίας;», ό.π., σελ. 363-387, του ίδιου, *Analyse de film, analyse de sociétés*, Hachette, Paris, 1976, του ίδιου, *Cinéma et histoire*, Paris, 1977, C. Metz, «Propositions méthodologiques pour l'analyse du film», στο, *Essais sur la signification au cinéma*, t. II, Klincksieck, Paris, 1986, σελ. 97-110, Σ. Δημητρίου, *Μύθος, κινηματογράφος, σημειολογία, κρίση της αισθητικής*, Άλφα, Αθήνα, 1973.

κοινωνικών και ιστορικών φαινομένων, που έως τώρα ανήκαν αποκλειστικά στη δικαιοδοσία των παραδοσιακών «ιστορικών αντικειμένων και πηγών». ¹⁰

Ως ιδιάζον τεκμήριο της ιστοριογραφίας, το λογοτεχνικό «κείμενο» (*texte*, *text* ¹¹) εγγράφει και συμπυκνώνει πάνω του ένα σύνολο, τόσο ιστορικοκοινωνιολογικών όσο και μεθοδολογικών αναφορών, ¹² που μπορούν να αποδεσμευθούν στην ερευνητική διαδικασία και που όμως παρέμεναν ανεκμετάλλευτες σε μεγάλο βαθμό από την έως τώρα παραδοσιακή χρήση των ιστοριογραφικών πηγών.

Ωστόσο, ακόμη και αν η διερεύνηση των λόγιων λογοτεχνικών κειμένων μέσα από καινούργιους δρόμους, τόσο θεωρητικούς όσο και μεθοδολογικούς, έγινε αποδεκτή και κατέκτησε, ως ένα βαθμό, την ακαδημαϊκή κοινότητα με την ευρύτητα του υλικού και του πεδίου εφαρμογής νέων μεθόδων που προσφέρει, τα εμπόδια που εγείρει η ενασχόληση με τα κείμενα της ονομαζόμενης παραλογοτεχνίας, ¹³ δεν κατάφεραν να

10. «Γενικότερα, ένα «ιστοριογραφικό» κείμενο (μ'άλλα λόγια μια νέα ερμηνεία, η εφαρμογή ιδιαίτερων μεθόδων, η επεξεργασία άλλων διακριτικών στοιχείων, κάποια μετατόπιση στον ορισμό και στη χρήση του τεκμηρίου, ένας χαρακτηριστικός τρόπος οργάνωσης, κ.λπ.) εκφάνει ένα έργο τοποθετημένο μέσα σ' ένα σύνολο πραχτικών», M. de Certeau, ό.π., σελ. 29. Πρβλ. επίσης, με τον προβληματισμό για τη «διαχείριση» των νέων αντικειμένων έρευνας στον επιστημολογικό χώρο των κοινωνικών επιστημών, σε συνδυασμό με τις νέες προσεγγίσεις, σε αντιδιαστολή, αναθεώρηση ή εμπλουτισμό με τις παραδοσιακές έρευνες, στο J. Le Goff / P. Nora, (επιμ.), *Το έργο της ιστορίας*, τόμ. I, II και III, Ράππας, Αθήνα, 1981, 1983 και 1988 αντίστοιχα.

11. Βλ. Todorov/Ducrot, ό.π., σελ. 375 - 382 και Σ. Δημητρίου, *Λεξικό όρων I*, σελ. 111-112.

12. «Δεν είναι δύσκολο να αποδείξουμε ότι ιστορική έρευνα και δομική περιγραφή αλληλεξαρτώνται. Η κεντρόφυγη κίνηση που προχωρά από το έργο σ'αυτά που έγιναν πριν απ'αυτό και γύρω απ'αυτό, δεν αποτελεί παρά μιαν επικίνδυνη εκτροπή αν δεν ρυθμίζεται από τη γνώση των εσωτερικών δομών του έργου. Και, τανάπαλιν, η εσωτερική ανάλυση των ιδεών και των λέξεων που δουλεύονται μέσα σ'ένα κείμενο δεν έχει τίποτα να κερδίσει αν αγνοήσει την εξωτερική τους προέλευση και τις εξωτερικές τους απηχήσεις. Ως ένα σημείο, προτού επεκταθεί σε ερμηνεία, η στυλιστική ανάλυση επιτελεί μια λειτουργία αποκατάστασης: αποκαθιστά το κείμενο στην πληρότητα της λειτουργιάς του, το νοεί στην καθαυτή διαφορά του και στην τέλεια ύπαρξή του...», J. Starobinski, ό.π., σελ. 242.

13. Οι πιο πρωτοποριακές μελέτες σχετικά με το μυθιστόρημα, κύρια το ευρωπαϊκό, όπως αυτές του G. Lukacs, (= *Η θεωρία του μυθιστορήματος*, Άκμων, Αθήνα, 1978), του L. Goldman, (= *Για μια κοινωνιολογία του μυθιστορήματος*, Πλέδρον, Αθήνα, 1979), του M. Bakhtine, (= *Προβλήματα λογοτεχνίας και αισθητικής*, Πλέδρον, Αθήνα, 1980), τοποθετημένες στο πλαίσιο του συνολικού προβληματισμού της εποχής τους, αναφέρονται στο λόγιο αστικό μυθιστόρημα -στα μεγάλα έργα ("grands oeuvres")- και οι αναφορές ή οι συσχετίσεις με το λαϊκό μυθιστόρημα σχεδόν απουσιάζουν. Όπως παρατηρεί, ο M. Angenot, (= ό.π., σελ. 49), «Γνωρίζουμε ότι ο L. Goldman, ξαναπλάθοντας τη Θεωρία του

υπερκεραστούν πλήρως. Τα παραλογοτεχνικά κείμενα στην Ελλάδα είτε περιφρονήθηκαν είτε επιμελώς παραμελήθηκαν ως ιστορικά τεκμήρια, τόσο από τα ιδρύματα της ακαδημαϊκής κοινότητας όσο και από τους ίδιους τους ερευνητές.¹⁴

Εντούτοις, τόσο η συλλογή και η επεξεργασία όσο και η ερμηνεία των κειμένων της παραλογοτεχνίας, παρόλες τις κατά καιρούς δυσκολίες που συνάντησαν στην αποδοχή τους,¹⁵ παγιώθηκαν στη διεθνή επιστημονική πρακτική και βιβλιογραφία. Από την άλλη

μυθιστορήματος, του Lukacs και τις αναλύσεις του Girard, ορίζει το μυθιστόρημα έτσι όπως αναπτύχθηκε στην αστική κοινωνία από τον 16ο αιώνα και μετά, ως την ειρωνική αφήγηση μιας δαιμονιακής έρευνας των αυθεντικών αξιών μέσα σε μια ξεπεσμένη κοινωνία, έναν τύπο διήγησης του οποίου η διέξοδος είναι αναγκαστικά η αποτυχία, η εγκατάλειψη από τον ήρωα της αναζήτησής του για αξίες, η μεταστροφή του στην απομόνωση ή η επιστροφή του στην ομάδα. Το μεγάλο λαϊκό μυθιστόρημα του 18' αιώνα ήταν αντίθετα, με μια κάδετη αντιστροφή της (παραπάνω) προβληματικής, η δετική αφήγηση μιας προμηθεϊκής έρευνας των αυθεντικών αξιών, μέσα σε μια αναγεννώμενη κοινωνία». Βλ. και L. Goldman, ό.π., σελ. 43-69 (και ιδιαίτερα 44-46). Βλ. επίσης, L. Lowenthal, *Για μια κριτική θεωρία της λογοτεχνίας*, Ρόπρον, Αθήνα, 1990, M. Kundera, *Η τέχνη του μυθιστορήματος*, Εστία, Αθήνα, 1988, E. Berry Burgum, *Μυθιστόρημα και κοινωνία*, Θεωρία, Αθήνα, 1982, J. P. Sartre, *Τί είναι λογοτεχνία*, Πλανήτης-70, Αθήνα, 1971. Ο L. Goldman αναφερόμενος στο λαϊκό μυθιστόρημα, ως «παράλληλη λογοτεχνία» σε συνδυασμό με τις «συμβατικές αξίες» της αστικής σκέψης, σημειώνει: «Αυτά τα αυθεντικά ή συμβατικά στερεότυπα, θεματοποιημένα στη συλλογική συνείδηση, όφειλαν να παράγουν, δίπλα στην αυθεντική μυθιστορηματική μορφή, μια παράλληλη λογοτεχνία που θα εξιστορούσε γεγονότα της στομικής ζωής και όπου θα είχε τη δυνατότητα φυσικά, εφόσον πρόκειται για ιδεολογικοποιημένες αξίες, να συμπεριλάβει έναν δετικό ήρωα. Θα ήταν ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε τους μαιάνδρους των δευτερευόντων αυτών λογοτεχνικών μορφών, που θα μπορούσαμε φυσικά να τις θεμελιώσουμε στη συλλογική συνείδηση», ό.π., σελ. 69.

14. «Αφού εντοπίσουμε όλες αυτές τις ενδείξεις, πρέπει πρώτα απ' όλα να τις συγκεντρώσουμε και να ανασυγκροτήσουμε το σύστημα στη σύνοψή του, στην τυπική του διάταξη, με βάση όλα εκείνα τα ίχνη που έχει αφήσει πίσω του. Και τότε η μεγαλύτερη προσοχή πρέπει να δοθεί σ' ό,τι αποσιωπήθηκε. Γιατί εδώ ο κίνδυνος είναι πολύ σοβαρότερος απ' ό,τι στις έρευνες οικονομικής ιστορίας, να ερμηνεύσουμε τη σιωπή ως απουσία. Οι παραλείψεις, τελικά, αποτελούν ένα βασικό στοιχείο του ιδεολογικού λόγου: η σημασία τους είναι ουσιαστική και πρέπει να αποσαφηνίζεται», G. Duby, «Κοινωνική ιστορία και ιδεολογίες των κοινωνιών», στο, J. Le Goff / P. Nora, (επιμ.), *Το έργο της ιστορίας*, τόμος III, σελ. 24.

15. Πρβλ, με τις αντιδράσεις που συνάντησε στην εποχή του (1964) το βιβλίο του U. Eco, *Κήνσορες και Θεράποντες. Θεωρία και ιδεολογία των μέσων μαζικής επικοινωνίας*, (= Γνώση, Αθήνα, 1987, «Εισαγωγή», {1977}, σελ. 7-22) από όλο το φάσμα της επιστημονικής και συνάμα πολιτικής κοινότητας στην Ιταλία, τόσο για το αντικείμενο μελέτης που ο συγγραφέας επέλεξε να διαπραγματευθεί (λαϊκή κουλτούρα, τηλεοπτικές και ραδιοφωνικές εκπομπές, κινηματογραφικές ταινίες, κ.ο.κ.), όσο και για τις

μεριά, στο σώμα των κειμένων αυτών δοκιμάστηκαν κατά καιρούς νέες μεθοδολογικές προσεγγίσεις ή εφαρμόστηκαν θεωρίες που μέχρι τότε είχαν περιχαρακωθεί στο πλαίσιο της «υψηλής κουλτούρας».¹⁶

«Όλα αρχίζουν με τη διαλογή, τη συγκέντρωση, και μ'αυτόν τον τρόπο τη μετατροπή σε "τεκμήρια" ορισμένων αντικειμένων που κατανεμόντουσαν διαφορετικά»,¹⁷ σημειώνει ο Μ. ντε Σερτώ, παρουσιάζοντας τον ενεργό ρόλο του κοινωνικού επιστήμονα στην ανάδειξη των καινούργιων πηγαϊκών αντικειμένων. Και ακριβώς για μια τέτοια ανάδειξη προσφέρονται τα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος, που με τη σειρά τους προσφέρουν ένα σύνολο πληροφοριακών στοιχείων, αναγκαίο για τη διερεύνηση της ιστορίας των λαϊκών ιδεολογιών των αρχών του κ' αιώνα. Πρόκειται, στην ουσία, για μια νέα «παραγωγή» αυτών των κειμένων, για μια νέα «πολιτισμική κατανομή», που θα απομονώσει ένα σώμα, μια σειρά, μια συλλογή, ώστε να τα καταστήσει «αφηρημένα αντικείμενα μιας γνώσης». ¹⁸ Το σύνολο των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος επιζητά τη διερεύνησή του, την αλλαγή της λειτουργίας του, τη νέα θέασή του, αναδεικνύοντας ιστοριογραφικά προβλήματα που παρέμεναν στο περιθώριο της επίσημης ιστορίας ή που αναζητούνταν αποκλειστικά στις πηγαϊκές ταξινομήσεις του παρελθόντος.¹⁹ Το σύνολο των κοινωνικών και ιδεολογικών παραστάσεων, που

μεθόδους που χρησιμοποίησε (σημειωτική, ανάλυση περιεχομένου). Βλ. και «Υψηλό, μεσαίο, χαμηλό», ό.π., σελ. 57-98.

16. «Παρακάμπτουμε την άποψη ότι τα όργανα ανάλυσης ενός υλικού πρέπει να ταυτίζονται μαζί του, διότι τότε μια μελέτη εγκληματολογίας θα έπρεπε να γίνεται με μαχαιριές και ο Καντ θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί μόνον όταν πρόκειται για φιλοσοφία (χρησιμότητα που, αν του την αποδίδαμε, θα ήταν εξευτελιστική): γεγονός είναι ότι ο συγγραφέας του άρθρου (ενάντια στο βιβλίο του Eco) με μεγάλη καχυποψία βλέπει να χρησιμοποιούνται τα όργανα της Υψηλής παιδείας για να εξηγηθεί και να αναλυθεί η Χαμηλή κουλτούρα. Αυτή η διερεύνηση των οριζόντων αποκαλύπτει μια εμφανέστατη προϋπόθεση: το κάθε τι αξίζει να εξεταστεί, ο Πλάτων και ο Έλβις Πρίσλεϋ ανήκουν στην ιστορία κατά τον ίδιο τρόπο», U. Eco, ό.π., σελ. 8.

17. M. de Certeau, ό.π., σελ. 40.

18. ό.π., σελ. 41.

19. «Η διαμόρφωση των πηγών απαιτεί και σήμερα μια πράξη θεμελίωσης... (...) Έπειτα, σύμφωνα με ένα καινούργιο σύστημα διακρίσεων, ανάγει σε τεκμήρια τα εργαλεία, τις μαγειρικές συνταγές, τους ύμνους, τη λαϊκή εικονογραφία, τη διάταξη των χωραφιών, την πολεοδομική τοπογραφία, κλπ. Δεν αρκείται να δώσει μιλιὰ μόνο σε "τεράστιους τομείς ντοκουμέντων που έμεναν ανεκμετάλλευτοι", δε δίνει απλά φωνή σε μια σιωπή, ή δραστηριότητα εν δυνάμει. Αλλάζει κιόλας κάτι που είχε δική του υπόσταση και δικό του ρόλο, κάνοντάς το κάτι άλλο με διαφορετική λειτουργία. Δεν μπορούμε εξάλλου, να ονομάσουμε "έρευνα" τη μελέτη που υιοθετεί απλά τις ταξινομήσεις του χθες... Το επαναλαμβάνουμε άλλη μια φορά,

συμπυκνώνεται στα κείμενα, αποτελεί πεδίο μελέτης και ταυτόχρονα αντιπαράθεσης, με τις αντιλήψεις που είχαμε μέχρι τώρα για μια σειρά κοινωνικά φαινόμενα και ιδιαίτερα για το φαινόμενο της ληστείας στον ελλαδικό χώρο του ιδ' και κ' αιώνα, το οποίο υπέφερε αρκετά από τις ταυτίσεις και τις ιδεοληπτικές προβολές των νεοτερικών ιδεολογιών.

Τέλος, τα κείμενα της παραλογοτεχνίας, σε αντίθεση με τα περισσότερα έργα της λόγιας λογοτεχνίας και της «αναγνωρισμένης και επίσημης» κουλτούρας, παρουσιάζουν ένα σημαντικό στοιχείο, ιδιαίτερα χρήσιμο στον κοινωνικό επιστήμονα. Ως κείμενα που εγγράφονται στον πρόσκαιρο και επικαιρικό χαρακτήρα του σώματος της παραλογοτεχνίας, ανταποκρινόμενα άμεσα στη ζήτηση ενός μεγάλου καταναλωτικού κοινού και με μια συγκεκριμένη αξία χρήσης, εμφανίζουν έντονη επανάδραση (feed-back), που τα καθιστά αντιπροσωπευτικά «βαρόμετρα» της κοινωνικής ευαισθησίας της εποχής τους. Επιτρέπουν έτσι στον ερευνητή να αποδεσμεύσει ένα σύνολο ιδεολογημάτων, νοοτροπιών, προσλήψεων και στερεοτύπων, που αναφέρονται άμεσα στη συνάφεια παραγωγής των κειμένων αυτών.²⁰

II. Ο τρόπος θέασης του υλικού

Η έρευνα που επιχειρούμε στα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος αφορά την ανάδειξη του συνόλου των ιδεολογικών και κοινωνικών παραστάσεων του φαινομένου της ληστείας στον ελλαδικό χώρο και ταυτόχρονα, την εξέταση διαφόρων πλευρών που σχετίζονται με το φαινόμενο αυτό. Εφόσον θεωρούμε τα παραλογοτεχνικά κείμενα του φιλολογικού είδους του ληστρικού μυθιστορήματος αξιόπιστες πηγές και τεκμήρια της ιστορίας των νοοτροπιών και της ιδεολογίας, οφείλουμε να σκιαγραφήσουμε τον τρόπο θέασης του υλικού, καθώς επίσης και τη «νέα» χρήση και λειτουργία των κειμένων αυτών.

Πιστεύουμε ότι οι αναφορές σε κάποιες αναλογίες ή βεβαιότητες πραγματολογικού υλικού -που τονίζουμε κυρίως μέσω των υποσημειώσεων στο τρίτο μέρος της διατριβής- δεν παρουσιάζουν την πρόθεση αντιπαραβολής με το αντίστοιχο

"επιστημονική" είναι η έρευνα όταν παρεμβαίνει η εργασία που διενεργεί μίαν ανακατανομή του χώρου και, κατά κύριο λόγο, ορίζει στον εαυτό της ένα τόπο με τη "διαμόρφωση πηγών"- δηλαδή με μια πράξη θεμελίωσης και με πρακτικές μεταμορφώσεις», M. de Certeau, ό.π., σελ. 43.

20. «...αυτός ο οποίος περιφρονεί τον Τζέιμς Μποντ, δε μπορεί να μη λάβει υπόψη του πόσα στερεότυπα και ιδεολογήματα αυτής της σειράς ανήκουν στη δικιά μας εποχή», M. Angenot, ό.π., σελ. 7.

υλικό των κειμένων,²¹ αλλά έχουν ως στόχο την ανάδειξη των διαμεσολαβήσεων, των αποκλίσεων και των συγκλίσεων, σε σχέση πάντα με τη θέαση της ιστορικής πραγματικότητας ή και με την ερμηνεία της. Συνεπώς, δεν είναι πρόθεσή μας η ταύτιση ενός ιστοριογραφικού πραγματολογικού υλικού με τις παραστάσεις που διαμορφώνονται και σκιαγραφούνται εντός των κειμένων.²² Αντίθετα, θέλουμε να διαφανεί ο περίπλοκος τρόπος σύγκλισης ή και ταύτισης των δομών των έργων της παραλογοτεχνίας και των νοοτροπικών και ιδεολογικών δομών που εμφανίζονται στη συγχρονία παραγωγής των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος.²³

Κατά συνέπεια, δε χρησιμοποιούμε τα κείμενα ως βεβαιότητες ή, έστω, ως υποθέσεις ταύτισης με ένα συγκεκριμένο πραγματολογικό υλικό, αλλά ως αντανakλάσεις και των έντονων διαμεσολαβήσεων της «πραγματικότητας» και των μεγάλων αποστάσεων από αυτήν· αντανakλούν επίσης τους πολυάριθμους καταναγκασμούς, που διέπουν τις αναπαραστάσεις του χώρου στη συνάφεια παραγωγής, και, επακολούθως, την πολυπλοκότητα των φαινομένων που σκιαγραφούνται.²⁴

Ο λόγος των κειμένων αναδεικνύεται έτσι ως «ένας» από τους υπάρχοντες κύριους «ιστορικούς» λόγους περί της περιγραφόμενης κοινωνικής κατάστασης, ένας

21. «Η λογοτεχνία δεν είναι απλώς πηγή πληροφοριών. Αποκρούω κάθε προσπάθεια να θεωρηθεί η λογοτεχνία εργαλείο δια του οποίου θα μάθουμε για ημερομηνίες και γεγονότα, γύρω από δεσμούς όπως η οικονομία, το κράτος και το νομικό σύστημα. Οι επιστημολόγοι και οι ιστορικοί των κοινωνιών δε θα πρέπει με κανέναν τρόπο να θεωρούν τη λογοτεχνία ως πηγή πρωτογενούς υλικού. Η λογοτεχνία μας διδάσκει ώστε να καταλάβουμε την επιτυχία ή την αποτυχία της κοινωνικής οργάνωσης των ατόμων σε συγκεκριμένες ιστορικές στιγμές και καταστάσεις», L. Lowenthal, *Για μια κριτική θεωρία της λογοτεχνίας*, ό.π., σελ. 34.

22. Ο G. Duby (= «Κοινωνική ιστορία και ιδεολογίες των κοινωνιών», ό.π., σελ. 27-28) παρατηρεί, ότι οφείλουμε να «...υπολογίζουμε την απόσταση που χωρίζει σε κάθε κοινωνία τη συμπεριφορά των ανθρώπων από τις νοητικές παραστάσεις και τα συστήματα αξιών στα οποία τους αρέσει να αναφέρονται».

23. «...οι σχέσεις αντιστοιχίας ανάμεσα στις δομές του κειμένου και της κοινωνίας δέχονται μια ακόμη παρεμβολή, και οι σειρές γίνονται τουλάχιστον τρεις: ανάμεσα στις δύο σειρές που είπαμε, μπαίνει μια σειρά πολιτισμικών ή ιδεολογικών δομών όπου παραπέμπουν άμεσα οι δομές του κειμένου», U. Eco, *Ο υπεράνθρωπος των μαζών*, ό.π., σελ. 48.

24. «Είναι απλό. Οι ιδεολογικές παραστάσεις δίνουν για την πραγματικότητα της κοινωνικής οργάνωσης μια εικόνα απλουστευμένη, που αγνοεί τις αποχρώσεις, τις περιπλοκές, τις επαλληλίες, και, αντίθετα, υπογραμμίζει τις αντιθέσεις δίνοντας έμφαση στις ιεραρχήσεις και στους ανταγωνισμούς», G. Duby, ό.π., σελ. 30.

λόγος αναφορικός στις παραστάσεις συγγραφέων και κοινού περί των φαινομένων που αναφέρονται και ο οποίος παρέμεινε στο περιθώριο της επίσημης ιστοριογραφίας. Η ανάδειξη των δομών των κειμένων θα καταδείξει τις αντιστοιχίες, τις συγκλίσεις και τις αποκλίσεις προς και από τις ομόλογες νοητικές²⁵ δομές ορισμένων κοινωνικών ομάδων και, ιδιαίτερα, τις λαϊκές νοοτροπίες και ιδεολογίες²⁶ της εποχής. Παραπέμπουμε στην ανάδειξη αυτού που ο Λ. Γκολντμάν αποκαλεί «θεώρηση του κόσμου»²⁷ και που αφορά τις επεξεργασίες που ορισμένα κοινωνικά σύνολα διενεργούν επί συγκεκριμένων φαινομένων του βιωμένου κόσμου και τα οποία αποτυπώνονται σε συναφή πολιτισμικά προϊόντα.

Με την παραπάνω σημασία και έννοια, τα κείμενα του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος λειτουργούν ως ιστορικά στοιχεία - τεκμήρια ενός ιδεολογικού σύμπαντος που αντιστοιχεί στη συγκυρία εμφάνισης και κυκλοφορίας των κειμένων αυτών και αφορά ειδικότερα τις στάσεις και τις ιδεολογικές προσλήψεις απέναντι στο φαινόμενο της ληστείας.²⁸

25. Σύμφωνα με τον L. Goldman, (= *Για μια κοινωνιολογία του μυθιστορήματος*, όπ.π., σελ. 79), «...οι δομές του έργου είναι ομόλογες με τις νοητικές δομές ορισμένων κοινωνικών ομάδων, ή είναι σε διανοητική σχέση μ'αυτές, ενώ στο επίπεδο των περιεχομένων, δηλαδή στη δημιουργία φανταστικών κόσμων που διέπονται απ' αυτές τις δομές, ο συγγραφέας έχει μιαν απόλυτη ελευθερία».

26. Ο G. Duby (= «Κοινωνική ιστορία και ιδεολογίες των κοινωνιών», όπ.π., σελ. 21-22) αναφερόμενος στις ιδεολογίες ως αντικείμενο της ιστορίας, αναφέρει σχετικά με τις «λαϊκές» ιδεολογίες: «Πράγματι, από τα περισσότερα ιδεολογικά συστήματα του παρελθόντος δεν απομένουν παρά φευγαλέα ίχνη, αλλοιωμένα και ισχνά. Αυτό συμβαίνει στην περίπτωση των "λαϊκών" ιδεολογιών. Εννοούμε τις ιδεολογίες κάθε κοινωνικού κύκλου που δε βρήκαν μόνες τους διέξοδο σε πολιτιστικά όργανα ικανά να μεταφράσουν μια θεώρηση του κόσμου σε μορφές κάποιας διάρκειας. Μόνον η προσοχή που τους έδειξαν για κάποιο λόγο τα κυρίαρχα στρώματα μας επιτρέπει καμιά φορά να τις μαντέψουμε, αλλά η εικόνα που μας αποκαλύπτεται μ'αυτό το διάμεσο είναι πάντοτε θολή, μερική και περίεργα παραμορφωμένη. (...) Τα ντοκουμέντα δε φωτίζουν άμεσα παρά μόνο τις ιδεολογίες που ανταποκρίνονταν στα συμφέροντα και στις ελπίδες των ιδινοουσών τάξεων».

27. L. Goldman, όπ.π., σελ. 79-80. Βλ. και K. Boklund-Λαγοπούλου, «Δομές συνειρμικής σημασίας και ανάλυση λογοτεχνικών κειμένων», στο, *Σημειωτική και Κοινωνία*, Ελληνική Σημειωτική Εταιρία, Οδυσσέας, Αθήνα, 1980, σελ. 214.

28. Ο J. Tortel («Le roman populaire», στο, *Entretiens sur la Paralittérature*, {sous la direction de N. Amaud, F. Lacassin et J. Tortel} Plon, Paris, 1970, σελ. 74-75) στο τέλος της παρουσίασής του, αναρωτιέται μήπως τελικά το λαϊκό μυθιστόρημα δεν είναι παρά «...ένα είδος συλλογικού ασυνείδητου, το οποίο μιλάει διαμέσου της γλώσσας ενός μυθιστορήματος, το οποίο δεν είναι παρά η μεταγραφή μιας νοοτροπικής πραγματικότητας». Ο L. Lowenthal («Ιστορικές προοπτικές της προοριζόμενης για το πλατύ

III. Παραλογοτεχνία και λαϊκό μυθιστόρημα ή «Combats pour la terminologie»

Ο μεγάλος αριθμός κειμένων λαϊκού μυθιστορήματος που εκδόθηκαν στις αρχές του κ' αιώνα στον ελλαδικό χώρο,²⁹ εντάσσεται στο λεγόμενο ρεύμα της παραλογοτεχνίας, ονομασία που αποδόθηκε σε ένα ιδιαίτερο μέρος της λογογεχνίας³⁰ και καλύπτει μια ευρύτατη σειρά ερευνητικών αντικειμένων.³¹ Η διερεύνησή της, ωστόσο, δε φαίνεται πως έχει προσλάβει στην αντίστοιχη ελληνική βιβλιογραφία, και σε αντίθεση με τη ξενόγλωσση,³² τη θέση που της αρμόζει στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες.

κοινό κουλτούρας», στο, Adorno, Lowenthal, Marcuse, Horkheimer, *Τέχνη και μαζική κουλτούρα*, ύψιλον, Αθήνα, 1984, σελ. 145, 154) με τη σειρά του, και ξεκινώντας από εντελώς διαφορετική αφετηρία, παρατηρεί ότι σε αντίθεση με την τέχνη, η ονομαζόμενη μαζική κουλτούρα «...δεν είναι τίποτε περισσότερο από μια κατευθυνόμενη αναπαραγωγή της πραγματικότητας όπως είναι αυτή· επιπλέον η μαζική κουλτούρα καθαγιάζει και εξυμνεί ό,τι βρίσκει άξιο επανάληψης. (...) Τέλος, υπάρχει πολύς προβληματισμός γύρω από τις σχέσεις του προϊόντος της μαζικής κουλτούρας με την πραγματική ζωή. (...)...είναι πρότυπα για τον τρόπο ζωής των μαζών και, συγχρόνως, έκφραση του πραγματικού τρόπου ζωής τους».

29. Στο Παράρτημα 3, αναφέρονται όλοι οι «γνωστοί» συγγραφείς και οι τίτλοι των κειμένων του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος της περιόδου 1900-1930.

30. Ο όρος παραλογοτεχνία επικράτησε ως ιδιαίτερα επιχειρησιακός (operationel) για τα συγκεκριμένα κείμενα, από το συνέδριο του Centre culturel international de Cerisy-la-Salle, το 1967 (= *Entretiens sur la Paralittérature*, {sous la direction de N. Arnaud, F. Lacassin et J. Tortel} Plon, Paris, 1970). Βλ. επίσης, Μ. Angenot, ό.π., σελ. 5.

31. Το εύρος των «κειμένων» της παραλογοτεχνίας είναι ιδιαίτερα μεγάλο, εκτεινόμενο από τη λαϊκή λογοτεχνία του 18ου αιώνα και το ιπποτικό μυθιστόρημα του ευρωπαϊκού και βυζαντινού χώρου, στο ρομαντικό λαϊκό μυθιστόρημα του τύπου των επιφυλλίδων (feuilleton) του 19ου αιώνα, τη διαμόρφωση των διαφόρων φιλολογικών ειδών και υποκατηγοριών, όπως το αστυνομικό, το μυστηρίου, το αισθηματικό, το περιπετειώδες, κ.ο.κ., έως και τα σύγχρονα κείμενα των σειραϊκών ιστοριών τύπου Τζέιμς Μποντ και S.A.S., το επιστημονικής φαντασίας (science fiction), τα κόμικς, τα αντικείμενα της pop art, κ.ο.κ.

32. Ενδεικτικά αναφέρουμε: Marx/Engels, *Η αγία οικογένεια*, Αναγνωστίδης, Αθήνα, χ.χ., Α. Gramsci, «Λαϊκή λογοτεχνία», στο, *Λογοτεχνία και εθνική ζωή*, τ. 5, Στοχαστής, Αθήνα, 1981, σελ. 157-218, J. Tortel, «Qu'est-ce que la paralittérature?», και «Le roman populaire», στο, *Entretiens sur la paralittérature*, ό.π., σελ. 9-25 και 55-75 και Μ. Angenot, ό.π., σελ. 15-44 και 71-122, R. Marty, *Découvrir le roman*

Οι όροι που κατά καιρούς προτάθηκαν για να χαρακτηρίσουν το σύνολο των κειμένων, τα οποία σήμερα κατατάσσουμε κάτω από αυτόν τον τίτλο,³³ απηχούσαν αξιακούς χαρακτηρισμούς και διχοτομικές ιεραρχήσεις στενά συνδεδεμένες με τις ιδεολογικές και κοινωνικές παραστάσεις του καιρού τους. Η επίσημη (officielle) κουλτούρα, η «υψηλή», δόκιμη, λόγια λογοτεχνία, διαχωριζόταν με ασαφείς διακριτότητες από τη μάζα των υπολοίπων πολιτισμικών (αντι)κειμένων,³⁴ τα οποία ως κοινό τους σημείο εμφάνιζαν την έλλειψη οποιασδήποτε αισθητικής αξίας.³⁵

populaire, Seghers, Paris, 1976, U. Eco, *Κήνσορες και Θεράποντες*, Γνώση, Αθήνα, 1987, του ίδιου, *Ο υπεράνθρωπος των μαζών*, Γνώση, Αθήνα, 1988, R. Mandrou, *De la culture populaire aux 17e et 18e siècles*, Imago, Paris, 1985. Ιδιαίτερα εκτενή βιβλιογραφία πάνω στο φαινόμενο της παραλογοτεχνίας παραθέτει στο τέλος του βιβλίου του ο Μ. Angenot, ό.π., σελ. 123-135. Συμπληρωματικά, βλ. Γ. Βελουδής, ό.π., σελ. 156-157.

33. Μαζική λογοτεχνία (*littérature de masse*), λαϊκή λογοτεχνία (*populaire*), υπολογοτεχνία (*infralittérature*), χαμηλή λογοτεχνία, μυθιστόρημα της πεντάρας (*roman de quat'sous, dime novel*), λογοτεχνία για μοδιστρούλες (*littérature pour vidinettes*), ψευδολογοτεχνία (*pseudolittérature*), Kitsch-roman, κ.ο.κ. βλ. Μ. Angenot, ό.π., σελ. 5-14 και J. Tortel, «Qu'est-ce que la paralittérature?», ό.π., σελ. 9-31.

34. Αξίζει να σημειώσουμε ότι η αποδοχή των όρων «λαϊκή λογοτεχνία» ή «λαϊκός πολιτισμός» αφορούσε την περιχαράκωσή τους στο πλαίσιο της παραδοσιακής προφορικής αγροτικής κουλτούρας. Η τελευταία, ως προϊόν υπό εξαφάνιση στη σύγχρονη αστιακή κοινωνία, θεωρήθηκε ότι συνιστούσε ό,τι αποκαλούμε σήμερα «παράδοση» και έπρεπε να διαφυλαχτεί. Ωστόσο, στο βαθμό που η γραφή ως εκφραστικό μέσο κατακτά ευρύτερα στρώματα, η προφορικότητα του λαϊκού πολιτισμού, και δη του αγροτικού, συνιστά ιστορική στιγμή στη συνολική ανάπτυξη. Η διάκριση σε «λαϊκό», «λαϊκιστικό» και «λόγιο» πολιτισμό, που παραπέμπει στους χώρους ανάπτυξης και τα κοινωνικά στρώματα που συμμετέχουν στις διαδικασίες παραγωγής του, θεωρούμε ότι δεν είναι ιδιαίτερα επιχειρησιακή, εξαιτίας των τειχών που εγείρει σε φαινόμενα που οι διακριτότητές τους είναι πολύ λιγότερο εμφανείς απ' ό,τι πιστευόταν. βλ. ενδεικτικά, Σ. Δαμιανάκος, «Λαϊκός πολιτισμός: ιδεολογική χρήση και θεωρητική συγκρότηση του όρου», π. *Επιστημονική Σκέψη*, 19, (1984), σελ. 52-61, του ίδιου, «Ετερότητα και εθνογραφία. Για μια κοινωνιολογική προσέγγιση του λαϊκού πολιτισμού», ό.π., σελ. 21-39, Μ. Αλεξιάδης, «Γραπτός και προφορικός λόγος στη λαϊκή παράδοση», στο π. *Διαβάζω*, (αφιέρωμα στη Λαογραφία), 245, (1990), σελ. 23-26, Μ. Herzfeld, *Ours Once More, Folklore, Ideology and the Making of Modern Greece*, Univ. of Texas Press, Austin, 1982, J. Goody, «Introduction», στο, J. Goody (επιμ.), *Literacy in Traditional Societies*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, G. Rocher, *Introduction à la sociologie générale, I. L'action sociale*, Points, Paris, 1968, σελ. 103-129, Γ. Κιουρτσάκης, *Το πρόβλημα της παράδοσης*, Σπινμή, Αθήνα, 1989, Μ. Μερακλής, *Τί είναι λαϊκή λογοτεχνία*, ό.π., σελ. 5-22.

35. «Σε μια πολύ συνοπτική ανακεφαλαίωση μπορούμε να πούμε πως οι κατηγορίες της παραλογοτεχνίας ρίχνουν χονδρικά το βάρος στην προχειρότητα του γραψίματος, στον αμοραλισμό, τις υπερβολές και τις

Ο όρος παραλογοτεχνία απηχεί ίσως καλύτερα από οποιονδήποτε άλλον τη σχέση του συνόλου αυτών των κειμένων με το σώμα της λόγιας - επίσημης λογοτεχνίας. Όπως παρατηρεί ο Ζ. Τορτέλ, το πρόδεμα -παρά, περικλείει ταυτόχρονα τη σχέση ζεύξης (*pré de, autour de*) και αντίθεσης (*contre, opposé à*) με την «άλλη» λογοτεχνία.³⁶ Αποστασιοποιημένοι από αισθητικές, κοινωνικές, πολιτισμικές, ηθικές, ή άλλου τύπου, αξιολογήσεις,³⁷ μπορούμε να ορίσουμε την παραλογοτεχνία ως το σύνολο των κειμένων που μπορεί να εμφανίζει τα ίδια υφολογικά και στυλιστικά χαρακτηριστικά με τα κείμενα της λόγιας λογοτεχνίας. Τα κείμενα της παραλογοτεχνίας καθορίζονται και αυτά από αισθητικά, κοινωνικά και ιστορικά κριτήρια που αναφέρονται στη συνάφεια παραγωγής τους, αλλά διαχωρίζονται από την λόγια παραγωγή στο επίπεδο της «ομιλίας» τους (*parole*) και στον τρόπο συγκρότησης του «λόγου» τους (*discours*). Υπακούουν σε μια σειραϊκή (*sérielle*), τυποποιημένη (μοντελική) κατασκευή,³⁸ παρουσιάζοντας έτσι τη μορφή του βιομηχανοποιημένου προϊόντος, συνδεόμενα άμεσα με τις οικονομικές συνθήκες παραγωγής τους.

Η οριοθέτηση αυτή μπορεί να διαπιστωθεί στα κείμενα του λαϊκού μυθιστορήματος. Προϊόντα της βιομηχανικής αστικής κοινωνίας, εμφανίζουν έντονη

διαστρεβλώσεις που περιέχει, τις αφέλειες και τις τυποποιήσεις της· οι υπερασπιστές της επιμένουν, αντίθετα, πως περιέχει τουλάχιστον τόσες καλές στιγμές όσες και η σοβαρή λογοτεχνία, κι ότι δεν βρίσκεται στους αντίποδες της αλήθειας αλλά "έχει μαζί της μια γλυκιά και μαγευτική ομοιότητα", Π. Μαρτινίδης, *Συνηγορία της παραλογοτεχνίας*, Πολύτυπο, Αθήνα, 1982, σελ. 143.

36. J. Tortel, «Qu'est-ce que la paralittérature», ό.π.ν., σελ. 16. Ο Π. Μαρτινίδης, (= ό.π.ν., σελ. 234), παρατηρεί ότι η παραλογοτεχνία είναι «...μια άλλη λογοτεχνία και όχι μια εκφυλισμένη λογοτεχνία ή μια λογοτεχνία δεύτερης ποιότητας».

37. «Ο όρος "παραλογοτεχνία" μας εμφανίζεται ο περισσότερο επιχειρησιακός απάθους τους δυνατούς νεολογισμούς, γιατί είναι ο πιο σφαιρικός, ο λιγότερο γεμάτος με απαξωτικές συνεμφάσεις. Η χωρική μεταφορά περικλείει στο πρόδεμα παρά, ένα σύνορο, μια περιχαράκωση, ένα περιθώριο, έναν τρόπο να υπάρχει "σε σχέση με", μια γειτνίαση ή μια συνέχεια», Μ. Αγγελού, ό.π.ν., σελ. 5. Βλ. και Π. Μαρτινίδης, ό.π.ν., σελ. 136.

38. «Αναμφίβολα, από στυλιστική και υφολογική πλευρά οι παραλογοτεχνικές μορφές περιέχουν εξαιρετικά δείγματα γραφής, κι έχουν διαμορφώσει υψηλά επεξεργασμένους εκφραστικούς τρόπους, που να μπορούν να ανήκουν εξίσου σε μια "φτασμένη" λογοτεχνία....(...) Αλλά ακόμη και στις εκδηλώσεις της πιο φτασμένης υφολογικής επεξεργασίας της η παραλογοτεχνία παραμένει μια "λογοτεχνία" φυγής, μια λογοτεχνία που παίζει "ξεκούραστα" γύρω από κάποιες συμβατικές ευκολίες, βαδύτερα σταθερές και ταυτόσημες όλες μεταξύ τους», Π. Μαρτινίδης, ό.π.ν., σελ. 215.

δομική ομολογία με τον τρόπο παραγωγής και κατανάλωσής τους.³⁹ Το επίθετο «λαϊκός»,⁴⁰ δεν παραπέμπει στον τρόπο παραγωγής του λαϊκού μυθιστορήματος,⁴¹ αφού δεν καθορίζει την καταγωγή του, ούτε στο επίπεδο της κατανόησης των νοημάτων και των κωδίκων των κειμένων, ως προς την πρόσληψή τους· αντίθετα, αναφέρεται στους μηχανισμούς διάδοσης, στην ιδεολογία του και στους τελικούς αποδέκτες.⁴² Ο

39. «Το μυθιστόρημα- feuilleton είναι ένα βιομηχανικό προϊόν: πρέπει να μιλάμε καταρχήν με όρους αγοράς και όχι κοινωνικής ομάδας», Μ. Angenot, ό.π., σελ. 10.

40. «...το οποίο δεν περιγράφει μια πηγή, αλλά ονομάζει μια πελατεία», J. Tortel, «Le roman populaire», ό.π., σελ. 55. Ο ίδιος ερευνητής (= ό.π., σελ. 55) σημειώνει ότι το επίθετο λαϊκός δεν έχει καμία σχέση με τη χρήση του στους όρους «λαϊκό τραγούδι» ή «λαϊκός μύθος».

41. Σε αντίθεση με έργα του παραδοσιακού λαϊκού πολιτισμού (δημοτικά τραγούδια, τα ρεμπέτικα στην αρχή τους, ο Καραγκιόζης, κ.ο.κ.), όπου ο «παραγωγός» (εκφέρων) σε μεγάλο βαθμό ταυτίζεται με τον «καταναλωτή» (προσλαμβάνων) και προέρχονται από το ίδιο κοινωνικό στρώμα, τα κείμενα του λαϊκού μυθιστορήματος δημιουργούνται από λόγιους, οι οποίοι αποδέχονται τους καθορισμένους όρους παραγωγής αυτών των φιλολογικών ειδών (οικονομικοί όροι της αγοράς, ρητορική και μοτίβα των κειμένων, υφολογία και θεματογραφία). Βλ. ενδεικτικά, Γ. Βελουδής, ό.π., σελ. 120-111, Μ. Μερακλής, ό.π., σελ. 5-22, Μ. Angenot, ό.π., σελ. 3-4, J. Tortel, «Le roman populaire», ό.π., σελ. 55-56.

42. Ο R. Barthes (= «Η γραφή του μυθιστορήματος», στο, *Ο βαθμός μηδέν της γραφής και Νέα κριτικά δοκίμια*, Ράππας, Αθήνα, 1983, σελ. 33), υπενθυμίζοντας τον ιστορικό χαρακτήρα της μυθιστορηματικής αφήγησης, σημειώνει πως το μυθιστόρημα - επιφυλλίδα, (feuilleton) γεννημένο το ιδ' αιώνα, «παράλληλα με τις εκτενείς αφηγήσεις του μυθιστορήματος και της ιστορίας, που μοιάζανε με επίπεδες προβολές ενός καμπύλου και συνεχόμενου κόσμου (...) παρουσιάζει μέσα στις σπείρες του μια εικόνα αλλοιωμένη». Η ίδια περίπου αντίληψη για τον συγκεκριμένο τρόπο που τα προϊόντα της παραλογοτεχνίας αναπαριστούν την κοινωνική πραγματικότητα, διαπερνά το έργο των περισσότερων μελετητών που ασχολήθηκαν ή απλά αναφέρθηκαν στις παραλογοτεχνικές μορφές. Ο Μ. Angenot (= ό.π., σελ. 12) μιλάει για μια σύγχυση των πνευμάτων σε ό,τι αφορά το γραπτό παραλογοτεχνικό είδος. Ο R. Mandrou, (= *De la culture...*, ό.π., σελ. 180-181, βλ. και εδώ σημείωση 54) θεωρεί ότι η λογοτεχνική παραγωγή της ονομαζόμενης «μπλε βιβλιοθήκης» παραμένει στην ουσία της μια μορφή «απόδρασης» (évasion) και τελικά αλλοτρίωσης (aliénation) της κοινωνικής συνείδησης. Ο E. Morin επίσης (= *L'Esprit du temps*, Seuil, Paris, σελ. 14) χαρακτηρίζει τη σύγχρονή του παραλογοτεχνική παραγωγή ως «αλλοτρίωση μέσω της κατανάλωσης και της διασκέδασης». Ο J. Tortel (= «Qu'est-ce que la parallittérature?», ό.π., σελ. 23 και «Le roman populaire», ό.π., σελ. 74-75) καταλήγει με την πεποίθηση ότι το λαϊκό μυθιστόρημα παραμένει ένα όργανο κοινωνικού συντηρητισμού και αλλοτρίωσης. Ο L. Lowenthal, («Ιστορικές προοπτικές...», ό.π., σελ. 142), ξεκινώντας από άλλη αφετηρία, παρουσιάζει τη μαζική ή λαϊκή κουλτούρα, σε αντιδιαστολή με την τέχνη, ως «φυγή, διασκέδαση, αναψυχή» και, τελικά, ως «έναν κατ'έντολήν τρόπο του ζην». Οι περισσότερες πάντως κρίσεις πολώνονται γύρω από τη θεώρηση της παραλογοτεχνίας ως οργάνου

όρος έτσι, αποϊδεολογικοποιείται από πιδανές παρερμηνείες και επικεντρώνει το βάρος του στον τρόπο που το λαϊκό μυθιστόρημα αρθρώνει την ομιλία του,⁴³ χρησιμοποιεί τα δεδομένα του στην κορύφωση της δραματικής έντασης και χειρίζεται την επιζητούμενη - με την αριστοτελική σημασία- λύση, κάθαρση του τέλους.⁴⁴

φυγής και αποκοίμησης της κοινωνικής συνείδησης και της θεώρησης, που ξεκινάει από τους γάλλους υπερεαλιστές, της λαϊκής λογοτεχνίας ως «ποίησης του λαού», «μοντέρνας μυθολογίας», «σύγχρονου φολκλόρ», «ρητορικής βίβλου των συλλογικών ονείρων του λαού», κ.ο.κ. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Lautréamont (*Roésies*) τοποθετούσε στο ίδιο καλλιτεχνικό σύνολο, τόσο τους Dumas, Terrail και Feval, όσο και τους Balzac, Flaubert και Baudelaire. Βλ. J. Tortel, «Le roman...», ό.π., σελ. 62-63. Ο U. Eco, (= *Ο υπεράνθρωπος...*, ό.π., σελ. 126) αναφέρει σχετικά: «Κι όταν οι σουρρεαλιστές κι ο Κοκτώ ξετρελαίνονται από χαρά με τις σελίδες του Ροκαμβόλ και του Φαντομά, του Σύη και του Δουμά, ξεχνούν την άβυσσο που χώριζε τις δύο εποχές του λαϊκού μυθιστορήματος. Σαν αληθινοί εστέτ, εφαρμόζουν στην αγάπη τους τον ίδιο οικουμενισμό που επιδεικνύουν στο μίσος τους οι ηθικολόγοι εχθροί της αφηγηματικής των μαζών». Πρβλ με την αντιμετώπιση του ρεμπέτικου τραγουδιού, του θεάτρου σκιών, των κειμένων του Μακρυγιάννη, των πινάκων του Θεόφιλου, κ.ο.κ. από την ονομαζόμενη γενιά του 1930 καταρχήν και, κατόπιν, από την αριστερή διανόηση του 1950-60. Πρβλ και με τον ελληνικό κινηματογράφο, βλ. Δ. Κούρτοβικ, *Η ελληνική διανόηση στον κινηματογράφο*, Διογένης, Αθήνα, 1979. Βλ. και Μ. Angenot, ό.π., σελ. 12-13. Σύμφωνα με τον ίδιο, (= ό.π., σελ. 13) «...μόνο μια αυστηρή θεωρία της ιδεολογίας και του κοινωνικού φαντασιακού θα επιτρέψει την έξοδο από την αμφιβολία». Μια σημαντική συμβολή στην παραπάνω αμφιλογία συνιστά το βιβλίο του Π. Μαρτινίδη, *Συνηγορία της παραλογοτεχνίας*, (= ό.π., σελ. 135-236, ιδιαίτερα 231-235) όπου στο τέλος ο συγγραφέας προκρίνει την «κριτική αποδοχή», σε αντιδιαστολή της άκριτης απόρριψης ή της πλήρους αποδοχής. Πρβλ με τις απόψεις του C. Metz για τον κινηματογράφο, «Images et pédagogie», στο, *Essais sur la signification au cinéma*, tome II, Klincksieck, Paris, 1986, σελ. 141-149.

43. Ο J. Tortel, (= «Qu'est-ce que la parallitérature?», ό.π., σελ. 18) παρατηρεί σχετικά: «Περιλαμβάνει σχεδόν όλα τα στοιχεία που συνιστούν την Λογοτεχνία (με Α κεφαλαίο), εκτός από την ανησυχία του για το νόημα, εκτός από την κριτική για τον τρόπο ομιλίας του». Στην συζήτηση που ακολούθησε την εισήγηση του, ο J. Tortel (= ό.π., σελ. 26) συμπληρώνει: «Έκανα μια διάκριση ανάμεσα στη λογοτεχνία ιδομένη ως δράση πάνω στη γλώσσα -και όλη την υπόλοιπη. Θεωρώ τη λογοτεχνία ως μια τάση (πνευματική ένταση - tension) και την τοποθετώ στο εσωτερικό της δικής της γλώσσας. Αυτό είναι όλο».

44. «Η επιλογή, που το αριστοτελικό πρότυπο προσφέρει στον αναγνώστη, σημαδεύει τη διαφορά του επονομαζόμενου "λαϊκού" μυθιστορήματος, το οποίο δεν είναι λαϊκό, επειδή -όπως ήξερε ο Αριστοτέλης, όταν συνέδεε τα προβλήματα της Ποιητικής και της Ρητορικής- την τελευταία στιγμή ο κατασκευαστής της πλοκής ξέρει τι περιμένει το κοινό του. Ο Αριστοτέλης όμως αφήνει ελεύθερη αυτή την επιλογή· εφόσον οι προσδοκίες είναι ήδη γνωστές, απομένει ν'αποφασίσουμε αν θα τις προκαλέσουμε ή θα τις κολακεύουμε. Το "λαϊκό" μυθιστόρημα (το μυθιστόρημα των επιφυλλίδων, το *feuilleton*) είναι λαϊκό επειδή

«Η επίκληση του ήδη γνωστού»,⁴⁵ αυτό που το κοινό αναμένει από τον κατασκευαστή της πλοκής, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Έκο, διαχωρίζουν πάραυτα το λαϊκό μυθιστόρημα από το λόγιο. Το τελευταίο ομιλεί περί του εαυτού του, ψάχνει τη γλώσσα του, αφήνεται σε πολυσημικές ερμηνείες και, το κυριότερο, εγγράφει την οποιαδήποτε δράση στους εσωτερικούς μονολόγους των ηρώων και των αφηγητών του.⁴⁶ Το λαϊκό μυθιστόρημα, αντίθετα, κολακεύει τον αναγνώστη, αποδίδει αυτό που επιζητά το συλλογικό ασυνείδητο, παρουσιάζει τους χαρακτήρες ως πλήρως διακριτούς ρόλους και, κυρίως, τα αισθήματα των ηρώων δε φαίνεται να παίζουν οποιονδήποτε ρόλο στην έκβαση της δράσης.⁴⁷ Οι συγγραφείς αναδύουν και χρησιμοποιούν

επιλέγει το δεύτερο δρόμο, κι έτσι, ακόμα κι όταν πρόκειται για "δημοκρατικό" και "λαϊκιστικό", παραμένει κυρίως "λαϊκό" επειδή είναι "δημαγωγικό", U. Eco, *Ο υπεράνθρωπος...*, σελ. 24.

45. «Η τέρψη της αφήγησης, (...) προέρχεται από την επιστροφή του ήδη γνωστού - μια κυκλική επιστροφή που πιστοποιείται τόσο στο εσωτερικό ενός μόνον αφηγηματικού έργου, όσο και στο εσωτερικό μιας σειράς αφηγηματικών έργων, μέσα από ένα παιγνίδι περίπλοκων επικλήσεων από μυθιστόρημα σε μυθιστόρημα», U. Eco, *ό.π.π.*, σελ. 98. Βλ. και του ίδιου, *Κήνσορες...*, *ό.π.π.*, σελ. 307-380.

46. «... ενώ για τους Twain, Hemingway, Faulkner, κλπ. οι καταγραφόμενοι στοιχασμοί, αντιλήψεις, εσωτερικοί μονόλογοι και οι διάλογοι διασταυρώνονται απλώς με κάποια δράση όσο και με την πραγματικότητα στην οποία αναφέρονται χωρίς να ζητούν να παραλληλιστούν μαζί της, για τους Hammet, Chandler, Simenon, κλπ. το σύνολο των ομόδρομων χαρακτηριστικών απορροφάται στη δράση και η δράση εξοχίζεται στις πιο τυπικές συμβάσεις που χαρακτηρίζουν το είδος, όσο και αν από κει και πέρα διαφέρουν τα στυλ, οι ευαισθησίες και οι ιδιαιτερότητές τους στην επεξεργασία της γλώσσας που χρησιμοποιούν», Π. Μαρτινίδης, *ό.π.π.*, σελ. 214. «Το μυθιστόρημα πρέπει να κάνει τον κόσμο πιο πολύπλοκο απ' ό,τι τον ξέρουμε και τον κάνει πράγματι, δίνοντάς του την πολυλοκότητα των πραγμάτων και των ανθρώπων. (...) ...Θέλει να καταστρέφει κάθε βεβαιότητα, να κατακτά ό,τι είναι γνωστό, καταγραμμένο, για να δημιουργεί απ' αυτό ένα πρόβλημα. Παίρνει όλες τις απαντήσεις και τις μετατρέπει σε ερωτήματα», M. Kundera, *Συνέντευξη στο π. Λογοτεχνικά Λόγια*, αναφέρεται στο, *Η ζωή είναι αλλού*, Οδυσσεύς, 1990. «Με λίγα λόγια, το λαϊκό μυθιστόρημα τείνει στον εφησυχασμό, ενώ το μυθιστόρημα προβληματισμού βάζει τον αναγνώστη σε διαμάχη με τον εαυτό του. Αυτή είναι η διαφορά τους: τα υπόλοιπα μπορεί να είναι (και συχνά είναι) κοινά και στα δύο», U. Eco, *ό.π.π.*, σελ. 26.

47. Ο ήρωας του λαϊκού μυθιστορήματος παρουσιάζεται συνήθως ταυτισμένος με έναν κοινωνικό ρόλο, ο οποίος παραμένει σταθερός από την αρχή ως το τέλος της διήγησης. Δεν παρουσιάζεται ως πλήρως διακριτή ψυχολογική οντότητα με αντιφάσεις και συναισθηματικές μεταπτώσεις, αλλά αντίθετα παραμένει μια ακλόνητη μορφή που δρα αέναα καθόλη τη διάρκεια της δράσης. Πρόκειται για τους συντελεστές (actants-δρώσα δύναμη) για τους οποίους κάνει λόγος ο A. J. Greimas, (*Sémantique structurale*, Larousse, Paris, 1966 και «Οι συντελεστές, οι τελεστές και τα σχήματα», στον τόμο, *Η θεωρία της αφήγησης*, Εξάντας, Αθήνα, 1991, σελ. 158-184, από το *Du Sens II*) οι οποίοι, στη σφαίρα

συγκεκριμένα αφηγηματικά μοντέλα, ακολουθούν μοτίβα, υπακούουν σε μιμήσεις, ενώ συχνά, η δημιουργική ελευθερία τους περιορίζεται στη χρήση και αναδιάταξη των στοιχείων του συγκεκριμένου μοτίβου, καθώς επίσης και στην υφολογική επεξεργασία του υλικού τους.⁴⁸

Ο συγγραφέας του λαϊκού μυθιστορήματος δε «δημιουργεί»,⁴⁹ όπως στο λόγιο μυθιστόρημα, αλλά αναπαράγει «μύθους», υποκαθιστώντας έτσι την άμεση έκφραση των αναγνωστών - καταναλωτών. Συνεπώς, το «λαϊκό» μυθιστόρημα δεν ορίζεται (μόνο) ως προς την αποδοχή του από τις μάζες,⁵⁰ ανεξάρτητα από το ποιός το έγραψε, αλλά και ως προς τη δομή της φιλοσοφίας του, τον τρόπο άρδρωσης της ομιλίας του. Οι αναγνώστες επιζητούν εξ αρχής τη σύμβαση και ο συγγραφέας επιλύει τα προβλήματα της πλοκής με βάση την αναμονή από τους αναγνώστες αυτής της σύμβασης, του «έστω ότι...»⁵¹ και της χαράς της αναγνώρισης του ήδη γνωστού.

δράσης τους, μπορούν να περιλαμβάνουν περισσότερους τελεστές (δρώντα πρόσωπα, *acteurs*), που εντάσσονται με τη σειρά τους σε ένα σύνολο λειτουργιών. Βλ. και P. Hammon, «Pour un status sémiologique du personnage», στο, *Poétique du récit*, Seuil, Paris, 1977, σελ. 115-180 και M. Mathieu, *Les acteurs du récit*, στο, *Poétique*, 19, (1974), σσ. 357-367.

48. «...για μια λογοτεχνία που επαναλαμβάνει συνεχώς βαθύτερα σταθερά μοντέλα, ο προορισμός του όλου αφηγηματικού "ταξιδιού" είναι προβλέψιμος απολύτως, στην πιο αφηρημένη του μορφή, και κατά συνέπεια τα "τοπία της διαδρομής" είναι αυτά που δίνουν τον τόνο, ασήμαντα αλλά και μαγευτικά, κάνοντας το ένα ή το άλλο έργο μια "τιποτένια σπουδαιότητα" σε όλη τη διάρκεια της ανάγνωσης του, ή μια "banalité supérieure", όπως θα'λεγε ο Gide», Π. Μαρτινίδης, ό.π., σελ. 221. Βλ. επίσης, J. Tortel, «Qu'est-ce que...», ό.π., σελ. 14-15, M. Angenot, ό.π., σελ. 13-14, U. Eco, ό.π., σελ. 19-33 και 93-115, Π. Μαρτινίδης, ό.π., σελ. 133-217.

49. Δεν είναι μ'αυτήν την έννοια ένας δημιουργός (*auteur*). Πρβλ. με τις ονομασίες του σκηνοθέτη στις διάφορες ευρωπαϊκές γλώσσες: *film-maker* (αυτός που φτιάχνει την ταινία), *réalisateur* (αυτός που την πραγματοποιεί, ο διεκπαιρωτής), *metteur-en-scène* (σκηνοθέτης). Βλ. και «Η θεωρία του auteur», στο, P. Wollen, *Σημειολογία του κινηματογράφου*, Κάλβος, Αθήνα, 1975. Ο T. Todorov, (= *Introduction à la littérature fantastique*, ό.π., σελ. 10) παρατηρεί ότι «...σε ένα κείμενο αναγνωρίζουμε το δικαίωμα να εμφανίζεται στην ιστορία της λογοτεχνίας (...) μόνο όσο φέρνει μια αλλαγή στην ιδέα που σχηματίσαμε ως τότε γι'αυτήν. (...). Όσα κείμενα δεν πληρούν αυτόν τον όρο εντάσσονται αυτόματα σε μιαν άλλη κατηγορία, στην κατηγορία της λεγόμενης "λαϊκής", "μαζικής" λογοτεχνίας».

50. Άλλωστε πρέπει να γίνεται επιμελώς η διάκριση μεταξύ της μαζικής κουλτούρας (*culture de masse*) και της κουλτούρας των μαζών (*culture des masses*), M. Angenot, ό.π., σελ. 11.

51. Π. Μαρτινίδης, ό.π., σελ. 216.

IV. Ο μεταβατικός χαρακτήρας του ληστρικού μυθιστορήματος

Το ληστρικό μυθιστόρημα, εντασσόμενο στο ρεύμα του λαϊκού μυθιστορήματος, εμφανίζει άλλοτε αναλογίες και άλλοτε ομολογίες και συγκλίσεις με το αντίστοιχο λαϊκό μυθιστόρημα του δυτικοευρωπαϊκού χώρου. Παρόλα αυτά παρουσιάζει και έντονες διαφοροποιήσεις, που το καθιστούν ιδιότυπο φαινόμενο στην ιστορία του νεοελληνικού πολιτισμού. Η ενασχόληση μαζί του αναδύει εξαρχής μια αμηχανία ως προς την κατάταξή του και την ομολογική ή αναλογική αντιπαραβολή του με την ευρύτερη συγκρότηση της λογοτεχνίας στον ελλαδικό χώρο των αρχών του κ' αιώνα.⁵² Οι έντονες σιωπές που συνοδεύουν τα κείμενα αυτά, από την πλευρά της παραδοσιακής ιστοριογραφίας, επιτείνουν την αμηχανία αυτή.⁵³

52. Ο Γ. Βελουδής (= ό.π., σελ. 108 και «Απόψεις για το σύγχρονο λαϊκό αισθηματικό μυθιστόρημα», στο, π. *Διαβάζω* (αφιέρωμα στο Αισθηματικό λαϊκό μυθιστόρημα), τ. 100, (1984), σελ. 14-16), ίσως επειδή δεν έχει υπόψη του τη συγκεκριμένη συνάφεια παραγωγής των κειμένων, θεωρεί ότι το ληστρικό «λαϊκιστικό ανάγνωσμα», όπως αναφέρει, είναι προϊόν της αγροτικής λαϊκοδημοτικής φυλλάδας και παράδοσης. Άρα δεν μπορούμε να το θεωρήσουμε «γνήσιο» αστικό λαϊκό μυθιστόρημα, αφού α) δεν έχει μαζική κυκλοφορία, β) είναι ογκώδες, γ) την ίδια περίοδο (1900-1930) κυριαρχούν τα ξένα μυθιστορήματα και δ) την περίοδο αυτή λαϊκά αναγνώσματα παραμένουν τα λαϊκά βιβλία της τουρκοκρατίας, δηλαδή της αγροτικοδημοτικής παράδοσης. Παρόμοια και ο Μ. Μερακλής (= ό.π., σελ. 68) θεωρεί ότι το ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα είναι «γέννημα θρέμμα» του αγροτικού χώρου. Σε ό,τι αφορά το πραγματολογικό υλικό και τους γενικότερους προβληματισμούς και υποθέσεις επί των ζητημάτων που προκύπτουν από την εξέτάσή του, βλέπε Πρώτο Μέρος, «Το πραγματολογικό υλικό», κεφάλαια Ι - V.

53. Όπως παρατηρεί ο Μ. de Certeau, (= ό.π., σελ. 49) ο σύγχρονος κοινωνικός επιστήμονας οφείλει να γίνει ένας «πλάνητας» που κινείται, πλέον, μακράν του «παραδείσου της ολικής ιστορίας», αποσκοπώντας στο «περιδώριο και την απόκλιση», στρεφόμενος προς άλλες πηγαϊκές ζώνες, που παρέμειναν «βυθισμένες μέσα στη σιωπή». Η λαϊκή λογοτεχνία, η τρέλλα, η γιορτή, οι παραστάσεις του αγροτικού κόσμου, κ.ο.κ., χώροι μέχρι τώρα περιδωρίου, αποτελούν τα καινούργια αντικείμενα μελέτης, που «...γίνονται μάρτυρες μιας κίνησης που έχει αρχίσει να διαγράφεται εδώ και πολλά χρόνια στις στρατηγικές της ιστορίας». Πρόκειται για τις «πολιτιστικές περιοχές» που επεσήμανε ο F. Braudel, (= «L'histoire des civilisations: le passé explique le présent», στο, *Ecrits sur l'histoire*, Flammarion, Paris, 1969, σελ. 255-314) που τοποθετούνται στους «τόπους-περάσματα», όπου μπορούν να σημειωθούν φαινόμενα «άκρων», «δανείου» ή «άρνησης». Η αντίδραση αυτή, και ταυτόχρονα η στροφή προς τη μελέτη αντικειμένων έως τώρα μη αποδεκτών, παρατηρείται και στους κόλπους της ίδιας της «νέας ιστορίας», ενάντια στην κυριαρχία της αντίληψης για τη σειριακή και ποσοτική ιστορία ως της μόνης επιστημονικής ιστορίας. Σχολιάζοντας τα παραπάνω ο F. Dosse, (= *Η ιστορία σε ψίχουλα*, ό.π., σελ. 203) σημειώνει ότι

Θεωρούμε ότι το ελληνικό ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα της περιόδου 1900-1930, είναι ένα μεταβατικό παραλογοτεχνικό είδος,⁵⁴ στη διαδικασία δημιουργίας του αστικού λαϊκού μυθιστορήματος, που ολοκληρώνεται μετά τη δεκαετία του 1930, κύρια με το φιλολογικό είδος (*genre*) του αισθηματικού λαϊκού μυθιστορήματος και λιγότερο με τα άλλα είδη (αστυνομικό, περιπετειώδες, κοσμοπολίτικο, ερωτικό).⁵⁵ Το ληστρικό μυθιστόρημα φέρει πάνω του έντονα τα σημάδια της μετάβασης αυτής προς τις νέες πραγματικότητες του αστικού πολιτισμού, που εντοπίζονται τόσο στη συνάφεια παραγωγής του (τρόπος παραγωγής και κυκλοφορίας, κοινωνική «λειτουργικότητα» και μηχανισμοί διάδοσης, αναγνωστικό κοινό και κατανάλωση, κοινωνικοί όροι ύπαρξης των συγγραφέων), όσο και στις αφηγηματικές του δομές (τρόποι διάρθρωσης του μυθιστορηματικού λόγου, μορφολογικές δομές, κανόνες και τρόποι επεξεργασίας των αφηγηματικών μοντέλων, κοινωνικές αξίες και ιδεολογία).

Πιο αναλυτικά:

α) ως προς τη **δομή** του.

Σύμφωνα με τις δομικές - σημειωτικές προσεγγίσεις των διαφορετικών μορφών της διήγησης (*récit, narrative*), όπως αυτές των λαϊκών μύθων, των παραμυθιών, των μυθιστορημάτων, κ.ο.κ., οι χαρακτηριστικότεροι τρόποι που συναρδρώνονται οι μονάδες

«...ιστορικοί όπως ο Μ. ντε Σερτώ, αντιδρώντας στο λόγο αυτό που διατυπώνεται με βάση τις μέσες καμπύλες των στατιστικών σειρών, θα επιλέξουν ως προνομιακό πεδίο μελέτης τους τις ασυνέχειες και όχι τις επαναλαμβανόμενες σειρές· θα στραφούν προς τις «αποκλίσεις» και θα δώσουν ζωή στους τόπους της περιπλάνησης, σε όσα πέταξε στο καλάθι των αχρήστων ο υπολογιστής ως μη μετρήσιμα: τρελλούς και μάγισσες, γιορτές και τοπικό πολιτισμό».

54. Χρειάζεται η δέουσα προσοχή στις ιστορικές «μεταβατικές» περιόδους, όπου οι παλιές μορφές συνεχίζουν να συνυπάρχουν με τις καινούργιες και, ως ένα βαθμό, να προσαρμόζονται στα νέα δεδομένα. Η μελέτη του R. Mandrou, (= *De la culture populaire aux 17e et 18e siècles*, éd. Imago, Paris 1985), πάνω στις νοοτροπίες και τις παραστάσεις της κοινωνικής ζωής μέσω της λαϊκής λογοτεχνίας του *colportage*, αναδεικνύει θεματικές που αφορούν την ιστορική και πολιτισμική συνέχεια του είδους της παραλογοτεχνίας μέσα από τα θέματα της ονομαζόμενης «μπλε βιβλιοθήκης». Ένα φαινόμενο που εμφανίζεται κύρια στον αγροτικό χώρο της Γαλλίας του "ancien régime", για να μετασχηματιστεί σε άλλη μορφή μετά τη γαλλική επανάσταση και την ανάπτυξη της λαϊκής επιφυλλιδιογραφίας (*feuilleton*) του 18^{ου} αιώνα. Βλ. επίσης, Μέρος Πρώτο, Κεφάλαιο Ι.

55. Η κοινή πολιτισμική συνέχεια και η «ανταλλαγή» πολιτισμικών προτύπων, θα μπορούσε να ανιχνευθεί και σε ένα άλλο όμορο πεδίο, ελάχιστα διερευνημένο, αυτό του ελληνικού «εμπορικού» κινηματογράφου (1930-40 και 1950-80) και των συναφών μοντέλων του (μελό, κωμωδία, βουκολικό-ληστρικό, κ.ο.κ.). Βλ. Σ. Δημητρίου, «Για τον ελληνικό κινηματογράφο», στο, π. *Φιλμ*, τ. 3, (1974), σελ. 353-364.

της διήγησης (ακολουθίες- sequences) σε συνδυασμό με τα μοντέλα λειτουργίας του ήρωα (δρων πρόσωπο της ιστορίας - *heros, personnage, character*) είναι: **i)** η αλυσιδωτή σύνδεση (αλυσωτικό, - *L'enchaînement «bout à bout»*), **ii)** η ενδετική σύνδεση ή εγκιβωτισμός (*L'enclave, Enchâssement*) και **iii)** η συζευκτική σύνδεση ή εναλλακτικό (*L'«accolement», Alternance*).⁵⁶ Η δεύτερη μορφή δομής της διήγησης αφορά τους προβιομηχανικούς πολιτισμούς, όπου ο εγκιβωτισμός, μέσω του αισθητικού σχήματος της ρυθμικής επανάληψης, ανταποκρίνεται στις νοητικές δομές σκέψης και εκφράζεται κύρια με το παραμύδι και το μύθο. Σε αντίθεση με το ενδετικό σχήμα, στις σύγχρονες αφηγηματικές δομές, τόσο τις λόγιες, όσο και τις παραλογοτεχνικές, κυριαρχεί συνήθως η αλυσωτική διαδοχή ως κύριο στοιχείο του αστικού πολιτισμού και εκφράζεται μέσα από τη μυθιστορηματική διήγηση.⁵⁷

56. Βλ. κυρίως: C. Bremond, «La logique des possibles narratifs», στο, *Communications 8, L'analyse structurale du récit*, Seuil, Paris, 1981, σελ. 67-68, T. Todorov, «Les catégories du récit littéraire», στο, *ό.π.π.*, σελ. 146 και Σ. Δημητρίου, *Λεξικό όρων 1*, *ό.π.π.*, σελ. 80.

57. Να διευκρινίσουμε ότι δεν αναφερόμαστε στις σύγχρονες λόγιες αναζητήσεις της «αποδιάρθρωσης» της γραφής και της υπέρβασης των «ορίων» του μυθιστορηματικού λόγου, με την αναδιάταξη του αφηγηματικού χρόνου και γενικά των χρονικών ακολουθιών στα λόγια μυθιστορήματα, όπως το νέο μυθιστόρημα (*nouveau roman*) της M. Duras, του A. Robbe-Grillet, του Cayrol και άλλων (βλ. ενδεικτικά, S. Heath, *The nouveau roman: A study in the practice of Writing*, London, 1972 και J. Ricardou, «Problèmes de la description: Problème du nouveau roman», *Poétique*, 12, (1972), σελ. 89-121), τον Λατινοαμερικάνικο «μαγικό ρεαλισμό» ή τις πολυποίκιλες γραφές του M. Kundera (βλ. ενδεικτικά, C. Brooke-Rose, *Stone, Theories and Things*, Cambridge Univ. Press, 1991 και της ίδιας, «Παλίμψηστη ιστορία», στο, U. Eco και άλλοι, *Ερμηνεία και Υπερερμηνεία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1993, σελ. 165-181, D. Lodge, *The modes of Writing: Metaphor, Metonymy and the Typology of Modern Literature*, London, 1977). Παραμένουμε στα κλασικά μοτίβα που ανέπτυξε το αστικό μυθιστόρημα και που σε μεγάλο βαθμό συσχετίζονται με τα μοντέλα του αφηγηματικού -κυρίως αμερικανικού- κινηματογράφου. Ως λογοτεχνικό είδος το μυθιστόρημα, (βλ. Σ. Δημητρίου, *ό.π.π.*, σελ. 138) δεν παρουσιάζει κανόνες στη μορφή του, όπως για παράδειγμα η ποίηση, ο λόγος του είναι πολυφωνικός, (βλ. γενικότερα για μια σφαιρική θεώρηση, M. Bakhtine, *Προβλήματα Λογοτεχνίας...*, *ό.π.π.*) έχει ασυνεχή δομή που μπορεί να επαναλαμβάνεται άπειρες φορές στον οριζόντιο συνταγματικό άξονα, κάθε συστατικό του μέρος είναι μικρογραφία της αρχετυπικής δομής του μύθου (αρχική κατάσταση, πρόβλημα, κλήση του ήρωα, δοκιμασία, υπέρβαση, νίκη), επιτελεί πολλαπλούς μετασχηματισμούς μέσα από αλυσωτικά συνήθως επεισόδια με συνεκτικό κρίκο τον ήρωα και, τέλος, παρουσιάζει τη δυνατότητα της συνέχειας στο διηνεκές (ιδιαίτερα το λαϊκό μυθιστόρημα -όπως και οι κινηματογραφικές σειρές και τα τηλεοπτικά σήριαλ). Βλ. ενδεικτικά, D. Lodge, *The Language of Fiction*, London, 1966, S. Chatman, *Essays on the language of Literature*, Boston, 1967, του ίδιου, *Story and Discourse, Narrative Structure in Fiction and*

Ο ήρωας του λαϊκού μυθιστορήματος, σε αντίθεση με τον ήρωα του λόγιου μυθιστορηματικού λόγου, ως ενσάρκωση του προμηθεϊκού προτύπου⁵⁸ μέσα σ'έναν κόσμο παθητικής δράσης, επιβάλλει τη δική του δικαϊκή τάξη πραγμάτων και εκφράζει τη συνολική αξιακή αντίληψη των λαϊκών ιδεολογιών περί κοινωνικής δικαιοσύνης. Η πορεία του σύγχρονου υπεράνδρου, δαιδαλώδης και παλίνδρομη, μέσα από συνεχή εμπόδια και δοκιμασίες έως την τελική νίκη,⁵⁹ υπηρετείται, στις μορφολογικές δομές του μυθιστορήματος, μέσω του δομικού σχήματος της αλυσωτικής παρατακτικής αφήγησης και των συνεχών αχρονικών επεισοδίων.

Το ληστρικό μυθιστόρημα, έτσι όπως παρουσιάζεται μέσω της δομικής του ανάλυσης, εμπεριέχει ως δυνατότητα πραγμάτωσης, στον τρόπο επεξεργασίας των αφηγηματικών του δομών και τα δύο σχήματα σύνδεσης των αφηγηματικών του μονάδων. Σε ένα και μόνο κείμενο,⁶⁰ μπορεί να συνυπάρχουν τόσο το αλυσωτικό σχήμα, κατεξοχήν έκφραση του σύγχρονου λαϊκού μυθιστορήματος, όσο και το ενδετικό, που

Film, Cornell Un. Press, 1978, P. Ricoeur, *Η αφηγηματική λειτουργία*, Καρδαμίτσας, Αθήνα, 1990, G. Genette, L. Marin, M. Mathieu-Colas, *Τα όρια της διήγησης*, Καρδαμίτσας, Αθήνα, 1987, C. Metz, *Langage et cinéma*, Larousse, Paris, 1971, C. Bremond, *Logique du récit*, Seuil, Paris, 1973, P. Stevick (ed.), *The theory of the Novel*, The Free Press, N.Y., 1975, J. Halperin, (ed.), *The theory of the Novel*, N.Y., 1974, G. Genette, *Figures II*, Seuil, Paris, 1969, του ίδιου, *Figures III*, Seuil, Paris, 1972, N. Todorov, «Les catégories du récit littéraire», όπ.π., σελ. 131-157. Βλ. και σημείωση 13.

58. Ο R. Barthes (= «Η κυρία με τας καμελίας», στο, *Μυθολογίες*, Ράππας, 1979, σελ. 166) αναφερόμενος στην ηρωίδα του έργου του Δουμά (πατρός) παρατηρεί ότι «...ελάχιστα πράγματα θα της χρειαζόνταν, κατά βάθος, για να φτάσει στο ύψος ενός προσώπου του Μπρεχτ, αντικείμενο αλλοτριωμένο αλλά και πηγή κριτικής. Εκείνο που την απομακρύνει -ανελέητα- από ένα τέτοιο ενδεχόμενο, είναι η θετικότητα της: η Μαργαρίτα Γκωτιέ, "συγκινητική" με τη φθίση της και τα ωραία της λόγια, συνταράζει το κοινό της, του μεταδίδει την τύφλωσή της: αν ήταν μονάχα ανόητη και γελοία, θα είχε ίσως ανοίξει τα μάτια των μικροαστών. Με το στόμφο και την ευγένεια -δηλαδή με τη "σοβαρότητά της"- το μόνο που κατορθώνει είναι να τους αποκοιμίζει».

59. Βλ. κυρίως, M. Angenot, όπ.π., σελ. 46-52 και 78-80, J. Tortel, «Le roman populaire», όπ.π., σελ. 56 και 69-70, U. Eco, *Ο υπεράνθρωπος...*, όπ.π., σελ. 111-115 και 117-143, του ίδιου, *Κήνσορες και Θεράποντες*, όπ.π., σελ. 239-276, Σ. Δημητρίου, όπ.π., σελ. 105, A. Gramsi, «Λαϊκή λογοτεχνία», όπ.π., σελ. 186-190.

60. Το ενδεικτικό παράδειγμα ανάλυσης κειμένου που επιχειρούμε στο Δεύτερο Μέρος, (= Μ. Αργυρίου, *Ο αρχιληστής Ρουμελιώτης και η τρελλή καλογριά*, Αθήνα, 1923) παρουσιάζει σε συνδυασμό και τα δύο μοντέλα: τόσο την αλυσωτική παρατακτική αφήγηση των συνεχών αχρονικών επεισοδίων με την παράθεση των λειτουργιών του δράντος υποκειμένου, όσο και το εγκιβωτικό σχήμα, όπου από τη δομή της μιας ιστορίας ξεκινάει άλλη, η οποία με τη σειρά της εμπεριέχει άλλη, κ.ο.κ.

προέρχεται κατευθείαν από την παράδοση των λαϊκών αγροτικών διηγήσεων, του παραμυθιού και των λαϊκών μύθων. Και αυτό, γιατί το ληστρικό μυθιστόρημα, ως μεταβατικό είδος, παρουσιάζει στην αφηγηματική του δομή τη δυνατότητα συγκερασμού τόσο των παραδοσιακών μοντέλων όσο και των σύγχρονων.⁶¹

β) ως προς τη **δερματολογία** του το ληστρικό μυθιστόρημα εμφανίζει μια ιδιαίτερα ορατή ιδιοτυπία. Δεν έχει τη μορφή ενός καθαρού επινοήματος (fiction), όπως τα περισσότερα κείμενα του λαϊκού μυθιστορήματος, τόσο του ελληνικού όσο και του ξένου,⁶² αλλά υπάγεται στις αναγκαιότητες ενός συγκεκριμένου πραγματολογικού υλικού, πολλές φορές σύγχρονου των ιστοριών. Οι συγγραφείς του ληστρικού μυθιστορήματος είναι υποχρεωμένοι να διατηρήσουν ως ένα βαθμό τους καταναγκασμούς και τα περιγράμματα μιας συγκεκριμένης χρονικής ακολουθίας. Αναφέρονται, έτσι, σε ένα συγκεκριμένο υλικό, του οποίου η εξω-κειμενική ή εσω-κειμενική επίκληση,⁶³ αποδίδει από μόνη της στα κείμενα τη μορφή της αληθοφάνειας.⁶⁴

61. Όπως είδαμε ο L. Goldman, (= ό.π., σελ. 79, βλ. και σημείωση 25), θεωρεί ότι οι δομές του λογοτεχνικού έργου είναι ομόλογες με τις νοητικές δομές ορισμένων κοινωνικών ομάδων, ενώ στην παρουσίαση και σκιαγράφηση των κόσμων και των αφηγηματικών τόπων οι συγγραφείς έχουν απόλυτη ελευθερία. Οφείλουμε λοιπόν να εξετάζουμε τα κείμενα σύμφωνα με την ομολογία ή αναλογία δομών και όχι να αντιπαράθετουμε το περιεχόμενο των κειμένων με την εποχή στην οποία αναφέρονται. Στο ληστρικό μυθιστόρημα ωστόσο, τόσο το περιεχόμενο και οι δερματογραφίες των κειμένων, όσο και οι ίδιες οι αφηγηματικές δομές, συγκλίνουν σε μεγάλο βαθμό ως προς την ομολογία τους με τις νοητικές δομές των λαϊκών ιδεολογιών και συνηγορούν στην οριοθέτησή του ως μεταβατικού φιλολογικού είδους. Ο εγκιβωτισμός, που προέρχεται από τη λαϊκοδημοτική φυλλάδα των προηγούμενων αιώνων και τη λαϊκή προφορική διήγηση (παραμύθια, μύθοι), σε συνδυασμό με την αλυσωτική αφήγηση του σύγχρονου αστικού μυθιστορήματος, πραγματώνεται σε μια δερματολογία που υπαγορεύει η ίδια η συνάφεια παραγωγής των κειμένων και αναφέρεται σε συγκεκριμένα πραγματολογικά στοιχεία, θυμίζοντας έντονα τις λαϊκές μυθιστοριοποιημένες βιογραφίες και το ιστορικό λαϊκό μυθιστόρημα του ιδ' αιώνα.

62. Ορισμένοι μελετητές θεωρούν ότι το fiction είναι η ορατή διακρίσιμότητα (ο κύριος παράγοντας - «règne») μεταξύ της λογοτεχνίας και της παραλογοτεχνίας, J. Tortel, «Qu'est-ce que la paralittérature?», ό.π., σελ. 30-31 (στη συζήτηση μεταξύ των ερευνητών που ακολούθησε την ανακοίνωση του J. Tortel).

63. Η επίκληση του υλικού με τη μορφή αναμφισβήτητης αυθεντίας διενεργείται κύρια μέσω των προλόγων των εκδοτών ή των συγγραφέων, με τις αναφορές του ίδιου του συγγραφέα-αφηγητή εντός της διήγησης της αφηγούμενης ιστορίας, με την παράθεση επίσημων κειμένων (κρατικά έγγραφα, εφημερίδες, κ.ο.κ.) και, τέλος, με την αναφορά στην «αντικειμενική» αλήθεια των γεγονότων που επικαλείται. Βλ. Πρώτο Μέρος, Κεφάλαιο IV και V.

Η ιστορική και πολιτισμική συνέχεια του κλεφταρματολισμού καθόλη τη διάρκεια του ιδ' αιώνα και οι έντονες μνήμες από αυτόν στις αρχές του κ' αιώνα,⁶⁵ καθώς επίσης και η ύπαρξη και επιβίωση της ληστείας ως κοινωνικού φαινομένου έως και τα τέλη της δεκαετίας του 1920, καθιστά τους «τόπους» του ληστρικού μυθιστορήματος, ιδιαίτερα «ζωντανούς» στις κοινωνικές παραστάσεις των λαϊκών ιδεολογιών. Άλλωστε, ο υπερήρωας της λαϊκής ιδεολογίας προέρχεται, τη χρονική αυτή στιγμή (αρχές κ' αιώνα), από τον αγροτικό κόσμο. Η παρατηρούμενη ομολογία των αφηγηματικών δομών των κειμένων και των νοητικών δομών των λαϊκών ιδεολογιών αφορά όχι μόνο το επίπεδο των δομών της διήγησης, αλλά και την ίδια την περιγραφή των αφηγηματικών κόσμων και της γενικής θεματολογίας του ληστρικού μυθιστορήματος.

Ένα έτερο, τέλος, στοιχείο που σχετίζεται με τη θεματολογία του ληστρικού μυθιστορήματος, είναι ότι στους αφηγηματικούς κώδικες του περιεχομένου του, ως προς την αναπαράσταση των «κόσμων» του, εμπεριέχει σε συνδυασμό όλα τα κατοπινά ανεξάρτητα είδη - μοντέλα του λαϊκού μυθιστορήματος στον ελλαδικό χώρο: το αισθηματικό, το περιπετειώδες, το δραματικό, το ερωτικό, το φανταστικό, κ.ο.κ. Ενώ το λαϊκό μυθιστόρημα παρουσιάζεται ως η αποδέωση της εξειδίκευσης στην παραγωγή λογοτεχνικού υλικού σε συνδυασμό με την υλική συνάφεια παραγωγής και διανομής του, το ληστρικό μυθιστόρημα, ακριβώς γιατί ανήκει στην «προϊστορία» του λαϊκού

64. Στο ληστρικό μυθιστόρημα συντελείται μια ιδιόμορφη σύζευξη του φανταστικού στοιχείου (οι περιπέτειες του ληστή, τα «*dramatis personae*») και του πραγματικού (ο χώρος δράσης, τα βιογραφικά στοιχεία, κάποια γεγονότα). Η πλοκή οργανώνεται ως «ημιπονοειδής δομή» που ανταποκρίνεται καλύτερα, τόσο στο αλυσωτικό παρατακτικό σχήμα όσο και στο ενδετικό (ένταση, λύση, νέα ένταση, νέα λύση, κ.ο.κ.), επιμηκύνοντας τη δράση στο διηνεκές. Η περιπλοκότητα, που καθιστά οικείο το απροσδόκητο, συνδυάζεται με τις συνεχείς αληθοφανείς πληροφορίες από το διαθέσιμο πραγματολογικό υλικό. Βλ. γι' αυτό το ζήτημα, U. Eco, *Ο υπεράνθρωπος...*, ό.π., σελ. 76-77. Όπως παρατηρεί ο ίδιος για τη σχέση αποδοχής - αληθοφάνειας - πλοκής «...η παράμετρος του αποδεκτού ή μη μιας πλοκής δεν έγκειται στην ίδια την πλοκή, αλλά στο σύστημα των απόψεων που διέπουν την κοινωνική ζωή. Επομένως για να είναι αποδεκτή η πλοκή πρέπει να είναι αληθοφανής, και το αληθοφανές δεν είναι παρά η προσκόλληση σ' ένα σύστημα προσδοκιών, τις οποίες συνήθως συμπεριρίζεται το κοινό», ό.π., σελ. 20-21. Βλ. και O. Ducrot / T. Todorov, ό.π., σελ. 333-337.

65. Βλ. κυρίως, Σ. Δαμιανάκος, «Κοινωνική ληστεία και αγροποιομενικός πολιτισμός στην Ελλάδα», ό.π., σελ. 71-107, Ν. Κοταρίδης, *La société traditionnelle face à l'état moderne. Etude sur la revolte militaire de 1848 en Grèce*, Διδακτορική Διατριβή, Université de Paris I, Pantheon - Sorbonne, Paris, 1987 και Γ. Κολιόπουλος, *Ληστές*, Ερμής, Αθήνα, 1979. Πρβλ. με P. Sant-Cassia, «Η κοινωνική ληστεία στην Κύπρο τον ύστερο 19ο αιώνα», στο, Ε. Παπαταξιάρχης-Θ. Παραδέλλης, (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1993, σελ. 79-112.

μυθιστορήματος, περικλείει στη δομή του όλα τα υπό διαμόρφωση κατοπινά ξεχωριστά φιλολογικά είδη.⁶⁶

γ) ως προς την **συνάφεια** (contexte) **παραγωγής** του. Η οργάνωση, η παραγωγή και οι μηχανισμοί διάδοσης του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος δεν παρουσιάζουν, κατ'αντιστοιχία, την ίδια δομική συγκρότηση με το ευρωπαϊκό λαϊκό μυθιστόρημα. Η εξειδίκευση, στοιχείο χαρακτηριστικό της ανάπτυξης του λαϊκού μυθιστορήματος, δεν υπάρχει σε ορατό βαθμό στις τρεις πρώτες δεκαετίες του κ' αιώνα στην Ελλάδα. Αντίστοιχα, δεν υπάρχει πλήρως διαμορφωμένο ένα εγγράμματο αστικό κοινό - αποδέκτης των κειμένων αυτών.⁶⁷ επιπλέον, οι κοινωνικοί όροι ύπαρξης των συγγραφέων, καθώς και οι έντονες διακριτότητες μεταξύ εκδοτών και συγγραφέων που παρατηρούνται στον ευρωπαϊκό χώρο, δεν είναι καθόλου ευκρινείς στον ελλαδικό.

Η εντύπωση που δίνεται από την εξέταση του πραγματολογικού υλικού και του γενικότερου συμπεριέχοντος που αφορά το ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα, είναι πως οριοθετεί την αρχή της διαδικασίας γέννησης και διαμόρφωσης του αστικού λαϊκού μυθιστορήματος στην Ελλάδα και, άρα, οι όροι ύπαρξής του βρίσκονται και αυτοί στην αρχή τους. Τα παραπάνω, στο σύνολό τους, συνηγορούν στο χαρακτηρισμό του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος ως μεταβατικού φιλολογικού είδους.⁶⁸

66. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα ληστρικού μυθιστορήματος με τα χαρακτηριστικά που περιγράψαμε, παραμένει αυτό του Μ. Κρητικού, (= *Ο αιμοχαρής και πανούργος λήσασταρχος Τζατζάς*, Αθήνα, 1929), στο οποίο την αφηγηματική δομή συναντάμε υπό διαμόρφωση τα στοιχεία του μοντέλου του αισθηματικού φιλολογικού είδους, του περιπετειώδους και του ερωτικού. Η πλήρης εξειδίκευση των συγγραφέων σε ένα μόνο φιλολογικό είδος - μοντέλο, συντελείται ουσιαστικά μετά το 1950, όπου έχουμε πλέον πλήρως διαμορφωμένα το αισθηματικό, το περιπετειώδες, το αστυνομικό, το κοσμοπολίτικο και το ερωτικό φιλολογικό είδος, με αρκετές άλλες υποκατηγορίες που καθορίζονται από τον περιγραφόμενο χώρο και τους αφηγηματικούς τρόπους των κειμένων (γερμανική κατοχή, τροπική ζούγκλα, επιστημονική φαντασία, κ.ο.κ.). Πρβλ. με την παρατήρηση του Μ. Angenot (= ό.π., σελ. 13) ότι μια διαχρονική τυπολογία των διαφορετικών λογοτεχνικών ειδών και υπο-κατηγοριών του λαϊκού μυθιστορήματος θα οδηγούσε στη δημιουργία ενός είδους γενεαλογικού δέντρου, όπου τον κορμό θα αποτελούσε το «μεγάλο» λαϊκό μυθιστόρημα του ιδ' αιώνα με κοινούς ιδεολογικούς και κοινωνικούς άξονες. «Σ'αυτόν τον κορμό θα μπορούσαν να στηριχτούν βλαστάρια περισσότερο ή λιγότερο ρωμαλέα. Λογοτεχνικά είδη γεννιούνται, αυτονομούνται και σταθεροποιούνται γρήγορα».

67. Άλλωστε, το ληστρικό μυθιστόρημα, «διαβάζεται» ή «ακούγεται», όχι μόνο στους αστικούς ελληνικούς χώρους, αλλά και σε όλη την επαρχία. Βλ. περισσότερα, Μέρος Πρώτο, Κεφάλαιο III.

68. Για τους υλικούς όρους ανάπτυξης του αστικού λαϊκού μυθιστορήματος, βλ. Μ. Angenot, «Le roman populaire à l'âge industriel», στο, *Recherches...*, ό.π., σελ. 15-30, J. Tortel, «Le roman populaire», ό.π.,

B. Μεθοδολογικοί προβληματισμοί και προσεγγίσεις

Η μεθοδολογική προσέγγιση των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος είναι ένα θέμα ιδιαίτερα περίπλοκο. Η αλλαγή της λειτουργίας των κειμένων και ο επαναπροσδιορισμός τους, με την ταυτόχρονη ανάδειξή τους στο προσκήνιο της ιστοριογραφίας, απαιτεί τη χρήση μεθόδων που είτε είχαν παραμείνει σε απόσταση από τις κοινωνικές επιστήμες είτε αντιμετωπίζονταν με καχυποψία ως προς τις επιχειρησιακές τους δυνατότητες.

Το πεδίο έρευνας είναι εξαιρετικά ευρύ και οι μεθοδολογικές προτάσεις που προκρίνονται έχουν συχνά αντικρουόμενες αφετηρίες και στοχεύσεις.⁶⁹ Θα επιχειρήσουμε μια σύντομη συνόψιση των μεθοδολογικών προτάσεων και θα επικεντρώσουμε σε μερικές γενικές επισημάνσεις που προϋποτίθενται για την εξέταση των ενοτήτων που ακολουθούν.

Θεωρούμε ότι στα κείμενα της παραλογοτεχνίας και, κυρίως, στο λαϊκό μυθιστόρημα και τα είδη του προσιδιάζουν, σε μεγάλο βαθμό, οι λεγόμενες σημειωτικές μέθοδοι.⁷⁰ Οι μορφές συνάρθρωσης των αφηγηματικών δομών στο κάθε

σελ. 55-59 και Γ. Βελουδής, ό.π., σελ. 103-106. Βλ. αναλυτικά για τους όρους ανάπτυξης του ελληνικού λαϊκού μυθιστορήματος, το Πρώτο Μέρος, κυρίως τα Κεφάλαια I, III, και V.

69. Βλ. ενδεικτικά τις κατατοπιστικές συνοψίσεις των L. Bardin, *L'analyse de contenu*, PUF, Paris, 1977 και J. Fiske, *Εισαγωγή στην επικοινωνία*, Επικοινωνία και Κουλτούρα, Αθήνα, 1992. Βλ. επίσης, P. Henry et S. Moscovici, «Problèmes de l'analyse de contenu», στο, *Langages*, II, (Sept. 1968) και I. de S. Pool (ed.), *Trends in content analysis*, Urbana, Illinois Univ. Press, 1959.

70. Το πεδίο της σημειωτικής (*sémiotique*, *semiotique*) [προτιμάται ο όρος από τον ομόλογο «σημειολογία» (*sémiologie*) που συνδέθηκε, κυρίως στη Γαλλία, με τα ιδεολογικά ρεύματα του «στρουκτουραλισμού» (*structuralisme*) και της «φιλολογικής σημειολογίας» (*sémiotique littéraire*)], τα τελευταία τριάντα χρόνια, υπήρξε ιδιαίτερα ευρύ και ως ένα βαθμό αμφιλεγόμενο. Μόλις τα τελευταία χρόνια, έχουν αρχίσει να αίρονται οι αμφισβητήσεις και οι αντιφάσεις, ενώ το πεδίο της σημειωτικής, ως διεπιστημονική μέθοδος και βασικό εργαλείο ανάλυσης από την πλευρά της τυπολογίας, αποκτά τις βασικές αρχές του. Η σημειωτική σήμερα ερευνά και αναλύει τα εξωγλωσσικά συστήματα σημείων στο χώρο της επικοινωνίας, κύρια στο επίπεδο της συνέμφασης (*connotation*), αφήνοντας την ερμηνεία στις επιμέρους κοινωνικές επιστήμες. Βλ. περί της σημειωτικής γενικά ως μεθόδου ανάλυσης και ως πρότασης έρευνας, Σ. Δημητρίου, «Προσέγγιση για τη θέση της Σημειωτικής στις επιστήμες του ανθρώπου», εισήγηση στο 3ο Συνέδριο Σημειωτικής, Γιάννενα, 1989, (υπό έκδοση), του ίδιου, *Λεξικό όρων 1. Σημειολογικής και δομικής ανάλυσης της τέχνης*, ό.π., U. Eco, *Θεωρία Σημειωτικής*, Γνώση, Αθήνα, 1988, P. Guiraud, *Η σημειολογία*, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, 1989, G. Mounin, *Introduction à la sémiologie*, Minuit, Paris, 1970, J. Martinet,

κείμενο ξεχωριστά, καθώς και η συσχέτισή τους με ένα σύνολο (*ensemble*) ομοειδών κειμένων (*genre*), που ακολουθούν μια σειρά (*série*) και συγκροτούν έναν συγκεκριμένο τύπο (*type*), βρίσκουν την ιδανική έκφρασή τους στη σημειωτική προσέγγιση σε συνδυασμό με την ιστορική έρευνα.⁷¹ Στο πλαίσιο αυτό τα πάντα επιδέχονται τη σημειολογική διερεύνηση και ανάλυσή τους: τα σώματα, οι χειρονομίες, τα ρούχα, η εκφορά του λόγου, ο τρόπος εμφάνισης, η όψη, το βλέμμα, κ.ο.κ.⁷² «Κάθε σώμα είναι και μια σημείωση», έγραφε ο Ρ. Μπαρτ, αναδεικνύοντας τις πλούσιες σε συνεμφάσεις σημειωτικές προοπτικές των κειμένων της λογοτεχνίας.⁷³ Και, όπως φαίνεται, καμία σημείωση (*citation*) δεν είναι τυχαία στο σημειωτικό και ιδεολογικό σύμπαν των ληστρικών κειμένων.

Clefs pour la sémiologie, Seghers, Paris, 1973, L. Prieto, *Μηνύματα και σήματα*, Νεφέλη, Αθήνα, 1986, του ίδιου, «La sémiologie», στον τόμο, *Le langage*, Encyclopédie de la Pléiade, Paris, N.R.F., 1968, R. Barthes, «Eléments de Sémiologie», στο, *Communications*, 4, «Recherches sémiologiques», Paris 1964, σελ. 91-135, A. J. Greimas, *La sémantique structurale*, Larousse, Paris, 1966, του ίδιου, *Du Sens, Essais sémiologiques*, Paris, 1970, J. Kristeva, *Σημειωτική. Recherches pour une sémanalyse*, Paris, 1970, W. A. Koch (ed), *Structurelle Textanalyse, Analyse du Récit, Discourse Analysis*, New York, 1972, C. Metz, *Essais Sémiotiques*, Klincksiek, Paris, 1977, L. Marin, (επιμ.), *Etudes sémiologiques*, Klincksiek, Paris, 1975, O. Ducrot / T. Todorov, «Sémiotique», στο, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, όπ.π., σελ. 113-122, J. Fiske, *Εισαγωγή στην Επικοινωνία*, όπ.π., σελ. 61 κ.έ., Κ. Boklund-Λαγοπούλου και Α.Φ. Λαγόπουλος, «Κοινωνικές δομές και σημειωτικά συστήματα: θεωρία, μεθοδολογία, μερικές εφαρμογές και συμπεράσματα», στο, *Ελληνική Σημειωτική Εταιρία, Σημειωτική και Κοινωνία*, Οδυσσεάς, Αθήνα, 1979, σελ. 23-37, Μ. Σετάτος, *Εισαγωγή στη Σημειολογία και Σημασιολογία*, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη, 1977.

71. Ο Μ. Angenot (= όπ.π., σελ. α') παρατηρεί ότι τα κείμενα του λαϊκού μυθιστορήματος επιτρέπουν από την ίδια τη φύση του υλικού τους «...μία σφαιρική προσέγγιση, όπου θα μπορούσαν να συνεισφέρουν, τόσο οι μέθοδοι της κοινωνικής ιστορίας και της πραγματολογικής έρευνας, όσο και αυτές της σημειωτικής και ιδεολογικής ανάλυσης και της θεωρίας των λογοτεχνικών ειδών». Ο J. Fiske (= όπ.π., σελ. 142) με τη σειρά του, επικεντρώνοντας σε παραπλήσια πεδία έρευνας, αναφέρει ότι «η ανάλυση περιεχομένου έχει σκοπό να παράγει μια αντικειμενική, μετρήσιμη και βεβαιώσιμη γνώση του έκδηλου περιεχομένου των μηνυμάτων. Για το σκοπό αυτό αναλύει το καταδηλωτικό είδος της σημασιοδότησης. Η ανάλυση περιεχομένου λειτουργεί καλύτερα σε θέματα μεγάλης κλίμακας: με όσο πιο πολλά ασχολείται τόσο πιο ακριβής είναι. Λειτουργεί μέσω της διαπίστωσης και της μέτρησης μονάδων του επικοινωνιακού συστήματος».

72. Πρόκειται για μια «σημειολογική φρενίτιδα» (*frénésie sémiologique*), για την οποία κάνει λόγο ο Μ. Anjenot, όπ.π., σελ. 65-66.

73. R. Barthes, *S/Z, Seuil*, Collection Tel Quel, Paris, 1970, σελ. 40. Βλ. και Κ. Boklund-Λαγοπούλου / Α.Φ. Λαγόπουλος, όπ.π., σελ. 24-25.

Ακόμη περισσότερο, το γεγονός ότι στο λαϊκό μυθιστόρημα, σε αντίθεση με τη λόγια λογοτεχνία, ο τύπος (type) και το είδος (genre) ταυτίζονται και εμφανίζουν μεγάλο βαθμό ομοιομορφίας, επιτρέπει την εξέταση ενός συνόλου ομοειδών κειμένων και την ανάδειξη ενός τύπου - μοντέλου.⁷⁴ Τέλος, η ίδια η εκλογή των κειμένων του λαϊκού ληστρικού μυθιστορήματος και ο χαρακτηρισμός τους ως ιστοριογραφικού αντικειμένου σχετίζεται με τις μεθόδους προσπέλασης και ερμηνείας του.⁷⁵ Η διερεύνηση για τη συνεκτική δομή των ιστοριών των κειμένων, σε σχέση με το φιλολογικό είδος συνολικά, αφορά την αναζήτηση αρχετυπικών και καθολικών, στην ουσία, καταστάσεων. Η σημειωτική ως διεπιστημονική μέθοδος παρέχει στις κοινωνικές επιστήμες την δυνατότητα διερεύνησης αυτών ακριβώς των πλευρών.⁷⁶

Στην έρευνά μας θα αναζητήσουμε αυτό που ο Ου. Έκο, αναφέρει ως «πρόθεση κειμένου» επικεντρώνοντας αυστηρά στο πλαίσιο των κειμένων του ληστρικού

74. Βλ. Σ. Δημητρίου, *Λεξικό όρων 1*, ό.π., σελ. 89 και 179 και O. Ducrot / T. Todorov, ό.π., σελ. 193-201. Αντίστοιχο εγχείρημα στα κείμενα της λόγιας λογοτεχνίας παρουσιάζεται υπερβολικά δύσκολο, αφού το κάθε κείμενο αποτελεί από μόνο του ένα ξεχωριστό σημειωτικό σύμπαν και δύσκολα οριοθετείται με ανάλογα κείμενα σε είδος (γένος-genre), εκτός ίσως από την ένταξή του σε μια χρονική ακολουθία και σε κάποιες γενικές ιδεολογικές κατευθύνσεις (αναπαραστάσεις, κοινοί «τόποι», στερεότυπα και αξίες).

75. Ο M. de Certeau (= ό.π., σελ. 44-45) αναφερόμενος στη σύγχρονη δομική ανάλυση σημειώνει: «Η πραχτική της είναι η εξής: κατασκευάζει "μοντέλα", "αντικαθιστά τη μελέτη του συγκεκριμένου φαινομένου με τη μελέτη ενός αντικειμένου που τίθεται εξ ορισμού", κρίνει την επιστημονική αξία αυτού του αντικειμένου ανάλογα με το "πεδίο ερωτημάτων" στα οποία επιτρέπει να δοθούν απαντήσεις και ανάλογα με τις απαντήσεις που τους δίνει, και, τέλος, "ορίζει τα όρια της ικανότητας σήμανσης αυτού του μοντέλου"».

76. «Εδώ υπάρχουν όλες οι πιθανότητες ν'αποκαλυφθούν καθαρές και συνεκτικές δομές. Οι σημειολόγοι που καταπιάστηκαν ως τώρα με τη δομή του παραμυθιού, του γουέστερν, του αστυνομικού μυθιστορήματος, των κόμικς, κ.ά., δεν έπεσαν έξω ως προς αυτό», P. Guiraud, *Σημειολογία*, ό.π., σελ.

76. Να συμπληρώσουμε ότι η ανάλυση που επιχειρείται μέσω των διαφόρων σημειωτικών προσεγγίσεων δεν επαρκεί για την μετέπειτα ερμηνεία των κοινωνικών παραστάσεων, η οποία πρέπει να διενεργείται σε συνδυασμό με τις λοιπές κοινωνικές επιστήμες. Βλ. Σ. Δημητρίου, «Προσέγγιση για τη...», ό.π., σελ. 7-9 και 14-17, G. Duby, «Κοινωνική ιστορία και ιδεολογίες των κοινωνιών», ό.π., σελ. 13-38. Βλ. επίσης την μελέτη πάνω στη σχέση συμβολικού - κοινωνικού (συμβολικών και κοινωνικών συλλογικών παραστάσεων και των ζητημάτων της απόκλισης ή σύγκλισης), στο κείμενο των E. Durkheim - M. Mauss, «De quelques formes primitives de classification», στο, M. Mauss, *Essais de Sociologie*, Points, Paris, 1969, σελ. 162-230.

μυθιστορήματος.⁷⁷ Θα συγκροτήσουμε έτσι και θα συστήσουμε τους τρόπους σύνταξης των δομικών στοιχείων του ληστρικού μυθιστορήματος, τη μορφοποίησή τους σε δομή - μοντέλο (*structure-modèle*⁷⁸) και, τέλος, τη σύσταση του γενικού ιδεολογικού

77. «Σε μερικά από τα πρόσφατα έργα μου έχω υπαινιχθεί ότι μεταξύ της πρόθεσης του συγγραφέα (που είναι πολύ δύσκολο να την ανακαλύψει κανείς και συχνά είναι άσχετη με την ερμηνεία ενός κειμένου) και της πρόθεσης του ερμηνευτή, ο οποίος (για να θυμηθούμε τα λόγια του Rorty) απλώς "δίνει στο κείμενο τη μορφή που θα εξυπηρετήσει το στόχο του", υπάρχει μια τρίτη δυνατότητα. Αυτή αφορά στην πρόθεση του κειμένου (*intentio operis*)», U. Eco και άλλοι, *Ερμηνεία και Υπερερμηνεία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1993, σελ. 41-42. Ο R. Barthes, στο ύστερο έργο του, (βλ. ιδιαίτερα, *S/Z*, ό.π., αλλά και *Nouveaux Essais critiques*, Seuil, Paris, 1972) αναζητώντας τις μεθοδολογικές προϋποθέσεις της δομικής προσέγγισης, επικεντρώνει στην ανάλυση του κειμένου (*texte*) αυτού καθ'εαυτού και στις διαδικασίες σήμανσής του και όχι στην ανάδειξη των συνολικών δομών μιας σειράς (π.χ. η μόδα, τα λαϊκά μυθιστορήματα, τα σήριαλ, κ.ο.κ.). Ήδη το 1970 σημείωνε emphaticά: «...η διαδικασία της ανάλυσης, με την ατέλειωτη ύφανσή της, επιδιώκει ακριβώς να αποκαλύψει (*faire éclater*) το κείμενο, το πρώτο σμήνος των νοημάτων, την πρώτη εικόνα των περιεχομένων. Εκείνο που παίζεται (*l'enjeu*) στη δομική ανάλυση δεν είναι η αλήθεια του κειμένου αλλά η πολλαπλότητά του», R. Barthes, «*Par où commencer?*», *Poétique*, 1, (1970), σελ. 9, όπως μεταφράζεται στα ελληνικά: «Από πού θα ξεκινήσουμε;», στο, π. *Δευκαλίων*, τ. 25-26, (1979), σελ. 130. Πάντως η συζήτηση για την «αποδόμηση» (*déstructuration*) του κειμένου και τα «όρια» της ερμηνείας του, παραμένει ανοιχτή. Βλ. ενδεικτικά, τη συζήτηση μεταξύ των U. Eco, S. Collini, R. Rorty, J. Culler, C. Brooke-Rose, ό.π., σελ. 13-197, U. Eco, *Τα όρια της ερμηνείας*, Γνώση, Αθήνα, 1993, J. Derrida, *Περί Γραμματολογίας*, Γνώση, Αθήνα, 1990 και J. Culler, *On Deconstruction. Theory and criticism after Structuralism*, Routledge, London, 1989.

78. Η δομή-μοντέλο «δεν έχει συγκεκριμένη υπόσταση. Αποτελεί τον ιδεατό τύπο, που όλα τα έργα της κατηγορίας αυτής συνιστούν ένα συγκεκριμένο μετασχηματισμό του. Ο τύπος αυτός αποτελεί ταυτόχρονα ένα μοντέλο συμπεριφοράς. Το συγκεκριμένο έργο χρησιμεύει για την αυτορύθμιση της συμπεριφοράς των μελών της κοινωνικής ομάδας μ'αυτό. Επομένως, η δομή-μοντέλο καθορίζεται από άλλες κοινωνικές δομές», Σ. Δημητρίου, *Λεξικό όρων 1*, ό.π., σελ. 83. Η έννοια της δομής-μοντέλου τοποθετεί σε επιστημονική βάση τη δομική ανάλυση ενός έργου, επανασυνδέει το κείμενο με το χωροχρονικό πλαίσιο δημιουργίας του (*contexte*), ενώ ταυτόχρονα αποτρέπει από την κυριαρχία των φορμαλιστικών και τυπολογικών κριτηρίων ανάλυσης. Έτσι, «...η ανάλυση κειμένου υπερβαίνει τη γλωσσολογική ανάλυση, στην οποία περιορίζεται ο φορμαλισμός, και ανάγει στην ιστορικο-κοινωνική», Σ. Δημητρίου, *Λεξικό όρων 4*, ό.π., σελ. 109. Βλ. επίσης την ονομαζόμενη «κοινωνιοσημειωτική» προσέγγιση, Ε. Καψωμένος, *Δημοτικό τραγούδι. Μια διαφορετική προσέγγιση*, ό.π., σελ. 107-108 και 199-201, Κ. Boklund-Λαγοπούλου, «Δομές συνειρμικής...», ό.π., σελ. 207-223 και Ν. Σκουτέρη-Διδασκάλου, *Η τέχνη του λόγου στις παραδοσιακές κοινωνίες. Μέθοδοι προσέγγισης στο λαϊκό αφηγηματικό λόγο*, Διδακτικές σημειώσεις, Θεσσαλονίκη, Α.Π.Θ., 1985. Σύμφωνα με τον Ε. Καψωμένο (= ό.π., σελ. 200) «...ο τελικός

και σημασιακού κόσμου των κειμένων μέσα από τις παραστάσεις του φαινομένου της ληστείας.

Θεωρούμε ότι τα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος συγκροτούν ένα σημειωτικό σύστημα (*système sémiotique*⁷⁹). Με βάση τη δομική τους ανάλυση,⁸⁰ θα προχωρήσουμε στη συνέχεια στην ανάλυση του λόγου (*discours*⁸¹) των κειμένων. Καθώς το αναδεικνυόμενο δομικό σχήμα της διήγησης⁸² (*récit*) μπορεί να συνιστά

στόχος συνίσταται στη διερεύνηση και συστηματική διατύπωση των σύνθετων σχέσεων ανάμεσα στα μυθικά μοντέλα των τραγουδιών από τη μια και στα κοινωνικά ιδεολογικά μοντέλα και τις ιστορικοκοινωνικές συνθήκες από την άλλη. Με άλλα λόγια, το επίκεντρο της θεωρητικής και μεθοδολογικής προσπάθειάς μας είναι εδώ η σχέση ιστορίας - κοινωνίας - λογοτεχνίας, προβληματική που αντιστοιχεί, (...) σε μια κοινωνιοσημειωτική της λογοτεχνίας».

79. Το κάθε κείμενο ξεχωριστά αποτελεί με τη σειρά του ένα σημειωτικό κείμενο που επιδέχεται τη δομική ανάλυση κειμένου (*analyse textuelle*) και την ανάλυση του λόγου του (*analyse de discours*). Το σύνολο των κειμένων θεωρείται ως «...σώμα (*corpus*) υλικού ενός σημειωτικού συστήματος, διαθέσιμο για ανάλυση, (...) μια ποσότητα διαρθρωμένων σημείων που έχει επιλεγεί από τη γλώσσα ή από άλλο σημειωτικό σύστημα...», Σ. Δημητρίου, *Λεξικό όρων 4, Σημαντικής*, Καστανιώτης, Αθήνα, 1986, σελ. 161.

80. Η σύγχρονη «κειμενογλωσσολογία» (*linguistique du texte, textelinguistics*) περιέχει την ανάλυση κειμένου και τη «γραμματική του κειμένου» (*grammaire textuelle, discourse grammar*). Η ολοκληρωμένη εξέταση ενός κειμένου περιλαμβάνει την υφολογική (στυλιστική) ανάλυση, την ποιητική και τη ρητορική, την ανάλυση του λόγου, τη σημασιολογική ανάλυση, τη δομική σημαντική του. Η γραμματική κειμένου με τη σειρά της περιλαμβάνει τη δομική ανάλυση ενός κειμένου, την έρευνα της μορφής του περιεχομένου του, προτείνοντας ταυτόχρονα μοντέλα δόμησής του. Δεν ενδιαφέρεται για την υφολογία και τη ρητορική, αλλά περιορίζεται «στην αφηγηματική (συντακτική) και στην θεματολογική (σημασιολογική) ανάλυση», Σ. Δημητρίου, ό.π., σελ. 78-79 και 107-109, Τ. Todorov, «La grammaire du récit», *Langages*, 12, (1968), σελ. 94-102 και G. Prince, *A Grammar of Stories: An Introduction*, La Haye, Mouton, 1973.

81. Η εξέταση του λόγου («ιδεολογικός» ή «ρηματικός» λόγος - *discours, discourse*) αφορά στη θέαση του κάθε (λογοτεχνικού ή άλλου) κειμένου ως αντικειμένου ανταλλαγής που προσπαθεί να πείσει μέσω του μηνύματος και των συγκροτημένων διατυπώσεων που περιέχει το συνομιλητή του. Εκλαμβάνεται συνεπώς και ως σύνολο παραγωγής εννοιών στη διαδικασία της ομιλίας (*parole*) του αφηγητή προς τον αναγνώστη. Ο M. Foucault (= *Archéologie du savoir*, Gallimard, Paris, 1969, σελ. 74 και 168) ορίζει το λόγο ως «το σύνολο των κανόνων που χαρακτηρίζουν μια πρακτική του λόγου». Βλ. κυρίως, Τ. Todorov, «Les catégories du récit littéraire», ό.π., σελ. 144, Σ. Δημητρίου, *Λεξικό όρων 1*, ό.π., σελ. 120, L. Bardin, ό.π., σελ. 219-229. Ο Bardin (= ό.π., σελ. 219-229) εντάσσει την ανάλυση του λόγου (*analyse du discours*) ως συγκεκριμένο τύπο ανάλυσης, στις τεχνικές του πεδίου (*champ*) της ανάλυσης περιεχομένου (*analyse du contenu*), αναφέροντας ότι συντονίζεται σε μεγάλο βαθμό με τις δομικές αναλύσεις του περιεχομένου.

ερμηνευτικό πλαίσιο των παραστάσεων μέσω της διερεύνησης του λόγου,⁸³ θεωρούμε ότι η προτεινόμενη δομική ανάλυση οδηγεί στην ανάδυση, χωρίς λογικές αυθαιρεσίες, των συλλογικών κοινωνικών και ιδεολογικών παραστάσεων του φαινομένου της ληστείας και τη συνακόλουθη ομολογική συσχέτισή τους με τις νοητικές δομές των λαϊκών ιδεολογιών των αρχών του κ' αιώνα στον ελλαδικό χώρο.⁸⁴

82. Η ανάλυση ενός κειμένου, μιας διήγησης (αφήγημα - *récit*, narrative), σύμφωνα με τον T. Todorov, (= «*Les catégories...*», ό.π., σελ. 132-153), διακρίνεται στην ανάλυση της διήγησης ως ιστορία (*récit comme histoire*) και στην ανάλυση της διήγησης ως λόγου (*récit comme discours*). Οι δύο αυτές όψεις της διήγησης, ήδη από την εποχή της εμφάνισης του ρώσικου φορμαλισμού, είναι αβεχώριστες μεταξύ τους και ο οποιοσδήποτε διαχωρισμός διενεργείται για λόγους μεθόδου. Η πρώτη ανάλυση (διήγηση ως ιστορία) αφορά στη δομική συγκρότηση της ιστορίας της διήγησης: μοντέλο δόμησης, ανάλυση των συστατικών μερών των κειμένων, ανάδειξη της λογικής των δράσεων - λειτουργιών, διαπλοκές των ιστοριών, κ.ο.κ. Η δεύτερη ανάλυση (διήγηση ως λόγος), εκτός από την ανάδειξη των σημασιακών κωδίκων και της σημαντικής των κειμένων, περιλαμβάνει ζητήματα όπως: η ανάλυση του χρόνου της διήγησης, τα μοντέλα συνάρθρωσης των ακολουθιών (αλυσωτικό, εναλλακτικό, ενδετικό, κ.ο.κ.), οι όψεις (*aspects*) της διήγησης μέσα από την σχέση συγγραφέα - αφηγητή - ήρωα, οι τρόποι (*modes*) της διήγησης (αναπαράσταση - δείχνειν / αφήγηση - λέγειν), το φαινόμενο του πολυγλωσσισμού και της πολυφωνίας, όπως εισάγεται από τον M. Bakhtine (= *Προβλήματα λογοτεχνίας και αισθητικής*, ό.π., σελ. 109-306), για τη διάκριση του μυθιστορηματικού λόγου από τις άλλες μορφές διήγησης, κ.ο.κ.

83. Ο A. J. Greimas, (= *Sémantique structurale*, ό.π., σελ. 213) θεωρεί ότι σε κάθε μορφή της διήγησης και σε κάθε τύπο λόγου (*discours*) μπορούμε να ανιχνεύσουμε τις ιδεολογικές παραμέτρους, διαχωρίζοντας και ταξινομώντας όλους τους τύπους αφηγήματος σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τη διήγηση της παρούσας τάξης ως αποδεκτής (*les récits de l'ordre présent accepté*) και τη διήγηση της παρούσας τάξης ως μη αποδεκτής (*les récits de l'ordre présent refusé*). Στη δεύτερη μορφή της διήγησης, «...η παρούσα τάξη θεωρείται ως ατελής: ο άνθρωπος ως αλλοτριωμένος. (...) ...πρέπει ο άνθρωπος, το άτομο να αναλάβει τη σωτηρία του κόσμου, τον οποίο μετασχηματίζει μέσα από επιτυχημένες μάχες και δοκιμασίες. Έτσι, το μοντέλο που παρουσιάζει αυτή η διήγηση δίνει το λόγο στις διάφορες μορφές «σωτηριολογίας» ("*sôteriologie*", "*sôtérisme*"), προτείνοντας τη λύση κάθε κατάστασης...». Ο «σωτερισμός», τον οποίο ο Greimas θεωρεί ως τρόπο λύτρωσης και απαλλαγής από δύσκολες καταστάσεις, αφορά στη λειτουργία του ήρωα (*héros*) και στη σημασία της διήγησης. Οι ληστές του ληστρικού μυθιστορήματος, οι οποίοι αναλαμβάνουν την υπεράσπιση των αξιών όλης της κοινότητας και την επιβολή της δικής τους δικαιοσύνης, ενσαρκώνουν στο λόγο των κειμένων, αυτή τη μορφή σωτερισμού.

84. «Ένα κείμενο από συγκεκριμένο κοινωνικο-ιστορικό σύνολο μπορεί κάλλιστα να πραγματοποιεί δομικές δυνατότητες -συνδυασμούς συνειρμικών στοιχείων- που δεν βρίσκονται ποτέ, μάλιστα φαίνεται να αποκλείονται ηθελημένα, σε κείμενα από ένα διαφορετικό κοινωνικο-ιστορικό σύνολο. (...) Φαίνεται άρα ότι οι περιοριστικοί μηχανισμοί που καθορίζουν την εσωτερική οργάνωση των λογοτεχνικών κειμένων είναι

Στην εξέταση των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος, μας ενδιαφέρει πρώτιστα η ιδιαίτερη αφηγηματική λειτουργία των κειμένων⁸⁵ έτσι όπως καθορίζεται από τη γραμματική του κειμένου (*grammaire textuelle*) και όχι η ανάλυσή τους με βάση την ποιητική, τη ρητορική⁸⁶ ή την υφολογία.

Αναζητώντας το μοντέλο δόμησης του ληστρικού μυθιστορήματος ανατρέχουμε δίχως άλλο στην κλασική ανάλυση των μαγικών παραμυθιών από το ρώσο εθνολόγο Β. Προπ⁸⁷ το 1926. Ο Προπ εισάγει στις εργασίες του τη δομική ανάλυση, εξετάζοντας

θεμελιωδώς κοινωνικο-ιστορικής φύσης, δηλαδή, ότι είναι αποτελέσματα παραγόντων εξωτερικών του σημειωτικού συστήματος στο οποίο δρύνει», Κ. Βοκλυνδ-Λαγοπούλου, «Δομές συνειρμικής...», ό.π., σελ. 213.

85. Ο Ε. Καψωμένος [= «Μεθοδολογικές προτάσεις για την ανάλυση της αφήγησης», στο, π. *Νεοελληνική Παιδεία*, Αφιέρωμα στη Σημειολογία (επιμέλεια Κ. Μηλιώτης), έτος 3, τ. 9, (1987), σελ. 11] αναφερόμενος στην αφηγηματολογία ως αυτόνομο επιστημονικό κλάδο -διαμορφωμένο τις τελευταίες δεκαετίες -κύρια στη Γαλλία, στο πλαίσιο της θεωρίας και της κριτικής της λογοτεχνίας- αναφέρει ότι η προσπάθεια συγκρότησης θεωρίας και συστηματικών μεθόδων ανάλυσης των αφηγηματικών κειμένων διαχωρίζεται στις εργασίες που «...διευκρινίζουν την ιδιομορφία του αφηγηματικού απέναντι σε άλλους τύπους λόγου και οριοθετούν την περιοχή της αφηγηματολογίας σε σχέση με την ποιητική, τη ρητορική και την υφολογία». Βλ. και Ο. Ducrot / T. Todorov, ό.π., σελ. 99-112, T. Todorov, *Poétique de la prose*, Seuil, Paris, 1971 και π. *Nouvelle Critique*, «Poétique, Langages et Analyses de contenu», No spécial, (1968). Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι δεν θα είχε μεγάλο ενδιαφέρον η ανάλυση του λόγου των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος ως προς την στυλιστική, την ποιητική, ή τη ρητορική συγκρότησή του. Κάτι τέτοιο άλλωστε θα ολοκλήρωνε την πλήρη διερεύνηση των κειμένων, τόσο στο χώρο της σημαντικής, των ρητορικών σχημάτων και των φαινομένων συνέμφασης (*connotation*), όσο και στο χώρο της δομής της διήγησης και του κειμένου. Σίγουρα, όμως, ξεφεύγει από το πλαίσιο της παρούσας εργασίας. Βλ. Σ. Δημητρίου, ό.π., σελ. 122-123.

86. Θα είχε ειδικό ενδιαφέρον, για παράδειγμα, η ανάλυση του τρόπου που εμφανίζεται και οργανώνεται στο λόγο των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος η μετωνυμία (*metonymie*) ως αφηγηματική προέκταση, αφού το λαϊκό μυθιστόρημα παρουσιάζεται ως ένα κατεξοχήν μετωνυμικό είδος. Βλ. R. Barthes, «Drame, Poème, Roman», *Théorie d'Ensemble*, Paris, (1967), σελ. 25-40, J. Fiske, ό.π., σελ. 119-123 και Σ. Δημητρίου, *Λεξικό όρων 1*, ό.π., σελ. 133.

87. V. Propp, *Μορφολογία του παραμυθιού. Η διαμάχη με τον Κλωντ Λεβι-Στρώς και άλλα κείμενα*, Καρδαμίτσας, Αθήνα, 1987. Βλ. επίσης, για την πρόσληψη των σημειωτικών μεθοδολογικών προτάσεων στην Ελλάδα, το άρθρο του Γ. Κεχαγιόγλου, «Ελληνικές τύχες της μορφολογίας του παραμυθιού», στο, V. Propp, *Μορφολογία...*, ό.π., σελ. 329-368 και του Ε. Καψωμένου, «Η σημειολογική προσέγγιση της λογοτεχνίας στην Ελλάδα. Σύντομο διάγραμμα-Απολογισμός», στον τόμο, *Πρακτικά Β' Συμποσίου Ποίησης*, Αθήνα, Γνώση, 1983, σελ. 189-210.

το σύνολο των κειμένων ως προς το δομική τους οργάνωση σε ακολουθίες (séquences). Το κυρίαρχο δομικό στοιχείο και, ταυτόχρονα, η μικρότερη μονάδα στην οποία μπορεί να αναλυθεί το μαγικό παραμύθι είναι οι λειτουργίες των δρώντων προσώπων των ιστοριών. Έτσι, η δομή των κειμένων δεν προσδιορίζεται από τους ήρωες, αλλά από τις ιδιαίτερες συναρδρώσεις και συνδυασμούς των 31 λειτουργιών. Η σύγχρονη δομική και σημειωτική ανάλυση στηρίχτηκε ουσιαστικά στις πρωτοπόρες εργασίες του Προπ.⁸⁸

88. Ο C. Levi-Strauss, (= «La structure des mythes», στο, *Anthropologie structurale*, Plon, Paris, 1974, σελ. 235-265), ακολουθώντας και τις αναλύσεις του R. Jakobson, εξέτασε τους μύθους των λαών «χωρίς ιστορία» σε σημασιολογικές μονάδες, τα μυθήματα, (mythème), αναζητώντας τελικά την ανάδειξη του αρχετυπικού γενικού ζεύγους αντιθέτων (κουλτούρα/φύση). Η σύγχρονη δομική ανάλυση ενδιαφέρεται καταρχήν για την ανεύρεση και τη σύσταση των μονάδων της διήγησης σε ένα κείμενο. Ο E. Souriau, (= *Les Deux cent Mille Situations dramatiques*, Flammarion, Paris, 1950 και R. Scholes, «Οι δραματικές καταστάσεις του E. Souriau», στο, π. *Νεοελληνική Παιδεία*, τ. 9, (1987), σελ. 32-38) στην ιδιότυπη ανάλυση του δράματος, ξεχωρίζει επίσης ως μονάδες δομής, τις λειτουργίες. Ο ιδρυτής της δομικής σημαντικής, A. J. Greimas, (= βλ. κυρίως, «Éléments pour une théorie de l'interprétation du récit mythique», στο, *Communications 8, L'analyse structurale du récit*, ό.π., σελ. 34 - 65, επίσης ανατύπωση στον τόμο, *Du sens*, Paris 1970, σελ. 185-230, «Le conte populaire russe. Analyse fonctionnelle», *L'Homme*, τ. 3, αριθ. 3, ανατύπωση στο βιβλίο *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Paris 1966, σελ. 192-213, «Οι συντελεστές, οι τελεστές και τα σχήματα», στο, *Θεωρία της αφήγησης*, Εξάντας, Αθήνα 1991, σελ. 158-187- από το *Du Sens II, Seuil*, 1983) περιόρισε το σύνολο των λειτουργιών σε 20, αρδρώνοντας τις μονάδες (σημήματα, sémème) σε τρεις κατηγορίες: λειτουργίες, δράστες και καταστάσεις. Το μοντέλο των λειτουργιών (αφηγηματικό μοντέλο) και το μοντέλο δράσης, είναι αυτά με βάση τα οποία διενεργείται η έρευνα. Ο R. Barthes, (= «Introduction à l'analyse structurale du récit» στο, *Communications 8*, ό.π., σελ. 7 - 33) συνδυάζοντας τα παραπάνω, προτείνει τρία επίπεδα ανάλυσης: πρώτο, το λειτουργιών, δεύτερο, των πράξεων και των δραστών και, τρίτο, το ανώτερο ή γενικό επίπεδο της αφήγησης. Ο C. Bremond, (= «Le message narratif», στο, *Communications 4*, «La logique des...», ό.π.) με τη σειρά του αναλύει τις βασικές μονάδες σε μικροδιηγήσεις (micro-récits), ορίζοντας ταυτόχρονα δύο τύπους οργάνωσης: τη βελτίωση και την υποβάθμιση. Ο Bremond μάλιστα θεωρεί ότι η εμφάνιση μιας λειτουργίας δεν εξυπνοεί πάντα ως ενδεχόμενη την επόμενη. Ο T. Todorov (= *Littérature et signification*, Larousse, Paris, 1967 και «Les catégories...», ό.π.) απλοποιεί το σχήμα σε τρεις βασικές λειτουργίες: επιθυμία, επικοινωνία και συμμετοχή, κ.ο.κ. Βλ. επίσης, τη συνόψιση των σύγχρονων ερευνών και την κριτική τους εξέταση από το ρώσο σημειολόγο E. M. Μελετίνσκι, «Η δομικο-τυπολογική μελέτη του παραμυθιού», στο, V. Propp, *Μορφολογία του παραμυθιού*, ό.π., σελ. 297 - 306 και Σ. Δημητρίου, *Λεξικό όρων 1*, ό.π., σελ. 79-80 και *Λεξικό όρων 4*, ό.π., σελ. 107-109, P. Maranda-E. Kongkas, *Structural models in Folklore*, La Haye, Mouton, 1971, W. Martin, *Recent Theories of Narrative*, Cornell, Univ. Press, 1986 και Δ. Τζόβας, «Αποτίμηση του στρουκτουραλισμού», στο, *Μετά την Αισθητική*, ό.π., σελ. 41-83.

Ωστόσο, αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι το υλικό που κάθε φορά πρέπει να διερευνηθεί. Η αισιοδοξία για μια γενική εφαρμογή σημειωτικών και δομικών πρακτικών στο σώμα όλων των μορφών της διήγησης, μάλλον πρέπει να αποκλεισθεί ως μεθοδολογική πρόταση.⁸⁹ Το ίδιο το υλικό είναι αυτό που θα προσδιορίσει τα όρια εφαρμογής, καθώς και την επιχειρησιακή ικανότητα των αναλυτικών προτάσεων.⁹⁰

Η παραπάνω διαπίστωση γίνεται αναγκαία στο τρόπο επεξεργασίας και εφαρμογής των γενικών αρχών του παραδείγματος του Προπ, στα κείμενα του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος και ιδιαίτερα στην επιλογή της χρήσης του αφηγηματικού μοντέλου ανάπτυξης των λειτουργιών των ηρώων που προκρίνουμε, κατά τον συνταγματικό άξονα.

Τα κυριότερα μοντέλα δόμησης των λειτουργιών των ηρώων στην αναζήτηση της δόμησης της διήγησης ως ιστορίας είναι το αφηγηματικό μοντέλο και το μοντέλο δράσης. Το αφηγηματικό μοντέλο αφορά τη συνταγματική οργάνωση της δομής της διήγησης και της οριζόντιας παράθεσης των μονάδων - λειτουργιών των ιστοριών. Το μοντέλο δράσης αφορά την οργάνωση των ιστοριών σύμφωνα με τους κύκλους δράσης των δρώντων προσώπων - ηρώων.⁹¹

89. Βλ. για παράδειγμα την κριτική του I. Ambrogio, τόσο στη μεθοδολογία του V. Propp, όσο και των σύγχρονων δομιστών, στο «Ιστορικότητα του λογοτεχνικού λόγου», στο, π. Δευκαλίων, τ. 25/26, (1979), σελ. 158-162. (Περιλαμβάνεται στο βιβλίο του, *Ideologie et technique letterarie*, Editori Riuniti, Roma, 1974). Επίσης, την ανασκόπηση του P. Ricoeur, *Η αφηγηματική λειτουργία*, Καρδαμίτσας, Αθήνα, 1990, σελ. 13-87.

90. Βλ. για παράδειγμα την κριτική του E. M. Μελετίνσκι, (= «Η δομικο-τυπολογική...», ό.π., σελ. 289-308) στα μοντέλα που προτείνονται από τους C. L. Strauss, A. J. Greimas και C. Bremond για τη λαϊκή διήγηση (μύθους, παραμύθι). Επίσης, τις προσαρμογές των αναλυτικών προτάσεων του Greimas, από τον E. Καψωμένο (= *Το δημοτικό ...*, ό.π., σελ. 118-121), στο σώμα των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών και τέλος, την κριτική των P. Maranda-E. Kongkas, (= *Structural models*, ό.π.), στην δυαδική ανάλυση του μύθου από το C. L. Strauss.

91. Το μοντέλο δράσης είναι το δεύτερο δομικό μοντέλο, μετά το αφηγηματικό, με το οποίο ο Propp επιχείρησε να διερευνήσει το ρώσικο μαγικό παραμύθι. Στην εργασία του προσδίδει ιδιαίτερο βάρος στην λεπτομερειακή ανάλυση και παρουσίαση του αφηγηματικού μοντέλου, ενώ το μοντέλο κατάταξης των παραμυθιών σύμφωνα με τα δρώντα πρόσωπα -τα οποία ταξινομεί σε επτά ρόλους- εμφανίζεται λιγότερο επεξεργασμένο. Είναι δε εμφανές ότι εξαρτάται άμεσα από το πρώτο μοντέλο, το οποίο θεωρεί ως το θεμελιώδες. Ο γάλλος A. J. Greimas (= βλ. βιβλιογραφία παραπάνω) επιχείρησε με τη σειρά του να συγκεράσει τη μεθοδολογία του Propp με αυτή του ανθρωπολόγου C. Lévi-Strauss, αναδεικνύοντας και συγκεκριμενοποιώντας, σε μια σειρά από λεπτομερειακές αναλύσεις, το μοντέλο δράσης ως κυρίαρχο στην ανάλυση του μύθου αλλά και του παραμυθιού. Στις πλείστες των περιπτώσεων το μοντέλο

Στην εργασία μας δίνουμε προτεραιότητα στο αφηγηματικό μοντέλο ανάλυσης εφόσον θεωρούμε ότι προσιδιάζει καλύτερα στην ανάλυση του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος ως συγκεκριμένου τύπου διήγησης.⁹² Η μεγάλη έκταση των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος, που ακολουθεί την ανάπτυξη των συνεχών εναλλαγών στην μυθιστορηματική αφήγηση, η πολλαπλότητα σύνδεσης πολλών ακολουδιών στο ίδιο κείμενο και μάλιστα με διαφορετικούς τρόπους δόμησης (αλυσωτικό ή/και ενδετικό), καθώς επίσης και η δυνατότητα της διηγετικής ανάπτυξης στον συνταγματικό άξονα με τις άπειρες δυνατότητες συνδυασμού, καθιστούν το αφηγηματικό μοντέλο δόμησης και

δράσης είναι συνοπτικότερο και συντομότερο του αφηγηματικού. Ωστόσο στις αναλύσεις που επιχείρησε ο ίδιος ο γάλλος ερευνητής επί του συγκεκριμένου υλικού του και άλλες προσπάθειες ερευνητών στο πλαίσιο των θεωριών του, συνάντησαν δυσκολίες μεγάλες και συχνά αζεπέραστες. Βλ. την σύντομη αλλά καίρια κριτική του ρώσου σημειολόγου Ε. Μ. Μελετίνσκι, (= «Η δομικο-τυπολογική...», ό.π., σελ. 297 - 306) καθώς και τη γόνιμη εφαρμογή, με βάση τις ιδιαιτερότητες του εξεταζόμενου υλικού και την αναπροσαρμογή του μοντέλου από τον Ε. Καψωμένο στα δημοτικά τραγούδια (= *Δημοτικό τραγούδι*, ό.π., σελ. 118 - 121). Επίσης, βλ. την έντονη κριτική, από γλωσσολογική πλευρά του G. Mounin, (= *Clefs pour la Sémantique*, Seghers, Paris, 1972, σελ. 246-252) στο έργο του Α. J. Greimas, *Sémantique structurale*.

92. Δεν είναι, άλλωστε, τυχαίο ότι η ανάλυση σύμφωνα με τα *dramatis personae* του μοντέλου δράσης που εισηγείται ο Greimas, χρησιμοποιήθηκε ευρέως σε κείμενα της λόγιας λογοτεχνίας (θέατρο, διήγημα, ποίηση, μυθιστόρημα) και όχι σε σειραϊκά κείμενα που επιδέχονται πιο εύκολα την ανάλυση σύμφωνα με τη συνταγματική γραμμική οργάνωση των λειτουργιών των προμηθεϊκών ηρώων τους. Βλ. ενδεικτικά, Κ. Μηλιώτης, «Δρώντα πρόσωπα και δρώσες δυνάμεις στο "Μπουρίνι" του Μ. Καραγάτση», στο, π. *Νεοελληνική Παιδεία*, τ. 13, (1987), σελ. 34-50, του ίδιου, *Τα πρόσωπα στο αφηγηματικό έργο του Δ. Χατζή*, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 1991, Τ. Μουδατσάκης, *Η διαλεκτική της θεατρικής σύνταξης. Μοντέλα δράσης και πρόσωπα στον «Αγαμέμνονα» του Αισχύλου*, Νεφέλη, Αθήνα, 1986, S. Alexandrescu, «Ένα σχέδιο σημασιολογικής ανάλυσης των χαρακτήρων στο έργο του W. Faulkner», στο, π. *Νεοελληνική Παιδεία*, τ. 9, 1987, σελ. 100-105, Α. J. Greimas, «Περιγραφή και αφηγηματικότητα στο διήγημα "Σπάγγος" του Γκυ ντε Μωπασάν», στο, π. *Νεοελλ. Παιδεία*, ό.π., σελ. 63-82, Θ. Γκότοβος, *Το μυθικό και ιδεολογικό σύμπαν της ποίησης του Νικηφόρου Βρεττάκου*, Φιλιππούτης, Αθήνα, 1989, Α. Μπενάτσης, *Η ποιητική μυθολογία του Τάσου Λειβαδίτη*, Επικαιρότητα, Αθήνα, 1991. Θεωρούμε, ωστόσο, ότι οποιαδήποτε ανάλυση που αφορά τη θεωρία και κοινωνιολογία της λογοτεχνίας από σημειωτική άποψη, είναι καλό να βασίζεται στο συνδυασμό των διαφόρων αναλυτικών μοντέλων ως μεθοδολογικών εργαλείων και πάντα κατά περίπτωση. Το ίδιο το εξεταζόμενο υλικό άλλωστε, οδηγεί τον ερευνητή στη χρήση και διαχείριση των κατάλληλων μεθόδων. Βλ. και τον Επίλογο.

τις περιγραφικές κατηγορίες του Προπ, ως τις πλέον εύχρηστες στην εφαρμογή της δομικής ανάλυσης.

Ακολουθούμε έτσι το γραμμικό πρότυπο του Προπ, επιζητώντας την ανάλυση των κειμένων σε συνταγματικούς άξονες και αναδεικνύοντας στη συνέχεια τη βασική δομή - μοντέλο, του συνόλου των κειμένων. Τα σταθερά συστατικά στοιχεία τα οποία σε τελική ανάλυση προσδιορίζουν το λαϊκό μυθιστόρημα ως φιλολογικό είδος, παραμένουν οι λειτουργίες (δράση - πράξη) των ηρώων.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΤΟ ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

* **Επισήμανση:** Οι παραπομπές που θα γίνονται εφεξής στα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος ακολουθούν την ορθογραφία των κειμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι
ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.
ΤΟ ΛΗΣΤΡΙΚΟ ΛΑΪΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ ΩΣ ΚΥΡΙΑΡΧΟ
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟ ΕΙΔΟΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1900 - 1930

Στην απόπειρα συγκρότησης μιας πρώτης τυπολογίας του λαϊκού μυθιστορήματος στις τρεις πρώτες δεκαετίες του κ' αιώνα στον ελλαδικό χώρο, στηριχτήκαμε στις υπάρχουσες προσπάθειες βιβλιογράφησης του λαϊκού παραλογοτεχνικού αναγνώσματος,¹ στην προσωπική μας έρευνα, καθώς και στις σκόρπιες προφορικές πληροφορίες που καταφέραμε να συλλέξουμε. Θα επιχειρήσουμε, έτσι, τη διερεύνηση και επεξεργασία του πραγματολογικού υλικού, επικεντρώνοντας στο φιλολογικό είδος του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος, αφού πρώτα αναφερδούμε με συντομία στο παραλογοτεχνικό ανάγνωσμα γενικά.

Το παραλογοτεχνικό ανάγνωσμα εμφανίστηκε στον ελλαδικό χώρο στα τέλη του ιδ' αιώνα. Ως αυτοτελές λογοτεχνικό γένος έφτασε στη μεγάλη ακμή του, με τη μορφή του λαϊκού μυθιστορήματος, στις αρχές του κ' αιώνα, για να εκλείψει μισό αιώνα αργότερα με την πλήρη επιβολή και κυριαρχία των νέων φιλολογικών ειδών και ηρώων του δυτικού κόσμου, είτε μέσω της τηλεόρασης και του κινηματογράφου είτε μέσω των εξειδικευμένων περιοδικών. Ωστόσο, σε μια διαχρονική διερεύνηση, η πολιτισμική συνέχεια του «κοινού πνεύματος» ενυπάρχει σε πάμπολλα είδη έκφρασης της παραλογοτεχνίας, τόσο στην παραδεδομένη μορφή της (γραπτός λόγος) όπως οι επιφυλλίδες (feuilleton), τα βιβλία και οι εκδόσεις τσέπης, όσο και στη σύγχρονη μορφή της (εικονικός λόγος) όπως τα κόμικ, τα τηλεοπτικά σήριαλ, οι κινηματογραφικές ταινίες.

Η διερεύνηση της προϊστορίας του παραλογοτεχνικού αναγνώσματος και ειδικότερα του λαϊκού μυθιστορήματος μας οδηγεί, αναγκαστικά, στο Δυτικό κόσμο. Το λαϊκό μυθιστόρημα σε συνέχειες (roman populaire-feuilleton) εμφανίζεται περίπου στις αρχές του ιδ' αιώνα στις χώρες της Βόρειας Αμερικής, αλλά και της Ευρώπης, τη Γαλλία, την Αγγλία, την Ιταλία. Εμφανίζεται δηλαδή σε χώρες όπου έχουν προηγηθεί η βιομηχανική επανάσταση και η ταυτόχρονη διαμόρφωση αστικών στρωμάτων και, επομένως, αστικού αναγνωστικού κοινού στις πόλεις, η κυκλοφορία εφημερίδων ως μέσων επικοινωνίας σε ευρεία κλίμακα και παράλληλα, η μεγάλη ανάπτυξη της τυπογραφίας.

1. Βλ. σημείωση 3 της Εισαγωγής. Θεωρούμε τη βιβλιογράφηση του Δ. Χανού ως την πιο «έγκυρη» (γνώση του χώρου και πρόσβαση στις «πηγές», προφορικές και γραπτές).

Προσπαθώντας τώρα να συγκροτήσουμε μια γενική τυπολογία του λαϊκού μυθιστορήματος στον ελλαδικό χώρο, που, όπως αναφέρθηκε στην Εισαγωγή, εδραιώνεται ως γένος στον κ' αιώνα, δηλαδή έναν αιώνα σχεδόν μετά από τις ανεπτυγμένες βιομηχανικά χώρες, θα λέγαμε πως τα κύρια φιλολογικά είδη του είναι τα εξής:²

- 1. Ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα, 1900 - 1930,**
- 2. Θρησκευτικό - βιογραφικό, 1905 - 1925.**
- 3. Ιστορικό (συνήθως και βιογραφικό), 1910 - 1922.**
- 4. Αισθηματικό - κοινωνικό, 1930 και μετά.**
- 5. Αστυνομικό - περιπετειώδες, 1930 και μετά.**

Παρατηρούμε λοιπόν ότι το ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα είναι το φιλολογικό είδος που κυριαρχεί για τρεις περίπου δεκαετίες στον ελλαδικό χώρο του κ' αιώνα (1900-1930). Παράλληλα με αυτό αναπτύσσονται και τα άλλα φιλολογικά είδη, σε μικρότερη όμως κλίμακα, όπως το περιπετειώδες, το θρησκευτικό, το ιστορικό, το αστυνομικό, το αισθηματικό.

Πριν προχωρήσουμε στην οριοθέτηση του ληστρικού μυθιστορήματος ως φιλολογικού είδους, είναι σκόπιμο να παρουσιάσουμε με συντομία ορισμένα στοιχεία σχετικά με τις τάσεις που καθόρισαν την κίνηση του λαϊκού αναγνώσματος

2. Παρουσιάζονται, ωστόσο, και μερικές υπο-κατηγορίες ακόμη, οι οποίες, είτε δε συγκροτούν ξεχωριστό και αυτόνομο φιλολογικό είδος είτε εντάσσονται ως υπο-είδη στα άλλα. Έτσι, στο αισθηματικό μπορούμε να εντάξουμε και αρκετά κείμενα που εμφανίζονται ως ερωτικά· στο περιπετειώδες μπορούμε να εντάξουμε τα πειρατικά, τα σχετικά με περιπέτειες στη ζούγκλα (τα λεγόμενα «ζουγκλοειδή»), τα κατασκοπευτικά κ.ο.κ. Εμφανίζονται και μερικά κείμενα με θεματολογίες που δεν συγκροτούν αυτόνομο φιλολογικό είδος, ούτε και εντάσσονται στα προαναφερθέντα κύρια φιλολογικά είδη (αθλητικά, παραψυχολογίας, επιστημονικά εκλαϊκευτικά, φεμινιστικά). Πρέπει, ωστόσο, να τονίσουμε ότι η τυπολογία οριοδεύεται με βάση αυτά που έχουμε υπόψη μας, γιατί είναι άγνωστος ο αριθμός και η ποικιλία αυτών των κειμένων. Από αυτά όμως που έχουμε στη διάθεση μας, ή και μόνο από τους τίτλους που υποδηλώνουν τον τύπο του κειμένου, μπορούμε να συγκροτήσουμε επαρκείς υποθέσεις εργασίας. Ο R. Mandrou (= *De la culture populaire...*, ό.π., σελ. 19), σε σχέση με αυτό το ζήτημα παρατηρεί ότι «...δε διαθέτουμε δυστυχώς δεδομένα, αριθμητικά ή μη, τέτοια που βρίσκονται στα χέρια των κοινωνιολόγων φοιτητών του 20ου αιώνα, όπως η διάδοση των βιβλίων τσέπης για παράδειγμα: «τραβήγματα» (tirage) των διαφόρων εκδοτών, λογιστικά δεδομένα πωλήσεων, έρευνες αγοράς από ειδικευμένους οίκους, άμεσες έρευνες, κ.λπ. Η πληροφόρηση του ιστορικού στην προκειμένη περίπτωση είναι πολύ πιο αδύνατη και αβέβαιη. Στηρίζεται περισσότερο στην αφαίρεση και επαγωγή, παρά στην απλή ανάγνωση των αποτελεσμάτων μιας έρευνας πάνω στο υλικό. Ωστόσο, δεν είναι λιγότερο υπολογίσιμη».

στον ιδ' αιώνα. Η πρώτη και άμεσα φανερή τάση σχετικά με το λαϊκό ανάγνωσμα είναι όπ' σε όλη τη διάρκεια του προηγούμενου αιώνα, καταγράφονται προσπάθειες να αναπτυχθεί το μυθιστόρημα στον ελλαδικό χώρο, προσπάθειες που προέρχονται από λόγιους κυρίως συγγραφείς - λογοτέχνες της εποχής. Πολλά από τα κείμενα αυτά έτυχαν γενικότερης αποδοχής και διαβάστηκαν από το πλατύ κοινό της εποχής τους, αλλά και αργότερα.

Στο χώρο του μυθιστορήματος, λοιπόν, επισημαίνουμε κείμενα όπως αυτά του Κ. Ράμφου, *Κατσαντώνης*, 1862, *Αι τελευταίαι ημέραι του Αλή Πασά*, 1862 και *Χαλέτ Εφέντης*, 1867-9, του Σ. Ξένου, *Ο διάβολος εν Τουρκία*, Λονδίνο, 1851 και *Η ηρωίς της Ελληνικής Επανάστασεως*, 1861, του Ι. Πιτσιπιού, *Η ορφανή της Χίου*, 1839, του Α. Ρίζου Ραγκαβή, *Αυθέντης του Μορέως*, 1850, του Ν. Μακρή, *Βασιλική*, 1878, του Α. Παπαδιαμάντη, *Οι έμποροι των Εθνών*, 1882-3, *Η γυφτοπούλα*, 1884 και *Χρήστος Μηλιώνης*, 1885, που αντλούν το περιεχόμενο τους από τον ελλαδικό χώρο, άσχετα αν έχουν τα πρότυπά τους - κύρια τα αισθητικά - στο ευρωπαϊκό ρομαντικό και ιστορικό μυθιστόρημα. Αλλά υπάρχουν, από την άλλη, και άλλα κείμενα όπως η *Πάπισσα Ιωάννα*, 1866, του Ε. Ροΐδη, *Η στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι*, 1870, *Αωνύμου, ο Λουκής Λάρας*, 1879, του Βικέλα, ο *Θάνος Βλέκας*, 1855, του Π. Καλλιγά και ο *Ζωγράφος*, 1842, του Γ. Παλαιολόγου, που θεωρούνται οι πιο σοβαρές προσπάθειες για τη δημιουργία ελληνικού αστικού μυθιστορήματος.³ Και οι δύο αυτές κατηγορίες συγκλίνουν, παρά τις διαφορές τους, σ' ένα στόχο· να λειτουργήσουν ως λαϊκό ανάγνωσμα, άσχετο αν δεν τον πέτυχαν όλα.

Η θεματογραφία των περισσότερων από τα κείμενα αυτά αντλήθηκε από την επανάσταση του 1821, που παρέμενε ακόμη νωπή τόσο στην μνήμη των ίδιων των συγγραφέων όσο και του αναγνωστικού κοινού, καθώς και από μορφές της πρόσφατης ιστορίας, συνήθως οπλαρχηγούς και αρματολούς ή βυζαντινές προσωπικότητες (Χ. Μηλιώνης του Παπαδιαμάντη, *Κατσαντώνης* του Ράμφου, *Ο αυθέντης του Μορέως* του Ραγκαβή). Από αυτά, λίγα μόνο ξέφυγαν από το γενικότερο κλίμα της εποχής και ασχολήθηκαν με προβλήματα της σύγχρονης τους πραγματικότητας, όπως ο *Θάνος Βλέκας* του Καλλιγά, που θεωρείται από τα πιο ενδιαφέροντα, αφού καταπιάνεται με δύο από τα ακανθώδη θέματα της εποχής, τη ληστεία και το αγροτικό ζήτημα· ακόμη, η *Πάπισσα Ιωάννα* του Ροΐδη, που κριτικάρει

3. Βλ. περισσότερα Μ. Vitti, *Ιστορία της Νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα, «Οδυσσεάς», 1987, σελ. 259 - 274, Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, *Το ιστορικόν μυθιστόρημα*, Αθήνα, Βασική βιβλιοθήκη, 17, χ.χ., Α. Σαχίνης, *Το νεοελληνικό μυθιστόρημα*, β' έκδοση, Αθήνα 1969 και *Το ιστορικό μυθιστόρημα*, β' έκδοση, Αθήνα, 1971, Κ. Θ. Δημαράς, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Ίκαρος, Αθήνα, 1987.

με έντονο τρόπο το σύγχρονό του ρομαντικό και ιστορικό μυθιστόρημα, προσανατολίζοντας την αισθητική σε μια ρεαλιστική καταγραφή και αναπαράσταση της πραγματικότητας.

Δίπλα σε αυτές τις προσπάθειες για τη διαμόρφωση του μυθιστορήματος, αναπτύσσεται το υπόλοιπο μέρος της λογοτεχνικής και εκδοτικής παραγωγής, που μας ενδιαφέρει σε σχέση πάντα με το λαϊκό ανάγνωσμα.

Η δεύτερη κυρίαρχη τάση είναι ότι πλάι στις εκδόσεις των μυθιστοριών και διηγημάτων, που προαναφέρθηκαν, παρατηρείται ταυτόχρονα μεγάλη άνδιση μεταφράσεων ξένων λαϊκών μυθιστορημάτων, ιδιαίτερα γαλλικών. Τα κείμενα αυτά, στην πλειονότητά τους, κυκλοφορούσαν σε αυτοτελείς εκδόσεις, βιβλία ή φυλλάδια, και όχι σε συνέχειες, όπως γίνεται τον επόμενο αιώνα, και σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε στη χώρα προέλευσής τους.

Οι εκδοτικοί οίκοι που εξέδιδαν τα κείμενα αυτά βρίσκονταν διεσπαρμένοι σε όλο τον ελληνικό χώρο, τόσο στα παλιά αστικά κέντρα του ελληνισμού, όπως η Κωνσταντινούπολη, η Σμύρνη, η Αλεξάνδρεια, το Κάιρο, όσο και στα αναπτυσσόμενα νέα της ελληνικής επικράτειας, όπως η Αθήνα, η Σύρα, η Πάτρα, η Άνδρος, η Κόρινθος.⁴ Ποσοτικά, οι μεταφράσεις των ξένων κειμένων εκδίδονταν σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι τα ελληνικά καθόλη τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα. Είναι δε σαφές ότι αρχίζει να διαμορφώνεται ένα αστικό αναγνωστικό κοινό, για τα νέα τουλάχιστον αστικά κέντρα, και ταυτόχρονα μια έντονη ζήτηση για αυτού του είδους τη λογοτεχνία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η διακίνηση περιοριζόταν μόνο σε αυτά.

Αναφέρουμε ενδεικτικά μερικά από τα πιο διάσημα κείμενα της εποχής που μεταφράστηκαν και εκδόθηκαν από ελληνικούς εκδοτικούς οίκους, σχεδόν ταυτόχρονα με την κυκλοφορία τους στη Γαλλία.

Ένα από τα περιβόητα κείμενα της εποχής, αυτό του Ε. Σύη (E. Sue), *Τα μυστήρια των Παρισίων*, που δημοσιεύτηκε σε επιφυλλίδες της εφημερίδας *Journal de Debats* μεταξύ 1842 - 1843, μεταφράζεται λίγο αργότερα, στα 1846, και εκδίδεται στη Σμύρνη σε δύο τόμους με σύνολο 1314 σελίδες. Ξανατυπώνεται

4. Οι σπουδαιότεροι εκδοτικοί οίκοι ήταν: στην Αθήνα οι «Κοραΐς» (Κωνσταντινίδης - Γελανταλής), Αδελφοί Δεπάστα (1863), «Λακωνία» (1863), Φέξης (1880), Κτενάς - Σούτσα (1863), Πασσάρης (1865), Αντωνιάδης (ταυτόχρονα σε Αθήνα, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη), Ζαννουδάκης (1890), Κορομηλάς, οι εφημερίδες «Φραγκλίνος», «Ευτέρπη», «Ταχυδρόμος», «Τέρψις», «Παρθενών». Στην Κωνσταντινούπολη οι «Ν. Επτάλοφος, Αδελφοί Νομισματίδαι. Στη Σμύρνη οι «Ραδάμανθυς», Βουτσινάς, «Ο τύπος», Ν. Χέλμη. Στην Ερμούπολη οι «Πατρίς», Χουμής, εφημ. «Πρόοδος», «Συζήτησις».

στην Ερμούπολη, από τον εκδοτικό οίκο «Παρισίων Απόκρυφα», ενώ στην Αθήνα κυκλοφορεί στα 1883 σε δέκα τόμους από τις εκδόσεις «Φέξη» και «Κοραή».⁵

Από τους γνωστότερους ξένους μυθιστοριογράφους του ιδ' αιώνα,⁶ που τα έργα τους κυκλοφορούν με συνεχείς εκδόσεις στον ελλαδικό χώρο καθ' όλη τη διάρκεια του αιώνα, είναι ο Πονσόν ντι Τεράιγ (Ponson du Terrail - ο κλασικός του ήρωας *Ροκαμβόλ* εκδόθηκε σε 18 τόμους και σε επανειλημμένες εκδόσεις⁷)- ο Π. Φεβάλ (P. Feval),⁸ και ο Α. Δουμάς (Α. Dumas-πατέρας και γιός), που τα έργα τους κυκλοφόρησαν σχεδόν όλα κατά τη διάρκεια του ιδ' αιώνα.⁹

5. Άλλα έργα του E. Sue που εκδίδονται αυτή την εποχή είναι ο *Περιπλανώμενος Ιουδαίος*, Σμύρνη, 1846, δέκα τόμοι, Αθήνα, «Λόγιος Ερμής», 1861, δέκα τόμοι, «Κοραής», 1888, δέκα τόμοι. Η *Ματθίλδη*, Αθήνα, Φέξης, 1892, σελ. 450.

6. Ο U. Eco (= Ο υπεράνθρωπος..., όπ.π., σελ. 100-101), διακρίνει τρεις περιόδους στην εξέλιξη του λαϊκού μυθιστορήματος, με σαφή διαχωρισμό στο ιδεολογικό, παρά στο αισθητικό πεδίο. Έτσι, τα έργα των Dumas, Sue, Sulie, εντάσσονται στην πρώτη ή τη ρομαντική και ηρωική περίοδο, τα έργα των Terrail, Montepin, Richebourg στη δεύτερη ή την αστική περίοδο και τέλος τα έργα των Leblanc (Αρσέν Λουπέν) και Suvestre & Alain (Φαντομάς) στην τρίτη ή την νεο-ηρωική περίοδο. Ο Α. Gramsi, πολλά χρόνια πριν, στις οξυδερκείς παρατηρήσεις του για την λαϊκή λογοτεχνία, διακρίνει το λαϊκό μυθιστόρημα σε επτά κατηγορίες, βλ. Α. Gramsi, «Λαϊκή λογοτεχνία», στο, *Λογοτεχνία και εθνική ζωή*, Αθήνα, «Στοχαστής» 1981, σελ. 169-170 και J. Tortel, «Le roman...», όπ.π., σελ. 57-58.

7. Τα έργα του Ponson du Terrail είχαν ιδιαίτερη επιτυχία. Ο κλασικός πλέον *Ροκαμβόλ*, ο πιο επιτυχημένος ήρωας του συγγραφέα, εκδόθηκε σε 18 τόμους και σε επανειλημμένες εκδόσεις: Αθήνα, άγνωστος εκδότης, 1860 και 1890, Σμύρνη, «Ο τύπος» και «Νομισματίδαι», 1888. Άλλα έργα του: *Τα δράματα των Παρισίων*, Καναριώτης, Αθήνα 1868, σσ.1704, *Η συνθήκη του αίματος*, Κων/πολη 1870, σσ.188 και 1872, σσ. 568, Αθήνα, Τσαγγάρης, 1902, σσ. 1104, Κάιρο, Χιόνης, 1902.

8. Τα έργα του P. Feval, *Τα μυστήρια του Λονδίνου*, Κων/πολη, Μαργαρίτης και Σία, 1889, σσ. 368, *Ο υιός του διαβόλου*, Σμύρνη, «Ραδόμανδus», 1869, σσ. 1234.

9. Τα έργα των Dumas (πατέρα και γιού) για παράδειγμα, είχαν μεγάλη επιτυχία και σχεδόν κυκλοφόρησαν όλα. Ξεχωρίζουμε από τα γνωστότερα: *Οι τρεις σωματοφύλακες - Μετά είκοσι έτη - Ο υποκόμης της Βραζελόνης*, Αθήνα, «Ευτέρπη», 1853, Σμύρνη, Ν. Χέλμη, 1877, σσ. 4700, Αθήνα, Φέξης, 1888 και 1893, *Η κυρία με τας καμελίας*, Αθήνα, Φέξης, 1893 και 1898, *Ο κόμης Μοντεχρίστος - Ο άρχων του κόσμου*, Ερμούπολις, Χούμης από τις εφημ. Πρόοδος και Συζήτησις, 1874-75, έξι τόμοι, σσ. 1390, Αθήνα, Φέξης, Χαιρόπουλος, 1892, σσ. 2540.

Μυθιστορήματα των συγγραφέων, που ενδεικτικά μόνο αναφέραμε,¹⁰ κάλυπταν το μεγαλύτερο μέρος των εκδόσεων που κυκλοφορούσαν στον ελληνικό χώρο. Το ιδ' αιώνα, το υπόλοιπο μέρος των εκδόσεων καλυπτόταν από την ελληνική παραγωγή, που όμως, πρέπει να επισημάνουμε, βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό σε προηγούμενες χρονικά και ήδη επιτυχημένες εμπορικά, εκδόσεις. Έτσι, λίγα μόνο έργα κατάφεραν να γίνουν επιτυχίες, να διαβαστούν και να εκδοθούν σε μεγάλη ποσότητα αντιτύπων. Πρόκειται για έργα που προέρχονταν συνήθως από «δόκιμους» συγγραφείς - λογοτέχνες. Τα έργα αυτά, που ήδη έχουμε αναφέρει, ανήκαν στο ρεύμα του λεγόμενου ιστορικού και ρομαντικού μυθιστορήματος, με έντονα τα στοιχεία της δυτικής επίδρασης. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται τα κείμενα κυρίως των Ράμφου, Πιτσιπιού, Ξένου, Ρίζου Ραγκαβή.

Αντίθετα, προς την επιτυχή εκδοτική πορεία των παραπάνω κειμένων, οι σοβαρότερες προσπάθειες της εποχής για την συγγραφή αστικού μυθιστορήματος που θα εμπνεόταν από ρεαλιστικές βάσεις, σε εναντίωση προς τα ιδεολογικά και αισθητικά κινήματα του ρομαντισμού και του κλασικισμού που κυριαρχούν στην Αθήνα την περίοδο αυτή, απέτυχαν εκδοτικά. Μόνο του Ροΐδη η *Πάπισσα Ιωάννα* και του Βικέλα ο *Λουκής Λάρας*, έτυχαν μεγάλης εκδοτικής επιτυχίας, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό. Τα υπόλοιπα είχαν μηδαμινή έως ελάχιστη εκδοτική απήχηση.¹¹

Η τρίτη τέλος τάση που επηρέασε την κίνηση του λαϊκού αναγνώσματος είναι ότι συνέχισαν να εκδίδονται, και μάλιστα με επιτυχία, ως και τα μέσα του κ' αιώνα, τα παλιά λαϊκοδημοτικά αναγνώσματα. Τέτοιου τύπου «λαϊκο-δημοτικές» φυλλάδες είναι για παράδειγμα η *Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου*, σε πεζό λόγο, έργο του 1680,¹² ο *Ερωτόκριτος* του Β. Κορνάρου¹³ και πολλά άλλα με βίους αγίων, βυζαντινών ηρώων, κ.λπ.

10. Για περισσότερα βλ τις βιβλιογραφίες των Δ. Χανού, *Η λαϊκή λογοτεχνία*, Αθήνα 1987, τόμοι 2 και Κ. Κάσση, *Το ελληνικό λαϊκό μυθιστόρημα*, Αθήνα 1983.

11. Ο Θάνος Βλέκας του Καλλιγά κυκλοφόρησε σε βιβλίο μόλις το 1891 (είχε εκδοθεί στα 1854 στο φιλολογικό περιοδικό «Πανδώρα»), ενώ *Η στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι* πέρασε απαρατήρητη από τον τύπο. Βλ και Μ. Vittì, ό.π. σελ. 259-274.

12. Το έργο τυπώθηκε για πρώτη φορά το 1680 σε εκδοτικούς οίκους της Βενετίας και έκτοτε γνώρισε αρκετές ανατυπώσεις. Από τις τελευταίες λαϊκές εκδόσεις κατά τη χρονική περίοδο που μας ενδιαφέρει είναι: Αθήνα, Φέξης, 1898, Φλαμπούρας, 1915 και Σαλίβερος, 1926. Βλ. και Μ. Vittì, ό.π. σελ. 87 και 123.

13. Από τις γνωστότερες λαϊκές εκδόσεις της εποχής είναι αυτή του Σαραβάνου, Αθήνα, 1919-1920. Βλ. και Μ. Vittì, ό.π., σελ. 109-117.

Στα παραπάνω στοιχεία μπορούμε να προσδέσουμε τα εξής σχετικά με το λαϊκό ανάγνωσμα:

1. Οι εκδόσεις του λαϊκού αναγνώσματος του ιδ' αιώνα εκδίδονταν και κυκλοφορούσαν σε όλη την έκταση του ελληνικού χώρου και όπου υπήρχαν ελληνικές κοινότητες. Ειδικότερα για τα κείμενα του δυτικού λαϊκού μυθιστορήματος -ιδιαίτερα τα γαλλικά- παρατηρούμε ότι πολλές φορές εκδίδονται χωρίς ιδιαίτερη καθυστέρηση από την πρώτη δημοσίευσή τους, από εκδοτικούς οίκους αρχικά της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης, της Αλεξάνδρειας, του Καΐρου και πολύ αργότερα, (τελευταίο τρίτο του ιδ' αιώνα) της Αθήνας, της Ερμούπολης, της Πάτρας, της Κορίνθου. Τα αστικά κέντρα του ελληνικού κράτους θα επικρατήσουν ως τα μόνα εκδοτικά κέντρα λαϊκού μυθιστορήματος μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή (1922) και τη συρροή των προσφύγων στο ελληνικό κράτος. Άλλωστε, το δεδομένο αυτό, συμπίπτει και με την κυριαρχία του ελληνικού λαϊκού αναγνώσματος, μέσω, κυρίως, του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος και αργότερα του αισθηματικού, επί του «αντίπαλου» ξένου από τις αρχές του κ' αιώνα έως και τη δεκαετία του 1950.

2. Παρόλο όμως που τα ελληνικά λαϊκά μυθιστορήματα θα κυριαρχήσουν - έστω και προσωρινά- στη μάχη με τους ξένους ήρωες, τα ξένα λαϊκά μυθιστορήματα θα συνεχίσουν να εκδίδονται καθόλη τη διάρκεια και αυτού του αιώνα.¹⁴ Δίπλα στους παλιούς ήρωες θα προστεθούν και καινούργιοι, οι οποίοι στην πλειονότητά τους προέρχονται πλέον από το αστυνομικό και το περιπετειώδες ανάγνωσμα.¹⁵

14. Το έργο του E. Sue για παράδειγμα, *Τα μυστήρια των Παρισίων*, επανεκδίδεται από τον Σαραβάνο στα 1919, ο *Ροκαμβόλ* του Terrail από την «Αγκυρα» και τον «Παρνασσό» στα 1920, τον Γελανταλή, στα 1923. Τα έργα των Dumas, *Οι τρεις σωματοφύλακες...*, από τον Χαιρόπουλο στα 1900, από Αναγνωστόπουλο -Πετράκο στα 1910, από τον Δελή, 1922-23, από τον Βασιλείου, 1924, *Η κυρία με τας καμελίας*, από τον Βουνησέα στα 1920, από τον Σιδέρη και τον Σαλίβερο στα 1925, από τη «Φωνή του Λαού» στα 1932.

15. Ο Σέρλοκ Χολμς του Conan-Doyle πρωτοκυκλοφόρησε σε φυλλάδια 24 ή 32 σελίδων με αυτοτελείς περιπέτειες στα 1905 από τον εκδοτικό οίκο Μπεκ & Μπαρτ και στη συνέχεια Κων/πολη, Χριστοφορίδης & Χρυσσαφίδης, 1911, Αθήνα, Βουνησέας, Γαλανός, Σαλίβερος, Στεφάνου, Σαραβάνος, Παπαδημητρίου, μεταξύ 1910 έως 1930. Επίσης, περιπέτειες του εν λόγω ήρωα δημοσιεύτηκαν, μετά το 1936, στα αστυνομικά λαϊκά περιοδικά «Μυστήριο» και «Μάσκα». Ο *Φαντομάς* των Alain & Suvestre, προερχόμενος από τη Γαλλία κυκλοφορεί στην Αθήνα στα 1917 από τον Σαραβάνο και ακολουθούν: «Κεραυνός» 1923, 1924, Πετράκος 1923, Παπαδημητρίου 1931. Ο *Νικ Κάρτερ*, ήρωας του αμερικάνικου λαϊκού αναγνώσματος, κυκλοφορεί από τους Σαλίβερο,

3. Θα μπορούσε ίσως να ισχυριστεί κανείς ότι κατά την περίοδο του πρώτου τρίτου του κ' αιώνα το λαϊκό μυθιστόρημα κατέχει πλέον κυρίαρχη θέση στο πεδίο του λαϊκού θεάματος και της ψυχαγωγίας (κινηματογράφος, θέατρο, παραστάσεις, καραγκιόζη, μουσικές εκδηλώσεις). Σε αυτήν την περίοδο, άλλωστε, παγιώνεται και η μορφή του ως μυθιστόρημα σε συνέχειες, με τη μορφή φυλλαδίου που τυπώνεται σε φτηνό χαρτί. Η έκδοση πραγματοποιείται σε 16ο σχήμα, (8σέλιδα ή 16σέλιδα), με λιθογραφίες, έγχρωμες ή ασπρόμαυρες, στο εξώφυλλο και στο εσωτερικό του, που αργότερα αντικαθίστανται με φωτογραφίες. Κυκλοφορούν κατά κανόνα (ανάλογα με την περίπτωση, την οποία καθορίζουν η ζήτηση που παρουσιάζει στην αγορά το συγκεκριμένο μυθιστόρημα, η διαμόρφωση των εκδοτικών οίκων και η συγκυρία) είτε καθημερινά είτε τρεις φορές την εβδομάδα, ενώ η χαμηλή τιμή τους (5 - 10 λεπτά) τα κάνει ακόμη πιο προσιπά στο ευρύ αναγνωστικό κοινό.

4. Επιχειρώντας μια διάκριση των κυρίων φιλολογικών ειδών του λαϊκού μυθιστορήματος που κυκλοφορούσαν κατά τη χρονική περίοδο που ενδιαφέρει την παρούσα έρευνα, θα λέγαμε ότι, εκτός από το ληστρικό μυθιστόρημα, κυρίαρχη θέση κατέχουν επίσης το ιστορικό ανάγνωσμα (που εξαφανίζεται με τη Μικρασιατική καταστροφή το 1922) και το δρασκευτικό-βιογραφικό. Η εκδοτική κίνηση συμπληρώνεται από τις εκδόσεις ξένων μυθιστορημάτων, κυρίως γαλλικών και κατόπιν ιταλικών, αμερικανικών και κάποιων αγγλικών. Τα ξένα λαϊκά μυθιστορήματα που μεταφράζονται, προέρχονται στην πλειονότητά τους από το αισθηματικό - κοινωνικό και το αστυνομικό - περιπετειώδες ανάγνωσμα (βλ. πίνακα I).

5. Το φιλολογικό είδος που για τρεις σχεδόν δεκαετίες επικρατεί και υποσκελίζει ποσοτικά τα υπόλοιπα λογοτεχνικά είδη, ελληνικά και ξένα, είναι το ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα. Από τις αρχές του αιώνα μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1930, τα λαϊκά μυθιστορήματα με ήρωες ληστές θα ξεπεράσουν σε εκδόσεις και αναγνωστικό κοινό κάθε προηγούμενο όριο. (Ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να δημιουργηθεί η εντύπωση πως στις τρεις πρώτες δεκαετίες του αιώνα δεν σημειώνουν μεγάλες κυκλοφορίες και τα υπόλοιπα

Παπαδημητρίου, Γαλανό, Βουνησέα, «Παλλάς», κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920, αλλά και αργότερα. Ο περιβόητος *Ταρζάν* του Burroughs κυκλοφορεί στα τέλη της δεκαετίας του 1910 και έκτοτε επανεκδίδεται συνεχώς. Ο *Αρσέν Λουπέν* τέλος, ο γάλλος αριστοκράτης κακοποιός με τα χίλια πρόσωπα, κυκλοφορεί στην Αθήνα στα 1911 από τις εκδόσεις Ευστρατίου και έκτοτε συνεχίζει τις επανεκδόσεις στην Αθήνα στους Αναγνωστόπουλους - Πετράκος 1914, «Αγκυρα» 1918, «Κεραυνός» 1921, «Ακρόπολις», 1934, στη Μυτιλήνη, «Λέσβος», 1913, στο Κάιρο, 1920.

φιλολογικά είδη, ελληνικά και ξένα, καθώς η αγορά αφήνει μεγάλα και ελαστικά περιθώρια στην κυκλοφορία των εκατοντάδων εντύπων λαϊκού αναγνώσματος).

6. Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα θέματα που σχετίζονται με την απαγόρευση έκδοσης κειμένων που ως αντικείμενό τους έχουν τη ληστεία και τους ληστές των αρχών του κ' αιώνα.

Οι απαγορεύσεις και οι επεμβάσεις της κρατικής λογοκρισίας πραγματοποιούνται κατά την περίοδο που εξετάζουμε δύο φορές: α) κατά την περίοδο της δικτατορίας του Παγκάλου (1925-1926) και β) κατά τη δικτατορία του Ι. Μεταξά, από το 1936. Η δεύτερη απαγόρευση επέφερε και «τυπικά» το τέλος σε ένα φιλολογικό είδος που είχε ήδη παρακμάσει. Σε ό,τι αφορά όμως την περίοδο της δικτατορίας του Παγκάλου, το ληστρικό μυθιστόρημα όχι μόνο δεν περιορίστηκε -άλλωστε τη δεκαετία του 1920 βρίσκεται στη μεγάλη ακμή του- αλλά, αντίθετα, συνέχισε την εκδοτική του επιτυχία, εφευρίσκοντας διάφορους τρόπους παράκαμψης και αποφυγής των επιβαλλόμενων απαγορεύσεων. Έτσι, πολλά κείμενα που απαγορεύτηκαν εντελώς ή λογοκρίθηκαν, κυκλοφορούσαν κρυφά, με παραπλανητικούς τίτλους και χρησιμοποίηση ψευδωνύμων από τους συγγραφείς, ή επανακυκλοφόρησαν μετά το 1926.

7. Στα μέσα της δεκαετίας του 1920, τέλος, θα κάνουν την εμφάνισή τους τα λαϊκά περιοδικά, ανοίγοντας το δρόμο στην καδιέρωση της επιφυλλίδας (feuilleton) (η οποία, στις επόμενες δεκαετίες, θα αντικαταστήσει το φυλλάδιο συνεχειών) και στην εμφάνιση τόσο των περιοδικών ποικίλης ύλης όσο και των εξειδικευμένων περιοδικών (αστυνομικά και αισθηματικά).¹⁶ Η εμφάνιση των περιοδικών αυτών συντέλεσε, όπως θα δούμε στη συνέχεια, στο μαρασμό και την τελική εξαφάνιση των περισσότερων εκδοτικών οίκων καθώς το λαϊκό ανάγνωσμα, σε όλα τα είδη του, βρήκε πλέον νέο και κατάλληλο χώρο εμφάνισης.

16. Τα πρώτα περιοδικά αυτού του είδους είναι το «Μπουκέτο» (1924-1946), η «Εβδομάς» (1926-1941), ο «Θεατής» (1926-1946), το «Φαντάζο» (α' περίοδος, 1927-1929), το «Πάνθεον» (α' περίοδος, 1933-1936), ο «Θησαυρός» (1938-1967), και το «Ρομάντζο» (1935 έως σήμερα). Για περισσότερα βλ. Δ. Χανός, *Τα λαϊκά περιοδικά*, τόμ. ΙΙΙ & ΙV, Αθήνα 1989 και 1990 και Π. Μηλιώρη, *Από το Ρομάντζο στο Πάνθεον*, Οδυσσεάς, Αθήνα, 1993.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι

Χρονολογία ανά δεκαετίες	Ελληνικό λαϊκό μυθιστόρημα	Ξένα μυθιστορήματα λαϊκής λογοτεχνίας
1900 - 1910	Ιστορικό (Βαλκανικοί πόλεμοι, Μακεδονικό, 1897, Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος). Βιογραφικό-ιστορικό (Αρχαία Ελλάδα, Βυζάντιο, 1821) Ληστρικό (ληστές του ιδ' αι.) Θρησκευτικό (βίαι αγίων, βιογραφίες οσιομαρτύρων)	Εκδόσεις νέων βιβλίων ή επανεκδόσεις (συνήδως συντομεύσεις) ήδη γνωστών. Κυρίως κοινωνικά, αστυνομικά και περιπετειώδη. (Δουμάς, Βερν, Ζολά, Ουγκώ, Μ. ντ' Ενερύ, Μπάρροουζ, Σουβέστρ - Αλλέν, κ.α.
1910 - 1920	Κυρίαρχο το Ληστρικό. <u>Ιστορικό, βιογραφικό - ιστορικό, θρησκευτικό, κοινωνικό</u> (συνήδως μυθιστοριοποιημένα κωμειδύλλια) και <u>περιπετειώδες</u>.	Ομοίως
ξένων 1920 - 1930 αστυνομικού	Ληστρικό: μεγάλη ακμή του είδους. Νέοι συγγραφείς. Επίσης, συντομεύσεις διακλαδώσεις, παραλλαγές "διασκευές" παλιότερων κειμένων. Μεταφορά των κινηματογραφικών έργων σε έντυπο λόγο (φυλλάδια συνεχειών). Εξαφανίζονται τα προηγούμενα είδη.	Επανεκδόσεις, συντομεύσεις, εκδόσεις έργων με ελληνικά ονόματα. Επικρατούν οι εκδόσεις του και του αισθηματικού. Ελάττωση σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες.

1930 - 1940	Το Ληστρικό μυθ. εξαφανίζεται (τυπικά το 1936 δια των απαγορευτικών νόμων του Μεταξά). Μεγάλες διαμεσολαβήσεις των δυτικών προτύπων. Εμφάνιση φανταστικών ηρώων (αόρατοι, αδάνατοι, βρυκόλακες). Εξειδικευμένα περιοδικά, αστυνομικά και αισθηματικά. Απαρχή της δημιουργίας του ασπικού λαϊκού μυθιστορήματος που θα καθιερωθεί μετά το τέλος του πολέμου. Κυριαρχία τέλος της επιφυλλίδας έναντι των φυλλαδίων σε συνέχειες.	Μετά το 1935 κυριαρχεί πλέον το αισθηματικό και το αστυνομικό που δημοσιεύονται στα περιοδικά ποικίλης ύλης και στα εξειδικευμένα.
-------------	---	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΛΗΣΤΡΙΚΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ

Ανατρέχοντας στις ρίζες της ληστρικής παραλογοτεχνίας, οδηγούμαστε αρκετές δεκαετίες πιο πίσω, και συγκεκριμένα στα 1866, οπότε ο Βουλευτής Τριφυλλίας Σωτήριος Σωτηρόπουλος εξέδωσε βιβλίο με τον τίτλο *Τριάκοντα έξ ημερών αιχμαλωσία και διαβίωσις μετά των ληστών*.

Αν και πρόθεση του συγγραφέα δεν ήταν απλά η εξιστόρηση της προσωπικής του περιπέτειας,¹⁷ ωστόσο το αποτέλεσμα, στο υφολογικό τουλάχιστον επίπεδο, παραπέμπει σε μια μορφή μυθιστορηματικής αφήγησης παραλογοτεχνικού τύπου, η οποία, στη συγκεκριμένη περίπτωση, ανταποκρίνεται σε μεγάλο βαθμό στην ιστορική συνάφεια των γεγονότων της εποχής γύρω από το φαινόμενο της ληστείας. Το έργο επανεκδόθηκε τον επόμενο χρόνο (1867), γνωρίζοντας αξιόλογη εκδοτική επιτυχία, κυρίως λόγω των πρωτότυπων καταστάσεων που περιέγραφε, σε μια εποχή που το φαινόμενο της ληστείας βρισκόταν σε σημαντική έξαρση. Το πλέον σημαντικό είναι ότι το κείμενο αυτό έδινε μια διαφορετική υφολογική οπτική, δημιουργώντας, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, την απαρχή του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος. Ωστόσο, και πέραν των κοινών τόπων του με το ληστρικό μυθιστόρημα των αρχών του κ' αιώνα (σε ό,τι αφορά κυρίως το λογοτεχνικό ύφος και τη δομή της αφήγησης), το έργο διαχωρίζεται σαφώς από το είδος αυτό. Στην προκειμένη περίπτωση, το εγχείρημα διαφοροποιείται στον τρόπο συγγραφής του (απομνημονευματικός, δεν παρουσιάζει κερδοσκοπικό χαρακτήρα), στις πιθανές προθέσεις του συγγραφέα (πολιτικές και

17. Αν και στον πρόλογο ο συγγραφέας δηλώνει ότι καταπιάστηκε με τη συγγραφή του κειμένου απλά και μόνο για την εξιστόρηση των γεγονότων και των περιπετειών που υπέστη, ωστόσο, η παραιτέρω ανάλυση αποκαλύπτει λόγους πέρα από τους προαναφερθέντες, κυρίως αυτούς που έχουν να κάνουν με το πολιτικό παιχνίδι της εποχής: το ζήτημα της ληστείας και τη σχέση του με την πολιτική προστασία - πελατεία. Άλλωστε, η ιδιότητά του και ο ρόλος του στα πολιτικά πράγματα της εποχής, βουλευτής και αργότερα υπουργός, παραπέμπει σε άλλου επιπέδου λειτουργίες και αναγκαιότητες από αυτές της απλής συγγραφής ενός ληστρικού αναγνώσματος - αναφοράς σε μια προσωπική περιπέτεια. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι ο συγγραφέας στο κείμενό του πολλές φορές κατηγορεί έμμεσα τους πολιτικούς του αντιπάλους για τον σχεδιασμό της απαγωγής του από τους ληστές με στόχο τον πολιτικό και οικονομικό του αφανισμό. Για περισσότερα βλ. Χρήστος Δερμεντζόπουλος, *Le brigandage en Grèce. Quelques témoignages significatifs*, mémoire au D.E.A., Université de Paris I - Pantheon Sorbonne, Paris 1988, σελ. 44-46, 48, 53-56 και 58-63.

ιδεολογικές), στο στόχο (επέμβαση στη συγκυρία με αφορμή την προσωπική περιπέτεια), στη λειτουργικότητα του κειμένου (διαπλέκεται στο πολιτικό παιχνίδι της εποχής με τις ποικίλου τύπου διασυνδέσεις του με το φαινόμενο της ληστείας), στην απουσία ελέγχου του συγγραφέα από τον εκδοτικό οίκο (κύρια λόγω εμπορικότητας).

Τις ρίζες του ληστρικού μυθιστορήματος πρέπει, επίσης, να τις αναζητήσουμε στα ιστορικο - ρομαντικά κείμενα του 18^{ου} αιώνα, όπου παρουσιάζονται κυρίως ιστορικές βιογραφίες μυθοποιημένων ηρώων, είτε της προεπαναστατικής εποχής του 1821 είτε του αγώνα. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα έργα του Σ. Ράμφου (*Κατσαντώνης και Οι τελευταίοι ημέραι του Αλή-πασά*, Αθήνα, 1862).

Τρεις δεκαετίες σχεδόν μετά την έκδοση του βιβλίου του Σωτηρόπουλου, ο εκδοτικός οίκος Ζαννουδάκης εκδίδει τα έργα *Οι διάσημοι Λησταί* και *Η ιστορία του Νταβέλη*, το 1894 και 1895 αντίστοιχα. Και τα δυο κείμενα υπογράφονται από το ίδιο πρόσωπο, τον Δημοσιογράφο Π. Ο συγγραφέας των δύο αυτών κειμένων παραμένει άγνωστος. Ωστόσο, η ιδιότητα του δημοσιογράφου, που προτάσσεται ως προσδιορισμός του ουσιαστικού, προσδίδει πιθανά ιδιαίτερο κύρος και αξιοπιστία στο περιεχόμενο των κειμένων του, σε ό,τι έχει σχέση ιδιαίτερα με τη διερεύνηση, από την πλευρά του συντάκτη, των γραφόμενων. Άλλωστε, το κοινό της εποχής είχε ήδη εθιστεί στην περιγραφή του βίου των ληστών, μέσα από την καθημερινή αρθρογραφία του ημερήσιου και περιοδικού τύπου.¹⁸ Πολλές αναφορές δημοσιεύονταν καθημερινά από όλο το φάσμα του ημερήσιου, ιδιαίτερα, τύπου της εποχής και είχαν να κάνουν με τις περιγραφές καταδιώξεων ληστρικών συμμοριών από τα κρατικά αποσπάσματα,¹⁹ δικών και εκτελέσεων ληστών.

18. Οι εφημερίδες της εποχής δημοσιεύουν όχι μόνο ανταποκρίσεις και περιγραφές γεγονότων σχετικά με τη ληστεία (καταδιώξεις, δίκες, εκτελέσεις) αλλά και κάποια μυθιστορήματα συνεχιών με ιστορίες περιβόητων ληστών, είτε του 18^{ου} αιώνα είτε του κ'. Ωστόσο, το φαινόμενο αυτό είναι σποραδικό, αφού ο κύριος όγκος των ληστρικών μυθιστορημάτων δημοσιεύεται με τη μορφή του φυλλαδίου συνεχιών. Από τις κυριότερες εφημερίδες της εποχής του 18^{ου} αιώνα, που δημοσίευαν καθημερινά δέματα σχετικά με την ληστεία, είναι το «Εθνικό Πνεύμα», ο «Φραγκλίνος», η «Εστία», η «Πατρίς», ο «Ταχυδρόμος», το «Μέλλον».

19. Ως ενδεικτικό παράδειγμα αναφέρουμε ότι τα γεγονότα της σφαγής του Δήλεσι, το 1870, καλύφθηκαν από όλο τον τότε ημερήσιο τύπο, με όλες τις λεπτομέρειες και για μεγάλο χρονικό διάστημα και μετά το «τυπικό» τέλος των γεγονότων. Επιπλέον, δημοσιεύονταν και οι αντιδικίες και διαμάχες των πολιτικών, στρατιωτικών, δικηγόρων, όσο και οι πολιτικές καταθέσεις σχετικά με την αντιμετώπιση του ζητήματος της ληστείας. Άλλωστε, το γεγονός αυτό αποτελούσε και αλλαγή πλεύσης των τότε κυβερνήσεων στο θέμα των μέτρων για το φαινόμενο της ληστείας. Βλ. R.

Τα δύο παραπάνω κείμενα του τέλους του ιδ' αιώνα τύχαν ιδιαίτερης εκδοτικής επιτυχίας, προετοιμάζοντας ταυτόχρονα το έδαφος για το πλήθος των ληστρικών λαϊκών μυθιστορημάτων που θα ακολουθήσουν στην αυγή του κ' αιώνα.²⁰

Jenkins, *The Dilessi murders*, London, 1961, Τ. Βουρνάς, *Η σφαγή του Δήλεσι*, Αθήνα, Φυτράκης, 1975 και Γ. Κολιόπουλος, *Ληστές*, Ερμής, Αθήνα, 1979, σελ. 148-149 και 180.

20. Στις αρχές του αιώνα εκδίδεται ένα πολύ ενδιαφέρον βιβλίο -ίσως το μοναδικό στο είδος του- γραμμένο από έναν ληστή, «διανοούμενο», τον Κ. Πανόπουλο που επιγράφεται ως *Η εξομολόγησις του λησάρχου Πανοπούλου προς την κοινωνία*, τόμοι 2, (3η έκδοση), Πάτρα, Καγιάφας, 1947. Το δύσκολο είναι να εντοπιστεί με ακρίβεια η χρονολογία της πρώτης έκδοσης του έργου. Οι Χανός και Κάσσης δίνουν ως πρώτη έκδοση του βιβλίου του Πανόπουλου το 1902, ενώ η εξιστόρηση του περιεχομένου του πρώτου βιβλίου τελειώνει με την αθώωση του ληστή στα 1917. Και σίγουρα το έργο είχε ήδη εκδοθεί το 1910 (ή και λίγο νωρίτερα), ενόσω ο Πανόπουλος ήταν ακόμα στη φυλακή. Αυτό το συμπεραίνουμε από το γεγονός ότι τη χρονιά αυτή δημοσιεύθηκε ένα ρεπορτάζ σχετικά με «τα απομνημονεύματα ενός ληστού - οι λησταί της σήμερον» στο περιοδικό *Ελλάς*, έτος Γ', αριθ. 158 (53), (Κυριακή, 29 Αυγούστου 1910). Στον πρόλογο, λοιπόν, αυτού του «ρεπορτάζ», που αναφέρεται στα απομνημονεύματα ενός Ιταλού ληστή, διαφαίνεται ότι το βιβλίο του Πανόπουλου, που αντιπαραβάλλεται με αυτό του Ιταλού συντρόφου του, έχει εκδοθεί πρόσφατα και μάλιστα σημειώνεται σχετικά ότι: «Έρχεται ο Πανόπουλος από το Αίγιον και μας παρουσιάζει άλλον τύπον ληστού. Τον ληστήν των σημερινών χρόνων. Ληστήν που γράφει ποιήματα και δημοσιογραφεί. Ληστήν με απομνημονεύματα, σημειώσεις και εντυπώσεις». Θεωρούμε λοιπόν το 1910 ως ante quem χρονικό όριο για την έκδοση του έργου. Το πρόβλημα όμως είναι ότι η εξιστόρηση του πρώτου βιβλίου τελειώνει με την αθώωση του ληστή, γεγονός που συνέβη το 1917. Μάλλον πρέπει να υποθέσουμε ότι ο συγγραφέας προέβη σε νέα, «αναθεωρημένη» έκδοση του έργου μετά το 1917 και συμπεριέλαβε στην ιστορική αφήγηση και το γεγονός της αθώωσής του. Η δομή της αφήγησης του κειμένου και η μορφολογία του παρουσιάζουν μεγάλη ομοιότητα με αυτές του βιβλίου του Σωτηρόπουλου, *Τριάκοντα έξι ημερών αιχμαλωσία και διαβίωσης μετά των ληστών*, 1866. Βέβαια, κάθε κείμενο διατηρεί τη δική του αυτονομία, τόσο ως προς το ιστορικό του συμπεριέχον όσο και ως προς τις προθέσεις και τις επιδιώξεις των ιδίων των συγγραφέων. Το παρόν βιβλίο, ωστόσο, αξίζει να μελετηθεί ξεχωριστά, λιγότερο για τις αναλογίες του με το πραγματολογικό υλικό της εποχής και περισσότερο για τη θέαση και πρόσληψη της συγκεκριμένης κοινωνικής πραγματικότητας από τον ίδιο τον ληστή. Το κείμενο είναι μια σπάνια πηγή του τρόπου που ο ίδιος ο φορέας του φαινομένου της ληστείας βλέπει τον εαυτό του και την προσωπική του ιστορία και διαμορφώνει τις ιδεολογικές του στάσεις, τις κοινωνικές παραστάσεις και την νοοτροπία του προς τα διάφορα κοινωνικά φαινόμενα του καιρού του. Ο ληστής Πανόπουλος στον πρώτο τόμο του έργου του περιγράφει τα της αιχμαλωσίας του γιού ενός πλούσιου τοκογλύφου της περιοχής της Αχαΐας που πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 1902. Κάποια στιγμή λοιπόν αναφέρει: «Ο κυρ-Σπύρος, όταν δεν ομιλούσεν με εμέ ή με τους οπαδούς μου, ανεγίνωσκε την "Ιεράν Σύνοψιν" ή το "Βιβλίων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ III

ΕΚΔΟΤΙΚΟΙ ΟΙΚΟΙ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΕΣ.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ, ΠΑΡΑΓΩΓΗ, ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ.

Επιχειρώντας να διερευνήσουμε το πληροφοριακό και πραγματολογικό υλικό που διαθέτουμε, σχηματίσαμε μια «γεωγραφία», που συναρτάται άμεσα με τους εκδοτικούς οίκους και με τους εκδότες των ληστρικών λαϊκών μυθιστορημάτων. Η πρώτη μορφή ανίχνευσης των εκδοτικών οίκων συνδέεται με την παράμετρο του χώρου.

Παρατηρούμε ότι:

α. Οι εκδοτικοί οίκοι των παραδοσιακών αστικών κέντρων του Ελληνισμού, που βρίσκονταν εκτός της ελληνικής επικράτειας, όπως η Σμύρνη, η Κων/πολη, το Κάιρο, η Αλεξάνδρεια, καλύπταν τις ανάγκες του ανεπτυγμένου και μορφωτικά αναγνωστικού κοινού κυρίως με εκδόσεις των ευρωπαϊκών λαϊκών μυθιστορημάτων (Δουμάς, Σύη, Σουλιέ, Κόναν-Ντόουλ, κ.ο.κ.) και δευτερευόντως, με τα ελληνικά λαϊκά αναγνώσματα της εποχής. Οι αναφορές αυτές αφορούν, στην πλειονότητά τους, το ευρωπαϊκό λαϊκό μυθιστόρημα, το οποίο πολλές φορές προσφερόταν στο πρωτότυπο (γαλλικά, αγγλικά ή ιταλικά) για τους γλωσσομαθείς αναγνώστες των ελληνικών αυτών κέντρων. Όσον αφορά τα ελληνικά λαϊκά αναγνώσματα, παρατηρούμε ότι οι εκδόσεις τους στα αστικά αυτά κέντρα είναι κυρίως ανατυπώσεις των πρώτων εκδόσεων που έγιναν στον ελλαδικό χώρο. Το στοιχείο αυτό είναι εύκολα ερμηνεύσιμο, αφού το ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα αναπτύχθηκε στα όρια του ελληνικού κράτους.²¹

του Νταβέλη", ή ελούζετο ή έπλενε τα πόδια του ή θα έριχνε τα χαρτιά», ό.π. σελ. 120-121. Στο απόσπασμα αυτό έχουμε μια πληροφορία για την επιρροή και διάδοση που είχαν τα κείμενα με ληστρικό περιεχόμενο -το θύμα ήταν κάτοικος Πατρών- τόσο στα αστικά κέντρα της εποχής όσο και στην επαρχία. Το «βιβλίο του Νταβέλη» πρέπει να είναι το έργο του δημοσιογράφου Π., *Η ιστορία του Νταβέλη*, του 1893 ή 1894. Προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι ένας αιχμάλωτος των ληστών διαβάζει, κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας του, λαϊκό ανάγνωσμα περί του βίου γνωστού λήσταρχου του ιδ' αιώνα.

21. Υποθέτουμε ότι το φιλολογικό αυτό είδος διαβαζόταν από τους έλληνες αναγνώστες των αστικών περιοχών, κύρια της Μικράς Ασίας (Σμύρνη, Κυδωνιές, Κωνσταντινούπολη) ως μορφή λαϊκού αναγνώσματος που «πληροφορούσε» για καταστάσεις που αντιμετώπιζε το νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Αγνοούμε αν οι Έλληνες των κέντρων αυτών διαβάζαν αντίστοιχα και τουρκικά λαϊκά

Β. Οι εκδοτικοί οίκοι, που βρίσκονταν ή που πρωτοδημιουργούνταν στα αναπτυσσόμενα αστικά κέντρα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους (Αθήνα, Ερμούπολη, Άνδρος, Πάτρα, Πύργος, Βόλος), είχαν τα πρωτεία στην παραγωγή και διακίνηση του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος. Και δεν μπορούσε να ήταν διαφορετικά, αφού το φιλολογικό αυτό είδος δημιουργείται και ακμάζει, εντός των ορίων του ελληνικού κράτους, οι δε συγγραφείς του ζουν και εργάζονται στην Αθήνα. Τα πρωτότυπα έργα τους κινούνται από την πρωτεύουσα προς όλη την επικράτεια και -μέχρι το 1922- τα ελληνικά κέντρα της Μ. Ασίας και της Αιγύπτου. Όλα σχεδόν τα ληστρικά μυθιστορήματα δημιουργούνται και εκδίδονται πρώτα στην πρωτεύουσα και από εκεί διασκορπίζονται ως ανατυπώσεις σε άλλα αστικά κέντρα και στην επαρχία. Η εξάπλωσή του αυτή ερμηνεύεται αν αναλογιστούμε ότι το ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα αναφέρεται, ως προς το πεδίο δράσης της θεματογραφίας του, στον αγροτικό χώρο, γι' αυτό άλλωστε και «καταναλώνεται» όχι μόνο από τους κατοίκους των πόλεων αλλά και/κυρίως από αυτούς της υπαίδρου,²² όπου τα τραβήγματά του (tirage) παρουσιάζουν μεγάλα μεγέθη.

Στο σύνολο των εκδοτικών οίκων που αναφέραμε στο κεφάλαιο I, και που οι περισσότεροι συνεχίζουν την εκδοτική τους δραστηριότητα, προστίθενται τώρα νέοι εκδότες και εκδοτικοί οίκοι, όπως επίσης και κοινοπραξίες εκδοτών. Σε όλη αυτή τη νεοδιαμορφούμενη «γεωγραφία» πρέπει να σημειώσουμε και να παρατηρήσουμε τα εξής:

1. Η ανάπτυξη του ελληνικού λαϊκού μυθιστορήματος, και γενικά όλου του ρεύματος της λαϊκής λογοτεχνίας, συνδέεται στενά με την ανάπτυξη καινούργιων εκδοτικών οίκων, δηλαδή εμπορικών δραστηριοτήτων παραγωγής και διακίνησης των

αναγνώσματα - μυθιστορήματα με θέμα τους ληστές, τα οποία αφθονούσαν επίσης στις αρχές του κ' αιώνα στο χώρο της Μ. Ασίας. Άλλωστε και ο οθωμανικός χώρος είχε έντονο το πρόβλημα της ληστείας, το οποίο πέρασε στη λογοτεχνία, είτε λαϊκή είτε λόγια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το έργο του Υ. Kemal, *Μεχμέτ το γεράκι και Μεχμέτ ο αδύνατος*, (*Memet le mince et Memet le faucon*, «folio», Paris, 1961 και 1976 αντίστοιχα). Για τους Έλληνες των περιοχών του εσωτερικού της Τουρκίας δε γίνεται λόγος, αφού είτε μιλούσαν καν την ελληνική γλώσσα είτε οι περισσότεροι από αυτούς, ήταν εντελώς αναλφάβητοι.

22. Αυτός, ωστόσο δεν είναι ο μοναδικός λόγος. Η αναφορά και μόνο του χώρου δεν σημαίνει πως τα κείμενα αυτά προσλαμβάνονται κύρια από αυτούς στους οποίους ο χώρος είναι οικείος (ή και αναφέρεται σ'αυτούς, όπως τα ληστρικά δημοτικά τραγούδια για παράδειγμα). Άλλωστε, ο αγροτικός χώρος ως μνήμη και βίωμα είναι οικείος και στους κατοίκους των αστικών κέντρων που πολύ πρόσφατα, μέσω της αγροτικής εξόδου, βρέθηκαν σ'αυτά.

εντύπων αυτών, πρωτόγνωρων στα εκδοτικά χρονικά του ελληνικού κράτους. Πρόκειται για έναν οργανισμό που θα γεννήσει δεκάδες εκδότες και εκδοτικούς οίκους και εκατοντάδες σελίδες προς κατανάλωση.

2. Πρέπει να γίνει διαχωρισμός μεταξύ των διαφόρων επαγγελματικών ειδικοτήτων που εμπλέκονται στην παραγωγή και διακίνηση του λαϊκού μυθιστορήματος. Στα πρώτα χρόνια του κ' αιώνα, πολλοί συγγραφείς γράφουν και εκδίδουν οι ίδιοι τα μυθιστορήματά τους. Με τη μεγάλη ανάπτυξη των φιλολογικών αυτών ειδών η εξειδίκευση προχωρά με ραγδαίους ρυθμούς, με αποτέλεσμα το διαχωρισμό εκδοτών-εκδοτικών οίκων και συγγραφέων - καλλιτεχνών. Στο διάστημα 1910 με 1915 περίπου, υπάρχουν διαμορφωμένοι σε σύνολα, τόσο οι εκδότες, όσο και οι συγγραφείς και οι εικονογράφοι, οι οποίοι ασχολούνται μόνο με ένα μέρος της δημιουργίας ενός λαϊκού μυθιστορήματος (οργάνωση και έκδοση, συγγραφή, διακόσμηση)

3. Στις αρχές του κ' αιώνα το λαϊκό μυθιστόρημα και ιδιαίτερα το ληστρικό, διαμορφώνει τα μορφολογικά του χαρακτηριστικά (σχήμα, τιμή, εικονογράφηση, τρόπος κυκλοφορίας). Στην εξεταζόμενη πάντως περίοδο, δεν έχουμε, εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων,²³ δημοσίευση ληστρικών μυθιστορημάτων με τη μορφή επιφυλλίδας (feuilleton) σε περιοδικά ή εφημερίδες της εποχής. Μετά το 1925 με 1930 στον εκδοτικό στίβο εισέρχονται τα εξειδικευμένα περιοδικά²⁴ και οι εφημερίδες, που περιέχουν πλέον κι αυτές κείμενα λαϊκών αναγνωσμάτων σε μορφή επιφυλλίδων ή και

23. Από τα μοναδικά ίσως μυθιστορήματα σε συνέχειες σε περιοδικό αυτής της εποχής, με τη μορφή feuilleton, είναι το κείμενο του Α. Κυριακού, «Η καρδιά ενός ληστού», π. *Εικονογραφημένη Σφαίρα*, (1919-1926), τ. 307. Συνεχίστηκε ως το τελευταίο τεύχος του περιοδικού (401, 9/10/1926) χωρίς όμως να ολοκληρωθεί. Το μυθιστόρημα συνυπάρχει με έρευνες και ρεπορτάζ γύρω από τη ληστεία της εποχής. Π.χ. «Άρχισε η εξόντωση του ληστήρχου Γιαγκούλα (έρευνα)», τ. 322, «Ο ρόλος μιας γυναίκας στη ληστεία της Πέτρας», (ρεπορτάζ), τ. 397, (εξώφυλλο Χρηστίδη). Άλλα κείμενα, σε περιοδικό της εποχής, που έχουν τη μορφή ρεπορτάζ - νουβέλας είναι «Οι λησταί της σήμερον - Τα απομνημονεύματα ενός ληστού», π. *ΕΛΛΑΣ*, 1910, (βλ. και την σημείωση 20 του προηγούμενου κεφαλαίου) και Γ. Χ. Αναγνωστόπουλου: «Η λησταρχίνα - Έτσι εκδικείται ο Τσανάκας», π. *ΕΛΛΑΣ*, 1911.

24. Εκτός από τα περιοδικά που έχουμε ήδη προαναφέρει, πρέπει να προσθέσουμε και τα εξειδικευμένα αστυνομικά «Μάσκα» (1935) και «Μυστήριο» (1935) και τα αισθηματικά «Ρομάντζο» (1934) και «Διάβασέ με» (1935). Βλ. και Δ. Χανός, *Το αστυνομικό μυθιστόρημα και ο περιοδικός τύπος*, Αθήνα 1980 και *Τα λαϊκά περιοδικά*, τόμ. ΙΙΙ & ΙV, Αθήνα 1989.

σε αυτόνομα φυλλάδια²⁵ (κυρίως αισθηματικά ή αστυνομικά - περιπετειώδη από την ελληνική παραγωγή ή κλασικά κείμενα της ευρωπαϊκής λαϊκής λογοτεχνίας). Από την τέταρτη δεκαετία και μετά αρχίζει ο μαρασμός των εκδοτικών οίκων, αφού κυριαρχούν οριστικά οι εφημερίδες και τα περιοδικά • επιβιώνουν μόνο οι ισχυρότεροι και καλύτερα οργανωμένοι εκδοτικοί οίκοι,²⁶ προσανατολίζοντας κατάλληλα την εκδοτική τους δραστηριότητα (κλασική λογοτεχνία, εκδόσεις έντυπου καραγκιόζη, αισθηματικά και κοινωνικά μυθιστορήματα νεοελλήνων συγγραφέων).

Η παρακμή των εκδοτικών οίκων που αναπτύχθηκαν μόνο με την παραγωγή και διακίνηση των λαϊκών και, κυρίως, των ληστρικών λαϊκών μυθιστορημάτων, συντελείται ταυτόχρονα με την παρακμή και εξάλειψη του ληστρικού αναγνώσματος και την αντικατάστασή του από τα φιλολογικά είδη του αισθηματικού και του αστυνομικού μυθιστορήματος, που εκδίδονταν είτε με τη μορφή επιφυλλίδων στις εφημερίδες είτε στα εξειδικευμένα περιοδικά είτε, τέλος, με τη μορφή αυτόνομων αυτοτελών ιστοριών.

4. Η διακίνηση των ληστρικών λαϊκών μυθιστορημάτων παρουσιάζει μέγιστο ενδιαφέρον. Αν και δεν υπάρχουν ακριβή στατιστικά στοιχεία, ωστόσο οι πληροφορίες που συγκεντρώσαμε δε φαίνεται να απέχουν από την πραγματικότητα. Ένα παράδειγμα που βασίζεται σε υπολογισμούς με βάση τις προφορικές πληροφορίες, είναι αυτό που αφορά το έργο του Α. Κυριακού *Ο λήσταρχος Νταβέλης*. Το έργο κυκλοφόρησε πρώτη φορά το 1909 και εκδόθηκε έκτοτε από πάμπολλους εκδοτικούς οίκους. Κυκλοφορούσε καθημερινά σε φυλλάδια των 8 ή 16 σελίδων, σε τριάντα με σαράντα χιλιάδες αντίτυπα. Ολοκληρώθηκε μέσα σε τρεις περίπου μήνες, καθώς αριθμούσε (η πρώτη του έκδοση) 1216 σελίδες.

Τα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος, που, όπως αναφέραμε και προηγούμενα, εκτυπώνονταν τόσο στην Αθήνα -όπου γράφονταν και

25. Εφημερίδες που δημοσίευαν, κυρίως μετά το 1930, μυθιστορήματα σε συνέχειες, είναι η «Ακρόπολις», (1934-1935), «Ο Ανεξάρτητος» (1931 κ.ε.), η «Εστία», η «Πατρίς», η «Βραδυνή», «Η φωνή του Λαού». Βλ. και Κ. Κάσσης, *Το ελληνικό λαϊκό μυθιστόρημα*, 1983, σελ. 45-48.

26. Οι σπουδαιότεροι εκδοτικοί οίκοι λαϊκών μυθιστορημάτων που καταφέρνουν να συνεχίσουν την εκδοτική τους δραστηριότητα και μετά το 1930, είναι οι αφοί Παπαδημητρίου, με τους εκδοτικούς οίκους «Άγκυρα» και «Αστήρ», ο Σαλίβερος (ιδρύθηκε το 1892), ο Βασιλείου (το 1913), ο Σιδέρης (το 1897), ο Φέξης.

πρωτοκυκλοφορούσαν- όσο και στα επαρχιακά αστικά κέντρα, καταλήγανε σε όλες τις γωνιές της ελληνικής επαρχίας.²⁷

5. Οι εκδοτικοί οίκοι, στη συντριπτική τους πλειονότητα, παρουσίαζαν τη μορφή βιοτεχνικής οικογενειακής επιχείρησης που μεταφερόταν από «τον πατέρα στο γιό».²⁸ Όταν οι εφημερίδες, κύρια με τις επιφυλλίδες, εισήλθαν στην εκδοτική κούρσα με ασύγκριτα μεγαλύτερο κεφάλαιο, καλύτερη οργάνωση, εξειδικευμένα επιτελεία και υψηλή ποιότητα, ελάχιστοι από αυτούς τους οίκους κατάφεραν να επιβιώσουν.

Η πλειονότητα των εκδοτών προερχόταν από χαμηλά κοινωνικά στρώματα που ξεκίνησαν ως μικρο-επαγγελματίες εκδότες στην περίοδο της μεγάλης ακμής των λαϊκών εκδόσεων (1900-1930). Από τους ίδιους τους συγγραφείς, ελάχιστοι κατόρθωσαν να μετεξελιχθούν και σε εκδότες και αυτοί χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία.²⁹

27. Ο Χανός μας αναφέρει ότι στα κείμενα που συνέλεγε, έβρισκε γραμμένα στα εξώφυλλα τα ονόματα διαφόρων χωριών της ελληνικής επαρχίας και, δίπλα, τον αριθμό των διακινούμενων εντύπων. Οι εκδόσεις των λαϊκών αυτών φυλλαδίων που διακινούνταν μέσω των πρακτορείων του ημερήσιου και περιοδικού τύπου, προσέγγιζαν και τα πλέον απομακρυσμένα χωριά της ελληνικής επικράτειας.

28. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οικογενειακής οργάνωσης και συνέχειας αποτελεί ο Δράκος Παπαδημητρίου (1862-1940) που ξεκίνησε στα τέλη του προηγούμενου αιώνα τις εκδοτικές του επιχειρήσεις για να τις συνεχίσουν και οι πέντε γιοί του· οι Αλέκος και Ευάγγελος Παπαδημητρίου με τον εκδοτικό οίκο «Αστήρ», οι Αριστοφάνης και Απόλλων Παπαδημητρίου, με τον εκδοτικό οίκο «Άγκυρα» και ο Γεώργιος Παπαδημητρίου. Όμοιες περιπτώσεις αποτελούν επίσης οι Σαλίβερος (από το 1892), ο Βασιλείου (από το 1913) και ο Σιδέρης (από το 1897). Παρατηρούμε ότι είναι οι ίδιοι εκδοτικοί οίκοι που θα επιβιώσουν και μετά το 1930, οπότε το ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα με τη μορφή που εμφανίστηκε στις πρώτες δεκαετίες του κ' αιώνα θα εξαφανιστεί, συμπαρασύροντας μαζί του και τους πιο πολλούς εκδοτικούς οίκους που δημιουργήθηκαν γύρω από αυτό.

29. Περιπτώσεις συγγραφέων που μετεξελίχθηκαν και σε εκδότες, είναι οι Ι. Σκουτερόπουλος (1890-1985) και Α. Διδίκας. Ο πρώτος ίδρυσε το 1921 τον εκδοτικό οίκο «Κεραυνός» διατηρώντας τον, με μεγάλες χρονικές διακοπές, ως το 1956, (χωρίς όμως ιδιαίτερη επιτυχία) και ο δεύτερος τον εκδοτικό οίκο «Σφενδόνη», τον οποίο όμως, δεν κατάφερε να διατηρήσει για μεγάλο χρονικό διάστημα.

6. Πριν την κυκλοφορία στην αγορά ενός ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος προηγείτο διαφήμισή του. Τις περισσότερες φορές αυτή γινόταν είτε σε έντυπα λαϊκού μυθιστορήματος είτε σε περιοδικά ποικίλης ύλης της εποχής.³⁰

Είναι σκόπιμο να αναφερθούμε σε δύο ακόμη σημαντικά στοιχεία - παρατηρήσεις που σχετίζονται με τη συνάφεια του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος και προσδιορίζουν από μόνα τους τον τρόπο ανάπτυξης και εξέλιξής του.

Είδαμε ότι το φιλολογικό αυτό είδος, αλλά και τα άλλα φιλολογικά είδη, ελληνικά ή ξένα, γνωρίζουν μεγάλη ανάπτυξη στις αρχές του κ' αιώνα. Τα ληστρικά μυθιστορήματα εκδίδονται σε μεγάλες ποσότητες αντιτύπων και «διαβάζονται»

30. Αναφέρουμε ενδεικτικά μερικές διαφημίσεις ληστρικού μυθιστορήματος σε περιοδικά της εποχής: π. ΕΛΛΑΣ, 1911, τ. 282, διαφήμιση έναρξης κυκλοφορίας του μυθιστορήματος του Α. Κυριακού, *Ο λήσταρχος Τσανάκας και η λεβέντισσα Κρυστάλλω*, εκδ. Σαραβάνου• ημερομηνία κυκλοφορίας ορίζεται η 13η Νοεμβρίου 1911 «εις καθημερινά πεντάλεπτα φυλλάδια». Τον ίδιο χρόνο υπήρχε ρεπορτάζ στο ίδιο περιοδικό για τον «πραγματικό» λήσταρχο Τσανάκα που έδρασε στις αρχές του αιώνα μας - (βλ. την επόμενη σημείωση). Μεταξύ άλλων αναφέρεται στη διαφήμιση: «Καταπληκτικού ενδιαφέροντος ειδυλλιακόν, πρωτότυπον ελληνικόν μυθιστόρημα, πλεκόμενον γύρω από ένα ρωμαντικόν έρωταν γεννηθέντα μέσα εις την απέραντον πρασίνην θάλασσαν των δεσσαλικών κάμπων. Μυθιστορία τελεία από πάσης απόψεως. Εκτός των κοινών εικόνων, αναπαράστασις φυσικών χρωμάτων τοπίων και προσώπων. Αναμείνате το πρώτον φυλλάδιον και θα εκπλαγείτε, διότι πρώτην φοράν εκδίδεται εν Ελλάδι τοιούτον έργον. Το πρώτον φυλλάδιον θα περιέχη μεγάλην δισέλιδον πολύχρωμον εικόνα μετά χρωματιστού επίσης εξωφύλλου. Λεπτά 5». Άλλο παράδειγμα από το ίδιο περιοδικό του 1910, τ. (:), για το έργο, πάλι του Κυριακού, *Λαφαζάνης και Κίτσος*, «Το οποίον με πολύ όμορφες εικόνες, εκδίδομεν λίαν προσεχώς εις πεντάλεπτα εικονογραφημένα φυλλάδια. Εκδόται Αναγνωστόπουλος και Πετράκος, Αθήναι Αριστείδου 7». Στο ίδιο τεύχος «Λίαν προσεχώς: Η ιστορία των ληστών ή οι βασιλείς των ορέων. Πρωτότυπος εικονογραφημένη έκδοσις σχεδιασθείσα υπο του μοναδικού μας κ. Σ. Χρηστίδου. Η έκδοσις γενήσεται εις 5λεπτα φυλλάδια - Σαραβάνος». π. *Εικονογραφημένος Παρνασσός*, σελ. 16, τιμή 10 λεπτά (εβδομαδιαία εικονογραφημένη επιθεώρησις), 1911, τ. (:), αναγγελία - διαφήμιση του έργου του Κυριακού, *Ιωάννης Μέγας ο ληστοφάγος* από 20/11/1911. Στο ίδιο περιοδικό, 1912, τ. (:), αναγγελία του έργου του Κυριακού, *Η νύφη της Ρούμελης και ο βασιλεύς Όδων*, Αναγνωστόπουλος και Πετράκος, από 9/1/1912. Παρατηρούμε ότι στην δεκαετία του 1910 ο Κυριακός δεσπόζει πλήρως στη συγγραφή του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος (βλ. και το κεφ. IV για τους συγγραφείς). Σε αυτήν τη δεκαετία άλλωστε θα γραφτούν και τα περισσότερα πρωτότυπα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος. Να συμπληρώσουμε επίσης ότι ο Κυριακός αρθρογραφούσε τακτικότερα στα παραπάνω έντυπα ως δημοσιογράφος, τεχνοκρητικός του θεάτρου και χρονογράφος και, άρα, είχε εύκολη πρόσβαση σε αυτά για την διαφήμιση των κειμένων του.

ταυτόχρονα από ευρύ αναγνωστικό κοινό, που ξεπερνάει, σε απόλυτους αριθμούς, τα «τραβήγματα» αυτών των αντιτύπων. Ωστόσο, το ρήμα «διαβάζονται» πρέπει να ανηκασταθεί από το «ακούγονται». Η χρήση του όρου αναγνωστικό αστικό κοινό με τη σημερινή σημασία, είναι ιδιαίτερα προβληματική στη χρονική περίοδο που αναφερόμαστε. Ο αναλφαβητισμός είναι ιδιαίτερα υψηλός σε όλο τον ελλαδικό χώρο των αρχών του κ' αιώνα³¹ και από το σύνολο των εγγράμματων το μεγαλύτερο μέρος ανήκει σε ανώτερες κοινωνικά τάξεις και στρώματα, που συνήθως δε διαβάζουν τέτοιου είδους κείμενα.³² Όμως, οι τελικοί αποδέκτες είναι οι λαϊκές τάξεις, είτε αγροτικές είτε/και αστεακές,³³ από τους οποίους το φιλολογικό αυτό είδος λαϊκής

31. Σύμφωνα με τα στοιχεία, το ποσοστό εγγραμμάτων στα 1910 ανέρχεται περίπου στο 18%. Στα 1920 το ποσοστό αναλφάβητων ανέρχεται για τους άνδρες σε 43,81% και για τις γυναίκες σε 72,62%, ενώ στα 1928 για τους άνδρες σε 36,23% και για τις γυναίκες σε 64,04%. Πηγές: *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδας*, 1933, σελ. 418 και D. Dakin, *The Unification of Greece (1770-1923)*, London, Benn, 1972, σελ. 315. Για περισσότερα στοιχεία πάνω στα ζητήματα του αναλφαβητισμού και της εκπαίδευσης, καθώς και τα ποσοστά αναλφαβητισμού κατά περιοχές του ελληνικού κράτους, βλέπε Κ. Τσουκαλάς, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830 - 1922)*, πρόλογος Ν. Σβορώνος, Θεμέλιο, Αθήνα 1987, σελ. 393 και 468-469.

32. Είναι γνωστό ότι οι πλούσιες οικογένειες της Αθήνας εμποδίζουν τα παιδιά τους να πηγαίνουν στον κινηματογράφο και τη λαϊκή επιθεώρηση, που θεωρούσαν «χαμηλές» διασκεδάσεις, όπως και να διαβάζουν τέτοιου είδους έντυπα, ιδιαίτερα τα ληστρικά, ενώ τα κατεύθυναν προς το «σοβαρό» αστικό θέατρο, στο πλαίσιο της αρχαιολατρίας και της προσπάθειας αναβίωσης ενός εθνικού πνεύματος. Βλ. και Σ. Δημητρίου, «Για τον ελληνικό κινηματογράφο», π. Φιλμ, τόμ. Α, τ.3, (1974), σελ. 354-355.

33. Ο R. Mandrou (= ό.π., σελ. 29) αναφέρει ότι η λογοτεχνία του «colportage» (είδος λαϊκής λογοτεχνίας που βασιζόταν στη μετάδοση ειδήσεων από τόπο σε τόπο μέσω των εμπόρων - γυρολόγων (colporteur) που διακινούσαν τα σχετικά βιβλία μαζί με τα άλλα εμπορεύσιμα προϊόντα), είχε μεγαλύτερη σημασία για τη λαϊκή αγροτική κουλτούρα, παρά για την αστεακή. Εξάλλου, όπως προαναφέρθηκε, τα ληστρικά κείμενα κυκλοφορούσαν σε όλη την ελληνική επικράτεια και ιδιαίτερα στην επαρχία. Η παραγωγή αυτών των κειμένων δεν προοριζόταν μόνο για τους κατοίκους της Αθήνας ή των άλλων αστικών κέντρων (όπου γινόντουσαν ανατυπώσεις των ίδιων κειμένων) αλλά για όλο τον ελλαδικό χώρο. Άλλωστε, στα 1904 η Αθήνα αριθμούσε μόλις 220.000 κατοίκους, ενώ το 1907 το σύνολο του αστικού πληθυσμού του τότε ελληνικού κράτους έφτανε το 33%. Το 1920 η Αθήνα αριθμεί 453.042 κατοίκους, δηλ. 8,19% του συνόλου της Ελλάδας και 40,15% του αστικού πληθυσμού, ενώ το 1928 έχει σχεδόν διπλασιαστεί· 802.000 κατοίκους, δηλαδή 12,93% του συνόλου και 43,30% του αστικού πληθυσμού. Στην ίδια εποχή (1928) οι πόλεις άνω των 100 χιλιάδων κατοίκων καταλαμβάνουν μόλις το 3,77%, ενώ οι άνω των 20 χιλιάδων το 12,47%. Βλ. Λ.

λογοτεχνίας «διαβάζεται» ή, καλύτερα, «ακούγεται» με πολλούς τρόπους.³⁴ Ο Ρ. Μαντρού, αναφερόμενος σε παρόμοιο θέμα, σημειώνει: «Αυτά τα μικρά βιβλία γνώρισαν μια τέτοια ανάπτυξη, γιατί προορίζονταν να διαβαστούν όχι με τα μάτια αλλά με δυνατή φωνή και (ταυτόχρονα) να ακούγονται από ακροατήριο. Αυτό τον καιρό (σ.σ./ αναφέρεται στον ιη' αιώνα στον αγροτικό χώρο της Γαλλίας), όπου η πλειοψηφία των στόμων ήταν αναλφάβητοι, η προσωπική κατοχή μιας βιβλιοθήκης ή ενός βιβλίου δεν είχε σημασία».³⁵

Το δεύτερο σημαντικό στοιχείο, που έχει άμεση σχέση με την οργάνωση των εκδόσεων της εποχής και τη διακίνηση του ληστρικού μυθιστορήματος, είναι ότι το ίδιο κείμενο εκδιδόταν από δύο ή τρεις ή και περισσότερους, πολλές φορές, εκδοτικούς οίκους, είτε ταυτόχρονα είτε με μικρή χρονική διαφορά της μιας έκδοσης από την άλλη. Η απουσία, επιπλέον, της κατοχύρωσης δια νόμου των συγγραφικών ή εκδοτικών δικαιωμάτων (copyright) επέτρεπε ώστε ένα λαϊκό μυθιστόρημα όχι μόνο να εκδίδεται συνολικά τρεις με τέσσερες φορές, αλλά και να είναι από διαφορετικό, κάθε φορά, εκδοτικό οίκο και μάλιστα με διαφορετική έκταση σελίδων, που καθοριζόταν ανάλογα με την περίπτωση.³⁶

Θα αναφερθούμε, τέλος, στους σπουδαιότερους εκδοτικούς οίκους ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος της περιόδου που εξετάζουμε, διερευνώντας ταυτόχρονα και το ποσοστό των ληστρικών λαϊκών μυθιστορημάτων στο σύνολο των

Λεοντίδου, *The mediterranean city in transition: social change and urban development*, Cambridge University Press, Cambridge, πίνακας 15.

34. Το λαϊκό μυθιστόρημα των αρχών του κ' αιώνα «διαβάζεται» ομαδικά (όπου ένας που γνωρίζει γράμματα το απαγγέλλει στους υπόλοιπους -ιδιαίτερα στην επαρχία -σε χώρους συνάθροισης) ή περνώντας από «χέρι σε χέρι». Πρβλ. και τη συνέντευξη που παραθέτει ένας από τους εκδότες λαϊκών φυλλαδίων, ο Χ. Γεωργόπουλος, για τον τρόπο που αναζητούσαν και διάβαζαν τα φυλλάδια αυτά στα παιδικά τους χρόνια, αυτός και οι φίλοι του, πριν το 2ο Παγκόσμιο πόλεμο και κατά τη διάρκεια της κατοχής, π. Αντί, τ. 131, (Οκτώβρης-Νοέμβρης 1979), σελ. 26-28.

35. R. Mandrou, ό.π., σελ. 20.

36. Πολλά παλιότερα κείμενα «διασκευάζονταν» από νεότερους συγγραφείς, ιδιαίτερα μετά το θάνατο του συγγραφέα στον οποίον ανήκαν, είτε συντομεύονταν είτε, τέλος, επανακυκλοφορούσαν ελάχιστα αλλαγμένα αλλά με άλλο όνομα. Αναφέρουμε ενδεικτικά, δύο κείμενα του Α. Αθηναίου, που κυκλοφόρησαν ταυτόχρονα σχεδόν από πολλούς εκδοτικούς οίκους: *Οι λησταί του Δήλεσι και το δράμα του Μαραθώνος*, Τσαγγάρης 1920, σσ. 1516, *Θεοφιλόπουλος* 1920, σσ. 328, Εκδοτική Εταιρεία Αθηνών 1925, σσ. 546 και *Βάγγος ο αρχιληστής και το μαγικό βοτάνι της αγάπης*, Δοβλέτης 1915, Δελής & Βουνηρέας 1923, Ε.Ε.Α. 1924.

εκδιδόμενων έργων λαϊκού αναγνώσματος. Στις εκδόσεις των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος αναγράφονται περίπου 30 εκδοτικοί οίκοι, είτε ανεξάρτητοι είτε με τη μορφή κοινοπραξίας. Ωστόσο, αν συνυπολογίσουμε το γεγονός ότι σε αρκετές από τις εκδόσεις αυτές, άλλες φορές αναγράφεται στα εξώφυλλα το όνομα του εκδότη και άλλες κάποιο άλλο όνομα³⁷, καθώς και ότι οι εκδοτικοί οίκοι εμφανίζονται μεταξύ τους με διάφορους συνδυασμούς,³⁸ τότε απομένουν, στην περίοδο που εξετάζουμε, 15 εκδοτικοί οίκοι που εξέδωσαν το σύνολο των ληστρικών λαϊκών μυθιστορημάτων και είναι οι ακόλουθοι:

1. Αναγνωστόπουλος-Πετράκος (1903-1918),
2. Βουνησέας (1901-1907)
3. Γελανταλής, (1885-1925),
4. Δελής (μαζί με Τσίπη, 1910-1931),
5. Δοβλέτης (1913-1916),
6. Ζαννουδάκης,
7. Κεραυνός (του συγγραφέα Σκουτερόπουλου, 1922-1956),
8. Παπαδημητρίου (μαζί με Δελή ή μόνος του ως «Αστήρ»),
9. Πετράκος - Θεοφιλόπουλος,
10. Σαραβάνος (1898-1925),

37. Ο εκδοτικός οίκος «Θύελλα» ανήκει στον εκδότη Στεφάνου, που άλλες φορές εμφανίζεται με το όνομα του, ενώ άλλες με το όνομα «Θύελλα»· η Εκδοτική Εταιρεία Αθηνών είναι κοινοπραξία των εκδοτών Δελής - Βουνησέας - Στεφάνου - Σαραβάνος (1921-1926), η «Σφενδόνη» του συγγραφέα Α. Διδίκα, ο «Ατρόμητος» των εκδοτών Δελής - Βουνησέας ο «Αστήρ» του Παπαδημητρίου, κ.ο.κ.

38. Οι συνδυασμοί είναι πολλοί και αλλάζουν πολλές φορές από μήνα σε μήνα, ανάλογα με τις εκδοτικές απαιτήσεις, τη ζήτηση του κοινού και τις μετακινήσεις των συγγραφέων από τον έναν εκδοτικό οίκο στον άλλο. Ο Δελής για παράδειγμα συνεργάζεται με τον Βουνησέα (εκδόσεις Δελής-Βουνησέας), τον Ζαννουδάκη (εκδόσεις Δελής-Ζαννουδάκης), τον Σαραβάνο (εκδόσεις Δελής-Σαραβάνος), τον Τσίπη (εκδόσεις Δελής - Τσίπης), τον Παπαδημητρίου (εκδόσεις Δελής - Παπαδημητρίου), κ.ο.κ.· ο Σαραβάνος με τον Στεφάνου (εκδόσεις Σαραβάνος - Στεφάνου), τον Ζαννουδάκη (εκδόσεις Σαραβάνος - Ζαννουδάκης), τον Τσαγγάρη (εκδόσεις Σαραβάνος - Τσαγγάρης), κ.ο.κ. Να σημειώσουμε ακόμη και την περίπτωση της συγχώνευσης, λόγω χρεών ή αγοράς όλου του αποθέματος ενός εκδοτικού οίκου από έναν άλλον. Για παράδειγμα, το εμπορικό απόθεμα του Τσαγγάρη αγοράζεται από τους Αναγνωστόπουλο - Πετράκο που το συμπεριλαμβάνουν στους καταλόγους τους ως δικό τους, ενώ το επανεκδίδουν αναγράφοντας στο εξώφυλλο το δικό τους εκδοτικό σήμα. Το ίδιο συμβαίνει και με τον οίκο «Παλλάς», ο οποίος στα 1924 πουλάει το απόθεμα της στην κοινοπραξία της Εκδοτικής Εταιρείας Αθηνών. Βλ. και Α. Δούρβαρης, *Ο Αριστείδης Κυριακός και το Λαϊκό Ανάγνωσμα*, Σπηγή, Αθήνα, 1992, σελ. 85-91.

11. Σαλίβερος (1892-σήμερα)
12. Στεφάνου (1919-1925),
13. Τσαγγάρης,
14. Τσίπης και
15. Τσολάκος (1898-1907).

Σχεδόν όλοι οι παραπάνω εκδοτικοί οίκοι εμφανίστηκαν και αναπτύχθηκαν κατά τις τρεις πρώτες δεκαετίες του κ' αιώνα. Λίγοι είναι παλιότεροι (από τα τέλη του περασμένου αιώνα), ενώ ακόμα λιγότεροι είναι αυτοί που κατορθώνουν να επιβιώσουν μετά το 1930 με την ανάπτυξη των περιοδικών και των εφημερίδων.

Παίρνοντας ως παράδειγμα για την κυκλοφορία των ληστρικών μυθιστορημάτων έναν ενδεικτικό κατάλογο του εκδοτικού οίκου "Εκδοτική Εταιρεία Αθηνών" (κοινοπραξία τεσσάρων εκδοτών), που λειτούργησε από το 1921 ως τα 1926 με την συνύπαρξη των Δελή - Βουνησέα - Στεφάνου - Σαραβάνου, παρατηρούμε ότι σε σύνολο 37 αναφερόμενων τίτλων, η πλειονότητα, δηλαδή τα 22 (53,46%), είναι ελληνικά έργα, ενώ τα υπόλοιπα 15 είναι έργα που ανήκουν στην ευρωπαϊκή κυρίως λαϊκή λογοτεχνία. Σε ό,τι αφορά τα ελληνικά κείμενα, αυτά στην πλειονότητα τους (54,56%) είναι ληστρικά λαϊκά μυθιστορήματα. Από τα υπόλοιπα είδη, το δρασκευτικό καλύπτει το 9,09%, το ιστορικό - βιογραφικό το 9,09%, το αστυνομικό - μυστηρίου το 13,63%, τα κοινωνικά και τα μυθιστοριοποιημένα κωμειδύλλια το 9,09%, ενώ τέλος, υπάρχει και ένας ονειροκρίτης (4,54%).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΩΝ ΛΗΣΤΡΙΚΩΝ ΛΑΪΚΩΝ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΩΝ

Στο προηγούμενο κεφάλαιο ερευνήσαμε τα ζητήματα που αφορούν τους εκδοτικούς οίκους, τους εκδότες και την εκδοτική κίνηση (iirage) των εντύπων αυτών από το αναγνωστικό κοινό. Πριν ολοκληρώσουμε την εξέταση του πραγματολογικού υλικού της έρευνας με την οριοθέτηση της θεματογραφίας του ληστρικού μυθιστορήματος, πρέπει να διερευνήσουμε και να αναπαραστήσουμε το κοινωνικό προφίλ των συγγραφέων, απαντώντας ταυτόχρονα σε ερωτήματα που σχετίζονται με την ιστορία του φιλολογικού αυτού είδους της παραλογοτεχνίας, τη συνάφεια της παραγωγής, την αποδοχή του από το αναγνωστικό κοινό και τα παρεχόμενα μοντέλα. Το πρώτο ερώτημα στο οποίο προέχει να απαντήσουμε είναι «ποιός έγραφε και για ποιόν» τα λαϊκά μυθιστορήματα. Ξεκινώντας την παρουσίαση των συγγραφέων που επιδόθηκαν στη συγγραφή ληστρικών λαϊκών μυθιστορημάτων στις τρεις πρώτες δεκαετίες του κ' αιώνα, αντιλαμβανόμαστε ότι οι δυσκολίες που συναντάει η έρευνα στην ανακάλυψη και την περιχάραξη του ίδιου του υλικού, επανεμφανίζονται στο προσκήνιο προσθέτοντας καινούργιες.

Δημιουργούνται, λοιπόν, ερωτήματα που έχουν να κάνουν με το ποιοί ήταν αυτοί οι οποίοι παρείχαν τα κείμενα του λαϊκού μυθιστορήματος στις πολυπληθείς μάζες των αναγνωστών του ελλαδικού χώρου. Ο ερευνητής του ληστρικού μυθιστορήματος συναντά δυσκολίες, συχνά αζεπέραστες, σε ό,τι θα αποκαλούσαμε σκιαγράφιση του κοινωνικού προφίλ των ατόμων αυτών.³⁹

Η διερεύνηση του αριθμού των συγγραφέων, που ασχολήθηκαν με το φιλολογικό αυτό είδος λαϊκού μυθιστορήματος, βρίσκεται σε στενή συνάρτηση με τον αριθμό των ευρισκόμενων στη διάθεσή μας κειμένων (ή, έστω, μόνο των τίτλων τους). Από τα ίδια τα κείμενα, λοιπόν, και το αναγραφόμενο όνομα του συγγραφέα στο εξώφυλλο συγκροτούμε, καταρχήν, τον αριθμό των συγγραφέων του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος.

Μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι τα ληστρικά μυθιστορήματα γράφονταν από 11 περίπου άτομα, στη διάρκεια των τριών πρώτων δεκαετιών του κ' αιώνα, όπως μαρτυρούν οι τίτλοι ληστρικών αναγνωσμάτων που μπορέσαμε να συλλέξουμε. Για να

³⁹. Άλλωστε, σε καμία επίσημη βιβλιογραφία, ανθολογία ή βιογραφία λογοτεχνών δεν αναγράφονται, παρά μονάχα ελάχιστα, στοιχεία για κάποιους απ' αυτούς τους συγγραφείς.

καταλήξουμε σε αυτόν τον αριθμό διακρίναμε καταρχήν τα κείμενα με καθαρά ληστρική δεματογραφία -ο ήρωας του κειμένου είναι ληστής της περιόδου του ιδ' αιώνα ή των αρχών του κ', είτε υπαρκτό πρόσωπο είτε φανταστικό- από τα κείμενα με ήρωες μορφές του κλεφταρματολισμού και του αγώνα του 1821 ή μορφές με υπεράνθρωπες ικανότητες (αόρατοι, βρυκόλακες, απέθαντοι, κ.ο.κ.) που εμφανίζονται κύρια μετά τη δεκαετία του 1930.

Με αφορμή τη διάκριση αυτή επισημαίνουμε ότι η δεματογραφία της δεύτερης κατηγορίας κειμένων αντιστοιχεί σε μοτίβα άλλου τύπου από αυτά των καθαρά ληστρικών κειμένων. Παρουσιάζονται με πολύ έντονες τις δυτικές επιδράσεις, επισυμβαίνει η κυριαρχία άλλων φιλολογικών ειδών, ιδιαίτερα του αισθηματικού και του αστυνομικού, εμφανίζεται, τέλος, η λογοκρισία του ληστρικού ή/και η παντελής απαγόρευση του. Ωστόσο, τα μοντέλα που χρησιμοποιήθηκαν για τους ληστές είναι σχεδόν ίδια με αυτά που έχουν ως ήρωες μορφές υπαρκτές του αγώνα της ανεξαρτησίας ή του κλεφταρματολισμού (π.χ. Μπότσαρης, Κολοκοτρώνης, Τζαβέλας, κ.ο.κ.). Η κρατική εξουσία, όμως, δέχεται αυτές τις μορφές ως νόμιμες και, άρα, αποδεκτές στην αναφορά τους από τη λαϊκή λογοτεχνία, ενώ απορρίπτει τις άλλες ως μη αποδεκτές και, συνεπώς, παράνομες. Σε αντίθεση, οι λαϊκές μάζες και το αναγνωστικό κοινό δε «δέχονται» αυτή την έννοια του «νόμιμου» και άρα αποδεκτού.⁴⁰ Γι' αυτό, άλλωστε, τα ληστρικά κείμενα έτυχαν μιας τόσο μεγάλης σε έκταση αποδοχής από το κοινό.⁴¹

Κλείνοντας τη σύντομη αυτή παρέμβαση για τη δεματογραφία και πριν προχωρήσουμε στην παράθεση και επεξεργασία των πληροφοριών που αφορούν τους ίδιους τους συγγραφείς του ληστρικού μυθιστορήματος, είναι σκόπιμο να αναφερθούμε σε κάποιες γενικές παρατηρήσεις που απορρέουν από τη συνολική επεξεργασία του διαθέσιμου υλικού, καθώς και κάποιες γενικότερες συγκρίσεις με τα αντίστοιχα φαινόμενα σε άλλες χώρες.

Η **πρώτη** παρατήρηση σχετίζεται με το βαθμό εξειδίκευσης των συγγραφέων ληστρικού μυθιστορήματος των πρώτων δεκαετιών του κ' αιώνα. Σε αντίθεση με την αντίστοιχη ανάπτυξη των φιλολογικών ειδών της λαϊκής λογοτεχνίας, τόσο στις ευρωπαϊκές χώρες της βιομηχανικά ανεπτυγμένης Δύσης (ιδιαίτερα στη Γαλλία) όσο και στη Βόρεια Αμερική, όπου η εξειδίκευση των συγγραφέων και η ενασχόληση μόνο

40. Το ζήτημα των δύο διαφορετικών νομιμοτήτων, της παραδοσιακής και της κρατικής, θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα στο Μέρος Τρίτο.

41. Διαφορετικά είναι τα πράγματα με την εισβολή του αστυνομικού λαϊκού μυθιστορήματος και την επιβολή του ήρωα (μετά το 1930) που βρίσκεται από την πλευρά της κρατικής νομιμότητας, που εκτός εξαιρέσεων, δε γίνεται αποδεκτός από το αστικό αναγνωστικό κοινό.

με ένα, ή, το πολύ, δύο φιλολογικά είδη είχε πραγματοποιηθεί από πολύ νωρίς, στον ελλαδικό χώρο αυτή η εξειδίκευση δεν υπάρχει, τουλάχιστον για τις δύο πρώτες δεκαετίες του κ' αιώνα. Η εξειδίκευση που είναι αποτέλεσμα της οργάνωσης της παραγωγής του λαϊκού μυθιστορήματος ως μαζικού καταναλωτικού προϊόντος, οδηγεί πολλούς γνωστούς συγγραφείς, όπως ο Δουμάς -πατέρας και γιός- αλλά και πολλοί άλλοι, να υπογράφουν έργα που έχουν αναπτύξει για λογαριασμό τους άλλοι συγγραφείς, ενώ αυτοί έχουν περιοριστεί μόνο στο γενικό προσχέδιο - μοντέλο και, φυσικά, στην τελική υπογραφή.⁴²

Αυτοί οι «άγνωστοι» συγγραφείς, οι οποίοι στην Αμερική ονομάστηκαν συγγραφείς - φαντάσματα και στη Γαλλία «νέγροι» (négres), δε φαίνεται να εμφανίζονται στον ελλαδικό χώρο. Και αυτό, γιατί η ζήτηση του κοινού δεν έλαβε πιθανά τέτοια διάσταση ώστε οι συγγραφείς να μην μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις ενός συνεχώς διογκούμενου αστικού αναγνωστικού κοινού. Η πλειονότητα των ελλήνων συγγραφέων λαϊκών φυλλαδίων σε συνέχειες των αρχών του αιώνα, ασχολήθηκαν με όλα σχεδόν τα φιλολογικά είδη που είχαν τότε διαμορφωθεί, είτε σε μόνιμη βάση, ανάλογα με τη ζήτηση, είτε περιστασιακά. Η εξειδίκευση πραγματοποιείται μετά τη δεκαετία του 1930 και όταν πλέον έχουν διαμορφωθεί πλήρως τα χαρακτηριστικά ενός αστικού λαϊκού μυθιστορήματος.⁴³

Σύμφωνα με πληροφορίες ο Α. Κυριακός έγραφε γύρω στα πέντε τυπογραφικά φυλλάδια την ημέρα (80 τυπωμένες σελίδες περίπου) στη διάρκεια των δεκαετιών 1900 και 1910. Και οι υπόλοιποι συγγραφείς πάντως, από όσα στοιχεία έχουμε στη διάθεση μας για το έργο τους, ασχολήθηκαν, εκτός από το ληστρικό μυθιστόρημα, με όλα τα είδη του λαϊκού μυθιστορήματος, όπως το ιστορικό-βιογραφικό, το δρασκευτικό, το περιπετειώδες-αστυνομικό, κ.ο.κ.

Μια **δεύτερη** παρατήρηση, που αξίζει να αναφερθεί, είναι το ζήτημα των ψευδωνύμων. Όπως πολλοί ξένοι συγγραφείς χρησιμοποιούν ευρέως τα ψευδώνυμα, έτσι χρησιμοποιούνται και από τους έλληνες συναδέλφους τους. Ωστόσο, έχει

42. Αναφέρουμε ενδεικτικά τους Δουμάδες για τους οποίους λέγεται ότι απασχολούσαν στο «εργαστήριο» τους 73 συγγραφείς που γράφαν καθημερινά τις συνέχειες των λαϊκών φυλλαδίων τους. Βλ. M. Angenot, *Le roman populaire...*, ό.π., σελ. 23-24, και Γ. Βελουδής, «Το σύγχρονο...», ό.π., σελ. 102-112.

43. Υπάρχει μία μόνο προφορική πληροφορία, που αναφέρει πως ο Κυριακός, γύρω στα μέσα της δεκαετίας του 1920, τυφλώνεται από υπερκόπωση και για το λόγο αυτό προσλαμβάνει δύο δημοσιογράφους που μετατρέπουν σε πεζό λόγο (φυλλάδια σε συνέχειες) τις προφορικές του ιδέες. Και πάλι, όμως, το ζήτημα της εναλλαγής των ρόλων του συγγραφέα και της τελικής ονομαστικής κατοχύρωσης ενός κειμένου δεν παρουσιάζει την ίδια ομολογία με τα αντίστοιχα ξένα φαινόμενα.

ενδιαφέρον η διερεύνηση των πιθανών αιτίων που αφορούν τη χρήση των ψευδωνύμων από τους συγγραφείς.

Είναι βέβαιο ότι η χρησιμοποίηση των ψευδωνύμων δεν είναι μόνο ένα ζήτημα μόδας της εποχής στην Αθήνα· ή τουλάχιστον μόνο αυτό. Πίσω από το επιφαινόμενο υπάρχουν και άλλες διαστάσεις. Ο Κυριακός, για παράδειγμα, χρησιμοποιεί μόνο για τα ληστρικά κείμενα του το ψευδώνυμο Αιμίλιος Αθηναίος.⁴⁴ Οι περισσότεροι δε από τους συγγραφείς χρησιμοποιούν ψευδώνυμο μόνο για τα ληστρικά τους κείμενα, ενώ για τα άλλα όχι. Από τους πιο βασικούς συνδυασμούς λόγων που προκρίνουμε για την ερμηνεία του γεγονότος είναι οι εξής:

α. Ο φόβος της λογοκρισίας. Πολλές φορές, κατά την περίοδο που εξετάζουμε, τα ληστρικά κείμενα απαγορεύθηκαν διά νόμου.⁴⁵

β. Ο φόβος των συγγραφέων για πιθανές επικίνδυνες διενέξεις, είτε με τους πολιτικούς προστάτες των ληστών είτε με τους ίδιους τους συγγενείς τους ληστών, των οποίων τις περιπέτειες μυθιστοριοποιούσαν. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τα κείμενα που εμφανίζονταν και ως δημοσιογραφικές έρευνες για ληστές σύγχρονους των συγγραφέων (με επιτόπια έρευνα, συνεντεύξεις, φωτογραφίες, όπως η περίπτωση του Γιαγκούλα, των αδελφών Τζατζά, των Ρετζαίων) και για συγκεκριμένα γεγονότα που σχετίζονταν με τη ληστρική δράση και τις πελατειακές σχέσεις (π.χ. η περίπτωση της ληστείας της Πέτρας το 1925).

γ. Ο διαχωρισμός των έργων αυτών, που υπογράφονται με ψευδώνυμο, από τα άλλα έργα τους, τα «σοβαρά» και λόγια, όπως τα θεατρικά, τα ιστορικά, οι λογοτεχνικές κριτικές, κ.ο.κ. Η παραπάνω διάκριση ισχύει κύρια για την περίπτωση του

44. Ο Κυριακός χρησιμοποιεί το ψευδώνυμο Αιμίλιος Αθηναίος πολύ πριν την υποτιθέμενη τύφλωσή του (γύρω στα 1910), που θεωρείται από το Χανό ως λόγος χρησιμοποίησης αυτού του ψευδωνύμου. Χρησιμοποιεί επίσης και το ψευδώνυμο Μικές Σαντίδης σε θεατρικό του έργο με δημοσιογραφικό χαρακτήρα πάνω σε κοινωνικό σκάνδαλο της εποχής, που ο Κυριακός αποκάλυψε στην εφημερίδα του «Ταχυδρόμος» την οποία εξέδιδε ο ίδιος εκείνη την εποχή. Πιθανά το χρησιμοποιεί για ευνόητους λόγους (φόβοι εκδίκησης λόγω της αποκάλυψης του σκανδάλου, μηνύσεις). Βλ. και Α. Δούρβαρης, ό.π., σελ. 20.

45. Το ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα είχε ήδη συμπληρώσει τον κύκλο του στις αρχές του 1930. Η δικτατορία του Μεταξά στα 1936, με την παντελή απαγόρευση των κειμένων αυτών που επέβαλε, έδωσε απλά το τελικό - τυπικό ωστόσο - χτύπημα. Ο ίδιος ο Μεταξάς πάντως ήταν λάτρης του αστυνομικού λαϊκού μυθιστορήματος και φανατικός πολέμιος του μυθιστορήματος της «φουστανέλλας», όπως ονομαζόταν το ληστρικό κυρίως μυθιστόρημα αλλά και το ιστορικό - βιογραφικό, που και αυτό σβήνει γύρω στα 1935. Για περισσότερα βλ. Μ. Μερακλής: «Παραλογοτεχνία», *Παρνασσός* 25,(1983), Τιμητικός τόμος εις μνήμην Γεωργίου Θ. Ζώρα, σελ. 580, σημ. 47.

Κυριακού, που χρησιμοποιεί για τα ληστρικά του κείμενα το ψευδώνυμο Αθηναίος, ενώ τα υπόλοιπα κείμενά του τα υπογράφει με το όνομά του. Από τους υπόλοιπους συγγραφείς ληστρικών μυθιστορημάτων, ο Διδίκας χρησιμοποιεί για τα ληστρικά κείμενά του το ψευδώνυμο Αργυρίου, ο Σταδόπουλος το ψευδώνυμο Ηπειρώτης,⁴⁶ ο Σκουτερόπουλος το ψευδώνυμο Αττικός (κατά μίμηση, πιθανά, της χρήσης του Αθηναίος από τον Κυριακό, του οποίου τα έργα «διασκεύασε» όσο κανείς άλλος), ο Οικονομόπουλος το ψευδώνυμο Ομηρίδης κ.ο.κ.

Μια **τρίτη**, τέλος, παρατήρηση, αφορά το ζήτημα της πρόσληψης της εικόνας και του «ονόματος» του συγγραφέα λαϊκών μυθιστορημάτων από το αναγνωστικό κοινό. Ο Α. Γκράμσι, στις αποσπασματικές αλλά άκρως ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις του για το θέμα αυτό στις σημειώσεις του πάνω στη λαϊκή λογοτεχνία και ειδικότερα στην ενότητα για τους λαϊκούς συγγραφείς, σημειώνει ότι: «πρόκειται για δημοφιλέστατους συγγραφείς περιπετειωδών μυθιστορημάτων σε συνέχειες, αγνώστων -ή σχεδόν- στο λόγιο κοινό, λατρεμένα όμως και τυφλά ακολουθημένα από 'κείνο το πιο μεγάλο αναγνωστικό κοινό, που καθορίζει τη μαστοδοντική κυκλοφορία και που από λογοτεχνία δεν καταλαβαίνει μεν τίποτα, αλλά θέλει να ενδιαφέρεται και να παδιάζεται με τις συναισθηματικές πλοκές των περιπετειών με έρωτες και εγκλήματα. Για το λαό αυτοί είναι οι αληθινοί συγγραφείς και ο λαός νιώθει γι'αυτούς ένα θαυμασμό και μian ευγνωμοσύνη που αυτοί οι μυθιστοριογράφοι τα διατηρούν ακοίμητα προμηθεύοντας τους εκδότες και τους αναγνώστες έναν όγκο έργου, τόσο συνεχές και τόσο επιβλητικό, ώστε φαίνεται απίστευτο και αναπόδεικτο από δυνάμεις, δε λέω διανοητικές, αλλά φυσικές».⁴⁷

Το φαινόμενο και τα χαρακτηριστικά, στα οποία αναφέρεται ο Α. Γκράμσι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι παρουσιάζουν πολλές αναλογίες με το αντίστοιχο

46. Το ψευδώνυμο Τίμος Ηπειρώτης του συγγραφέα Τίμου Σταδόπουλου (1874-1923) παραπέμπει πιθανά στο χώρο δράσης των δύο ληστρικών μυθιστορημάτων που έγραψε. Και τα δύο αναφέρονται σε ληστρικές συμμορίες και λήσταρχους που προέρχονταν και έδρασαν στις αρχές του κ' αιώνα, στο χώρο της Ηπείρου. Τις περισσότερες φορές τα καλλιτεχνικά ψευδώνυμα που αναφέρονται σε περιοχή της Ελλάδας παραπέμπουν στον τόπο καταγωγής του συγγραφέα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, αν ισχύει η υπόθεση περί του ψευδωνύμου του εν λόγω συγγραφέα, βλέπουμε ότι ο χώρος, στον οποίο παραπέμπει το όνομα, αναφέρεται στο περιεχόμενο των έργων του (άλλωστε ο συγγραφέας κατάγεται από την Καλαμάτα). Πιθανά αυτή η πρακτική να προσδίδει μεγαλύτερη εγκυρότητα στην αναφορά και καταγραφή των δρώμενων, που ήταν σύγχρονα του συγγραφέα, και, ταυτόχρονα, να τον προφυλάσσει από πολλά προβλήματα.

47. Α. Gramsci, ό.π.ν., σελ. 167.

φαινόμενο του λαϊκού μυθιστορήματος στον ελλαδικό χώρο. Όντως, για το πλατύ ελληνικό κοινό του ληστρικού μυθιστορήματος τα ονόματα αυτών των συγγραφέων ήταν αρκετά γνωστά, κάτι που φαίνεται άλλωστε και από τον τρόπο που προβάλλονται στις διαφημίσεις των φυλλαδίων - μυθιστορημάτων ληστρικού περιεχομένου. Σε αυτές τις διαφημίσεις ήταν ιδιαίτερα έντονες οι αναφορές στο όνομα του συγγραφέα.⁴⁸

Ωστόσο, αυτό που τελικά ενδιαφέρει το αναγνωστικό κοινό δεν είναι το όνομα του συγγραφέα αλλά ο ήρωας στον οποίο το ανάγνωσμα αναφέρεται. Μπορούμε να υποστηρίξουμε, δηλαδή, ότι οι συγγραφείς αυτοί γίναν γνωστοί όχι χάρη στο συγγραφικό τους ταλέντο αλλά μέσω των ηρώων, των οποίων τους βίους περιέγραφαν.

Άλλωστε, από ένα σημείο και μετά δεν υπάρχει σαφής διαχωρισμός της πατρότητας πολλών κειμένων. Αυτό που κύρια προβάλλεται στο κοινό είναι ο ήρωας. Οι ιστορίες και τα κατορθώματά του είναι που ανεβάζουν τα «τραβήγματα» των εκδόσεων. Ο συγγραφέας λειτουργεί ως ο διαμεσολαβητής για να μπορέσει το κοινό να έρθει σε επαφή με αυτό που ζητάει να «γνωρίσει». Για το πλατύ κοινό, αυτοί είναι «οι μόνοι πραγματικοί συγγραφείς». Ο μεγάλος αριθμός των εκδόσεων αποκαλύπτει το δημοφιλέστατο χαρακτήρα τους. Και πρέπει να τονιστεί εδώ ότι το πρωταρχικό επιχείρημα των συγγραφέων της λαϊκής λογοτεχνίας, αλλά και του αναγνωστικού κοινού της, υπέρ της λογοτεχνίας στην οποία εξειδικεύονται και κατά της λόγιας λογοτεχνίας, είναι η ποσότητα των εκδόσεων που τα κείμενά τους πραγματοποιούν.⁴⁹

Όσον αφορά τώρα τους ίδιους τους συγγραφείς των ληστρικών μυθιστορημάτων, είναι σκόπιμο να τους παρουσιάσουμε σε σχέση με τις τρεις δεκαετίες που το ληστρικό μυθιστόρημα κυριαρχεί στον ελλαδικό χώρο. Βρήκαμε έως τώρα 11 συγγραφείς ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος.

48. Αναφέρουμε ενδεικτικά: «Υπό του μοναδικού έλληνα συγγραφέως τάδε», «το νέον ιστορικόν μυθιστόρημα του μεγάλου συγγραφέως τάδε», κ.ο.κ. Βλ. και τη σημείωση 30.

49. Σε δημόσια διαμάχη σε περιοδικό ποικίλης ύλης της εποχής, μεταξύ του Αριστείδη Κυριακού και του λόγιου συγγραφέα Παύλου Νιρβάνα, δίδονται ακριβώς αυτά τα ζητήματα. Υπάρχουν έτσι γενικότερες αναφορές στο θέμα της λαϊκότητας και της αποδοχής εκ μέρους του κοινού των κειμένων, όπως επίσης και η χρησιμοποίηση του επιχειρήματος της εκδοτικής επιτυχίας (ή θεατρικής, αφού αναφέρεται στη συγγραφή και από τους δύο του θεατρικού έργου «Μαρία η Πενταγιάττισσα»). «Συγγραφείς και θέατρον. Κατακαυμένα καλλιτεχνία! Το θέατρον του κ. Παύλου Νιρβάνα», π. «Εικονογραφημένος Παρνασσός», (1910).

Στις δύο πρώτες δεκαετίες (α' περίοδος, 1900-1920), στο σύνολο των συγγραφέων που ασχολήθηκαν με τη συγγραφή του ληστρικού μυθιστορήματος ή δεσπόζουσα μορφή είναι αναμφισβήτητα ο **Αριστείδης Κυριακός** (1864-1919;), που όμως παραμένει μέχρι σήμερα τόσο ανεξερεύνητη όσο και αμφιλεγόμενη.⁵⁰ Ο Κυριακός κατέχει ιδιαίτερη θέση στην ιστορία του λαϊκού μυθιστορήματος. Το υλικό που άφησε πίσω του, εκπλήσσει με την έκταση, το μέγεθος και την ποικιλία του: μυθιστορήματα, κωμειδύλλια, χρονογραφήματα, θεατρικά έργα, λογοτεχνικές κριτικές, ποιητικές συλλογές. Υπολογίζεται ότι έγραψε γύρω στα 100 λαϊκά μυθιστορήματα σε φυλλάδια και περίπου 10 σε συνέχειες (feuilleton).⁵¹ Το ληστρικό μυθιστόρημα, ωστόσο, παραμένει το φιλολογικό είδος όπου ο Κυριακός κυριολεκτικά διέπρεψε. Είναι αυτός που κάνει την αρχή, στα 1902,⁵² για να συνεχίσει ως το θάνατό του, με 32 περίπου τίτλους ληστρικού μυθιστορήματος, που, όμως, πολλές φορές στην επόμενη δεκαετία θα συντομευθούν, θα παραλλαχθούν ή θα γίνουν η βάση για μετέπειτα εκδόσεις άλλων συγγραφέων, γνωρίζοντας δεκάδες επανεκδόσεις.

Με τον Κυριακό παρατηρείται και κάτι που δεν ισχύει για την επόμενη γενιά συγγραφέων ληστρικού μυθιστορήματος. Κάποια από τα μυθιστορήματά του πρωτοκυκλοφορούν με τη μορφή επιφυλλίδας σε εφημερίδες ("Χρόνος" και "Αστραπή") ή περιοδικά ("Εικονογραφημένος Παρνασσός" και "Σφαίρα") της εποχής. Στη συνέχεια, μετατρέπονται σε ογκωδέστατα φυλλάδια σε συνέχειες έχοντας ήδη εξασφαλισμένη την επιτυχία.⁵³ Επίσης, συμβαίνει και το αντίθετο. Μερικά, δηλαδή, επιτυχημένα φυλλάδια σε συνέχειες μετατρέπονται σε επιφυλλίδες σε περιοδικά και εφημερίδες λαϊκής κατανάλωσης ("Σφαίρα", "Ατλαντίς Νέας Υόρκης",

50. Ο Α. Κυριακός είναι ίσως από τις ελάχιστες περιπτώσεις που μπορούμε να έχουμε στη διάθεση μας κάποια στοιχειώδη βιογραφικά στοιχεία (και αυτά τις περισσότερες φορές αμφιλεγόμενα). Για τον Κυριακό βλ. ιδιαίτερα Α. Δούρβαρη, *Ο Αριστείδης...*, ό.π., που δίνει πολλές πληροφορίες ιστοριοδικού κυρίως χαρακτήρα για τη ζωή και το έργο του συγγραφέα. Επίσης βλ. Δ. Χανός, *Λαϊκή λογοτεχνία*, τ. II, σελ. 147-158.

51. Βλ. Δούρβαρη, ό.π. σελ. 17 και 32.

52. Με το έργο του *Μεγάλη ιστορία ληστών*, τόμοι 2, Σαραβάνος, Αθήνα 1902, σσ. 172δ.

53. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί το λαϊκό μυθιστόρημα του Α. Κυριακού, *Κασσιανή*, που πρωτοκυκλοφορεί το 1905 με τη μορφή συνεχιών από την εφημερίδα «Χρόνος». Η εν λόγω εφημερίδα χάρη σε αυτό το μυθιστόρημα κατάφερε να γλυτώσει από βέβαιο κλείσιμο. Το μυθιστόρημα συνέχισε σε χιλιάδες αντίτυπα τη πορεία του, δημοσιευμένο σε φυλλάδια συνεχιών (τα «τραβήγματα» του υπολογίζονται γύρω στα 60 χιλ. αντίτυπα). Για όλα τα έργα του Κυριακού που μετατράπηκαν από επιφυλλίδες σε μυθιστορήματα συνεχιών σε φυλλάδια, βλ. Δούρβαρη, ό.π., σελ. 46, σημείωση 24. Από αυτά όμως τα κείμενα, μόνο τα 5 είναι ληστρικά λαϊκά μυθιστορήματα.

"Ακρόπολις").⁵⁴ Από τους υπόλοιπους συγγραφείς αυτής της περιόδου, δεν συναντάμε σε καμία περίπτωση κείμενα τους με ληστρικό περιεχόμενο δημοσιευμένα σε περιοδικά ή εφημερίδες. Όλα τους τα έργα έχουν τη μορφή μυθιστορημάτων δημοσιευμένων σε φυλλάδια συνεχειών.

Πριν περάσουμε στους υπόλοιπους συγγραφείς αυτής της περιόδου, να συμπληρώσουμε ότι στο σύνολο των θεατρικών έργων (γύρω στα 18) που έγραψε ο Κυριακός⁵⁵ περιλαμβάνονται και δύο ληστρικά κωμειδύλλια, η κλασική πλέον «Μαρία η Πενταγιώτισσα»⁵⁶ και ο «Νταβέλης».⁵⁷

Στην ίδια περίοδο πρέπει να εντάξουμε και τον **Ηλία Οικονομόπουλο** (1868-1929). Ο Οικονομόπουλος, που συνεχίζει τη συγγραφική του δράση και μετά το 1920, εξάσκησε και αυτός τα περισσότερα φιλολογικά είδη της εποχής του, κυρίως κατά τη διάρκεια της α' περιόδου. Αναφέρονται ωστόσο δύο ληστρικά του κείμενα γραμμένα κατά τη β' περίοδο (β' περίοδος, 1920-30), με το ψευδώνυμο **Ομηρίδης**.⁵⁸ Ο Οικονομόπουλος διέπρεψε ιδιαίτερα στο ιστορικό λαϊκό μυθιστόρημα, με ογκώδεις τόμους πάνω στους εθνικούς πολέμους της εποχής, όπως ο ελληνοτουρκικός του 1897, οι ελληνοβουλγαρικοί, ο Ηπειρωτικός. Έγραψε επίσης πολλά έργα με ήρωες δρασκευτικές μορφές, κλεφαρματολούς και, τέλος,

54. Παράδειγμα το ληστρικό μυθιστόρημα, *Οι λήσταιχοι Μαυροδήμος και Πανουργιάς* που δημοσιεύεται στο περιοδικό «Σφαίρα». Ωστόσο, οι μετατροπές αυτές γίνονται και μετά το θάνατο του Κυριακού, όπως συνέβη με το μυθιστόρημα, *Η καρδιά ενός ληστού*, που δημοσιεύεται επίσης στο π. «Σφαίρα» σε συνέχειες, από τις 5/3/26 έως 9/10/26, τ. 307 - 401.

55. Βλ. Χατζηπανταζής Θ.: *Το κωμειδύλιο*, Ερμής, Αθήνα 1981, σελ. 103 και Δούρβαρης, ό.π. σελ. 45.

56. Το έργο ανέβηκε στις 23/6/1910 από το θέατρο Νεαπόλεως. Να τονίσουμε ότι η «Μαρία η Πενταγιώτισσα» ανέβηκε την ίδια χρονική περίοδο με το ομότιπλο έργο του Παύλου Νιρβάνα, που όμως κατέβηκε μέσα σε τρεις μέρες, ενώ αυτό του Κυριακού σημείωσε μεγάλη επιτυχία. Η διαμάχη που αναφέραμε παραπάνω (βλ. τη σημείωση 49) διαπλέκεται πάνω σε αυτό το γεγονός, της αποτυχίας δηλαδή του «δόκιμου» Νιρβάνα να γράψει «εθνικό - λαϊκό» θέατρο, «σύμφωνα με τις παραδόσεις του λαού». Ο τίτλος του έργου πάντως είναι γνωστός στο νεοελληνικό κοινό (βοηθώντας και του κινηματογράφου· στα 1957 γυρίστηκε σε ταινία το ομώνυμο θεατρικό έργο σε σκηνοθεσία Κ. Ανδρίτσου, με πρωταγωνίστρια την Α. Βουγιουκλάκη) αλλά αγνοεί σχεδόν παντελώς το όνομα του συγγραφέα.

57. Το έργο ανέβηκε στις 11/8/1910 από το θέατρο Νεαπόλεως.

58. Ούτε τα ψευδώνυμα ξεφύγαν από το πνεύμα αρχαιολατρίας και επιστροφής στην παράδοση που κυριαρχούσε αυτή την εποχή, σε όλο το φάσμα της κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής.

έργα εκλαΐκευσης επιστημονικών και παραψυχολογικών θεμάτων.⁵⁹ Ασχολήθηκε επίσης με το κοινωνικό και το περιπετειώδες ανάγνωσμα, ενώ μετέφρασε (σύμφωνα με πληροφορίες γνώριζε τρεις ευρωπαϊκές γλώσσες) πολλά κείμενα του ευρωπαϊκού λαϊκού μυθιστορήματος. Έχει ενδιαφέρον ακόμη η επισήμανση ότι «μυθιστοριοποίησε» πολλά κινηματογραφικά έργα (ciné - roman) του ευρωπαϊκού και του βορειοαμερικανικού κινηματογράφου που γινόντουσαν επιτυχίες στις κινηματογραφικές αίθουσες και στη συνέχεια διασκευάζονταν σε λαϊκά φυλλάδια.⁶⁰

Ο **Τίμος Σταδόπουλος** και ο **Φωκίων Φωτόπουλος** συμπληρώνουν τα ονόματα όσων έχουμε βρει ως τώρα που έγραψαν ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα κατά την α' περίοδο. Ο Τίμος Σταδόπουλος (1874 - 1923) έγραψε δύο ληστρικά μυθιστορήματα με το ψευδώνυμο Τίμος Ηπειρώτης. Με το πραγματικό του όνομα συνυπογράφει με τον Κυριακό τα δύο ληστρικά θεατρικά κωμειδύλλια που προαναφέραμε. Τέλος, ο Φωκίων Φωτόπουλος έγραψε γύρω στα δέκα λαϊκά μυθιστορήματα, δρασκευτικού και ιστορικού κυρίως περιεχομένου, στα οποία περιέχονται και δύο ληστρικά κείμενα.

Στη β' περίοδο αναφέρονται άλλοι 7 συγγραφείς ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος. Πρόκειται για τη δεκαετία 1920-30, οπότε το ληστρικό φιλολογικό είδος αγγίζει την κορυφή της εκδοτικής του δραστηριότητας. Κατά σειρά εκδοτικής παρουσίας είναι οι:

Σκουτερόπουλος Ιωάννης (1890-1985): έγραψε γύρω στα 10 ληστρικά κείμενα επί του συνόλου των 40 περίπου έργων όλων των φιλολογικών ειδών που συνέγραψε. Ακόμη, ο Σκουτερόπουλος «διασκεύασε» πολλά πρωτότυπα έργα του Κυριακού παρουσιάζοντάς τα ως δικά του. Μετά το 1930 και την παρακμή του ληστρικού μυθιστορήματος, αρθρογραφεί ως «ληστρικός» επιφυλλιδογράφος στο περιοδικό "Πάνθεον" (1935) και, αργότερα, για μια εικοσαετία, στο "Ρομάντζο" (1956-1976) στη σειρά παρουσίασης περιβόητων ληστάρχων με τον τίτλο «Οι βασιλείς των ορέων».

Αργυρός Παύλος: έγραψε 8 ληστρικά λαϊκά μυθιστορήματα. Θεωρείται κατεξοχήν ειδικευμένος στο ληστρικό φιλολογικό είδος (ποσοστό 70% επί του συνόλου του έργου του).

⁵⁹. Ίσως, σε αυτό το σημείο, θα μπορούσε να στοιχειοθετηθεί η υπόθεση μιας αναλογίας προς τη θεματογραφία της λογοτεχνίας του «colportage» την οποία περιγράφει ο R. Mandrou, (= *De la culture...*, ό.π.).

⁶⁰. Είναι οι εκδόσεις «Φιλμ Κομπλέ»-Βουνησέας. Ένα από αυτά μάλιστα χαρακτηρίζεται ως «ληστρικών, κινηματογραφικών, αστυνομικών».

Ανδρουλής Μιχαήλ: θεωρείται και αυτός κυρίως συγγραφέας ληστρικών μυθιστορημάτων (5 ληστρικά μυθιστορήματα, ποσοστό 84% επί του συνόλου του έργου του)

Διδίκας Αριστομένης: σε σύνολο 32 έργων συναισθηματικού, αστυνομικού και περιπετειώδους περιεχομένου, έγραψε δύο ληστρικά με το ψευδώνυμο Μένης Αργυρίου.

Από ένα ληστρικό μυθιστόρημα, τέλος αναφέρονται να έχουν γράψει οι **Κρητικός Μίνος**, ψευδώνυμο του Μ. Ανδρουλιδάκη (1890 - 1953) που έγραψε κυρίως αισθηματικά λαϊκά μυθιστορήματα, **Καρώνης Αχιλλέας** και **Σβώκος Αντώνιος**, δημοσιογράφος που «κάλυψε» το γεγονός της ληστείας της Πέτρας (1926) από τους Ρετζαίους. (Βλ. και πίνακα II)

Από τα παραπάνω παρατηρούμε τα εξής σε σχέση με τους συγγραφείς των ληστρικών μυθιστορημάτων:

1. Δεν υπάρχει ακριβής εξειδίκευση σε ένα φιλολογικό είδος και ιδιαίτερα στο ληστρικό, εκτός από δύο περιπτώσεις της β' περιόδου. Σε όλους, ωστόσο, τους συγγραφείς, και των δύο περιόδων, το ληστρικό μυθιστόρημα κατέχει εξέχουσα θέση, ενώ σε μερικούς αποτελεί κυρίαρχη. Παράλληλα, η πλειοψηφία των συγγραφέων αυτών ασχολήθηκε με τη συγγραφή και άλλων φιλολογικών ειδών λαϊκού μυθιστορήματος (αισθηματικό, περιπετειώδες, ιστορικό, δρασκευτικό, κ.ο.κ.)

2. Οι περισσότεροι συγγραφείς υπογράφουν τα ληστρικά κείμενα με ψευδώνυμο (οι όσους 11).⁶¹

3. Σχεδόν όλοι ακολουθούν κύρια το επάγγελμα του δημοσιογράφου, είτε σε εφημερίδες είτε σε περιοδικά της εποχής και ταυτόχρονα «εξασκούνται» ως συγγραφείς λαϊκών μυθιστορημάτων που δημοσιεύτηκαν σε φυλλάδια συνεχειών. Τις εκδόσεις των κειμένων τους αναλαμβάνουν οι εκδοτικοί οίκοι της εποχής, παλιότεροι ή νεοδημιούργητοι, εξειδικευμένοι στο λαϊκό μυθιστόρημα.

4. Η μεγαλύτερη ποσότητα πρωτότυπων ληστρικών μυθιστορημάτων εκδίδονται κατά την περίοδο 1910-1925, ενώ η συγγραφή και έκδοσή τους πραγματοποιείται στις τρεις πρώτες δεκαετίες του κ' αιώνα.

⁶¹. Και για τους υπόλοιπους συγγραφείς πάντως δε γνωρίζουμε αν τα ονόματα που αναγράφονται στα εξώφυλλα ανταποκρίνονται σε ψευδώνυμο ή σε πραγματικά ονόματα. Να σημειώσουμε ακόμη ότι και τα δύο πρώτα κείμενα ληστρικού μυθιστορήματος στα τέλη του 18' αιώνα (βλ. το Κεφάλαιο II) υπογράφονται με το ψευδώνυμο «δημοσιογράφος Π», 1894 και 1895. Ο Δούρβαρης (= ό.π., σελ. 28) με επιφύλαξη αποδίδει το έργο *Η ιστορία του Νταβέλη* στον Κυριακό (1894).

5. Τα πρωτότυπα κείμενα του Α. Κυριακού (α' περίοδος, 1900-1920) μετασχηματίζονται, μετά το θάνατό του, αλλάζουν, διασκευάζονται, συντομεύονται, ιδιοποιούνται από συγγραφείς της β' περιόδου. (1920 - 1930).

ΠΙΝΑΚΑΣ II

αριθμός	ονόματα	ψευδώνυμα	χρονολογία	αριθμός (περίοδοι)	ποσοστό επί του συνόλου
1.	Κυριακός	Αθηναίος	1900-20	32	32%
2.	Σκουτερό- πouλος	Απικός	1920-30	10	25%
3.	Αργυρός (:)	-	1920-30	8	70%
4.	Ανδρουλής (:)	-	1920-30	5	84%
5.	Διδίκας	Αργυρίου	1920-30	2	6%
6.	Σταδόπουλος	Ηπειρώτης	1900-20	2	100%
7.	Φωτόπουλος(:)	-	1900-20	2	20%
8.	Οικονομό- πouλος	Ομηρίδης	1900-30	2	5%
9.	Καρώνης (:)	-	1920-30	1	50%
10.	Ανδρουλι- δάκης	Κρητικός	1920-30	1	7%
11.	Σβώκος (:)	-	1920-30	1	33%

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

ΤΑ ΕΡΓΑ

Ολοκληρώνοντας το πρώτο μέρος, θα ασχοληθούμε με τα ζητήματα που αφορούν τα ίδια τα έργα του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος. Η ανάλυση περιεχομένου των κειμένων, που θα επιχειρηθεί στα επόμενα κεφάλαια, προϋποθέτει τη διερεύνηση της μορφής των έργων, της δεματολογίας τους, της ένταξής τους στη συνάφεια του χρόνου και του χώρου ως προς τον οποίο αναφέρονται και, τέλος, της ποσοτικής τους εξέτασης.

Ξεκινώντας πρέπει να αναφέρουμε, κατά προσέγγιση, το σύνολο των κειμένων ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος που εκδόθηκαν κατά την περίοδο 1900-1930. Υπολογίζουμε ότι γράφτηκαν περί τα 70 ληστρικά λαϊκά μυθιστορήματα στην εξεταζόμενη περίοδο.

Ακολουθώντας και στα έργα του ληστρικού μυθιστορήματος το χρονικό διαχωρισμό σε δύο περιόδους, που κάναμε με βάση τους συγγραφείς των κειμένων αυτών (α' περίοδος 1900-1920 και β' περίοδος 1920-1930), παρατηρούμε τα εξής:

1. Τα περισσότερα κείμενα (γύρω στα 40, ποσοστό 57,1% επί του συνόλου των ληστρικών μυθιστορημάτων) έχουν γραφτεί κατά την α' περίοδο, η οποία θεωρείται και η πιο γόνιμη. Σ' αυτήν την περίοδο επίσης δημιουργήθηκαν τα περισσότερα πρωτότυπα κείμενα.

2. Η δεματολογία των κειμένων αυτών βασίζεται στους βίους περιβόητων λήσταιρων. Στα 60 κείμενα η ιστορία του αφηγήματος αφορά υπαρκτά πρόσωπα, ενώ στα υπόλοιπα 10 αφορά φανταστικούς ήρωες - δημιουργήματα των συγγραφέων.

Πρέπει, ωστόσο, να τονίσουμε ότι στον πρώτο διαχωρισμό περιλαμβάνονται πολλές παραλλαγές γύρω από τη ζωή ιστορικών προσώπων εμπλουτισμένες με καινούργια πρόσωπα, συνήδως φανταστικά (πρόκειται τις περισσότερες φορές για γυναίκες, ερωμένες των ληστών ή για λησταρχίνες). Όταν η κυκλοφορία ενός φυλλαδίου γύρω από τη ζωή κάποιου λήσταιρχου γνωρίζει εκδοτική επιτυχία, τότε, με την ολοκλήρωση της έκδοσης, ξεκινάει καινούργιο μυθιστόρημα με θέμα πάλι τον ίδιο λήσταιρχο, μόνο που αυτή τη φορά προστίθενται καινούργιοι πρωταγωνιστές - ήρωες, για να συνεχιστούν οι περιπέτειες. Η συνέχιση ή μη της κυκλοφορίας ενός

μυθιστορήματος εξαρτάται αποκλειστικά από την ανταπόκριση του αναγνωστικού κοινού σ' αυτό.⁶²

3. Μια άλλη επισήμανση που πρέπει να γίνει αναφορικά με την δεματολογία του ληστρικού μυθιστορήματος, είναι ο χρόνος και ο χώρος δράσης των πραγματικών ληστών, τις περιπέτειες των οποίων περιγράφουν τα κείμενα. Έτσι, έχουμε α) λήσταιρχους που έδρασαν κυρίως στο χώρο της κεντρικής Ελλάδας από τα μέσα ως τα τέλη του ιδ' αιώνα και που οι βίοι τους περιγράφονται, στην πλειονότητά τους, κατά την α' περίοδο (1910 - 1920) και β) λήσταιρχους που έδρασαν στο χώρο της βόρειας Ελλάδας (κυρίως στην Ήπειρο, όπου είχε μετατεθεί ο χώρος δράσης της ληστείας μετά και τις συνεχείς επεκτάσεις των συνόρων⁶³) και είναι σύγχρονοι των συγγραφέων οι οποίοι εξιστορούν το βίο τους.⁶⁴

4. Ένα άλλο στοιχείο, που σχετίζεται και με την παρακμή του είδους, είναι ότι μετά το 1930 οι ήρωες - ληστές, ανεξάρτητα του χώρου και του χρόνου δράσης τους, εξαφανίζονται από τα λαϊκά μυθιστορήματα για να δώσουν τη θέση τους είτε σε ήρωες φανταστικούς, με έντονες επιδράσεις από τη δυτική κυρίως λαϊκή λογοτεχνία, είτε σε ήρωες υπαρκτούς, που, όμως, προέρχονταν από το πάνθεον των πρό του 1821 λαϊκών ηρώων, οι οποίοι ήσαν αποδεκτοί από την κρατική νομιμότητα.⁶⁵

62. Αναφέρουμε ως χαρακτηριστικό παράδειγμα το μυθιστόρημα του Α. Κυριακού, *Ο μαύρος αρχιληστής*, πρώτη έκδοση 1914, σε δύο τόμους, σσ. 1800. Το έργο, που είχε μεγάλη εμπορική ζήτηση, συνέχισε μετά τον ξαφνικό θάνατο του Κυριακού, ο Οικονομόπουλος. Περιέφερε λοιπόν τον ήρωα αρχιληστή, πρώτα στην Αθήνα, *Ο μαύρος αρχιληστής στην Αθήνα*, (1921), κατόπιν στο Παρίσι, *Ο μαύρος αρχιληστής στο Παρίσι*, (1921), και τέλος στην Αμερική, *Ο μαύρος αρχιληστής στην Αμερική*, (1922). Κάποια στιγμή, ο συγγραφέας προσπάθησε να απαλλαγεί από αυτόν, *Ο θάνατος του μαύρου αρχιληστή*, (1922), αλλά το κοινό, έχοντας διαφορετική άποψη, τον επιβάλλει λίγο αργότερα εκ νέου στο μυθιστορηματικό προσκήνιο, *Η ανάσταση του μαύρου αρχιληστή*, (1922).

63. Βλ. Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 155.

64. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε τα έργα του Α. Κυριακού, στα οποία πρωταγωνιστούν ληστές όπως οι Νταβέλης, Λύγκος, Μέγας, Ντελής, Λαφαζάνης, υπαρκτά πρόσωπα του ιδ' αιώνα. Στη δεύτερη περίπτωση έχουμε τα έργα των Ανδρουλή, Αργυρού, Κρητικού και Σβώκου· εδώ οι ληστές είναι υπαρκτά πρόσωπα σύγχρονα των συγγραφέων αυτών και απασχόλησαν την ίδια περίοδο την κοινή γνώμη με τις πράξεις τους μέσω του ημερήσιου τύπου της εποχής, όπως ο περιβόητος Γιαγκούλας, οι Τζατζάδες, οι Σκουμπραίοι, οι Ρετζαίοι.

65. Στην πρώτη κατηγορία μπορούμε να εντάξουμε τα έργα του Τσουκαλά της περιόδου 1930-40, με ήρωες διάφορους καπετάνιους - «βρυκόλακες», «απέδαντους», «αόρατους», κ.ο.κ., ενώ στη δεύτερη

5. Τέλος, σε ό,τι αφορά τον τρόπο έκδοσης τους επισημαίνουμε ότι τα εξεταζόμενα έργα εκδίδονταν με τη μορφή φυλλαδίων σε συνέχειες και όχι σε επιφυλλίδες. Τα ληστρικά κείμενα δε βρήκαν δέση σε εφημερίδες και περιοδικά της εποχής, πλην ελαχίστων έργων του Α. Κυριακού. Σε αντίθεση με άλλες χώρες (κυρίως τη Γαλλία), όπου τα περισσότερα κείμενα λαϊκού μυθιστορήματος ξεκίνησαν ως επιφυλλίδες, στην Ελλάδα ακολουθείται, τουλάχιστον για το ληστρικό μυθιστόρημα, η αντίστροφη πορεία.

Η εμφάνιση αυτών των κειμένων στο τυπογραφικό επίπεδο είναι πολύ χαμηλής ποιότητας: εκτύπωση σε φτηνό χαρτί εφημερίδας, τυπογραφικά και ορθογραφικά λάθη, παραλείψεις, κακοτυπωμένα στοιχεία. Να συμπληρώσουμε ακόμη ότι στη μορφή τους τα κείμενα αυτά αλλάζουν από έκδοση σε έκδοση, με διαφορετικές κάθε φορά σελίδες, προσθαφαίρεση κεφαλαίων, αλλαγές τίτλων και υπότιτλων, αλλαγές σε ονόματα ηρώων ή ακόμα και στο ίδιο το όνομα του συγγραφέα.⁶⁶ Η ελαστικότητα αυτή ως προς την κατοχύρωση του συγγραφέα - δημιουργού σε σχέση με το δημιούργημά του ερμηνεύεται άνετα, αν λάβουμε υπόψη μας τη στάση του αναγνωστικού κοινού απέναντι στα κείμενα και τους συγγραφείς. Όπως επισημάναμε το κοινό ενδιαφερόταν πρωτίστως για τους ήρωες και τις περιπέτειές τους.

Όπως παρατηρεί ο Α. Γκράμσι για την τοποθέτηση του κοινού απέναντι στην «λογοτεχνία του», «δεν ενδιαφέρει το όνομα και η προσωπικότητα του συγγραφέα, αλλά το πρόσωπο του πρωταγωνιστή. Οι ήρωες της λαϊκής λογοτεχνίας, όταν έχουν μπει στη σφαίρα της πνευματικής λαϊκής ζωής, ξεκόβονται από τη "φιλολογική" καταγωγή τους και αποκτούν κύρος ιστορικής προσωπικότητας. Όλη τους η ζωή είναι ενδιαφέρουσα από τη γέννηση ως το θάνατο και αυτό εξηγεί την επιτυχία των "συνεχειών", αν και είναι τεχνητές: δηλαδή μπορεί να συμβεί ο πρώτος δημιουργός αυτού του είδους στο έργο του να γράψει για το θάνατο του ήρωα και ο "συνεχιστής" να τον ζωντανεύει προς μεγάλη ικανοποίηση του κοινού, που παδιάζεται ξανά και δίνει νέα μορφή στην εικόνα, προσφέροντάς της περισσότερη διάρκεια με το καινούργιο υλικό που του δόθηκε. Δεν είναι αναγκαίο να θεωρούμε την "ιστορική προσωπικότητα" κυριολεκτικά, παρά το ότι αυτό συμβαίνει: δηλαδή το ότι μερικοί από τους λαϊκούς αναγνώστες δεν είναι κίολας σε δέση να ξεχωρίζουν τον πραγματικό κόσμο της ιστορίας του παρελθόντος από κείνον τον

μυθιστορήματα της ίδιας περιόδου με το επίκεντρό τους σε ονόματα όπως αυτά των Κατσαντώνη, Ζαχαριά, Αθανάσιου Διάκου, κ.ο.κ.

66. Πολλά από τα έργα του Κυριακού, για παράδειγμα, που είχαν πρωτοεκδοθεί με το ψευδώνυμο Αιμίλιος Αθηναίος, κυκλοφορούν μετά το θάνατό του ως έργα του Σκουτερόπουλου με το ψευδώνυμο Κίμων Αττικός.

φανταστικό και συζητούν για τις προσωπικότητες των μυθιστορημάτων, όπως θα έκαναν για εκείνους που έχουν ζήσει, αλλά μ' έναν τρόπο αλληγορικό, για να καταλάβουμε ότι ο φανταστικός κόσμος αποκτά στην πνευματική ζωή του λαού μian ιδιαίτερη μυθική συγκεκριμενοποίηση». ⁶⁷

6. Μία τελευταία παρατήρηση, τέλος, αφορά τον τρόπο προσέγγισης του θέματος από τους ίδιους τους συγγραφείς, ιδιαίτερα της β' περιόδου. Όπως είπαμε, οι περισσότεροι από αυτούς, ή σχεδόν όλοι, εμφανίζονται ως δημοσιογράφοι, αρθρογραφώντας τακτικά στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο της εποχής. Η ιδιότητά τους αυτή τους οδηγεί πολλές φορές να παρουσιάζουν το μυθιστόρημά τους με τη μορφή δημοσιογραφικής έρευνας, προσδίδοντας στο κείμενο μια αληθοφάνεια και οδηγώντας πιθανά το κοινό πιο εύκολα σε αυτό που ο Γκράμσι ονομάζει δημιουργία ιστορικής προσωπικότητας για τους ήρωες της λαϊκής λογοτεχνίας και «ιδιαίτερη μυθική συγκεκριμενοποίηση» των λαϊκών αυτών ηρώων στην πνευματική ζωή του λαού.

Βλέπουμε, έτσι, ότι κατά την α' περίοδο τα έργα του Κυριακού δείχνουν να προσπαθούν να τεκμηριώσουν την ανάλυση του θέματος (ή πιο συγκεκριμένα τις αιτιάσεις της εξέλιξης του μύθου) καταφεύγοντας σε ιστορικά τεκμήρια, πρόσφορα στο αναγνωστικό κοινό της εποχής. Πολλά έγγραφα που δημοσιεύονται εξ' ολοκλήρου, δημοσίευση των διαφόρων ρεπορτάζ εφημερίδων της εποχής πάνω στο περιγραφόμενο θέμα, αλληλογραφία μεταξύ των δημόσιων υπηρεσιών, των στρατιωτικών και των υπουργείων, αναλύσεις πρεσβευτών για το θέμα της ληστείας, είναι το ιστορικό υλικό που επιστρατεύει ο Κυριακός για να καταστήσει ιστορικά πιστευτό το θέμα του. ⁶⁸

Στη β' περίοδο υπάρχουν έργα που ξεφεύγουν από το πνεύμα αυτών του Κυριακού, με την ιστορική τεκμηρίωση και τις πραγματολογικές αναφορές σε μια εποχή σχεδόν πενήντα χρόνια πριν. Τα περισσότερα κείμενα αναφέρονται, αυτή τη φορά,

67. A. Gramsci, ό.π.σ. σελ. 195-196.

68. Η χρήση των «παρέμβλητων ειδών» (έγγραφα, επιστολές, ιστορικά τεκμήρια, κ.ο.κ.) στη δομή του μυθιστορηματικού λόγου είναι ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του. Πολλές φορές μέσω αυτών, οργανώνεται στα κείμενα των μυθιστορημάτων, το φαινόμενο του πολυγλωσσισμού και της πολυφωνίας. Ο Μ. Bakhtin (= *Προβλήματα λογοτεχνίας...*, ό.π.σ., σελ. 184) αναφέρει σχετικά: «Τα παρέμβλητα είδη μπορούν να είναι ευθέως εσκεμμένα ή εντελώς αντικειμενικοποιημένα, δηλαδή απογυμνωμένα τελείως από τις προθέσεις του συγγραφέα, όχι "λεγόμενα", αλλά απλώς "δεικνυόμενα", σαν ένα πράγμα, από το λόγο. Όμως, συχνότατα, διαθλούν, σε διάφορους βαθμούς, τις προθέσεις του συγγραφέα. Και ορισμένα από τα συστατικά τους μπορούν να απομακρυνθούν με διαφορετικό τρόπο από την έσχατη σημασιολογική διαδικασία του έργου».

σε πρόσωπα σύγχρονα των συγγραφέων και σε ένα πρόβλημα που, παρόλα τα κατά καιρούς λαμβανόμενα κατασταλτικά μέτρα εκ μέρους της πολιτείας, συνεχίζει να υπάρχει και να απασχολεί το κοινό με αμείωτο ενδιαφέρον.⁶⁹ Η διαφοροποίηση αυτή σχετίζεται και με μία άλλη. Σε κάποιες περιπτώσεις είναι έκδηλη, τουλάχιστον ως προς τις προθέσεις, η προσπάθεια διαχωρισμού του παλαιότερου ληστρικού μυθιστορήματος, της α' περιόδου, που κατά τεκμήριο εξιδανικεύει τους ληστές από το σύγχρονο, που θέλει να παρουσιάζεται ως ιστορικό, περισσότερο, χρονογράφημα και, άρα, πλησιέστερο στην «αντικειμενική αλήθεια», παρά ως φανταστική μυθιστορία.⁷⁰

69. Έτσι, συγγραφείς, όπως για παράδειγμα ο Μ. Ανδρουλής, ο Γ. Σβώκος ή ο Μ. Κρητικός, προσπαθούν να διερευνήσουν το θέμα τους δημοσιογραφικά. Ο Ανδρουλής, μάλιστα, μεταβαίνει ο ίδιος στα λημέρια του ληστή και παρουσιάζει τις «προσωπικές μαρτυρίες του», ενώ το έργο του *Ο ασύλληπτος Γιαγκούλας και η Χρύσω* (1825) κοσμεύεται και με αυθεντικές φωτογραφίες που τράβηξε ο ίδιος ο συγγραφέας στο λημέρι του λησάρχου. Όμοια ο Σβώκος, στον πρόλογο, με τον τίτλο «Προς τους αναγνώστας», του έργου του για τους Ρετζαίους, *Οι Ρετζαίοι*, (1926) αναφέρει σχετικά: «Το Ιούνιον του 1926 επάνω εις την Πέτρα οι Ρετζαίοι εσκότωσαν 8 ανθρώπους και ελήστευσαν την χρηματαποστολήν της Εθνικής Τραπέζης με 15 εκατομμύρια. Για το συνταρακτικό αυτό γεγονός όλος ο Αθηναϊκός τύπος ενδιαφέρθηκε και απέστειλε εκτάκτους απεσταλμένους εις την Ήπειρον. Η "Ελληνική" έκρινε σκόπιμον να αποστείλῃ ἐμέ. Πλην των στοιχείων που συνεκέντρωσα δια την ληστείαν της Πέτρας κατώρθωσα από διαφόρους πηγάς να μάθω όλας τας λεπτομέρειας της αιματηράς δράσεως των Ρετζαίων. Δια τον λόγον αυτόν η κατωτέρω αφήγησις είναι και η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ. Θα παρελάσουν δια των σελίδων του αναγνώσματος αυτού όλοι αι κακουργίαι, οι έρωτες, αι εκδικήσεις, οι φόνοι, 96 τον αριθμόν, των Ρετζαίων. Οι δύο λήσταρχοι κατήνησαν εν τη δράσει των ο τρόμος της υπαίδρου. Τας λεπτομερείας αυτάς θα περιγράψω εν είδη μυθιστορήματος».

70. Στο μυθιστόρημα του Μ. Κρητικού, *Ο αιμοχαρής και πανούργος Τζατζάς*, «Αστήρ», 1929, το οποίο ο συγγραφέας υπογράφει, όμοια με τους προηγούμενους συναδέλφους του, ως δημοσιογράφος, προτάσσεται, αυτή τη φορά από τους εκδότες, μικρός πρόλογος που αφορά το έργο ως επεξήγηση. Εκεί αναφέρεται συγκεκριμένα: «Ένα βιβλίον ως το ανά χείρας θεωρείται ως το ευκολότερον είδος της φιλολογίας. Πιθανόν να είναι εύκολος η συγγραφή φανταστικού μυθιστορήματος, με ληστρικών περιεχόμενον. Αλλά το βιβλίον αυτό, δεν είναι ως τα συνήδη εκδιδόμενα. Εγράφη από διακεκριμένον Έλληνα δημοσιογράφον, επί τη βάσει του Αρχείου του Αρχηγείου της Χωροφυλακής και των πληροφοριών τας οποίας συνέλεξεν ο ίδιος ο συγγραφεύς μεταβάς εις τον τόπον της ληστείας του Χατζηγάκη, ληστείας ήτις σημειώνει μιαν φρικώδη σελίδα της Ιστορίας του τόπου μας. Αποτελεί λοιπόν το βιβλίον τούτο ιστορίαν αληθινήν, με πλήρη τη δράσιν του αιμοβόρου λητού Τζατζά και των λησάρχων Μπαμπάνη, Ρετζαίων, Κουμπαίων, του Γιαγκούλα, μεδ' ού στενώς συνηργάσθη και όλων των άλλων γνωστών ληστών, οι οποίοι κατά καιρούς έδρασαν ανά την Ελληνικήν ύπαιθρον την οποίαν εμόλυναν με το αδών αίμα των θυμάτων των. Η προσπάθειά μας αυτή, όπως το συνηθισμένον ληστρικών μυθιστόρημα

το φαντασιώδες και εξυμνούν τους ληστές μετατραπή εις βιβλίον Ιστορικών χρήσιμον δια τον τόπον και διδακτικόν δια τους νέους, πιστεύομεν ότι θέλει επαρκώς εκτιμηθή και υπό των Αρχών και υπό της Κοινωνίας». Πρέπει να σημειώσουμε ότι, παρόλες τις εμφανείς προσπάθειες των συγγραφέων και των εκδοτών να διαχωρίσουν τη θέση τους από το παλιότερο εξιδανικευτικό ληστρικό μυθιστόρημα, τα κείμενα αυτά διατηρούν τη μορφή του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος τόσο στο επίπεδο της συγγραφής και της έκδοσης τους όσο και στην ίδια την αφηγηματική τους δομή. Παρατηρούμε, ωστόσο, τις προσπάθειες και τις προθέσεις, κύρια των εκδοτών, αφενός να διαχωρίσουν το έργο από το σύνολο των «φανταστικών» ληστρικών μυθιστορημάτων που εξυμνούν τους ληστές -άλλωστε το έργο υπογράφεται από γνωστό δημοσιογράφο και φιλοδοξεί να είναι ιστορικό χρονογράφημα- και αφετέρου να κολακέψουν τις αρχές τονίζοντας πως η δική τους προσπάθεια αφορά το «γενικό καλό» του τόπου και πρέπει να εκτιμηθεί από το κράτος και την κοινωνία, ενώ ταυτόχρονα υπερδεματίζουν το έργο των ληστών. Παρόμοιοι πρόλογοι παρουσιάζουν μέγιστο ενδιαφέρον ως προς την ιστορία των νοοτροπιών και του ελληνικού πολιτισμού, αφού αναδεικνύουν κοινωνικά στερεότυπα, ρόλους και συμπεριφορές και παραπέμπουν ευθέως στη συνάφεια της εποχής και τη διαμόρφωση των παραστάσεων του ρόλου του ληστή.

Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο Μ Ε Ρ Ο Σ

ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ
ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΟΜΗ ΤΟΥ
ΛΗΣΤΡΙΚΟΥ ΛΑΪΚΟΥ
ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΤΙΤΛΟΙ ΚΑΙ ΥΠΟΤΙΤΛΟΙ. Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ «ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ».

Στο Πρώτο Μέρος επιχειρήσαμε την επεξεργασία του πραγματολογικού υλικού. Πριν προχωρήσουμε τώρα στην ανάλυση των κειμένων του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος σκόπιμη είναι η αναφορά και η εξέταση τόσο των τίτλων και των υποτίτλων των λαϊκών ληστρικών μυθιστορημάτων, όσο και της μορφής που προσλαμβάνει το εξώφυλλο και το πρώτο εσώφυλλο των φυλλαδίων αυτών. Η διαμόρφωση των φύλλων αυτών πραγματοποιείται από τους ίδιους τους συγγραφείς, ή/και τους εκδότες.

Ι.Α. Τίτλοι, ή «ο ένας και μοναδικός τίτλος» του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος.

Από το σύνολο των κειμένων του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος που έχουμε στη διάθεσή μας, ή γνωρίζουμε από τις σχετικές βιβλιογραφήσεις, θα επιχειρήσουμε να σκιαγραφήσουμε την εικόνα που αφορά τους τίτλους των κειμένων αυτών και να απαντήσουμε στο ερώτημα της αρχικής διαμόρφωσής των και της τελικής τους μορφής.

Πραγματοποιήσαμε ανάλυση όλων των διαθέσιμων τίτλων και καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι όλοι τους εγγράφονται σε ένα κοινό μοντέλο εκφοράς, το οποίο παρουσιάζεται ως εξής: προτάσσεται το όνομα του λήσταρχου, μόνο του ή σε συνδυασμό άλλοτε με το όνομα κάποιου άλλου προσώπου, τις περισσότερες φορές γυναίκας, και άλλοτε με την αναφορά κάποιου γνωστού γεγονότος που έχει σχέση με τη ληστρική του δράση. Αυτό ισχύει συνήθως για τους ληστές των αρχών του κ' αιώνα και συγχρόνων των συγγραφέων.

Πιο συγκεκριμένα παρουσιάζεται η εξής εικόνα: Στο σύνολο των 70 γνωστών τίτλων ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος, οι 58 περιπτώσεις (ποσοστό 82,85%) παρουσιάζουν την ίδια ακριβώς υφολογική μορφή. Το όνομα του ληστή (ή τα ονόματα των ληστών, αν είναι δύο) μπορεί να δηλώνεται χωρίς αναφορά στην ιδιότητα του ή να προσδιορίζεται ως ληστής, αρχιληστής (7 περιπτώσεις), λήσταρχος

(16 περιπτώσεις) ή, αν είναι περισσότεροι, ως λήσταρχοι (6 περιπτώσεις) ή λησταιί (4 περιπτώσεις).

Στις παραπάνω περιπτώσεις, ωστόσο, θα πρέπει να προσθέσουμε και 8 ακόμη, που αναφέρονται σε ισάριθμες γυναίκες λησταρχίνες (Πενταγιώτισσα, Βασιλική, Μυλωνού, Λάμπρω, Μαλάμω και Κρυστάλλω¹). Έτσι, το συνολικό ποσοστό

1. Στην εισαγωγή σημειώσαμε ότι δεν είναι σκοπός της παρούσας έρευνας οποιαδήποτε σύγκριση ή αντιπαραβολή των ληστρικών κειμένων με το πραγματολογικό υλικό της σύγχρονης τους εποχής. Άλλωστε τα συγκεκριμένα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος δεν προσφέρονται αβίαστα, κατά τη γνώμη μας, για μια διαδικασία αυτού του τύπου. Ωστόσο, με την ευκαιρία που μας δίνουν τα γυναικεία αυτά πρόσωπα του ληστρικού μυθιστορήματος, επισημαίνουμε ότι θα είχε ενδιαφέρον να ασχοληθεί κανείς με το θέμα της αντιπαραβολής των πραγματολογικών πληροφοριών, που μας παρέχει το ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα, και του ίδιου του ιστοριογραφικού υλικού της εποχής στην οποία αναφέρεται. Το ερώτημα που τίθεται, συνεπώς, είναι εάν μπορεί η Ερμηνευτική (βλ. κυρίως, P. Ricoeur, *Δοκίμια περί Ερμηνευτικής*, Μ.Ι.Α.Τ.Ε., Αθήνα, 1990) και η συνακόλουθη ανάλυση κειμένου να επεκταθεί σε ζητήματα που αφορούν τη μεθοδολογία της ιστορικής επιστήμης και, κατ' επέκταση, να διερευνήσει θέματα που αφορούν όχι μόνο τα κείμενα αυτά καθ' εαυτά αλλά και τη συνάφεια παραγωγής στην οποία αναφέρονται. Σε σχέση με το ερώτημα αυτό και με παράδειγμα τις επτά περιπτώσεις όπου ήρωες των κειμένων εμφανίζονται να είναι γυναίκες - λησταρχίνες έχει ενδιαφέρον η παράθεση κάποιων στοιχείων που τονίζουν, παρά προσδιορίζουν, το εύρος των διαμεσολαβήσεων των κειμένων αυτών και συνεπώς την απόστασή τους από την ιστορική συνάφεια και «πραγματικότητα» της εποχής. Σε όλες τις περιπτώσεις εντύπωση προκαλεί ο πρωταγωνιστικός ρόλος που ανατίθεται σε γυναίκες μέσω της εξουσίας που αναλαμβάνουν και της «κυριαρχικής δυνατότητας» - αν χρησιμοποιήσουμε τον όρο που εισάγει ο Σ. Ασδραχάς στην κλασική του μελέτη για τους ληστές και την κοινωνική ληστεία στην Στερεά Ελλάδα (= «Από τη συγκρότηση του αρματολισμού (ένα ακαρνανικό παράδειγμα)», στο, *Ελληνική Κοινωνία και Οικονομία, 1η και 18 αιώνας*, Ερμής, Αθήνα 1982, σ. 231-252)- που δύνανται να χρησιμοποιήσουν. Ωστόσο, οι δύο από τις περιπτώσεις είναι αυτές της «Γκόλφως» και της «Μαρίας Πενταγιώτισσας», αρχικά ηρωίδες κωμειδυλλίων, που έτυχαν στη συνέχεια, πολλών μυθιστοριοποιήσεων από αρκετούς συγγραφείς του ληστρικού μυθιστορήματος. Πράγματι, αν ανατρέξουμε στο πραγματολογικό υλικό του 18' αιώνα, θα διαπιστώσουμε ότι δεν υπάρχει παρά μόνο μια αναφορά σε ληστή γυναίκα (βλ. Ι. Κολιόπουλος, *Ληστές*, ό.π., σελ. 123). Συνήθως, αν εξαιρέσουμε κάποιες περιπτώσεις σε μερικές περιοχές της υδρογείου, οι γυναίκες έπαιζαν έναν ρόλο συμπληρωματικό ή/και παθητικό ως προς τον κόσμο των ληστών (βλ. E. Hobsbawm, *Ληστές*, Βέργος, Αθήνα, 1975, σελ. 143-145). Ο ρόλος αυτός άλλωστε αντανakλάται στις ιστορίες των περισσότερων ληστρικών μυθιστορημάτων, όπου οι γυναίκες είναι, βέβαια, βασικό συστατικό της διήγησης (ως καθοριστικό ή/και κινητήριο στοιχείο της δράσης), έχοντας όμως πάντα συμπληρωματικό ρόλο ως προς τη δράση των ανδρών. Ο περιθωριακός αυτός ρόλος των γυναικών στον κόσμο της ληστείας μαρτυρείται και αλλιώς. Αν επιστρέψουμε στο

με την ίδια ακριβώς μορφή ανέρχεται σε 92,85%. Ωστόσο, στις πέντε από αυτές τις περιπτώσεις οι γυναίκες λησπαρχίνες αναφέρονται σε συνδυασμό με κάποιον άντρα λήσπαρχο (π.χ. *Η λησπαρχίνα Μυλωνού και ο αρχιληστής Τσακιτζής, Η λησπαρχίνα Λάμπρω και ο λήσπαρχος Καραθανάσης*), ενώ στις άλλες δύο, στην πορεία της δράσης εμπλέκονται και άλλοι γνωστοί ήρωες του ελλαδικού ληστρικού πάνθεου.²

Εκτός από την αναφορά στο όνομα του ληστή και από τον τονισμό της δράσης του (ληστής, αρχιληστής, λήσπαρχος), παρουσιάζονται στο κοινό αυτό μοντέλο των τίτλων και άλλα ουσιαστικά ή επίθετα που αναφέρονται στις ιδιαίτερες ικανότητες των περιγραφόμενων προσώπων. Έτσι, σε τρεις περιπτώσεις οι πρωταγωνιστές

ιστοριογραφικό υλικό, θα παρατηρήσουμε ότι οι ερωτικές σχέσεις των ληστών με τις γυναίκες είναι, στις περισσότερες περιπτώσεις, περιστασιακές. Όπως μας πληροφορεί ο Α. Μοσχονήσιος, στο βιβλίο του *Το κάτοπτρον της εν Ελλάδι ληστείας* (Ερμούπολις 1869), μεταξύ των «νόμων» των ληστών τους οποίους καταγράφει, αναφέρεται ο εξής: «Άρθρον 16: Να μη πλησιάζωσι γυναίκας». Ωστόσο, και σε αντίφαση προς αυτήν την ιστορική πραγματικότητα, οι γυναίκες λησπαρχίνες, πρόσωπα φανταστικά, διατήρησαν την αίγλη τους ακόμα και σε νέες εκφάνσεις της παραλογοτεχνικής δημιουργίας. Αν προχωρήσουμε χρονικά στις δεκαετίες του 1950 και 1960, στις κινηματογραφικές ταινίες, που πραγματοποιήθηκαν με θέμα τους ληστές, θα παρατηρήσουμε ότι περιέχονται αρκετές που έχουν ως ήρωες τις λησπαρχίνες που αναφέραμε παραπάνω. "Γκόλφω" (1954), "Μαρία η Πενταγιώτισσα", (1957), "Κρουστάλλω", (1959), "Μαλάμω", (1960), κ.ο.κ. Βλέπουμε, κατά συνέπεια, ότι το «κοινό πνεύμα» του λαϊκού παραλογοτεχνικού αναγνώσματος, που εμπεριέχεται σε διάφορες μορφές τέχνης και θεάματος-είτε είναι λαϊκό μυθιστόρημα είτε κινηματογραφική ταινία είτε θεατρικό έργο-παρουσιάζεται με τα ίδια στερεότυπα ως προς τα βασικά στοιχεία των ιστοριών και τα δρώντα πρόσωπα της δράσης. Βλ. και Τρίτο Μέρος, Κεφάλαιο ΙΙΙ.

2. Ήταν άραγε δύσκολο να αναγνωρίσει η κοινωνία της εποχής εξουσιαστικές - κυριαρχικές ικανότητες σε γυναίκες και να τις παρουσιάσει να αναδεικνύονται στις ιστορίες, ως αυτόνομες οντότητες; Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι γυναίκες, ως κύριες ηρωίδες του ελληνικού λαϊκού μυθιστορήματος, εμφανίζονται συνήθως στο θρησκευτικό λαϊκό μυθιστόρημα (π.χ. η *Κασσιανή* του Κυριακού που εγκαινιάζει στα 1905 αυτό το είδος, με τεράστια εκδοτική επιτυχία και δεκάδες επανεκδόσεις, διασκευές ή συντομεύσεις) ή στο αισθηματικό λαϊκό μυθιστόρημα, όπου εδώ κυριολεκτικά ο πρωταγωνιστικός ρόλος ανήκει σε γυναίκες· άλλωστε απευθύνεται κύρια προς αυτές. Αντίθετα, στο περιπετειώδες και το αστυνομικό, ο ρόλος των γυναικών είναι τις περισσότερες φορές συμπληρωματικός. Σε ό,τι αφορά την επιτυχή πρόσληψη αυτών των κειμένων, είναι χαρακτηριστικό ότι και μέχρι σήμερα στους ετήσιους καζαμίες, που κυκλοφορεί ανελλιπώς κάθε χρόνο ένας από τους κατεξοχήν λαϊκούς εκδοτικούς οίκους, ο «Σαλίβερος», το μυθιστόρημα *Κασσιανή* βρίσκει πάντα εξέχουσα θέση στις σελίδες τους.

εμφανίζονται ως καπετάνιοι,³ σε δύο περιπτώσεις χαρακτηρίζονται ως «λεβέντες» και «βασίλεις των ορέων» και, από μια περίπτωση, ο λήσταρχος χαρακτηρίζεται ως «βασίλεις των κλεπτών» (ή των ληστών), «σιδερένιος εκδικητής», «αόρατος γίγας», «στοιχειωμένος», «ασύλληπτος», «φοβερός», «αιμοχαρής», «αιμοβόρος» και «πανούργος». Σε τρεις περιπτώσεις ο ήρωας είναι διώκτης των ληστών, πρώην ληστής ο ίδιος, που έκανε χρήση του δικαιώματος της αμνηστίας -την οποία κατά καιρούς παραχωρούσε η εξουσία στους ληστές- χαρακτηρίζεται ως «ληστοφάγος». Συνολικά σημειώσαμε 26 τίτλους που αναφέρονται μόνο στο όνομα και τους χαρακτηρισμούς -ιδιότητες ληστάρχων (ποσοστό 37, 14%).

Οι περιβόητοι λήσταρχοι του ιδ' αιώνα, που έδρασαν κυρίως στην κεντρική Ελλάδα και βρίσκουν σημαντικότητα θέση στις σελίδες του ληστρικού μυθιστορήματος της πρώτης περιόδου (1900-1920), είναι, συνήθως, εξιδανικευμένοι ως προς τις περιγραφόμενες εικόνες της δράσης τους στο αναγνωστικό κοινό (Νταβέλης, Ρουμελιώτης, Λύγκοι, Τσανάκας, κ.ο.κ.), στοιχείο που διαπιστώνεται και στον τίτλο, όπου αναφέρονται ως έχοντες ευγενή αισθήματα και χαρακτηριστικά («λεβέντες», «βασίλεις των ορέων»).

Αντίθετα, οι περισσότεροι λήσταρχοι των αρχών του κ' αιώνα, που υπήρξαν σύγχρονοι των συγγραφέων και έδρασαν κύρια στην Ήπειρο (Γιαγκούλας, Κουμπαίοι, Τζατζαίοι, Ρετζαίοι) εμφανίζονται με διττή προσωπικότητα στο κείμενο, ενώ στους τίτλους παρουσιάζονται με μελανά χρώματα και αρνητικούς χαρακτηρισμούς, όπως «αιμοβόροι», «αιμοχαρείς», «φοβεροί», «πανούργοι»,⁴ σε αντίθεση με τους προηγούμενους.

3. Ο χαρακτηρισμός καπετάνιος είναι πολύ παλιός και εμφανίζεται σε μια πολιτισμική συνέχεια αιώνων. Από την ιστορία των κλεφτών και αρματολών των προεπαναστατικών χρόνων, στους ληστές και ένοπλους του ιδ' αιώνα έως τη στρατιωτική ιεραρχία της ελληνικής αντίστασης του 1941-44 στα ελληνικά βουνά κατά την περίοδο της γερμανικής κατοχής. Στην ίδια, άλλωστε, συνέχεια εντάσσονται και τα σημανόμενα της λέξης αρματολός -ως ένοπλου εξεγερμένου ενάντια σε μια ξένη κατακτητική δύναμη, που αντιπαράτίθεται σε αυτήν με εξουσιαστικές και κυριαρχικές δυνατότητες- και την οποία συναντάμε σε αντάρτικο τραγούδι της περιόδου της ελληνικής αντίστασης (1942) («...ξαναζωντάνεψε τ' αρματολίκι...»).

4. Για το αναγνωστικό κοινό οι χαρακτηρισμοί αυτοί δεν έχουν τόση σημασία, όση έχει το όνομα του ήρωα -ληστή, που τις περιπέτειες του θα διαβάσουν στο κείμενο. Πολύ πιθανό οι χαρακτηρισμοί αυτοί να δίνονται λόγω του ότι οι ληστές αυτοί ήταν σύγχρονοι των συγγραφέων και άρα να παρουσιάζονταν προβλήματα με τη λογοκρισία, τα οποία οι συγγραφείς προσπαθούσαν να «ξεπεράσουν» και με αυτόν τον τρόπο. Και αυτό γιατί, όπως θα δούμε και στα ίδια τα κείμενα, το προσφερόμενο μοντέλο δεν παρουσιάζει μεγάλες αποκλίσεις από αυτά της προηγούμενης

Προχωρώντας στην εξέταση των τίτλων θα αναφερθούμε στο πώς ο τίτλος αναφέρεται στο χώρο δράσης ή στην επικοινωνία του ληστή με άλλα πρόσωπα και, βέβαια, πώς αυτά καθορίζονται και παρουσιάζονται στους τίτλους των κειμένων.

Σε 34, λοιπόν, τίτλους κειμένων (ποσοστό 48,53%), εκτός από το πρόσωπο του ληστή, παρουσιάζεται άλλο ένα με το οποίο ο ληστής έρχεται σε επικοινωνία και αναπτύσει φιλικές ή εχθρικές σχέσεις μαζί του. Γύρω από τη σχέση των δύο αυτών βασικών προσώπων διαπλέκεται ο μύθος και η αφήγηση του έργου. Στις περισσότερες από τις περιπτώσεις αυτές το πρόσωπο αυτό είναι κάποια γυναίκα, συνήθως ερωμένη του ληστή, που παρουσιάζεται είτε με το όνομα της (Χρύσω, Χρυσούλα, Χάυδω, Βασίλω) είτε με κάποιο χαρακτηριστικό γνώρισμα (όπως «γυφτοπούλα», «παπαδοπούλα», «αρχόντισσα» Ρούμελης, Σμύρνης, Ολύμπου, «Χρυσομαλλούσα», «ψυχοκόρη», «ορφανή», «λεβέντισσα», «τρελλή καλογριά») είτε με τουρκικό όνομα (Αϊσέ Χανούμ ή Γκιούλ Χανούμ) είτε, τέλος, με όνομα ξενικό (αμερικανίδα Ότο). Σε δύο επίσης περιπτώσεις, εμφανίζονται ληστές να εμπλέκονται σε περιπέτειες με γνωστά ιστορικά πρόσωπα της εποχής (τη Βασίλισσα Αμαλία, σε κείμενο γραμμένο στην πρώτη περίοδο και τον στρατηγό Πλαστήρα, σε κείμενο γραμμένο στη β' περίοδο).

Οι υπόλοιπες 10 περιπτώσεις που απομένουν, επί του συνόλου των 70 τίτλων ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος, αναφέρονται είτε στο χώρο και τον τόπο δράσης των πρωταγωνιστών (οι 4 περιπτώσεις) είτε σε γεγονότα που σχετίζονται με τη δράση τους (οι υπόλοιπες 6 περιπτώσεις). Έχουμε, λοιπόν, τους ληστές της «Παρνασσίδας» ή του «Δοξαρά», τους ληστές που δρουν στο «Τουρκικό» και κρύβονται στα «Λημέρια» τους, αυτούς που διαπράττουν τη «ληστεία της Κατερίνης» και τη «ληστεία της Πέτρας», άλλους που είναι υπεύθυνοι για το περιβόητο επεισόδιο της «σφαγής στο Δήλεσι» και δημιουργούν έτσι το «δράμα του Μαραθώνος» είτε, τέλος, διενεργούν την «αιχμαλωσία των Γάλλων αξιωματικών» κατά τη διάρκεια της «Κατοχής» (του 1854).

Έχει, επίσης, ενδιαφέρον να δούμε τον τρόπο παρουσίασης που α συγγραφείς επιφυλάσσουν στις γυναίκες. Εμφανίζονται λοιπόν ως «λεβέντισσες» (οι 4 περιπτώσεις από τις 7 που παρουσιάζονται ως «λησταρχίνες»), «πεντάμορφες» ή «ωραίες» (7 περιπτώσεις) και, από μια περίπτωση, η γυναίκα είναι «σκλάβα»,

περιόδου. Ας μην ξεχνάμε και το κείμενο του κατεξοχήν συγγραφέα ληστρικών μυθιστορημάτων, του Μ. Ανδρουλή, με τον τίτλο *Οι σταυραετοί της χωροφυλακής στα λημέρια των ληστών*, 1927. Κείμενα του ίδιου συγγραφέα για τον λήσταρχο Γιαγκούλα είχαν απαγορευτεί λίγο νωρίτερα από τη δικτατορία του Πάγκαλου. Ακόμη και ο Α. Κυριακός έγραψε κείμενο με ήρωα τον Ιωάννη το Μέγα το «ληστοφάγο».

«φαρμακεύτρα», «ορφανή», «ψυχοκόρη» και «τρελλή». Τέλος, σε μια περιπέτεια του ο λήσταρχος Καρακώστας εμπλέκεται σε ερωτικές περιπέτειες με τη «γοργόνα τη γλυκοφιλούσα».

Από την παραπάνω ανάλυση των τίτλων προκύπτουν τα εξής:

1. Παρουσιάζεται βασικά ένα μοντέλο τίτλου με τρεις παραλλαγές (βλ. πίνακα Ι), όπου γίνεται λόγος είτε α) μόνο στο πρόσωπο του ληστή πρωταγωνιστή, β) στο ληστή και σε κάποιο άλλο πρόσωπο που συνδέεται στην πορεία της δράσης μαζί του, και γ) στο ληστή και σε κάποιο γεγονός ή τόπο. Ωστόσο, παραμένει ως σταθερό στοιχείο η αναφορά στο πρόσωπο του ληστή - πρωταγωνιστή, που τις περιπέτειες του θα διαβάσουν οι αναγνώστες, και δευτερευόντως οι αναφορές στις άλλες καταστάσεις (πρόσωπα, γεγονότα ή χώροι) που εμφανίζονται ως παραλλαγές του αρχικού μοντέλου. Μέσα από την διαφορετικότητα των ονομάτων και τις παραλλαγές με τις αναφορές στην επικοινωνία με άλλα πρόσωπα ή σε χώρους δράσης, επιχειρείται ουσιαστικά να συγκαλυφθεί η ομοιομορφία και η ταυτότητα των αφηγηματικών μοτίβων των κειμένων αυτών, που ανταποκρίνονται σε μια συγκεκριμένη πρόσληψη εκ μέρους του αναγνωστικού κοινού.

2. Σε λίγες περιπτώσεις, κυρίως σε αυτές που αναφέρονται στο χώρο δράσης των ληστών ή σε αξιοσημείωτα γεγονότα, οι τίτλοι εμφανίζονται ως «προγραμματικοί», προδιαγράφουν, δηλαδή, την ιστορία που ακολουθεί (π.χ. *Ο λήσταρχος Νταβέλης και η αιχμαλωσία των Γάλλων αξιωματικών, Οι λήσταρχοι Ρετζαίοι και η ληστεία της Πέτρας, Ο λήσταρχος Μπαμπάνης και η ληστεία της Κατερίνης*). Ωστόσο -και αυτός είναι άλλος ένας λόγος που συνηγορεί στην ομοιομορφία των τίτλων βάσει ενός και μόνου μοντέλου- στο κείμενο που ακολουθεί, η διήγηση δεν περιορίζεται μόνο στο γεγονός που αναφέρει ο τίτλος, αλλά επεκτείνεται σε όλη τη ζωή και τη δράση του ληστή.

Αν πάρουμε για παράδειγμα το έργο του Γ. Σβώκου, *Οι λήσταρχοι Ρετζαίοι και η ληστεία της Πέτρας*, το οποίο αναφέρεται στη ληστεία της Πέτρας από τους Ρετζαίους και γράφτηκε λίγο μετά την πραγματοποίησή της (1929), θα παρατηρήσουμε ότι περιγράφονται όλα τα γεγονότα και οι καταστάσεις που έχουν, κατά το συγγραφέα, σχέση με τους Ρετζαίους. Στον πρόλογο μάλιστα που προτάσσει ο συγγραφέας τονίζεται ότι: «Θα παρελάσουν δια των σελίδων του αναγνώσματος αυτού όλαι αι κακουργΐαι, οι έρωτες, αι εκδικήσεις, οι φόνοι, 96 τον αριθμόν, των Ρετζαίων». Στο κείμενο αυτό συναντάμε την κλασική δομή του ληστρικού μυθιστορήματος (πολλαπλές διακλαδώσεις αλυσωτικής μορφής στη δομή της

αφήγησης, τους κύριους ρόλους των προσώπων κ.ο.κ.) και όχι μόνο αναφορές στα γεγονότα της ληστείας της Πέτρας το 1928.

3. Οι ήρωες του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος διαχωρίζονται, με βάση τις αναφορές των τίτλων -μέσα από τους προσδιορισμούς των ιδιοτήτων και των χαρακτηριστικών τους- σε δύο κατηγορίες: α) σε αυτούς του ιδ' αιώνα* εδώ, τα κείμενα είναι γραμμένα κυρίως κατά την πρώτη περίοδο (1900-20) και οι ήρωες παρουσιάζονται στο σύνολό τους με θετικούς χαρακτηρισμούς ως προς τον κοινωνικό τους ρόλο στις τοπικές κοινωνίες. β) Σε αυτούς του κ' αιώνα* τα κείμενα είναι γραμμένα κυρίως κατά τη β' περίοδο (1920-30) και οι ληστές, σύγχρονοι των συγγραφέων και των αναγνωστών, εμφανίζονται στους τίτλους συνήθως με αρνητικούς χαρακτηρισμούς.

Τα κείμενα ωστόσο ως προς την αφηγηματική και ρητορική εκφορά του περιεχομένου τους, δεν παρουσιάζουν ανάλογο χαρακτήρα διαφορετική δομή, αλλά, αντίθετα, η εξέλιξη, η πλοκή και οι χαρακτήρες δε διαφέρουν ουσιαστικά από τα κείμενα της α' περιόδου. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι τίτλοι προσβάλλονται εύκολα από τη λογοκρισία, σε μια εποχή που το θέμα της ληστείας τείνει να εξαφανιστεί και που τα μοντέλα δράσης των ληστών δεν είναι σε καμία περίπτωση επιθυμητά από την επίσημη - κρατική ιδεολογία.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι
**Διαμόρφωση του μοντέλου των πύλων του ληστρικού
μυθιστορήματος**

(37,14%)

Παρουσίαση του ληστή
με τα χαρακτηριστικά
και τις ιδιότητές του.

(48,53%)

Επικοινωνία και σχέση
με άλλα πρόσωπα (φι-
λική ή εχθρική), συνή-
θως με γυναίκες (ερω-
μένες, λησταρχίνες, από-
κληρες της κοινωνίας)

ή/ και

(14,28%)

Σχέση είτε με ένα
γνωστό γεγονός, που ο
ληστής δημιούργησε,
είτε με το χώρο της
ληστρικής του δράσης

ή/ και

Ι.Β. Η μορφή του πρώτου εσώφυλλου

Το πρώτο εσώφυλλο στις εκδόσεις του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος και ό,τι έχει σχέση με τη διαμόρφωσή του παρουσιάζουν επίσης ενδιαφέρον, εφόσον ισχύει κατά κάποιον τρόπο για τα εσώφυλλα ό,τι και για τους τίτλους: υφίσταται ένα κοινό μοντέλο που προβάλλει μια κοινή ιδεολογική λειτουργία. Ο τρόπος σχηματισμού του εσώφυλλου δε διαφέρει ουσιαστικά και για τα άλλα φιλολογικά είδη λαϊκού μυθιστορήματος της εποχής. Ωστόσο, στο ληστρικό μυθιστόρημα η μορφή αυτή έχει να κάνει και με την όλη λειτουργία του φιλολογικού αυτού είδους στον ελλαδικό χώρο.

Πιο συγκεκριμένα: Ανατρέχοντας στην πρώτη, μετά το εξώφυλλο, σελίδα των ληστρικών λαϊκών μυθιστορημάτων, παρατηρούμε τα εξής:

α) Στο πάνω μέρος της σελίδας αναγράφεται το όνομα του συγγραφέα.⁵

β) Ακριβώς από κάτω αναγράφεται ο τίτλος του μυθιστορήματος, ο οποίος όμως πάντα συνοδεύεται από έναν υπότιτλο. Αυτός ο υπότιτλος είτε προσδιορίζει κάποιο στοιχείο της δράσης που αφορά γεγονότα ή καταστάσεις ή τον ίδιο το χώρο δράσης (π.χ. «Το αρχοντόπουλο της Ρούμελης που έγινε αρχιληστής από μίαν εκδίκησιν και ετελείωσεν εις την καρμανιόλαν, ύστερον από δραματικωτάτας περιπετείας», «Μυθιστόρημα του οποίου οι ήρωες έδρασαν εν Μεσηνία», «Ολόκληρη η αιματηρά δράσις των ληστάρχων Ρετζαίων - 96 φόντοι και ληστεΐαι», «Η δράσις του αόρατου γίγαντα», κ.ο.κ.· είτε αναφέρεται σε κάποιους γενικούς προσδιορισμούς για το περιεχόμενο του κειμένου (π.χ. «Ειδυλλιακόν ληστρικόν μυθιστόρημα παρμένο από τας ζοφερωτέρας σελίδας της ληστρικής εποχής», «Από το κράτος του τρόμου», «Ηρωϊκοληστρικόν ειδύλλιον - Η σκηνή επί Όδωνος», «Δραματικώτατον μυθιστόρημα από την αδάνατον ελληνικήν ζωήν», κ.ο.κ.)

5. Σε αντίθεση με παλιότερες μορφές λαϊκής διήγησης, όπου ο δημιουργός παραμένει άγνωστος (π.χ. δημοτικά, κλέφτικα και ληστρικά, τραγούδια), στο ληστρικό μυθιστόρημα ο συγγραφέας είναι αρκετά γνωστός στο αναγνωστικό κοινό. Κατ'ουσίαν, βέβαια, οι συγγραφείς αναδείχθηκαν μέσα από τους ήρωες που περιέγραφαν. Και ενώ με το πέρασμα του χρόνου, πολλοί ήρωες καταφέρνουν να επιβιώσουν στη σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία, έστω και ως φολκλόρ, οι συγγραφείς, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, και σε αντίθεση με αυτούς της λόγιας λογοτεχνίας, δεν καταφέρνουν να διατηρηθούν στο συγγραφικό στερέωμα. Από την ίδια την επίσημη ιστοριογραφία, άλλωστε, αντιμετωπίζονται σαν να μην υπήρξαν (απουσία βιογράφησής τους, απουσία των κειμένων τους από τις βιβλιοθήκες, κ.ο.κ.).

γ) Στην πλειονότητα των κειμένων, και κυρίως αυτών του Α. Κυριακού (α' περίοδος: 1900-1920), κάτω από τον υπότιτλο αναγράφεται και ένα αυθεντικό δημοτικό κλέφτικο - ληστρικό τετράστιχο.

δ) Αρκετές φορές αναγράφεται στη σελίδα ότι η παρούσα έκδοση συνοδεύεται από «εικόνες» (συνήδως λιθογραφίες, ενώ αργότερα, στη β' περίοδο, και αυθεντικές φωτογραφίες).

ε) Στο κάτω μέρος της σελίδας σημειώνεται κατά κανόνα ο εκδοτικός οίκος, η διεύθυνση του και, μερικές φορές, η χρονολογία έκδοσης (συνήδως για τα έργα που εκδίδονται κατά τη β' περίοδο 1920-1930).

Από τα παραπάνω συνάγουμε ότι η διαμόρφωση της πρώτης σελίδας του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος εμφανίζει, όπως άλλωστε και το εξώφυλλο, ένα κοινό μοντέλο που παρουσιάζεται στον πίνακα II. Η σειρά που ακολουθείται συνήδως είναι η εξής: το όνομα του συγγραφέα, ο τίτλος και ο υπότιτλος (ή υπότιτλοι) του μυθιστορήματος, κάποιο ληστρικό τετράστιχο, αναφορά στην εικονογράφηση του κειμένου και, τέλος, το όνομα του εκδότη ή του εκδοτικού οίκου. Επίσης:

1. Δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στην παρουσίαση του περιεχομένου του κειμένου. Οι κυριότερες λέξεις που χρησιμοποιούνται εν είδει προδιαγραφής για το τί θα επακολουθήσει είναι οι εξής: «περιπέτεια και δράσεις», διανδισμένη με «φόνους», «έρωτες και ειδύλλια». Συμμετέχουν «υπεράνθρωποι και εκδικητές». Οι λέξεις αυτές προδιαγράφουν και ταυτόχρονα σηματοδοτούν με αρκετά εύγλωπτο τρόπο τη διήγηση και τα κυριότερα στοιχεία της.⁶ Αυτά ακριβώς τα στοιχεία είναι άλλωστε εκείνα που συγκινούν το αναγνωστικό κοινό των περιπετειών των κάθε λογής συγχρόνων ή παλαιότερων ληστών.

2. Όλα τα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος κοσμούνται με έγχρωμες ή ασπρόμαυρες λιθογραφίες και αργότερα, κυρίως κατά τη β' περίοδο, με ασπρόμαυρες φωτογραφίες. Οι λαϊκές εικονογραφήσεις παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στην πρόσληψη και στην αποδοχή αυτών των κειμένων από το αναγνωστικό κοινό και, συνεπώς, στην επιτυχία τους. Αξίζει λοιπόν να διερευνηθούν περισσότερο.

Έχουμε τη γνώμη ότι η σημειωτική ανάλυση των σχεδίων αυτών θα αναδείκνυε συγκεκριμένο μοντέλο αναπαράστασης των προσώπων και του χώρου δράσης τους, που συνδέεται πολύ στενά με το αντίστοιχο μοντέλο των ίδιων των κειμένων. Στην

6. Αν παρατηρήσουμε τις κινηματογραφικές αφίσες ή, γενικά, την κινηματογραφική διαφήμιση και τον τρόπο εκφοράς της, θα διαπιστώσουμε ότι οι παραπάνω λέξεις χρησιμοποιούνται ευρέως μέχρι και σήμερα.

περίπτωση αυτή το λεκτικό υποβοηθείται από το εικονικό στοιχείο, καθώς το σχήμα αυτό μπορεί να συνιστά ερμηνευτικό πλαίσιο και των ίδιων των παραστάσεων της ληστείας. Οι φωτογραφίες, που δημοσιεύονται μαζί με τις εικονογραφήσεις, μετά τη δεκαετία του 1920, έχουν να κάνουν με την εκ του φυσικού παρουσίαση των κύριων ηρώων - προσώπων των κειμένων και βοηθούν περισσότερο στην εύκολη πρόσληψη και αποδοχή από το κοινό της εγκυρότητάς τους. Άλλωστε, η εμφάνιση και η λειτουργία της εικόνας παίζει καταλυτικό ρόλο αυτήν την εποχή -κυρίως μέσω του κινηματογράφου που ως θέαμα «κερδίζει» το αστικό κοινό- και αρχίζει να υποσκελίζει τον μέχρι τότε κυρίαρχο γραπτό λόγο.

ΠΙΝΑΚΑΣ II**Διαμόρφωση του μοντέλου της πρώτης σελίδας του ληστρικού
λαϊκού μυθιστορήματος**

α. Όνομα του συγγραφέα

β. Τίτλος του μυθιστορήματος (όπως αναγράφεται και στο
εξώφυλλο)

Υπότιτλος που συνοδεύει τον κυρίως τίτλο

1) αναφορά σε γεγονός	2) αναφορά στο
ή χώρο δράσης	χαρακτήρα του
ή κατάσταση	περιεχομένου

γ. Τετράστιχο κλέφτικο-ληστρικό τραγούδι (συνήθως στα κείμενα του 1900-
1920)

δ. Πιθανή αναφορά αν συνοδεύεται το κείμενο από εικόνες
(λιθογραφίες ή/και φωτογραφίες)

ε. Ονομασία και διεύθυνση εκδοτικού οίκου και κάποιες φορές
χρονολογία έκδοσής τους)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΛΗΣΤΡΙΚΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ

Στο Πρώτο Μέρος αναφερθήκαμε στα ζητήματα που αφορούν το πραγματολογικό υλικό του ληστρικού μυθιστορήματος και, γενικότερα, θέματα που σχετίζονται με το εξωγλωσσικό συμπεριέχον (non linguistic context⁷) των κειμένων αυτών. Σημειώσαμε εκεί ότι το σύνολο των γνωστών πρωτότυπων λαϊκών μυθιστορημάτων -που αναφέρονται θεματικά στο φαινόμενο της ληστείας και πιο συγκεκριμένα σε ιστορίες και προσωπογραφίες ληστών, η ζωή των οποίων μυθοποιήθηκε και μεταπλάστηκε σε γραπτό λόγο - αφήγημα (narratif) και, στη συνέχεια, διανεμήθηκε μέσω της μορφής του λαϊκού μυθιστορήματος συνεχειών σε ένα πλατύ αναγνωστικό κοινό, κατά τη διάρκεια των τριών πρώτων δεκαετιών του κ' αιώνα- ανέρχεται στα εβδομήντα περίπου κείμενα.

Ακολούθως, θα επιχειρήσουμε την ανάλυση περιεχομένου κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος, καθώς επίσης και την ανασύσταση της συμβολικής γραμμικής ανάπτυξης της αφήγησης, κατά τον συνταγματικό οριζόντιο άξονα (axe syntagmatique). Στη συνέχεια, θα αναζητήσουμε ποιά στοιχεία παραμένουν αμετάβλητα και ποιά μεταβάλλονται, προσπαθώντας να διαπιστώσουμε εάν η κατάταξη του τύπου αυτού και η σημειακή οργάνωση των κειμένων οδηγούν στο να αναδείξουμε σχηματικά τη δομή τους και πιο συγκεκριμένα, τα δομικά στοιχεία γύρω από τα οποία διαρθρώνονται οι κάθε φορά ξεχωριστές ιστορίες των κειμένων αυτών.⁸

Στην ανάλυσή μας θα περιοριστούμε σε ένα μικρό αριθμό κειμένων που, βέβαια, είναι αυτονόητο ότι δεν εξαντλούν το υπάρχον υλικό του ληστρικού μυθιστορήματος. Τα κείμενα άλλωστε, που έχουμε επιλέξει ως ενδεικτικά του φιλολογικού αυτού είδους, θα χρησιμοποιηθούν ως παραδείγματα.

7. Ο όρος εισάγεται από τον ανθρωπολόγο B. Malinowski και αναφέρεται στο «σύνολο των πολιτισμικών στοιχείων, ιδεών, πληροφοριών που, μαζί με την κοινωνική παράδοση, διαδέχονται τα μέλη της γλωσσικής κοινότητας. (...) Στα σημειωτικά κείμενα συμπληρώνει το γλωσσικό συμπεριέχον», Σ. Δημητρίου, *Λεξικό όρων* 4, ό.π., σελ. 281.

8. Στα μεθοδολογικά και εννοιολογικά ζητήματα που αφορούν το ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα, καθώς και τον τρόπο προσέγγισης και ανάλυσης των ίδιων των κειμένων που επιχειρούμε σε αυτό το κεφάλαιο, αναφερθήκαμε εκτενώς στην Εισαγωγή. Η λεπτομερειακή ανάλυση θα περιοριστεί σε ένα κείμενο, ενώ τα υπόλοιπα παρουσιάζονται και αναλύονται στο Παράρτημα 2.

II.A. Η δομή των ιστοριών του ληστρικού μυθιστορήματος

Σε ό,τι αφορά την υπόθεση, την ιστορία⁹ και τον τρόπο ανάπτυξής της, στα ληστρικά μυθιστορήματα, μπορούμε να πούμε ότι, παρόλη την πολυμορφία που διαπιστώνει ο ερευνητής με μια πρώτη προσέγγιση και την ανάδυση πολλών σχημάτων - μοντέλων, στα οποία φαίνεται ότι υπακούουν αυτά τα κείμενα, όλα τα σχήματα με τη σειρά τους ανάγονται σε μια απλούστερη, τριμερή δομή. Η δομή αυτή, η οποία ανάγεται σε μια υψηλής τάξης γενικότητα και παραπέμπει, στην ουσία, στο αριστοτελικό πρότυπο της αφηγηματικής δομής, παρουσιάζεται ως εξής:

Αφετηρία / Δοκιμασία-Περιπέτεια / Λύση-Κάθαρση

ισορροπία του συστήματος	/ διατάραξη της ισορροπίας του συστήματος και μετασχηματισμός του	/ ομοιοστασία του συστήματος και νέα ισορροπία
-----------------------------	---	--

9. Με τον όρο ιστορία (histoire) αποδίδουμε το αντικείμενο του συγκεκριμένου κάθε φορά αφηγήματος, την υπόθεση, δηλαδή, η οποία αναπτύσσεται στο κείμενο και με την οποία ασχολείται το αφήγημα. Μπορούμε, επίσης, να χρησιμοποιούμε εναλλακτικά τους όρους ιστόρημα (story), υπόθεση και αφήγημα (narratif). Οι όροι αφήγηση (narration), αφήγημα (récit) και ιστορία (histoire), παρουσιάζουν ιδιαίτερες μεταφραστικές δυσκολίες στην ελληνική γλώσσα, ενώ και στη διεθνή βιβλιογραφία είναι ιδιαίτερα αμφιλεγόμενοι. Ο J. Lintvelt (= «Οι βαθμίδες του λογοτεχνικού αφηγηματικού κειμένου», στο, *Θεωρία της αφήγησης*, ό.π., σελ. 116) σημειώνει ότι «όπως το αφήγημα συνδυάζει το λόγο του αφηγητή και το λόγο των προσώπων, έτσι και η ιστορία περιλαμβάνει τόσο τη δράση, που είναι το αντικείμενο του λόγου του αφηγητή, όσο και τα γεγονότα που ανακαλούνται από το λόγο των προσώπων, περιλαμβάνει, λοιπόν, και τον αφηγημένο κόσμο του λόγου του αφηγητή και τον κόσμο του λόγου των προσώπων. Αφήγημα = λόγος του αφηγητή + λόγος των δρώντων προσώπων. Ιστορία, υπόθεση = αφηγημένος κόσμος + κόσμος του λόγου των προσώπων». Ο C. Bremond με τη σειρά του (= *Logique du récit*, Seuil, Paris, 1973, σελ. 102) διακρίνει το «διηγούμενο αφήγημα» (récit racontant) από το «διηγμένο αφήγημα» (récit raconté). Βλ. περισσότερα, Michel Mathieu-Colas, «Τα όρια της αφηγηματολογίας», ό.π., σελ. 46 και 56 - 57, G. Genette, *Figures III*, Seuil, Paris, 1972, σελ. 71-72, Tzvetan Todorov «Les catégories du récit littéraire», ό.π., σελ. 133 κ.έ., A. J. Greimas, *Du Sens. Essais Sémiotiques*, Paris, Seuil, 1970, σελ. 158.

Πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση ενός συγκεκριμένου κειμένου-παραδείγματος, επιβάλλεται να τονίσουμε ότι πολύ λίγα από τα εξεταζόμενα κείμενα αποτελούνται από μια μόνο ακολουθία ¹⁰ (séquence) λειτουργιών των δρώντων προσώπων (acteurs¹¹). Συνήθως, το κάθε κείμενο αποτελείται από δύο έως και πέντε ακολουθίες, που διαπλέκονται κατά διαφόρους τρόπους στην πορεία της δράσης της κάθε ιστορίας. Επίσης, τα κύρια δρώντα πρόσωπα μπορεί να λαμβάνουν μέρος στην πορεία της δράσης είτε μόνο σε μια ακολουθία είτε σε περισσότερες.

10. Με τον όρο ακολουθία εννοούμε μια συγκεκριμένη ολότητα από σταθερά στοιχεία του αφηγήματος που διαπλέκονται μεταξύ τους (λειτουργίες των δρώντων προσώπων - ρόλοι, δράσεις και γεγονότα) και υπακούουν σε μια λογική σειρά από την αφηγηρία της ιστορίας, ισορροπία του συστήματος, στην διατάραξή του και, τέλος, στην νέα ισορροπία (ομοιοστασία του συστήματος). Ο V. Propp (= *Μορφολογία του παραμυθιού*, ό.π., σελ. 102 - 106), είναι από τους πρώτους που όρισε την έννοια της ακολουθίας, μελετώντας τα ρώσικα μαγικά παραμύθια. Στο παραμύθι, όμως, υπάρχει μεγάλη πιθανότητα μια κίνηση να αντιστοιχεί σε ένα παραμύθι ή/και δύο, ή περισσότερες ακολουθίες, να αντιστοιχούν σε πολλά παραμύθια, ενώ στο μυθιστόρημα σχεδόν πάντα συνυπάρχουν και συνδυάζονται πολλές κινήσεις μαζί. Εξάλλου το παραμύθι ανήκει στην προφορική παράδοση και υπακούει σε διαφορετικούς όρους ως προς την συνάφεια της παραγωγής του. Βλέπε για τα θέματα αυτά την εισαγωγή. Επίσης, Claude Bremond, «La logique des possibles narratifs», ό.π., σελ. 67 - 68 και Σωτήρης Δημητρίου, *Λεξικό όρων I*, ό.π., σελ. 138.

11. Η έννοια του δρώντος προσώπου ή ήρωα της ιστορίας αποδίδει τη σημασία του «acteur», έτσι όπως εμφανίζεται στη σχετική βιβλιογραφία. Δεν πρέπει να γίνεται σύγχυση με την έννοια του «δρώντος υποκειμένου» στις αναφορές της κοινωνικής, κυρίως, φιλοσοφίας. Ως δρων πρόσωπο εννοείται ο ήρωας (héros, personnage, character) των αφηγημάτων που δρα με συγκεκριμένους τρόπους στο πλαίσιο μιας ακολουθίας λειτουργιών. Από τον V. Propp έως τον A. J. Greimas, η έννοια αυτή φαίνεται να προσλαμβάνει κοινές προοπτικές. Ο J. Lintvelt (= «Οι βαθμίδες...», ό.π., σελ. 112) θεωρεί ότι «η έννοια του προσώπου μας φαίνεται ακατάλληλη για ένα λειτουργικό μοντέλο, επειδή άλλοτε το πρόσωπο επιτελεί αποκλειστικά τη λειτουργία της δράσης (...) και άλλοτε, αντίθετα, επιτελεί μια διπλή λειτουργία (...): τη λειτουργία της δράσης ως πρόσωπο-δράστης (αντικείμενο της αφηγηματικής πράξης, αφηγημένο εγώ) και τη λειτουργία της αναπαράστασης ως πρόσωπο-αφηγητής (υποκείμενο της αφηγηματικής πράξης, αφηγούμενο εγώ). Για να αποφύγω αυτή την ασάφεια, προτιμώ να προσδιορίζω το πρόσωπο που δρα, ονομάζοντάς το ήρωα ή δρων πρόσωπο [acteur]». Βλ. επίσης, V. Propp, «Κατανομή των λειτουργιών κατά τα δρώντα πρόσωπα», στο, *Μορφολογία...*, ό.π., σελ. 87-91, A.J. Greimas, *Sémantique structurale*, ό.π., σελ. 183-186, του ίδιου, *Du Sens...*, ό.π., σελ. 255-256, P. Hammon, «Pour un statut sémiologique du personnage», ό.π., σελ. 117. Στο κείμενο χρησιμοποιούνται εναλλακτικά οι έννοιες δρων πρόσωπο και ήρωας της ιστορίας.

Παίρνουμε ως χαρακτηριστικό παράδειγμα¹² το μυθιστόρημα του Π. Αργυρού, *Ο αρχιληστής Ρουμελιώτης και η τρελλή καλογριά*, Αθήνα 1923, σσ. 608. Το κείμενο αυτό, γραμμένο κατά τη β' περίοδο ανάπτυξης του ληστρικού μυθιστορήματος (1920-1930), είναι χωρισμένο σε τέσσερα μέρη, ενώ περιλαμβάνει και πρόλογο με δύο κεφάλαια. Το Α μέρος αποτελείται από 10 κεφάλαια, το Β μέρος από 29, το Γ μέρος από 7 και το Δ μέρος από 25. Συναντώνται δε πέντε ακολουθίες, από τις οποίες το κύριο δρων πρόσωπο - ήρωας, ο αρχιληστής Ρουμελιώτης, λαμβάνει μέρος στις τρεις.

Στην **κύρια ακολουθία**¹³ της βασικής ιστορίας του κειμένου, η οποία αφορά κύρια το πρωταγωνιστικό πρόσωπο του τίτλου, με την οποία ξεκινά και ολοκληρώνεται το μυθιστόρημα και από την οποία, τέλος, απορέουν ως ένα βαθμό οι υπόλοιπες ακολουθίες, παρουσιάζεται ως εξής η **τριμερής δομή**, στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω:

Αφετηρία: Χωριό της Ρούμελης, στα μέσα του 18' αιώνα (χρονικοτοπικός προσδιορισμός). Ο Ρουμελιώτης, αρχοντόπουλο της Ρούμελης και από τους σπουδαιότερους νοικοκυραίους του χωριού του (ο βασικός ήρωας), ερωτευμένος με την Πεντάμορφη, κόρη της Κοραλένιας και του Βάγγου. Ο ήρωας ζει ήρεμα και ευτυχισμένα. Το σύστημα βρίσκεται σε ισορροπία (αρχική κατάσταση).

Δοκιμασία - περιπέτεια: Ο συγχωριανός του Ρουμελιώτη, ο Παναγής ο Στέφος (ο βασικός αντίπαλος), άνθρωπος «κακός» και «ζηλόφθων» και ταυτόχρονα κρυφός ληστής (ο καπετάν Καραφωτιάς) επιβουλεύεται την αγαπημένη του Ρουμελιώτη, την Πεντάμορφη, και ταυτόχρονα την ευτυχία του. Προσπαθεί να την κερδίσει με άνομα μέσα (δόλια υπονόμευση) με αποτέλεσμα αυτή και η μητέρα της να επιστρέψουν στο υγρό στοιχείο απ' το οποίο προέρχονταν, αφού υπήρξαν νεραϊδογέννητες. Ο ήρωας χάνει

12. Η ανάλυση στο συγκεκριμένο κείμενο θα είναι ιδιαίτερα εκτενής σε όλες τις φάσεις της αποδιάθρυσής του. Τρία ακόμη ενδεικτικά κείμενα, καθώς επίσης και η παρουσίαση και των υπολοίπων ακολουθιών του παρόντος παραδείγματος, θα παρουσιαστούν, σε περιληπτικότερη μορφή, για λόγους συντομίας, στο Παράρτημα 2.

13. Ως κύρια ακολουθία εννοούμε αυτήν στην οποία περιέχεται κατά κύριο λόγο η ιστορία του συγκεκριμένου αφηγήματος με τη διαπλοκή των λειτουργιών του κύριου δρώντος υποκειμένου. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αντιστοιχεί στον κύκλο ή/και κύκλους δράσης του ρόλου του ληστή. Από αυτήν ουσιαστικά απορρέουν ως ένδετα οι υπόλοιπες, σχετικά αυτόνομες, ακολουθίες. Δεν πρέπει πάντως να γίνεται σύγχυση με την πρωταρχική (στοιχειώδη) λειτουργία (*séquence élémentaire*) για την οποία κάνει λόγο ο C. Bremond, (= «*La logique...*», ό.π., σελ. 66) παρουσιάζοντάς την ως συνένωση τριών βασικών λειτουργιών.

την Πεντάμορφη (βασική έλλειψη του ήρωα) και αποφασίζει να εκδικηθεί τον αντίπαλό του (πρώτη αντίθεση: ήρωας - αντίπαλος). Γίνεται λήσταρχος και συστήνει πολυπληδή συμμορία (δεύτερη αντίθεση, ισχυρότερη της πρώτης: ληστής - κράτος). Η ισορροπία του συστήματος έχει διαταραχθεί.

Βασικός στόχος της δράσης του Ρουμελιώτη είναι η εκδίκηση, που θα επέλθει μόνο με την εξαφάνιση του κύριου αντιπάλου του. Έως όμως την τελική μάχη, υπάρχουν μια σειρά περιπέτειες και δοκιμασίες (**Λειτουργίες¹⁴**) του ήρωα, όπως: συμπλοκές και μάχες με αποσπάσματα, αιχμαλωσίες πλουσίων προσώπων με σκοπό την απόσπαση λύτρων, ενέργειες εκφοβισμού ή/και γοήτρου, περιπτώσεις «κοινωνικής ληστείας», αγαθοεργιών και καλών πράξεων, όνειρα και οπτασίες, μεταμορφώσεις και ματαμιφίσεις, παραδειγματικές τιμωρίες, φόνοι. Αυτές οι λειτουργίες - ενέργειες, στη γραμμική εξέλιξη των ακολουθιών, διαπλέκονται μεταξύ τους με συγκεκριμένους τρόπους.

Λύση - Κάθαρση: Προς το τέλος -και αφού έχουν ήδη παρεμβληθεί και ολοκληρωθεί άλλες τέσσερις ακολουθίες, με τη μορφή σχετικά αυτόνομων ιστοριών- τελείται η οριστική μάχη του ήρωα ληστή με τον αντίπαλο του και η νίκη - επικράτηση του πρώτου. Ο κύκλος, η επιδίωξη της εκδίκησης και η συντέλεσή της στο επίπεδο των προσώπων, έχει κλείσει.

Ωστόσο, σχεδόν ταυτόχρονα, επιλύεται και μια άλλη σημαντική αντίθεση, που είτε δηλώνεται ρητά είτε εξυπνοείται καθόλη την πορεία του κειμένου, αυτής του ληστή- ήρωα και της Κοινωνίας - Κράτους.¹⁵ Σε αυτή τη δεύτερη και ευρύτερη αντίθεση, που εκδηλώνεται στο γενικότερο επίπεδο των ρόλων και των δεσμών της κοινωνίας της εποχής, νικητής κατά την τελική συμπλοκή αναδεικνύεται το Κράτος. Ο λήσταρχος συλλαμβάνεται, δικάζεται και κατατομείται. Έτσι, με τον τρόπο αυτό, επανέρχεται η νέα ισορροπία του συστήματος.

Προτού παρουσιάσουμε τον τρόπο οργάνωσης του κειμένου ως προς το αφηγηματικό μοντέλο των λειτουργιών των δρώντων προσώπων, που συναντώνται στις διάφορες ιστορίες, και τους κοινωνικούς ρόλους στους οποίους παραπέμπουν, αναλύοντας συγχρόνως και διαχωρίζοντας τα διάφορα επίπεδα του κειμένου, κρίνεται σκόπιμο, στη χρήση του παρόντος παραδείγματος, να περιγράψουμε και τις

14. Ο ορισμός και η παράθεση των λειτουργιών των δρώντων προσώπων, καθώς και η συγκεκριμένη κωδική ονομασία τους, θα παρουσιαστεί παρακάτω.

15. Η έννοια της Κοινωνίας ταυτίζεται σχεδόν πάντα με την κεντρική κρατική εξουσία. Βλ. αναλυτικά για το ζήτημα, Τρίτο Μέρος, Κεφάλαιο II.A. Η ληστεία σε αντίθεση προς το κράτος: παραδοσιακή κοινωνία και νέα τάξη πραγμάτων.

υπόλοιπες ιστορίες (σχετικά αυτόνομες ακολουθίες λειτουργιών) που παρουσιάζονται στο μυθιστόρημα. Θα μπορέσουμε, έτσι, στη συνέχεια να παρουσιάσουμε, σε γραφική παράσταση, τους τρόπους συνδυασμού των διαφόρων ακολουθιών.

Η **δεύτερη ακολουθία**, κατά σειρά ανάπτυξής της στο κείμενο, ξεκινάει στο Β μέρος, τέμνοντας την κύρια ακολουθία. Περιλαμβάνει την εξής ιστορία, η οποία αναλύεται στην παρακάτω τριμερή δομή:

Αφετηρία: Ορεινή Θεσσαλία, κοντά στο λημέρι της συμμορίας του αρχιληστή Ρουμελιώτη (χρονικοτοπικός προσδιορισμός). Η Μαριώ, πλούσια, καλή και πανέμορφη βοσκοπούλα, τρίτη στη σειρά κόρη της κυρα-Ασημίνας, ορφανή από πατέρα, απειλείται από τον Περατάρη (βασικός αντίπαλος), άσχημο και κακό φυγόδικο που είναι ερωτευμένος μαζί της, αλλά η Μαριώ αρνείται τον έρωτά του. Την απειλεί ότι στο εξής θα σκοτώνει κάθε νέο που θα ερωτεύεται, μέχρι να δεχτεί να γίνει «αγαπητικά» του. Ο Σπανός (ο ήρωας αυτής της ακολουθίας), νέος, όμορφος και καλόψυχος, πρωτοπαλλήκαρο του Ρουμελιώτη, είναι ερωτευμένος με τη Μαριώ, χωρίς η τελευταία να το γνωρίζει. Μια μέρα που ο Περατάρης σκοτώνει παιδικό φίλο της Μαριώς λόγω παρεξήγησης, ο Σπανός παρεμβαίνει, εξεφτελίζει τον Περατάρη και ανακηρύσσεται προστάτης της (πρώτη άρση της αντίθεσης των προσώπων). Η Μαριώ ερωτεύεται τον ήρωα και οι δύο νέοι ζουν ευτυχισμένοι τον παράνομο έρωτά τους. Πρώτη ισορροπία.

Δοκιμασία - Περιπέτεια: Ο Περατάρης συνεργάζεται με τον Μπαρμπούτη (βοηδός του αντίπαλου), ληστή που ανήκει στη συμμορία του Ρουμελιώτη και ζηλεύει τον Σπανό, με σκοπό να τον σκοτώσουν. (Διατάραξη της ισορροπίας - μετασχηματισμός). Ακολουθούν διάφορες ενέργειες, όπως η συκοφάντηση της Μαριώς στο χωριό από τους Περατάρη και Μπαρμπούτη με αποτέλεσμα τον περιορισμό της στο σπίτι, ενέδρες με σκοπό να σκοτώσουν τον Σπανό, φυγή των δύο εραστών στο βουνό και αναζήτηση της συμμορίας του Ρουμελιώτη, νέες ενέδρες τον δύο συνεργατών εναντίον τους, επιζήτηση εκδίκησης του Σπανού, συνάντηση με το Ρουμελιώτη και αποκάλυψη της αλήθειας για τους Περατάρη και Μπαρμπούτη.

Λύση - Κάθαρση: Τέλεση «ληστρικού δικαστήριου» με απόφαση αποπομπής των δύο «κακών» από τη συμμορία. (Άρση της αντίθεσης του ήρωα με τον αντίπαλο) Ο Ρουμελιώτης παίρνει υπό την προστασία του τους δύο ερωτευμένους νέους. (Γάμος = νομιμοποίηση του παράνομου έρωτά τους). Απόφαση για εγκατάλειψη του ληστρικού βίου από τον Σπανό. Σχέδιο για μετάβαση στο εξωτερικό (Αλεξάνδρεια) μέχρι την παραγραφή της φυγοδικίας του. Εκπλήρωση του σχεδίου. (Άρση και της αντίθεσης ληστής - κράτος. Επίτευξη νέας ισορροπίας).

Στο ίδιο περίπου πλαίσιο κινείται και η **τρίτη ακολουθία**, η οποία ξεκινάει στο Δ μέρος, διασπώντας και αυτή με τη σειρά της την κύρια ακολουθία και ενώ έχει ήδη ολοκληρωθεί η δεύτερη. Παρουσιάζεται δε ως εξής:

Αφετηρία: Τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία, Τρίκαλα, λίγο πριν την απελευθέρωση του 1878 (χρονικοτοπικός προσδιορισμός). Ο Δημητράκης Μπαλής (ο ένας βασικός ήρωας αυτής της ακολουθίας), γιός του Αναστάση Μπαλή, εύπορου έλληνα της περιοχής, είναι ερωτευμένος με την Αννούλα, όμορφη και μονάκριβη κόρη της Σμαράγδας (ο δεύτερος βασικός ήρωας), γνώστριας των βοτάνων και της μαντείας από τη γιαγιά της, και του Θάνου Πλάσσα, του πλουσιότερου έλληνα της περιοχής, προμηθευτή του τούρκικου στρατού και κατόχου του τίτλου του Πασά. Αρχική ισορροπία.

Δοκιμασία - Περιπέτεια: Η κατάσταση έκρυθμη. Φήμες για απελευθέρωση της Θεσσαλίας. Οι Τούρκοι συλλαμβάνουν τους έλληνες προύχοντες της πόλης και πρόκειται να τους εκτελέσουν. Συλλαμβάνεται από τον Νιζαμεντίν Πασά (ο κύριος αντίπαλος), τον κυβερνήτη (βαλή) των Τρικάλων, ο Δημητράκης με το αιτιολογικό ότι συκοφάντησε τους Τούρκους και επίκειται ο απαγχονισμός του. Δραπετεύει και καταφεύγει στο βουνό ως ληστής (αντίθεση κοινωνία - κράτος). Διατάραξη της ισορροπίας του συστήματος.

Η Σμαράγδα, μέσω αστρομαντείας, προλέγει τα κακά που επίκεινται για το σπιτικό της. Ο πασάς έχει υπόνοιες ότι ο Δημητράκης κρύβεται στο σπίτι του Θάνου. Τον καλεί στο παλάτι. Ο Θάνος εξοργίζεται. Ακολουθούν πάλη μεταξύ τους και δολοφονία του Θάνου από τον Πασά, γενική λύπη από την είδηση, ανεξάρτητα δρασκείας, πρώτη εκδίκηση της Σμαράγδας, που φονεύει με θανατηφόρο βοτάνι τους αξιωματικούς που διενεργούν έρευνες στο σπίτι της. Σκέπτεται και επιζητά τρόπο εκδίκησης του Πασά.

Στέλνει την κόρη της με τον επιστάτη τους να βρουν τον Δημητράκη που θεωρεί πλέον αρραβωνιαστικό της κόρης της. Ανακρίνεται από τον Πασά. Ρίχνει το ίδιο βότανο στο μαγγάλι και σκοτώνει τον ίδιο και άλλους τρεις αξιωματούχους του (άρση της αντίθεσης με τον αντίπαλο). Στην προσπάθειά της για διαφυγή βρίσκει βοηθό τον Τζαφέρ μπέη, υπασπιστή του Πασά. (Αναδρομή - πρόληψη {flash-back} στην ιστορία του Τζαφέρ- αυτόνομη ακολουθία). Λόγω προσωπικών λόγων ο Τζαφέρ ήθελε να εκδικηθεί τον υπασπιστή του Πασά Γαλήη μπέη, αντίπαλο του που πέθανε μαζί με τον Πασά. Ορκίζεται αιώνιος δούλος της Σμαράγδας. Τη βοηθάει να διαφύγει. Οι δάνατοι στον οντά του Πασά αποδίδονται από τον κόσμο στη θεία Δίκη. Ο Τζαφέρ αναλαμβάνει τη διοίκηση της περιοχής. Τα πράγματα ησυχάζουν. Απελευθερώνει και τους τέσσερεις προύχοντες που είχε συλλάβει ο Πασάς. Προσωρινή ισορροπία του συστήματος.

Στο μεταξύ, ο Δημητράκης συναντιέται με το Ρουμελιώτη σε κάποιο χωριό της Θεσσαλίας, στο σπίτι του Μπαρμπα - Γιώργου. Ακολουθεί το Ρουμελιώτη στο βουνό ως

ληστής. Του αποκαλύπτει τον έρωτά του προς την Αννούλα. Ο Ρουμελιώτης του υπόσχεται λύση της κατάστασής του. Στο δρόμο προς το λημέρι ο Ρουμελιώτης διηγείται στον Δημητράκη την ιστορία του Γιώργου. (Νέα παρένθεση - αναδρομική παρεμβολή {ανάληψη-flash-back} στην τρίτη ακολουδία, της ιστορίας του Γιώργου. Αυτόνομη ακολουδία).

Μαθαίνουν το φόνο του Θάνου, πατέρα της Αννούλας. Ο Δημητράκης αποφασίζει εκδίκηση του Πασά με βοηδό το Ρουμελιώτη. Στο δρόμο προς τα Τρίκαλα, συναντάται τυχαία με την Αννούλα, που πηγαίνει στα Γιάννενα. Η Αννούλα ανακοινώνει στο Δημητράκη ότι η μητέρα της ξέρει την αγάπη τους και ότι είναι πλέον αρραβωνιασμένοι. Προσωρινός αποχωρισμός. Συνάντηση της Σμαράγδας με το Δημητράκη και το Ρουμελιώτη. Μαθαίνουν για το θάνατο του Πασά.

Λύση-Κάθαρση: Αποφασίζονται γάμοι. Ο Τζαφέρ (βοηδός της Σμαράγδας) παρεμβαίνει και πετυχαίνει αδώωση του Δημητράκη (άρση της αντίθεσης κράτους - φυγόδικου). Γάμος στην Αθήνα. Νέα ισορροπία του συστήματος.

Οι υπόλοιπες δύο ακολουθίες παρεμβάλλονται, όπως σημειώσαμε πιο πάνω, στη ροή της εξέλιξης της τρίτης ακολουθίας. Παρόλο όμως που αποτελούν δύο καθόλα αυτόνομες και ανεξάρτητες ιστορίες, που μπορούν να λειτουργήσουν στο κείμενο και ανεξάρτητα από τις υπόλοιπες, ωστόσο, χρησιμοποιούνται εν είδη συνδετικών στοιχείων στις αφηγηματικές ανάγκες της τρίτης ακολουθίας. Ιδιαίτερα η τέταρτη ακολουδία, που αναφέρεται στην ιστορία του Τζαφέρ. Παρουσιάζουν επίσης κάποια κοινά στοιχεία μεταξύ τους, όπως επίσης και κάποιες διαφορές με τις άλλες τρεις ακολουθίες.

Επανερχόμαστε όμως στον τρόπο που αναπτύσσονται, κατά το σχήμα της τριμερούς δομής, οι δύο τελευταίες ακολουθίες, πριν τη διαπίστωση και παρουσίαση των ομοιοτήτων και των διαφορών τους με τις υπόλοιπες τρεις του εξεταζόμενου παραδείγματος.

Η τέταρτη ακολουδία διαγράφεται ως εξής:

Αφετηρία: Θεσσαλία, Τρίκαλα (χρονικοτοπικός προσδιορισμός). Ο Τζαφέρ (ο ήρωας) φτωχός, αλλά καλός και τίμιος, υπασπιστής του Πασά στα Τρίκαλα, εγγονός χριστιανού από τα Γιάννενα, ερωτευμένος με την Ναδίν Χανούμ, όμορφη κόρη του πλούσιου κτηματία Αγκιάχ μπέη. Αρχική ισορροπία.

Περιπέτεια - Δοκιμασία: Ο πατέρας δεν συναινεί σε επικείμενο γάμο λόγω της κοινωνικής ανισότητας και αποφασίζει γάμο με τον Ατά βέη, πρώτο ξάδερφο του αντίπαλου του Τζαφέρ, Γαλήη (ο αντίπαλος) επίσης υπασπιστή του πασά, άνθρωπο κακό και συκοφάντη. Διατάραξη της ισορροπίας. Ο Τζαφέρ επιχειρεί να κλέψει την Ναδίν,

αλλά η προσπάθεια αποτυγχάνει. Η Ναδίν από απόγνωση αυτοκτονεί. Ο Τζαφέρ ορκίζεται εκδίκηση.

Λύση: Τον προλαβαίνει, όπως είδαμε, η Σμαράγδα. Ο Γαλήη περιλαμβάνεται στους νεκρούς από το βοτάνι της Σμαράγδας. Εκπλήρωση της εκδίκησης μέσω άλλου προσώπου. Νέα ισορροπία διάφορη της πρώτης.

Η **πέμπτη ακολουδία**, τέλος, εμφανίζεται ως εξής:

Αφετηρία: Χωριό τουρκοκρατούμενο της Θεσσαλίας. Ο Γιώργος (ο ήρωας), φτωχός αλλά τίμιος, ο καλύτερος ζευγίτης της περιοχής, παντρεύεται την πανέμορφη Παρασκευούλα και αποκτούν μια κόρη, τη Γιαννούλα. Από αγάπη ο Γιώργος δεν επιτρέπει στην γυναίκα του να δουλεύει στα χωράφια. Ζουν ευτυχισμένοι. Τους ζηλεύουν όλοι. Αρχική ισορροπία.

Περιπέτεια-Δοκιμασία: Ξέρχεται στο χωριό κάποιος μπέης, απεσταλμένος του Πασά (ο αντίπαλος) και μαθαίνει από αρβανίτη επιστάτη (βοηδός του αντίπαλου) για την πανέμορφη Παρασκευούλα. Θέλει να την πάρει στο χαρέμι του Πασά. Διατάραξη της ισορροπίας. Ο Γιώργος αρνείται. Αντίσταση χωρίς νόημα. Η Παρασκευούλα συλλαμβάνεται. Αυτοκτονεί από απόγνωση. Ο Γιώργος δέλει να εκδικηθεί τους Τούρκους (γενικά).

Λύση: Γίνεται κρυφός κλέφτης: μόνιμη αντίθεση φυγόδικου ληστή και κράτους, έως την άρση της, που τοποθετείται στην μελλοντική απελευθέρωση της τουρκοκρατούμενης Θεσσαλίας. Καδίσταται τρόμος των Τούρκων της περιοχής. Ωστόσο, ως κρυφός ληστής, διατηρεί ταυτόχρονα και τον παλιό του ρόλο στην τοπική κοινωνία. Φιλοξενεί τακτικά τον αρχιληστή Ρουμελιώτη (βοηδός του Ρουμελιώτη και ταυτόχρονα βοηδός του Δημητράκη της τρίτης ακολουθίας). Νέα ισορροπία, διάφορη της αρχικής.

II.B. Σχηματική απεικόνιση των τρόπων συνδυασμού των ακολουθιών του κειμένου

Οι συνδυασμοί που διενεργούνται μεταξύ των πέντε ακολουθιών του εξεταζομένου κειμένου, παρουσιάζονται σύμφωνα με το επόμενο σχήμα:

$$\alpha_I | \text{---} | \text{---} | \text{---} | \text{---} | \text{---} | \Omega_I$$

$$\alpha_{II} | \text{---} | \text{---} | \text{---} | \Omega_{II}$$

$$\alpha_{III} | \text{---} | \text{---} | \text{---} | \text{---} | \Omega_{III}$$

$$\alpha_{IV} | \text{---} | \Omega_{IV}$$

$$\alpha_V | \text{---} | \Omega_V$$

Οι δείκτες με λατινικούς αριθμούς αντιστοιχούν στον αριθμό των ακολουθιών. Το α συμβολίζει την αφετηρία της ιστορίας και ανταποκρίνεται σε συγκεκριμένη λειτουργία, ενώ το Ω συμβολίζει τη λύση της και ανταποκρίνεται επίσης σε συγκεκριμένη λειτουργία. Για τις λειτουργίες και τις διάφορες επιτελέσεις αυτών θα μιλήσουμε παρακάτω.

Το παραπάνω σχήμα αναδεικνύει, ως προς τη συγκρότησή του, ένα συνδυασμό αλυσωτικού μορφώματος (α_I, α_{II} και α_{III}) και εγκιβωτισμού (α_{IV} και α_V), μορφή που συναντάμε πολύ συχνά στα παραμύθια και τους μύθους και όχι τόσο στο μυθιστορηματικό λόγο. Η ιδιομορφία αυτή παραπέμπει στην ίδια τη δομή του ληστρικού μυθιστορήματος και τη συνάφεια παραγωγής του, ζητήματα που δίξαμε ιδιαίτερα στην Εισαγωγή.

II.Γ. Παρατηρήσεις επί των διαφόρων ακολουδιών των ιστοριών του παραδείγματος

Τα κοινά στοιχεία που εμφανίζουν μεταξύ τους οι τέταρτη και πέμπτη ακολουδία του παραδείγματος που εξετάζουμε, καθώς και οι κοινές διαφορές τους από τις άλλες τρεις, είναι ότι:

α) Η παρουσίαση της ιστορίας τους μνημονεύεται και γνωστοποιείται, όχι στον ενεστώτα γραμμικό χρόνο, στον οποίο αναφέρεται και εκφέρεται το συγκεκριμένο αφήγημα, αλλά σε ένα χρόνο παρελθόντα, προγενέστερο των άλλων τριών ακολουδιών. Και οι δύο, άλλωστε, αποτελούν μια αναδρομή (ανάληψη - flash-back) που παρεμβάλλεται στην τρίτη ακολουδία.

β) Και οι δύο ιστορίες «λέγονται» και «δείχνονται», δηλαδή, κάποιος αφηγητής τις διηγείται σε κάποιον ακροατή, λειτουργώντας ως αναπαραστάσεις. Στην περίπτωση της τέταρτης ακολουδίας, την ιστορία διηγείται, και κυρίως αναπαριστά, ο ίδιος ο αφηγητής - συγγραφέας προς τον αναγνώστη, ενώ στην πέμπτη, την ιστορία αναπαριστά ο βασικός ήρωας της κύριας ακολουδίας (ο ληστής Ρουμελιώτης) προς ένα άλλο πρόσωπο (το Δημητράκη της τρίτης ακολουδίας).

Η ανάπτυξη, ωστόσο, και των δύο ιστοριών ακολουθεί την υφολογική γραμμή που κυριαρχεί σε όλο το κείμενο, ανεξάρτητα των συγκεκριμένων ακολουδιών. Παρόλο, δηλαδή, που τις δύο αυτές ιστορίες κάποιος τις διηγείται προς έναν άλλο, αυτές παρουσιάζονται με τη μορφή της αναπαράστασης, τη μορφή του «δείχνειν» και όχι του «λέγειν».¹⁶ Στη ροή της ανάγνωσης ο αρχικά παρελθών χρόνος της αφηγούμενης

16. Η γνωστή αντίθεση μεταξύ του «λέγω» και του «δείχνω» παραπέμπει άμεσα στην κλασική διάκριση, ήδη από την εποχή του Αριστοτέλη και του Πλάτωνα, μεταξύ διήγησης και μίμησης. Η σύγχρονη θεωρία της λογοτεχνίας και της αισθητικής έχει ασχοληθεί επανειλημμένα με το θέμα της αντίθεσης του λέγω (telling) και του δείχνω (showing). Όπως παρατηρεί ο Π. Μουλλάς, (= «Οι μεταμορφώσεις του αφηγητή», σεμιναριακό μάθημα στις 17 Μαΐου 1982, στο *Τετράδια εργασίας Ζ', Κέντρον Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 1984, σ. 61*), «...ένας αφηγητής οργανώνει το υλικό του, δηλαδή εκπληρώνει την αποστολή του, με δύο κυρίως τρόπους: α) κρατώντας το λόγο, έτσι που ν'αφηγείται ο ίδιος τα γεγονότα και να μεταδίνει με πλάγιο ύφος τα λεγόμενα των ηρώων του (telling) και β) δίνοντας το λόγο στους ήρωές του, δηλαδή πριμοδοτώντας το διάλογο και, κατά κάποιο τρόπο, όπως στο θέατρο, «δείχνοντας» τα γεγονότα αντί να τα αφηγείται ο ίδιος (showing)». Ο τρόπος αφήγησης του λαϊκού

ιστορίας μετατρέπεται σε χρόνο ενεστώτα ως προς την αναπαράσταση των συμβάντων του αφηγήματος αυτού. Ο χρόνος έτσι των ιστοριών χάνει τη χρονικότητά του και η αφήγηση μετατρέπεται σε παράθεση αχρονικού τύπου επεισοδίων, που μπορούν να αναπαράγονται στο διηνεκές.¹⁷

γ) Και οι δύο ακολουθίες, που παρεμβάλλονται στη ροή της τρίτης, έχουν αρνητική απόληξη ως προς τους συγκεκριμένους ήρωες (επίπεδο ατομικό) αλλά θετικό αποτέλεσμα ως προς τα πρόσωπα της ιστορίας της τρίτης ακολουθίας. Συγκεκριμένα:

1. Στην ιστορία του Τζαφέρ της τέταρτης ακολουθίας, ο ήρωας χάνει την αγαπημένη του, που αυτοκτονεί, και άρα έχουμε διατάραξη της αρχικής ισορροπίας μη αντιστρέψιμη (αρνητική), με συνέπεια η Λύση να προσδιορίζεται με αποτελέσματα πέραν του ίδιου του ήρωα. Ο Τζαφέρ, λοιπόν, μετατρέπεται σε βοηδό της Σμαράγδας την οποία βοηθάει στην θετική έκβαση της προσωπικής της ιστορίας, η οποία έχει αίσιο τέλος.

2. Στην ιστορία της πέμπτης ακολουθίας, ομοίως, ο ήρωας Γιώργος χάνει την αγαπημένη του, που επίσης αυτοκτονεί. Η κατάσταση παρουσιάζεται και πάλι μη

μυθιστορήματος σχετίζεται, σχεδόν πάντα, με το δεύτερο τρόπο, όπου η διήγηση αποκτά περισσότερη ζωντάνια και έμφαση, ενώ ταυτόχρονα ο διάλογος μπορεί να επιμηκύνει την εξέλιξη της δράσης, με αποτέλεσμα την παράταση της αγωνίας του αναγνώστη αλλά και την επέκταση των σελίδων του μυθιστορήματος και, άρα, του χρόνου ζωής του (μιλάμε πάντα για το λαϊκό μυθιστόρημα συνεχειών). Βλ. για τα ζητήματα του τρόπου αφήγησης, της θέασης (vision) των δεδομένων και των συνακόλουθων «μεταμορφώσεων του αφηγητή», την πρωτοπόρα μελέτη του Μ. Bakhtine, «Ο μυθιστορηματικός λόγος», στο, *Προβλήματα λογοτεχνίας και αισθητικής*, ό.π., σελ. 111-306, Τ. Todorov, «Les catégories...», ό.π., σελ. 131-157, Ο. Ducrot/Τ. Todorov, «Vision dans la fiction», στο, *Dictionnaire...*, ό.π., σελ. 411-416, Jaap Lintvelt, *Essais de Typologie Narrative, le «Point de Vie»*, ό.π., G. Genette, *Figures II*, Seuil, Paris, 1969 και *Figures III*, ό.π., Ν. Friedman, «Point of view in Fiction: The Development of a Critical Concept», στο, Ρ. Stevick (επιμ.), *The theory of the Novel*, The Free Press, Ν. Υ., 1975, W.C. Booth, «Distance and Point-of-View. An essay in classification», στο, Ρ. Stevick, ό.π., σελ. 87-108, του ίδιου, *The Rethoric of Fiction*, The Univ. of Chicago Press, Chicago, 1961, F.K. Stanzel, «Οι συνιστώσες των τυπικών αφηγηματικών καταστάσεων: Πρόσωπο, προοπτική, τρόπος», στο, *Θεωρία της αφήγησης*, Εξάντας, Αθήνα, 1991, σελ. 70-96. J. Pouillon, *Temps et roman*, Paris, 1946, σελ. 74-114, L. Dolezel, «The typology of the Narrator: Point of View in Fiction», στο, *To Honor Roman Jakobson*, Haque, 1967.

17. Βλ. Ρ. Ricoeur, «Ο αφηγηματικός χρόνος», στο, *Η αφηγηματική λειτουργία*, ό.π., κυρίως τις σελ. 135-139.

αντιστρέψιμη, που οδηγεί και σε αλλαγή του τρόπου ζωής του ήρωα και του κοινωνικού του ρόλου στην τοπική κοινωνία (γίνεται ληστής από εκδίκηση). Το ίδιο επίσης πρόσωπο μετατρέπεται σε βοηδό του βασικού ήρωα της κύριας ακολουδίας (Ρουμελιώτης) και του ενός ήρωα της τρίτης (Δημητράκης). Βοηθάει με τη σειρά του στη δετική έκβαση της τρίτης ακολουδίας.

δ) Η τέταρτη ακολουδία ενέχει στην ιστορία της τη δυνατότητα η επιτέλεση της εκδίκησης να επέλδει από πρόσωπο πέραν του ήρωα, ο οποίος, από το σημείο της διατάραξης της αρχικής ισορροπίας και μετά, επιζητά την εκδίκηση. Με αυτό τον τρόπο οι δύο ακολουδίες συνδέονται και συσχετίζονται μεταξύ τους (η τρίτη και η τέταρτη), ενώ η πλοκή της δράσης επινοεί ένα σκηνικό τέχνασμα για να διαιωνιστεί. Έτσι, η Σμαράγδα της τρίτης ακολουδίας, που επίσης επιζητά την εκδίκηση, την πραγματοποιεί, ενώ ταυτόχρονα, και εντελώς τυχαία, εκδικείται και εκ μέρους του Τζαφέρ της τέταρτης ακολουδίας. Βρίσκεται, επομένως, ένας τρόπος ώστε ο Τζαφέρ να σώσει τη ζωή της Σμαράγδας και, ταυτόχρονα, να γίνει βοηδός της, στοιχείο απαραίτητο για την δετική έκβαση της υπόλοιπης ιστορίας.

ε) Τέλος, στις ακολουδίες Δ και Ε, οι ήρωες εκπληρώνουν την επιθυμία τους σε ότι αφορά το σκέλος της εκδίκησης για την απώλεια αγαπημένου προσώπου. Ωστόσο, η λύση και, συνεπώς, η νέα ισορροπία του συστήματος είναι ποιοτικά διαφορετική της αρχικής, εφόσον δεν επανασυστήνονται οι ήδη διαταραχθείσες σχέσεις μεταξύ των ρόλων των ηρώων. Έτσι, ναι μεν η εκδίκηση πραγματοποιείται οριστικά, στην περίπτωση της τέταρτης ακολουδίας (ήρωας ο Τζαφέρ), και στο διηνεκές, στην περίπτωση της πέμπτης ακολουδίας (ήρωας ο Γιώργος), εκλείπει όμως το βασικό πρόσωπο της αρχικής ισορροπίας -και στις δύο περιπτώσεις η αγαπημένη γυναίκα του ήρωα- δημιουργώντας μόνιμη στέρηση στον ήρωα.

Στην περίπτωση του ήρωα της τελευταίας ακολουδίας, η νέα κατάσταση δημιουργεί ασυνέχεια ως προς την κοινωνική του ταυτότητα. Είναι ληστής -κλέφτης και, ταυτόχρονα, διατηρεί την ιδιότητά του ως μέλους της τοπικής «φρόνιμης» κοινωνίας. Η άρση δε της αντίθεσης του ρόλου του ως ληστή - κλέφτη με το κράτος παραπέμπεται στο εγγύς μέλλον.

Δεν συμβαίνει, όμως, το ίδιο στην περίπτωση της δεύτερης και της τρίτης ακολουδίας, όπου η αρχικά διαταραγμένη σχέση - ισορροπία επανευρίσκει στην νέα, τελική, κατάσταση όμοια στοιχεία, ως προς την συγκρότησή της, με την αρχική. Οι ήρωες λειτουργούν σε ένα νέο, καλύτερα οργανωμένο πεδίο, απαλλαγμένοι από τυχόν περιπλοκές της αρχής: γάμος και επισημοποίηση της σχέσης, άρση των αντιθέσεων, προσωπικών ή/και δεσμικών.

Στην βασική, τέλος, ακουλουδία του κειμένου, από την οποία ουσιαστικά παράγονται όλες οι άλλες και η οποία περιλαμβάνει την ιστορία του αρχιληστή, η κατάσταση παρουσιάζεται περισσότερο περίπλοκη απ' ό,τι στις παράγωγες. Έτσι, αν και στο τέλος της ιστορίας αίρονται οι κύριες αντιθέσεις, η πρώτη αντίθεση, στο ατομικό επίπεδο (ήρωα ληστή και βασικού αντίπαλου, υπεύθυνου για τη ληστρική ταυτότητα του ήρωα) και η δεύτερη αντίθεση, στο δεσμικό επίπεδο (ληστής ως ρόλος μη αποδεκτός από το κράτος και την Κοινωνία νοούμενη ως κράτος) ωστόσο, η καινούργια οριστική ισορροπία είναι τελείως διάφορη της αρχικής. Στο τέλος της ιστορίας τα περισσότερα πρόσωπα παύουν να υπάρχουν. Ο βασικός αντίπαλος εκλείπει μετά τη σύγκρουσή του με τον ήρωα, ο ήρωας, με τη σειρά του, εκλείπει μετά τη σύγκρουσή του με το κράτος, η αγαπημένη του ήρωα έχει ήδη εξαφανιστεί από την αρχή, ενώ μαζί με τον ήρωα εκλείπει και η καινούργια, κατά τη διάρκεια του ληστρικού του βίου, αγαπημένη. Η νέα, λοιπόν, ισορροπία παρουσιάζεται ποιοτικά διάφορη προς την αρχική, τόσο στο επίπεδο της άρσης των βασικών αντιθέσεων όσο και στο επίπεδο των δρώντων προσώπων και των συναφών κοινωνικών τους ρόλων.

Σε αντίθεση με άλλα φιλολογικά είδη λαϊκού μυθιστορήματος -όπως το αισθηματικό ή το αστυνομικό, όπου συνήδως η διαταραχθείσα αρχική ισορροπία επανέρχεται, με το τέλος της ιστορίας, στην ίδια σχεδόν θέση ή και σε καλύτερη από την αρχική (επαναφορά, ομοιοστασία του συστήματος, καλυτέρευση)- στο ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα, η νέα σχέση - ισορροπία δε σχετίζεται με την αρχική.

Ένας από τους βασικότερους λόγους αυτής της διαφοροποίησης έγκειται στο ότι το ληστρικό μυθιστόρημα δεν παρουσιάζει πλήρως τη μορφή του λογοτεχνικού επινοήματος (fiction), Υπακούει, αντίθετα, σε όρους που, ως προς τη δομική συγκρότηση της ιστορίας του (υπόθεση), παραπέμπουν στην ίδια την ιστορική πραγματικότητα. Τα πρόσωπα που ο βίος τους μυθιστοριοποιείται, στην συντριπτική τους πλειονότητα ήταν υπαρκτά πρόσωπα, με συγκεκριμένη δράση και, συνεπώς, με συγκεκριμένη χρονική κατάληξη αυτής της δράσης, είτε με τη μορφή θανάτου κατόπιν συμπλοκής, είτε με τη μορφή θανάτου κατόπιν θανατικής καταδίκης, είτε, τέλος με τη μορφή γάμου ή αμνηστίας και, άρα, επιστροφής στον έννομο βίο (ελάχιστες ωστόσο περιπτώσεις).¹⁸

18. Στα μαγικά παραμύθια (= V. Propp, ό.π., σ. 71 - 72) επίσης, ο ήρωας στο τέλος της περιπλάνησής του επανορθώνει, μέσω της δράσης του, την διαταραχθείσα ισορροπία, ενώ, ταυτόχρονα με την επαναφορά της αρχικής ισορροπίας, κερδίζει και κάποιο έπαθλο ως ανταμοιβή (βασιλείο, τη βασιλοπούλα ως γυναίκα, μορφή πλουτισμού αντί για τη βασίλισσα, κ.ο.κ.). Ομοίως, στο αισθηματικό μυθιστόρημα, η λύση αναδεικνύεται με την επαναφορά της χαμένης ευτυχίας της αρχικής κατάστασης. Στις παραπάνω περιπτώσεις η νέα ισορροπία επιτυγχάνεται με ομοιοστασία του συστήματος, ενώ στην περίπτωση του ληστρικού μυθιστορήματος η νέα ισορροπία αντιστοιχεί συνήδως σε ριζικό μετασχηματισμό της αρχικής

ΙΙ.Δ. Οι λειτουργίες των δρώντων προσώπων και η σύσταση της κύριας ακολουθίας

Θα αναλύσουμε την ανάπτυξη της πρώτης ή κύριας ακολουθίας του παραδείγματος, σύμφωνα με το αφηγηματικό μοντέλο, αναφέροντας κατά σειρά τις συγκεκριμένες ενέργειες-λειτουργίες ¹⁹ των δρώντων προσώπων, τις καταστάσεις και τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στη διάρκεια της ακολουθίας αυτής. Ο τρόπος διάταξης, ο αριθμός και η σειρά των λειτουργιών που εμφανίζονται στο κείμενο υπαγορεύεται από το ίδιο το μυθιστόρημα.

Στην αριστερή στήλη αναγράφουμε κατά χρονική γραμμική σειρά, την ανάπτυξη του αφηγήματος σε συντάγματα, που περιλαμβάνει η κύρια ακολουθία, προσπαθώντας με αυτό τον τρόπο να αναδείξουμε τη συνταγματική δομή του κειμένου. Θα εκδέσουμε το περιεχόμενο της ιστορίας σε όσο το δυνατόν πιο σύντομες φράσεις. Στη δεξιά στήλη θα παρουσιάσουμε τα σταθερά επαναλαμβανόμενα μέρη του κειμένου, τις λειτουργίες των δρώντων προσώπων κατά αριθμητική σειρά και συγκεκριμένη ονομασία. Επίσης, κάθε άλλο συστατικό στοιχείο που παρουσιάζεται στο συγκεκριμένο κείμενο, όπως κίνητρα δράσης, χρονικοί και τοπικοί προσδιορισμοί, πληροφορίες και τρόπος διάδοσής τους, τρόπος εισαγωγής προσώπων, εμφάνιση αυτών και ιδιότητές τους, συνδετικά στοιχεία κ.ο.κ., δίνοντας κάθε φορά συγκεκριμένη κωδική ονομασία.

κατάστασης, που εκφράζεται κύρια στο επίπεδο των δρώντων προσώπων της κάθε ιστορίας. Παρόλα αυτά -και αυτό συνηγορεί στην πολλαπλότητα της ανάγνωσης που μας επιτρέπει το ληστρικό μυθιστόρημα- και αυτός ο τύπος αφηγηματικής δομής περικλείει την άρση των αντιθέσεων που εκφράζονται σε γενικό επίπεδο στην αρχή της ιστορίας, με τη συνακόλουθη λύση στο τέλος του αφηγήματος. Βλ., επίσης, Γ. Βελουδής, «Το σύγχρονο...», ό.π., σελ. 113-114 και V. Propp, ό.π., σ. 31-72.

19. Ο όρος λειτουργία χρησιμοποιείται με το περιεχόμενο που έχει αποδώσει σ' αυτόν ο V. Propp, (= ό.π. σ.27) στην κλασική του μελέτη της μορφολογίας του ράσικου παραμυθιού. Εκεί, η λειτουργία ορίζεται ως «...η ενέργεια ενός δρώντος προσώπου, που ορίζεται από την άποψη της σημασίας της για την πορεία της δράσης». Στη συγκεκριμένη ανάλυση των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος, που διαπραγματευόμαστε κατά το αφηγηματικό δομικό μοντέλο, η έννοια της λειτουργίας αποδεικνύεται γόνιμη στην επεξεργασία της χρονικής ακολουθίας της δράσης των ηρώων της ιστορίας. Με αυτόν τον τρόπο, οι λειτουργίες, που αναδύονται από το κείμενο ως τα σταθερά σημεία του μυθιστορήματος, συνδέουν μια «γραμμική συνταγματική σειρά», που υπακούει σε μια λογική ακολουθία.

Πρόλογος (1-2)

Χωριό στην ορεινή Θεσσαλία.1 Ο Ρουμελιώτης
πλούσιος νοικοκύρης του χωριού, ερωτευμένος
με την Πεντάμορφη, κόρη της Κοραλένιας και
του Βάγγου.2

Αποφασίζει να γίνει ληστής3
αντίθεσης Ληστή-Κοινωνίας
και ήρωα-αντιπάλου.

ώστε να εκδικηθεί τον Παναγή.4

Κοινοποιεί την πρόθεσή του.5

Μαζί του παίρνει την Σπασώ.6

Ο Παναγής, ίδιο πρόσωπο με τον ληστή
Καπετάν-Καραφωτιά,7

του αντιπάλου

επιχείρησε να κατακτήσει με άνομα

μέσα την Πεντάμορφη.8

Αποτέλεσμα η Πεντάμορφη και η μητέρα της
επιστρέφουν ως νεράιδες στη θάλασσα.9

(Η Πεντάμορφη και η μητέρα της
ήταν νεραϊδογέννητες).

Ο ήρωας χάνει την αγαπημένη του.10

Η Σπασώ, παλιά αγαπητικά του

Στέφου, θέλει ομοίως να τον εκδικηθεί.

Αναχώρηση στο βουνό ως ένοπλοι.11

1. τοπικός

προσδιορισμός

2. αρχική κατάσταση,
ισορροπία, (α)

3. Αλλαγή, νέος ρόλος. Αρχή

4. κίνητρο η εκδίκηση (κίν)

5. Ανακοίνωση της αλλαγής

6. Πρόσληψη βοηδού

7. Εμφάνιση, ιδιότητες

8. Δόλια υπονόμευση

9. Εμφάνιση, ιδιότητες
της αγαπημένης

10. Μόνιμη έλλειψη

11. Αναχώρηση

Μέρος Α (1 - 10)

Αρχική σύσταση τριμελούς σώματος.12

Ο ήρωας μαθαίνει ότι ο Στέφος παντρεύτηκε.

Επιχειρεί να τον σκοτώσει.13

Ο Στέφος σώζεται.14 Συνάπτει συμφωνία
με τα αδέρφια της γυναίκας του, ώστε να
σκοτώσουν τον ήρωα.15

Ο γάμος του Στέφου σύμβαση
συμφέροντος.16

12. Σύσταση συμμορίας

13. Μάχη με αντίπαλο

14. Νίκη (αρνητ.)

15. Σύμβαση του αντιπάλου

16. Σύμβαση του αντιπάλου

Ο Ρουμ. μετατρέπεται, μετά την απόπειρα σε
 βάρος του αντιπάλου του, σε φυγόδικο.17
 Αγνοεί ότι ο αντίπαλός του έχει σωθεί.18
 Ο Ρουμ. κατεβαίνει στο χωριό και δηλώνει
 επίσημα ότι είναι ληστής.19

Η Σπ. ερωτευμένη με τον Ρουμ. Προσπαθεί
 να τον κάνει να ξεχάσει την Πεντάμορφη.20
 Η Βασίλω, αγαπητικά του Στέφου 21
 Πληροφορεί το Στ. για τις απειλές που έχει
 ακούσει εναντίον του από τον Ρουμ.. 22

Απόφαση του Στ. να ξαναγίνει ληστής23
 ώστε να σκοτώσει τον ήρωα.
 Η Σπ. πληροφορείται από μια μαμμή24
 ότι ο Στ. ζει. Ο ήρωας αποφασίζει τη σύσταση
 μεγάλης «αληθινής» συμμορίας.25

Η εξουσία μαδαίνει για τον ήρωα.26
 Εξαπάτηση από τη γυναίκα του Στ.
 ότι ο Ρουμ. είναι αιμοσταγής ληστής.27
 Επικήρυξη του. 28
 Αποστολή αποσπάσματος.29

Συνεργάζεται και ο Στέφ.30
 Το χωριό συμπαθεί τον ήρωα και
 στεναχωριέται για την κατάληξη.31
 Όραμα του ήρωα κοντά στην δάλασσα. Βλέπει
 την αγαπημένη του. Προλέγει τη μοίρα
 του: Θάνατος στη λαιμητόμο. Η Σπασώ
 = η κακή του μοίρα.32

17. Στιγματισμός του ήρωα
 18. Άγνοια του ήρωα για το
 αποτέλεσμα πράξης του
 (έλλειψη πληροφόρησης)
 19. Ανακοίνωση του ρόλου του
 (επαύξηση, οριστική μη
 αντιστροφή της πράξης)

20. Έρωτας προς τον ήρωα
 21. Βοηδός του αντιπάλου
 (ιδιότητες)

22. Εκχώρηση πληροφοριών
 στον αντίπαλο

23. Ανάλυση όμοιου ρόλου
 από τον αντίπαλο

24. πληροφόρηση

25. Σύσταση συμμορίας
 (επαύξηση)

26. Πληροφόρηση

27. Εξαπάτηση εξουσίας

28. Στιγματισμός (επαύξηση)

29. Αναζήτηση του ήρωα από
 την εξουσία

30. Βοήθεια από αντίπαλο

31. Αισθήματα τοπικής
 Κοινωνίας

32. Όραμα - όνειρο του ήρωα
 Πρόβλεψη μελλουμένων

Μέρος Β (1 - 29)

1 - 14 = Δεύτερη ακολουδία

15 - 17 = Παρέμβαση σε αυτήν του ήρωα.

Λύνει το ζήτημα. Τέλος της ακολουδίας.

18 - 29. Η Σπ. πείθει τον ήρωα ότι το όραμα που είδε στη θάλασσα ήταν απλά όνειρο. 33

Νέο όνειρο του ήρωα. 34 Δεν ξέρει ποιά να επιλέξει ως αγαπημένη του: τη Σπ ή την Πεντάμορφη;

Η Σπ. τελικά γίνεται αγαπητική του. 35

Αποτυχία του αποσπάσματος να βρει

τη συμμορία του ήρωα. 36

Ο αντίπαλός του ο Στέφος συστήνει δικιά του συμμορία και τον κυνηγά. 37

Βοηδοί του: τα αδέλφια της

γυναίκας του και η Αναστασία, 38 αγαπη-

τική του, πρώην ερωτευμένη με τον ήρωα

Θέλει να τον εκδικηθεί επειδή αντέκρουσε

τον έρωτά της. Αναζήτηση της

αντίπαλης συμμορίας.

Τυχαία εμφάνιση της Αναστασίας.

Μεταμφίηση της Σπ. 39

και αιχμαλωσία της Αναστ. 40

Ο ήρωας την απελευθερώνει. 41

Αιματηρή συμπλοκή. 42

Οπισθοχώρηση του Στ. 43

Καταγγελία στην Εξουσία για το Ρουμ.

με νέα εξαπάτηση προς τις αρχές. 44

33. Εξαπάτηση από
βοηδό (πληροφ.)

34. Όνειρο ήρωα

35. Σύναψη ερωτικής
σχέσης με βοηδό

36. Αποτυχία αποσπάσματος

37. Σύσταση συμμορίας από
αντίπαλο

38. Βοηδός του αντίπαλου
(ιδιότητες, συναισθήματα)

Συνδετικό στοιχείο, §
39. Μεταμφίηση βοηδού

40. Αιχμαλωσία βοηδού
αντιπάλου

41. Απελευθέρωση του

42. Μάχη με αντίπαλο

43. Νίκη (επαύξηση-αρνητ.)

44. Πληροφόρηση και
νέα εξαπάτηση εξουσίας

Μέρος Γ (1 - 7)

Αναζήτηση του ήρωα από στρατιωτικό απόσπασμα. 45
 Γλέντι και χορός στο λημέρι του. 46
 Κακή προαίσθηση του ήρωα.
 Συμπλοκή. 47 Απίστευτες στρατηγικές ικανότητες του ήρωα. Διάλυση του αποσπάσματος. Νίκη και διαφυγή. 48
 Παραδειγματική εκδίκηση των βοηθών του αντιπάλου του μέσα στο χωριό. 49
 Νέο όραμα της Σπ. Βλέπει τις νεράϊδες. Της ανακοινώνουν ότι θα τιμωρηθεί και αυτή με θάνατο στη λαιμητόμο. 50
 Αναχώρηση του ήρωα με τη συμμορία στην τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία. 51
 Επιδίωξη οι καλές πράξεις, ώστε όταν γυρίσουν να έχουν αποκτήσει όνομα δοξασμένο. Ίσως δωθεί αμνηστία. 52

45. Αναζήτηση του ήρωα από εξουσία

46. Γλέντι

47. Μάχη - συμπλοκή με την εξουσία.

48. Νίκη (θετική)

49. Τιμωρία (προδοτών)

50. Όραμα του βοηθού

51. Αναχώρηση του ήρωα (↑)

52. Κίνητρο η αμνηστία (κίν.)

Μέρος Δ (1 - 25)

1 - 2 = Τρίτη και τέταρτη ακολουθία.
 3 - 4 = Είσοδος του ήρωα στην ιστορία της τρίτης ακολουθίας. Εξέλιξη και ολοκλήρωση της πέμπτης. Ολοκλήρωση της τρίτης.
 5 - 25. Συνέχιση της αρχικής ακολουθίας και ολοκλήρωσή της.
 Απαγωγή από τον ήρωα όμορφης χανούμισσας, κόρης πλούσιου τούρκου μπέη. 53
 Ζητάει καταβολή λύτρων. 54
 Ο Ρουμελιώτης σώζει την χανούμισσα από πτώση σε γκρεμό. Αυτή τον ερωτεύεται. 55
 Απελευθέρωση της. 56

53. Απαγωγή (κόρης πλούσιου)

54. Ζήτηση (λύτρων)- Παραλαβή

55. Έρωτας προς ήρωα

56. Απελευθέρωση

Αναζήτηση του ήρωα από αποσπάσματα.57

Αποτυχία της αναζήτησης.58

Απαγωγή τούρκου τοκογλύφου. 59

Βασανιστήρια για να δεχτεί την
παράδοση λύτρων.60

Επιτυχία. Παραλαβή των λύτρων.61

Γλέντι και χορός στο λημέρι.62

Κακή προαίσθηση του ήρωα.

Συμπλοκή με το απόσπασμα.63

Νίκη και διάλυση του.64

Επιζήτηση εκδίκησης για τον
τοκογλύφο που τους κατέδωσε.65

Μη επίτευξη αυτής.66

Σπλαγνομαντεία. Κακά μαντάτα.67

Απόφαση για μετάβαση στο ελληνικό. 68

Νέα περιπέτεια και επέμβαση του
ήρωα. Σώζει κοπέλα από διακόρευση.69

Την παίρνει υπό την προστασία του

Τιμωρεί τους δράστες στο χωριό.70

Έλλειψη κρατικής εξουσίας.

Αναλαμβάνει αυτός την υπεράσπιση
του χωριού.71

Προδοσία του λημεριού.72

Παραδειγματική τιμωρία του ενόχου.73

Η κοπέλα που έσωσε τον ερωτεύεται.74

Διαφυγή. Επιστροφή στα παλιά μέρη.75

Επιζήτηση αμνηστίας.76

Συμπλοκή με τον αντίπαλο.77

Νίκη του ήρωα και τιμωρία του αντίπαλου.78

Συμπλοκή με απόσπασμα.79

Έπτα, σύλληψη 80 και δίκη

Την παραμονή της δίκης ο ήρωας βλέπει

57. Αναζήτηση - καταδίωξη
του ήρωα από εξουσία.

58. Αποτυχία της αναζήτησης

59. Απαγωγή (τοκογλύφου)

60. Βασανιστήρια

61. Ζήτηση (λύτρων)-Απολαβή

62. Γλέντι

63. Μάχη - συμπλοκή με εξουσία

64. Νίκη (θετική)

65. Κίνητρο η εκδίκηση (κίν.)

66. Μη επίτευξη (αρνητ.)

67. Πρόβλεψη μέλλοντος
(πληροφορία)

68. Αναχώρηση

69. Δράση ως κοινωνικός
ληστής (αγαθοεργία)

70. Τιμωρία (κακών)

71. Δράση ως κοινωνικός
ληστής (εξουσία)

72. Προδοσία - Εκχώρηση
πληροφοριών

73. Τιμωρία (προδοτών)

74. Έρωτας προς ήρωα

75. Αναχώρηση

76. Κίνητρο η αμνηστία

77. Μάχη με αντίπαλο
(η τρίτη - τελική)

78. Νίκη (θετική)

79. Μάχη συμπλοκή με εξουσία

80. Έπτα ήρωα

81. Όνειρο - όραμα του

στο όνειρό του την Πεντάμορφη να τον
καλεί.⁸¹

Εκτέλεση του ήρωα.⁸²
«Κόβεται» στη λαιμητόμο
ευτυχισμένος. Πηγαίνει προς
συνάντηση της Πεντάμορφης.

ήρωα για επικείμενη
ευτυχία.

82. Θάνατος ήρωα (και
επιβεβαίωση ονείρου)

Η σχηματική παρουσίαση του κειμένου αυτού του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος, που επιχειρήσαμε σύμφωνα με το αφηγηματικό μοντέλο ανάλυσης, μας επιτρέπει να συγκροτήσουμε στη συνέχεια τη γραμμική σειρά των λειτουργιών - ενεργειών, η οποία διέπει τη συγκεκριμένη ιστορία.

Στη δεξιά κάθετη στήλη αναφοράς, εμφανίζονται αριθμημένα 82 συστατικά στοιχεία του κειμένου, με περιληπτική επεξήγηση και συμβολικό χαρακτηρισμό. Ωστόσο, θα διαπιστώσουμε ότι οι λειτουργίες είναι πολύ λιγότερες αριθμητικά, εφόσον αρκετά από αυτά τα στοιχεία εμφανίζονται ως επαναλήψεις συγκεκριμένων ενεργειών, ως συνεχής επαύξηση μίας λειτουργίας, ως κίνητρα για την αρχή ή/και τη συνέχιση της δράσης των δρώντων προσώπων της ιστορίας, ως συνδετικά στοιχεία μεταξύ λειτουργιών, ως εκφράσεις, τέλος, των ιδιοτήτων και των συναισθημάτων των ηρώων.

Κατά συνέπεια, αν από όλα τα αναφερόμενα στοιχεία του κειμένου που συναντώνται στη δεξιά στήλη, ξεχωρίζαμε ως θεμελιώδη τις **λειτουργίες των δρώντων προσώπων**, τότε θα είχαμε την εξής αφηγηματική χρονική σειρά, με βάση τις λειτουργίες αυτές.²⁰

Αρχική κατάσταση: Εισαγωγή και παρουσίαση των βασικών προσώπων της ιστορίας. Ο ήρωας ζει ήσυχα και ευτυχισμένα στο χωριό του. (α) Ακολουθούν οι λειτουργίες:

1. Ανακοίνωση από τον ήρωα της νέας του ιδιότητας και της αλλαγής του κοινωνικού του ρόλου στην τοπική κοινωνία (ορισμός: **ανακοίνωση**, συνδηματικό σημείο -Α). [το συστατικό στοιχείο 5]

2. Στη διάδεση του ήρωα τίθεται ένας βοηθός (ορισμός: **πρόσληψη βοηθού**, συνδηματικό σημείο -Β). [το στοιχείο 6]

20. Σχετικά με τα σύμβολα και τη διάρθρωση των λειτουργιών στη δομή του ληστρικού μυθιστορήματος κατά το αφηγηματικό μοντέλο συνολικά, βλέπε το παράρτημα 1.

3. Ο βασικός αντίπαλος του ήρωα υπονομεύει δόλια αγαπημένο πρόσωπο του ήρωα· κυνηγά την αγαπημένη του, εξαναγκάζοντάς την σε φυγή από τον επίγειο κόσμο (ορισμός: **δόλια υπονόμευση**, συνθηματικό σημείο -d² -d⁵). [το στοιχείο 8]

4. Δημιουργία στον ήρωα μόνιμης έλλειψης, εξαιτίας της απώλειας της αγαπημένης του (ορισμός: **μόνιμη έλλειψη**, συνθηματικό σημείο -e² e³). [το στοιχείο 10]

5. Αναχώρηση του ήρωα από τον τόπο του. Κίνητρό του, η εκδίκηση (ορισμός: **αναχώρηση**, συνθηματικό σημείο ↑). [το στοιχείο 11]

6. Σύσταση συμμορίας από τον ήρωα, με σκοπό τη ληστρική δράση και την εκδίκηση του αντιπάλου - ανταγωνιστή (ορισμός: **σύσταση συμμορίας**, συνθηματικό σημείο -Π). [το στοιχείο 12]

7. Μάχη - συμπλοκή με τον αντίπαλο (ορισμός: **μάχη**, συνθηματικό σημείο -Θ²). Η λειτουργία αυτή συναντάται αρκετές φορές στο κείμενο. [το στοιχείο 13]

8. Νίκη του ήρωα επί του αντιπάλου (ορισμός: **νίκη**, συνθηματικό σημείο -I² αρνητ.). Η νίκη είναι προσωρινή, αφού ο ήρωας δεν κατάφερε να εξαλείψει τον αντίπαλο, αλλά μόνο να τον εξουδετερώσει προσωρινά. Άρα, η λειτουργία, σε αυτό το σημείο της ιστορίας, έχει αρνητικό χαρακτήρα (χωρίς αποτέλεσμα ως προς τον αρχικό σκοπό του ήρωα, να φονεύσει τον αντίπαλο). [το στοιχείο 14]

9. Δράση του αντιπάλου ώστε να αναχαιτίσει τον ήρωα και να εκδικηθεί την πρώτη απόπειρα εναντίον του. Συγκεκριμένα, σύμβαση-συμφωνία με τα αδέλφια της γυναίκας του, να τον βοηθήσουν στον σκοπό του (ορισμός: **αντενέργεια του αντιπάλου**, συνθηματικό σημείο -Δ¹). [το στοιχείο 15]

10. Επανάληψη ισόμετρη της 9. Ο γάμος του αντιπάλου εμφανίζεται ως σύμβαση συμφέροντος από την πλευρά του. Η γυναίκα του έχει δύο αδέλφια που θα τον βοηθήσουν στους σκοπούς του. (συνδ. σημείο -Δ¹). [το στοιχείο 16]

11. Στιγματισμός του ήρωα ως φυγόδικου από τις κρατικές αρχές. Αρχή της αναζήτησής του απ' αυτές. (**Στιγματισμός** του ήρωα από το κράτος, συνθηματικό σημείο -Η¹). [το στοιχείο 17]

12. Επανάληψη επαυξημένη της 1. Ανακοίνωση του ήρωα του νέου του ρόλου, αυτή τη φορά με ακροατήριο όλο το χωριό του. Η πορεία του ήρωα αμετάκλητη και μη αντιστρέψιμη. [το στοιχείο 19]

13. Έρωτας προς τον ήρωα από το βοηδό. Η Σπασώ ή «τρελλή καλογριά» εκδηλώνει τα αισθήματά της.²¹ (ορισμός: **έρωτας προς ήρωα**, συνθηματικό σημείο -Κ¹). [το στοιχείο 20]

21. Τα συναισθήματα των προσώπων που εκδηλώνονται κατά την πορεία της δράσης δεν επηρεάζουν τη δράση αυτή καθ' εαυτή, αλλά, αντίθετα, φαίνεται ότι την υπηρετούν. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, αν και το συστατικό στοιχείο της δράσης -ο έρωτας των γυναικών προς τον ήρωα- φαίνεται να προσδιορίζει

14. Κάποιος (ο βοηθός του αντιπάλου) εκχωρεί πληροφορίες που αφορούν τον ήρωα στον αντίπαλο (ορισμός: **εκχώρηση πληροφοριών**, συνθηματικό σημείο -ΣΤ). [το στοιχείο 22]

15. Επανάληψη ισόμετρη της 9. Ο αντίπαλος με τη σειρά του συστήνει δικιά του συμμορία με βάση τις συμβάσεις που σύναψε, ώστε να αντιμετωπίσει τον ήρωα (συνδ. σημείο -Δ'). [το στοιχείο 23]

16. Επανάληψη επαυξημένη της 6. Ο ήρωας συστήνει μεγάλη συμμορία («αληθινή συμμορία») στρατολογώντας φυγόδικους από τα γύρω βουνά (συνδ. σημείο Γ+). [το στοιχείο 25]

17. Εξαπάτηση της εξουσίας από τον αντίπαλο. Μέσω της γυναίκας του, ο αντίπαλος εξαπατά την εξουσία και την πείθει ότι ο ήρωας είναι ένας αιμοσταγής ληστής που πρέπει να τιμωρηθεί από το κράτος για τη δράση του (ορισμός: **εξαπάτηση**, συνθηματικό σημείο -Ζ'). [το στοιχείο 27]

18. Επανάληψη επαυξημένη της 11. Η κρατική εξουσία επιβάλλει την επικύρωση του ήρωα ως ληστή (συνδ. σημείο Η'+). [το στοιχείο 28]

19. Η εξουσία αναζητά τον ήρωα (ορισμός: **αναζήτηση - καταδίωξη του ήρωα**, συνθηματικό σημείο -Λ). [το στοιχείο 29]

20. Σύμπραξη εξουσίας και αντιπάλου για ανεύρεση και εξουδετέρωση του ήρωα (ορισμός: **σύμβαση αντιπάλου και εξουσίας**, συνθηματικό σημείο -Ε). [το στοιχείο 30]

21. Ο ήρωας βλέπει όνειρο - όραμα, στο οποίο περιλαμβάνεται και η πρόβλεψη της μοίρας του (ορισμός: **όνειρο του ήρωα**, συνθηματικό σημείο -Ν'). [το στοιχείο 32]

22. Επανάληψη ισόμετρη της 21. Ο ήρωας βλέπει νέο όνειρο, που αφορά την επιλογή μεταξύ της αγαπημένης του που εξαφανίστηκε και της βοηδού του που τον αγαπάει εξίσου (συνδ. σημείο -Ν'). [το στοιχείο 34]

23. Σύναψη ερωτικών σχέσεων του ήρωα με τη βοηδό (ορισμός: **σχέση με βοηδό**, συνθηματικό σημείο -Ξ). [το στοιχείο 35]

24. Αποτυχία του αποσπάσματος (της εξουσίας) να βρει και να εξουδετερώσει τον ήρωα (ορισμός: **διάσωση του ήρωα, αποτυχία καταδίωξης**, συνθηματικό σημείο -Μ). [το στοιχείο 36]

25. Επανάληψη ισόμετρη της 9. Ο αντίπαλος πραγματοποιεί τα σχέδιά του για σύσταση αντίπαλης συμμορίας (συνδ. σημείο -Δ'). [το στοιχείο 37]

συναισθήματα ηρώων και άρα να μη συνιστά αυτόνομη λειτουργία, ωστόσο, η συχνότητα εμφάνισής του στην κατανομή των ακολουθιών των διαφόρων ιστοριών και ο στερεοτυπικός τρόπος έκφρασής του, του προσδίδουν χαρακτήρα λειτουργίας. Αρκετές φορές, αναδεικνύεται λειτουργία βασική για την ίδια την πορεία της δράσης.

26. Ο βοηδός του ήρωα μεταμφιέζεται, ώστε να απαγάγουν τη βοηδό του αντιπάλου (ορισμός: **μεταμφίεση**, συνθηματικό σημείο -Ο). [το στοιχείο 39]

27. Απαγωγή από τον ήρωα και τους συνεργάτες του της γυναίκας-βοηδού του αντιπάλου (ορισμός: **απαγωγή σημαίνοντος προσώπου**, συνθηματικό σημείο -Π). [το στοιχείο 40]

28. Με εντολή του ήρωα, απελευθερώνεται ο αιχμάλωτος (ορισμός: **απελευθέρωση αιχμαλώτου**, συνθηματικό σημείο -Τ αρνητ.). [το στοιχείο 41]

29. Επανάληψη επαυξημένη της 7. Αυτή τη φορά η συμπλοκή μεταξύ του ήρωα και του αντιπάλου του είναι σφοδρότερη και διαρκέστερη (συνθηματικό σημείο -Θ²⁺). [το στοιχείο 42]

30. Επανάληψη επαυξημένη της 8. Και αυτή τη φορά η νίκη του ήρωα επί του αντιπάλου είναι προσωρινή. Και πάλι ο αντίπαλος καταφέρνει να σωθεί. Η λειτουργία έχει και εδώ αρνητικό χαρακτήρα (συνδ. σημείο -Ι²⁺ αρνητ.). [το στοιχείο 43]

31. Επανάληψη επαυξημένη της 17. Νέα εξαπάτηση της εξουσίας από τον αντίπαλο του ήρωα (συνδ. σημείο -Ζ¹). [το στοιχείο 44]

32. Επανάληψη επαυξημένη της 19. Η εξουσία αναζητά πάλι τον ήρωα, σε μία επιχείρηση μεγάλης έκτασης και διάρκειας (συνδ. σημείο -Λ) [το στοιχείο 45]

33. Ο ήρωας γλεντάει και διασκεδάζει με τα παλικάρια του στο λημέρι. (ορισμός: **γλέντι**, συνθηματικό σημείο -Φ). [το στοιχείο 46]

34. Ο ήρωας συγκρούεται σε ανοιχτή μάχη με στρατιωτικό απόσπασμα. Η λειτουργία αυτή θεωρείται επανάληψη της 7 σε άλλη παραλλαγή (**μάχη με εξουσία**, συνδ. σημείο -Θ¹). [το στοιχείο 47]

35. Ο ήρωας καταφέρνει να επιβληθεί του αντιπάλου στρατιωτικού αποσπάσματος, κατατροπώνοντάς το και ταυτόχρονα διαφεύγοντας τη σύλληψη. Επανάληψη της 8 σε άλλη παραλλαγή και με θετικό χαρακτήρα (συνδ. σημείο -Ι¹ θετ.). [το στοιχείο 48]

36. Ο ήρωας τιμωρεί παραδειγματικά τα άτομα που τον κατέδωσαν στην εξουσία ή που πολέμησαν στο πλευρό του αντιπάλου του (ορισμός: **τιμωρία αντιπάλων**, συνθηματικό σημείο -Χ¹). [το στοιχείο 49]

37. Ο βοηδός γυναίκα του ήρωα βλέπει όνειρο - όραμα. Προβλέπονται σε αυτό το μέλλον του ήρωα και το δικό του. Επανάληψη ισόμετρη της 21 (συνδ. σημείο -Ν). [το στοιχείο 50]

38. Επανάληψη της 5. Ο ήρωας με τους συνεργάτες του αναχωρεί από τον τόπο του με σκοπό να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στα γεγονότα της απελευθέρωσης της τουρκοκρατούμενης Θεσσαλίας. Ευελπιστεί ότι θα δημιουργήσει θετικές εντυπώσεις γύρω από τη δράση και το όνομά του ούτως ώστε να νομιμοποιηθεί η απαίτησή του για

αμνήστευση των ποινικών αδικημάτων. Κίνητρο του ήρωα η αμνηστία (συνδ. σημείο ↑). [το στοιχείο 51]

39. Απαγωγή από τον ήρωα της κόρης ενός πλούσιου τούρκου τοκογλύφου. Επανάληψη της 27 (συνδ. σημείο -Π). [το στοιχείο 53]

40. Απαίτηση από τον ήρωα καταβολής λύτρων για την απελευθέρωση της αιχμαλώτου και απολαβή αυτών (ορισμός: **απαίτηση του ήρωα**, συνθηματικό σημείο -Ρ). [το στοιχείο 54]

41. Επανάληψη της 13. Τον ήρωα ερωτεύεται η νεαρή αιχμάλωτος, της οποίας μάλιστα τη ζωή διασώζει από πτώση σε γκρεμό (συνδ. σημείο -Κ²). [το στοιχείο 55]

42. Απελευθέρωση της αιχμαλώτου κατόπιν της παράδοσης των ζητούμενων λύτρων και επανάληψη της 28 (συνθηματικό σημείο -Τ). [το στοιχείο 56]

43. Επανάληψη της 19. Τον ήρωα αναζητεί η εξουσία (οθωμανική αυτή τη φορά), μέσω στρατιωτικού αποσπάσματος που αποστέλει προς σύλληψή του (συνδ. σημείο -Λ). [το στοιχείο 57]

44. Επανάληψη της 24. Το απόσπασμα αποτυγχάνει στην ανεύρεση του ήρωα που έχει καταφέρει να διαφύγει (συνδ. σημείο -Μ). [το στοιχείο 58]

45. Επανάληψη της 27. Αυτή τη φορά ο ήρωας απαγάγει πλούσιο τούρκο τοκογλύφο (συνδ. σημείο -Π). [το στοιχείο 59]

46. Ο ήρωας υποβάλλει σε βασανιστήρια τον αιχμάλωτο, ώστε να δεχτεί πν χορήγηση χρημάτων προς τον ήρωα (ορισμός: **βασανιστήρια αιχμαλώτου**, συνθηματικό σημείο -Σ¹). [το στοιχείο 60]

47. Επανάληψη της 40. Ο ήρωας απαιτεί και επιτυγχάνει την καταβολή λύτρων από τον αιχμάλωτο (συνδ. σημείο -Τ). [το στοιχείο 61]

48. Επανάληψη της 33. Μετά την επιτυχία της επιχείρησης, ο ήρωας και οι συνεργάτες του διασκεδάζουν²² (συνδ. σημείο -Φ). [το στοιχείο 62]

22. Η διπλή επανάληψη της λειτουργίας του «γλεντιού» στην πορεία της δράσης και των συνακόλουθων λειτουργιών «μάχη με την εξουσία» και «νίκη» (προσωρινή - θετικός χαρακτήρας) δεν εκφέρονται μόνο ως όμοια δομικά στοιχεία της πλοκής της ιστορίας της κύριας ακολουθίας, αλλά, επιπλέον, εκφέρονται και με τον ίδιο ακριβώς υφολογικό τρόπο. Έτσι, το περιεχόμενο των σελίδων 278-286 επαναλαμβάνεται πανομοιότυπο στις σελίδες 542-550. Τα μόνα στοιχεία που δηλώνονται διαφορετικά στο συγκεκριμένο συμπεριέχον της πλοκής του αντίστοιχου μέρους της ιστορίας, είναι ότι η σύγκρουση του ήρωα διενεργείται στην πρώτη περίπτωση με ελληνικό απόσπασμα στην ελληνική επικράτεια, ενώ στη δεύτερη περίπτωση με τουρκικό απόσπασμα στην τουρκική επικράτεια (Θεσσαλία, λίγο πριν το 1878). Επίσης, στην πρώτη περίπτωση η μάχη δεν έχει θύματα από την πλευρά του ήρωα, ενώ στη δεύτερη, η ληστρική συμμορία έχει δύο απώλειες. Στο κείμενο, στη δεδομένη περίπτωση, όχι μόνον επαναλαμβάνονται οι

49. Νέα σύγκρουση του ήρωα με την εξουσία και νέα, επαυξημένη, επανάληψη της λειτουργίας 7 (παραλλαγή - συνδ. σημείο -Θ¹+). [το στοιχείο 63]

50. Νίκη του ήρωα, προσωρινή με θετικό χαρακτήρα, και επαυξημένη επανάληψη της λειτουργίας 8 (συνδ. σημείο -I¹+). [το στοιχείο 64]

51. Ο ήρωας αποφασίζει να επιστρέψει στην πατρίδα του πιστεύοντας ότι έχει εκπληρώσει τους σκοπούς του. Νέα αναχώρηση - επιστροφή (ορισμός: **επιστροφή**, συνθηματικό σημείο ↓). [το στοιχείο 68]

52. Ο ήρωας σώζει και υπερασπίζει την τιμή νέας κοπέλας (ορισμός: **δράση ως κοινωνικός ληστής, αγαθοεργία**, συνθηματικό σημείο -Ψ²). [το στοιχείο 69]

53. Τιμωρία των «κακών» που επιχείρησαν τη διακόρευση της κοπέλας. Επανάληψη της λειτουργίας 36 (συνδ. σημείο -X²). [το στοιχείο 70]

54. Η κεντρική κρατική εξουσία απουσιάζει από το χωριό της κοπέλας και έτσι ο ήρωας αναλαμβάνει ο ίδιος την προστασία του. Επανάληψη της 52 (συνδ. σημείο -Ψ²). [το στοιχείο 71]

55. Οι εκδιωχθέντες κακοί καταδίδουν τον ήρωα στις κεντρικές αρχές. Εκχώρηση πληροφοριών και επανάληψη της 14 (συνδ. σημείο -ΣΤ²). [το στοιχείο 72]

56. Τιμωρία παραδειγματική των προδοτών και επανάληψη της 36 (συνδ. σημείο -X¹). [το στοιχείο 73]

57. Επανάληψη της 13 και έρωτας της κοπέλας προς τον ήρωα (συνδ. σημείο -Κ²). [το στοιχείο 74]

58. Οριστική επιστροφή του ήρωα στην πατρίδα του για εκπλήρωση των αρχικών του σκοπών προς εκδίκηση του αντιπάλου του. Επανάληψη της 51 (συνδ. σημείο ↓). [το στοιχείο 75]

59. Τελική μάχη με τον αντίπαλο. Επαυξημένη επανάληψη της 7 (συνδ. σημείο -Θ²+). [το στοιχείο 77]

60. Οριστική νίκη του ήρωα επί του αντιπάλου του. Ο αντίπαλος φονεύεται. Η τρίτη επαυξημένη επανάληψη της λειτουργίας 8, δηλαδή της νίκης, που αυτή τη φορά έχει θετικό χαρακτήρα (συνδ. σημείο -I²θετ.). [το στοιχείο 78]

61. Τελική μάχη - συμπλοκή του ήρωα με στρατιωτικό απόσπασμα (εξουσία). Επαυξημένη επανάληψη (παραλλαγή) της 7. Είναι η τρίτη μάχη μεταξύ του ήρωα και της εξουσίας συνδ. σημείο -Θ¹+). [το στοιχείο 79]

62. Οριστική νίκη της εξουσίας επί του ήρωα. Ο ήρωας συλλαμβάνεται και οδηγείται στη φυλακή. Είναι η τρίτη επαυξημένη επανάληψη της λειτουργίας 8, ως

ίδιες λειτουργίες, αλλά ο ίδιος ο συγγραφέας «ανασύρει από το συρτάρι του» αυτούσιες τις σελίδες, που είχε γράψει σε προηγούμενο φυλλάδιο, και απλά τις επισυνάπτει σε επόμενο.

παραλλαγής, που αυτή τη φορά έχει αρνητικό χαρακτήρα (συνδ. σημείο -I^αρνητ.). [το σημείο 80]

63. Ο ήρωας, την παραμονή του θανάτου του, βλέπει σε όνειρο την πρώτη αγαπημένη του, την Πεντάμορφη, να τον καλεί στον άλλο κόσμο, όπου θα ξανασυναντηθούν και θα ζήσουν πλέον ευτυχισμένοι. Ο ήρωας δέχεται λυτρωτικά την επικείμενη εκτέλεσή του. Επανάληψη της λειτουργίας 21 (συνδ. σημείο -N). [το στοιχείο 81].

64. Ο ήρωας περνάει από δίκη και καταδικάζεται σε θάνατο (ορισμός: Θάνατος του ήρωα, συνδηματικό σημείο -Ω²). [το σημείο 82]

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει ότι οι λειτουργίες των δρώντων προσώπων, τα θεμελιώδη στοιχεία αυτού του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος, είναι 28. Το σύνολο των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος μπορεί, σε πρώτη φάση, να αναλυθεί και, ταυτόχρονα, να ταξινομηθεί με βάση αυτά και μόνο τα δομικά συστατικά του στοιχεία.

II.E. Παρατηρήσεις επί των λειτουργιών των δρώντων προσώπων και των υπολοίπων συστατικών στοιχείων του ληστρικού μυθιστορήματος

1. Λειτουργίες

Προχωρώντας σε παραπαιτέρω εξέταση των δομικών στοιχείων του μυθιστορήματος, παρατηρούμε ότι το σύνολο των λειτουργιών που συναντώνται στο κείμενο που αναλύσαμε φτάνει τις 64. Οι 36 από αυτές εμφανίζονται ως επαναλήψεις των υπολοίπων 28. Με τη σειρά που παρουσιάστηκαν οι 28 βασικές λειτουργίες στο κείμενο είναι οι ακόλουθες:

1. Ανακοίνωση
2. Πρόσληψη βοηθού
3. Δόλια υπονόμηση
4. Μόνιμη έλλειψη
5. Αναχώρηση
6. Σύσταση συμμορίας
7. Μάχη
8. Νίκη
9. Αντενέργεια του αντιπάλου
10. Στιγματισμός
11. Έρωτας προς ήρωα
12. Εκχώρηση πληροφοριών
13. Εξαπάτηση
14. Αναζήτηση του ήρωα
15. Σύμβαση αντιπάλου και εξουσίας
16. Όνειρο
17. Σχέση με βοηθό
18. Αποτυχία της εξουσίας
19. Μεταμφίηση
20. Απαγωγή σημαίνοντος προσώπου
21. Απελευθέρωση αιχμαλώτου
22. Γλέντι

- 23. Τιμωρία αντιπάλων
- 24. Απαίτηση του ήρωα
- 25. Βασανιστήρια αιχμαλώτου
- 26. Επιστροφή
- 27. Αγαθοεργία - Δράση ως κοινωνικός ληστής
- 28. Θάνατος του ήρωα

Οι λειτουργίες των δρώντων προσώπων που παρουσιάζονται στο κείμενο ακολουθούν μια συγκεκριμένη λογική σειρά. Ο συγγραφέας, όμως, είναι ελεύθερος να επιλέξει τον τρόπο διάρθρωσης των στοιχείων που έχει στη διάθεσή του και αυτών που επινοεί για τις ανάγκες του συγκεκριμένου, κάθε φορά, κειμένου. Ωστόσο, η ίδια η αφήγηση υπακούει σε ένα «χάρτη λογικών δυνατοτήτων»,²³ ενώ καμία λειτουργία, νοούμενη ως δομικό στοιχείο της κάθε ιστορίας, δεν αποκλείει κάποια άλλη.²⁴ Η ανάλυση των κειμένων αποδεικνύει ότι η χρησιμοποίηση ή όχι μίας λειτουργίας, καθώς επίσης και η ίδια η σειρά των λειτουργιών, είναι θέμα που αφορά το κάθε κείμενο ξεχωριστά.²⁵

Σε σχέση με τις λειτουργίες των δρώντων προσώπων στο κείμενο πρέπει να παρατηρήσουμε τα εξής:

1. Οι λειτουργίες των δρώντων προσώπων διατάσσονται με τρεις συγκεκριμένους τρόπους:

α) Κατά μόνας. Παράδειγμα: Έρωτας προς ήρωα, Όνειρο, Γλέντι, Καλή πράξη - δράση ως κοινωνικός ληστής, Θάνατος του ήρωα κ.ο.κ.

23. Πρβλ. C. Bremond, «Le message narratif», στο, *Communications* 4, σελ. 4-32, Paris, 1964.

24. Ο C. Bremond (= *La logique de...*, ό.π., σελ.) παρατηρεί ότι «Σε αντίθεση με τον Propp, καμία από τις λειτουργίες δε συναρτάται υποχρεωτικά από την επόμενη της, στο πλαίσιο της ίδιας ακολουθίας. Αντίθετα, όταν τίθεται η λειτουργία που ξεκινάει μια ακολουθία, ο αφηγητής έχει πάντα τη δυνατότητα, είτε να την μετατρέψει σε δράση (πράξη), είτε να τη διατηρήσει ως πιθανότητα: όσο και αν μια συμπεριφορά παρουσιάζεται ως αναμενόμενη, όσο και αν ένα γεγονός εμφανίζεται προβλέψιμο, η εκδήλωση της συμπεριφοράς ή του γεγονότος δεν είναι δεδομένα»

25. Ο U. Eco (= *Ο υπεράνθρωπος...*, ό.π., σελ. 32-33), αναφερόμενος στο ζήτημα της διερεύνησης και της ανάλυσης των κειμένων του λαϊκού μυθιστορήματος με βάση τα σταθερά δομικά στοιχεία της δράσης τους, σημειώνει ότι: «...τα αφηρημένα πρότυπα του ιστορικού και του λαϊκού μυθιστορήματος, όπως εξάλλου και του μυθιστορήματος προβληματισμού ή παρηγοριάς, δεν είναι παρά πρότυπα, και τα μεμονωμένα έργα εμφανίζονται ως αποτέλεσμα πολυάριθμων δανεισμών, ενώ το καθένα επιλύει τα προβλήματα με το δικό του τρόπο».

β) Κατά ζεύγη. Είναι ο συνηθέστερος τρόπος εμφάνισης των λειτουργιών. Παράδειγμα τα ζεύγη: Μάχη / Νίκη, Αναζήτηση-καταδίωξη του ήρωα / Αποτυχία της εξουσίας-διάσωση του ήρωα, Εκχώρηση πληροφοριών / τιμωρία αντιπάλων, αντενέργεια αντιπάλου / στιγματισμός, κ.ο.κ.

γ) Κατά ομάδες. Αρκετές λειτουργίες, άνω των τριών, διατάσσονται μεταξύ τους ομαδικά. Παράδειγμα: Απαγωγή σημαίνοντος προσώπου / Απαίτηση / Απελευθέρωση αιχμαλώτου, Δόλια υπονόμευση / Μόνιμη έλλειψη / Ανακοίνωση / Αναχώρηση / Σύσταση συμμορίας, κ.ο.κ.

2. Οι επαναλαμβανόμενες λειτουργίες παρουσιάζονται με τρεις μορφές:

α) η επανάληψη της λειτουργίας είναι **ισόμετρη**. Παράδειγμα: Αντενέργεια του αντιπάλου, Όνειρο, Σύμβαση αντιπάλου, Έρωτας προς ήρωα.

β) η επανάληψη της λειτουργίας είναι **επαυξημένη**. Παράδειγμα: Ανακοίνωση, Σύσταση συμμορίας, Στιγματισμός, Αναζήτηση του ήρωα από εξουσία.

γ) η επανάληψη παρουσιάζεται δύο φορές **αρνητική** και την τρίτη **θετική** ή αντίστροφα. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσεται το ζεύγος λειτουργιών Μάχη / Νίκη. Στο συγκεκριμένο κείμενο, το ζεύγος αυτό των λειτουργιών παρουσιάζει δύο παραλλαγές ως προς την υπόσταση των αντιπάλων του ήρωα. Στην πρώτη παραλλαγή ο αντίμαχος του ήρωα προσωποποιείται σε συγκεκριμένο άτομο της τοπικής κοινωνίας από την οποία προέρχεται και ο ήρωας· ο αντίπαλος είναι συγχωριανός του ήρωα και λειτουργεί είτε με τον ίδιο τρόπο εναντίον του (ως ληστής) είτε συνεργάζεται με την κεντρική εξουσία για την εξόντωσή του. Στη δεύτερη παραλλαγή η αντιπαλότητα του ήρωα διαμορφώνεται ανάμεσα στον ίδιο και την απρόσωπη κεντρική εξουσία.

Οι επαναλήψεις και των δύο αυτών παραλλαγών παρουσιάζονται επαυξημένες στην πορεία της δράσης. Διαφέρουν, ωστόσο, ως προς την αποτελεσματικότητα της δράσης των δρώντων προσώπων και την κλιμακωτή σειρά που ακολουθούν ή όχι. Έτσι, στην πρώτη περίπτωση, η διαμάχη ήρωα / αντιπάλου έχει επαυξητική μορφή στις επαναλήψεις της, αλλά δεν επιφέρει το επιζητούμενο αποτέλεσμα. Διαιωνίζει, αντίθετα, την προϋπάρχουσα κατάσταση και ανανεώνει την ίδια τη δράση. Στις δύο πρώτες αναφορές το αποτέλεσμα της δράσης έχει αρνητική απόληξη ως προς το σκοπό της δράσης και μόνο την τρίτη φορά επιτυγχάνεται ο επιδιωκόμενος στόχος από την πλευρά του ήρωα.

Στη δεύτερη περίπτωση, η διαμάχη ήρωα / εξουσίας παρουσιάζει όμοια με την πρώτη περίπτωση επαυξητική εμφάνιση, αλλά με αντίθετα πρόσημα. Οι δύο πρώτες αναφορές απολήγουν σε θετικό αποτέλεσμα για τον ήρωα (νίκη), ενώ η τρίτη εμφάνιση της λειτουργίας δίνει αρνητικό αποτέλεσμα (ήττα του ήρωα και νίκη της εξουσίας).

2. Άλλα στοιχεία

Ενώ οι λειτουργίες των δρώντων προσώπων, ως δεμελιώδη στοιχεία του λαϊκού μυθιστορήματος, παρουσιάζουν μια συγκεκριμένη σταθερότητα και επαναληπτικότητα εντός των κειμένων, τα υπόλοιπα συστατικά στοιχεία τους, είναι ευμετάβλητα και καθορίζονται ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε κειμένου. Συγκεκριμένα:

ι) Πληροφόρηση και συνδετικά στοιχεία: Το κείμενο παρουσιάζει ένα μεγάλο σύνολο από συστατικά στοιχεία, που θεωρούνται βασικά για την ίδια τη συνέχιση της δράσης επειδή επιλύουν τα σημαντικά προβλήματα της σύνδεσης των λειτουργιών των δρώντων προσώπων και της πληροφόρησης, της γνώσης δηλαδή κάποιων στοιχείων που αφορούν τα πρόσωπα και που πρέπει να γίνουν γνωστά, ώστε να συνεχιστεί η δράση.

Παρόλη τη μεταβλητότητά τους μπορούν να προσδιοριστούν σε γενικό πλαίσιο το οποίο ορίζεται από τα στοιχεία εκείνα που διασυνδέουν με κάποιο τρόπο τις λειτουργίες μεταξύ τους. Η πρώτη λειτουργικότητά τους, η διασύνδεση κατά κάποιο τρόπο των λειτουργιών, αποτελεί και το κύριο κριτήριο για τον καθορισμό του γενικού πλαισίου στο οποίο μπορούν να ενταχθούν τα στοιχεία αυτά παρά την μεταβλητότητά τους. Αυτή πιστοποιείται από το γεγονός ότι οι τρόποι σύνδεσης συντελούνται σε κάθε κείμενο διαφορετικά.

Σε ό,τι αφορά τη δεύτερη λειτουργικότητά τους, την πληροφόρηση, παρατηρούμε το εξής, ως προς την προέλευσή και τη φύση των στοιχείων αυτών. Επειδή ο λόγος του μυθιστορήματος και οι παραγόμενες αναφορές παρουσιάζουν, σε μεγάλο βαθμό, αναλογία προς την πραγματικότητα των παραστάσεων του περιβάλλοντος χώρου (αληθοφάνεια), η πληροφόρηση εντός του κειμένου συντελείται, συνήθως, με ρεαλιστικά στοιχεία. Στο κείμενο που εξετάζουμε βέβαια, πέρα από τη ρεαλιστική, αληθοφανή απεικόνιση και αναπαράσταση του «πραγματικού» χώρου και των ίδιων των δρώντων υποκειμένων, ο συγγραφέας εισάγει και το υπερεαλιστικό στοιχείο με τη μεταμόρφωση της αγαπημένης του ήρωα σε νεράιδα. Συνακόλουθο αυτής της διαχείρισης των στοιχείων της υπόθεσης αποτελεί και η εμφάνιση και άλλων υπερεαλιστικών συστατικών στοιχείων, όπως είναι οι μέθοδοι και οι τρόποι πληροφόρησης. Έτσι, ενώ η πληροφόρηση πραγματοποιείται συνήθως με τον τρόπο της μετάδοσης της πληροφορίας από ένα άτομο σε ένα άλλο, σε ορισμένες περιπτώσεις η πληροφορία αυτή

μεταδίδεται με εξωπραγματικούς, αναληθοφανείς τρόπους.²⁶ Σε σχέση με το θέμα αυτό, τους τρόπους μετάδοσης της πληροφόρησης, παρατηρούμε αναλυτικότερα τα εξής στο συγκεκριμένο κείμενο.

Στην πρώτη εμφάνιση του ζεύγους λειτουργιών Μάχη / Νίκη μεταξύ του ήρωα και του αντιπάλου, ο ήρωας τραυματίζει κατά τη διάρκεια της πρώτης συμπλοκής τον αντίπαλό του (στοιχεία 13 και 14), νομίζοντας ότι τον έχει σκοτώσει (άγνοια του ήρωα, στοιχείο 18). Ο αναγνώστης γνωρίζει από τα συμβάντα που ακολουθούν ότι ο αντίμαχος είναι σώος και σχεδιάζει τη δική του αντίπραξη (στοιχεία 15, 16 και 23). Ο ήρωας μαθαίνει την πραγματική κατάσταση, αφού μεσολαβήσουν λειτουργίες και στοιχεία που αφορούν το πρόσωπό του (στοιχεία 17, 19 και 20) και το βοηδό του αντιπάλου του (στοιχείο 22), ο οποίος, στο μεταξύ, έχει εισαχθεί στη δράση (εμφάνιση, στοιχείο 21). Η πληροφόρηση διενεργείται μέσω του βοηδού του ήρωα (εμφάνιση, στοιχείο 6), που, μεταβαίνοντας στο χωριό του ήρωα, μαθαίνει από γνωστό του πρόσωπο τα σχετικά με τον αντίπαλο (πληροφόρηση, στοιχείο 24).²⁷ Η πληροφόρηση σε αυτή την περίπτωση πραγματοποιήθηκε με ρεαλιστικό τρόπο ως προς την αναπαράσταση της ίδιας της διαδικασίας. Με όμοιο τρόπο διενεργείται και στις περιπτώσεις των στοιχείων 26 και 44 (Πληροφόρηση της εξουσίας για τη ληστρική δράση του ήρωα).

Στον αντίποδα των ρεαλιστικών πληροφοριακών στοιχείων, υπάρχουν τα υπερεαλιστικά. Στο κείμενο αυτό συναντούμε τέτοια στοιχεία πληροφόρησης όπως, είναι για παράδειγμα, η γνώση κάποιων γεγονότων ή η πρόβλεψη των μελλουμένων από νεράιδες. Οι πληροφορίες αυτές (στοιχεία 32, 34, 50) εμπεριέχονται στα όνειρα-

26. Ακόμη και σε ένα κείμενο που διατείνεται ότι διατηρεί επακριβώς την «ιστορική πραγματικότητα» των όσων περιγράφει (= Μ. Κρητικός, *Ο λήσταρχος Τζατζάς*) και αναφερόμενο σε πρόσωπο της συγχρονίας του κειμένου, η διάχυση των μαγικών στοιχείων, των ξωτικών και των υπερεαλιστικών πληροφοριών είναι ιδιαίτερα έντονη. Βλ. και Παράρτημα 2.

27. Προκύπτει ένα ζήτημα σε ό,τι αφορά τόσο την πληροφόρηση του ήρωα όσο και του ίδιου του αναγνώστη από τον συγγραφέα - αφηγητή και διαχειριστή των δεδομένων της ιστορίας και της πλοκής της. Στην περίπτωση του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος ο συγγραφέας παρουσιάζει σχεδόν πάντα τη μορφή του «αφηγητή - παντογνώστη» που, ανάλογα με την περίπτωση, αφήνει τον ήρωα είτε να γνωρίζει λιγότερα στοιχεία είτε να γνωρίζει τα ίδια με τον αναγνώστη. Βλ. κυρίως Μ. Bakhtine, «Ο ομιλών στο μυθιστόρημα», στο, *Προβλήματα...*, ό.π., σελ. 197-238, Τ. Todorov, «Les catégories...», ό.π. σελ. 147 - 148, G. Genette, *Figures III*, Seuil, Paris 1972, σελ. 28 και Π. Μουλλάς, ό.π. σελ. 62 - 64. Ο Todorov (= ό.π., σελ. 147-148) αναπαράγοντας τον J. Pouillon, αναφέρει αυτήν την περίπτωση ως την πλέον κλασική της αφήγησης. Είναι η πανοραμική θέαση (la vision «par derrière»), όπου ο αφηγητής γνωρίζει πάντα περισσότερα από τον ήρωα της ιστορίας (narrateur > personnage). Βλ. και τη σημείωση 15.

οράματα (του ήρωα και του βοηθού), που είναι ξεχωριστές, αυτόνομες λειτουργίες.²⁸ Πρόκειται για πληροφοριακά στοιχεία τα οποία αποδεσμεύονται στην πορεία της δράσης και τα οποία, αν και προδικάζουν την τελική έκβαση της ιστορίας και αποτρέπουν τον ήρωα από συγκεκριμένη δράση, δεν επηρεάζουν σημαντικά την πλοκή της ιστορίας. Η εμφάνιση, αντίθετα, της λειτουργίας «ονείρου- οράματος» επιφέρει με τη σειρά της συγκεκριμένες ενέργειες - λειτουργίες.²⁹

Στην περίπτωση τέλος, του στοιχείου 67, έχουμε έναν άλλο τρόπο πληροφόρησης. Εδώ, ο ήρωας μαθαίνει επικείμενες αρνητικές εξελίξεις για το πρόσωπό του μέσω της παραδοσιακής διαδικασίας της σπλαχνομαντείας.³⁰ Στην ουσία, δηλαδή, ο ήρωας αυτο- πληροφορείται μελλοντικά στοιχεία της δράσης (πρόληψη - flash-forward) που τον αφορούν. Μετά από αυτή την πληροφόρηση, αλλάζει τόπο δράσης. (Αναχώρηση, 68)

Τα συνδεδετικά στοιχεία, όπως και τα στοιχεία πληροφόρησης, υπηρετούν με το δικό τους τρόπο την εξέλιξη της πλοκής της διήγησης, αφού εμφανίζονται ως ιδιαίτερος τρόπος σύνδεσης των λειτουργιών. Είτε γιατί η πληροφόρηση δεν ταιριάζει σε κάποιο σημείο της ιστορίας είτε γιατί ο συγγραφέας επιλέγει αυτόν τον τρόπο σύνδεσης, τα συνδεδετικά στοιχεία ενώνουν με κατάλληλο τρόπο την αλυσίδα της δράσης.

28. Πέρα από τις μορφές άμεσης ή/και έμμεσης πληροφόρησης που παρουσιάζονται στο κείμενο, κάποιες λειτουργίες εμφανίζουν σαφώς μορφή πληροφορίας, που, όμως, λόγω της σπουδαιότητάς τους στην πλοκή της ιστορίας, παρουσιάζονται ως αυτοτελείς λειτουργίες (εκχώρηση πληροφοριών, ανακοίνωση).

29. Τα όνειρα - οράματα, που παρεμβάλλονται στη δράση, προδιαθέτουν συναισθηματικά τους ήρωες. Ωστόσο, και ιδιαίτερα τα τελευταία, δεν επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό την πλοκή και την πορεία της διήγησης, καθώς οι προθέσεις, γενικότερα, των δρώντων προσώπων και οι συναισθηματικές τους καταστάσεις δεν αντανakλώνται στην εξέλιξη των ιστοριών. Όμως, τα όνειρα - όπως και ο έρωτας προς τον ήρωα- αποτελούν αυτοτελείς λειτουργίες, αφού τα δρώντα υποκείμενα ουσιαστικά συμμετέχουν σε αυτά, επιτελώντας συγκεκριμένες πράξεις που καθορίζουν τη συνέχιση της δράσης. Μετά από κάθε όνειρο και ανεξάρτητα της διάχυσης των συναισθημάτων, οι ήρωες καταλήγουν σε πράξη - δράση (λειτουργία).

30. Η σπλαχνομαντεία ή οστεομαντεία ή πλατομαντεία αποτελεί για τον βαλκανικό ορεινό αγροτικό χώρο πολιτισμική πρακτική και παράδοση πολύ παλιά, κύρια στους ποιμενικούς λαούς. Μαζί με την πρακτική της ζωοκλοπής και της αδελφοποίησης, κοινό γνώρισμα των ημι-νομαδικών ορεινών πληθυσμών, καθορίζουν, σε μεγάλο βαθμό, τις πολιτισμικές παραμέτρους και τον κώδικα ηθικών αξιών αυτών των κοινωνιών. Οι πρακτικές αυτές παρουσιάζονται σχεδόν πανομοιότυπες (ομολογία δομών) στις ληστρικές συμμορίες. Βλ. Σ. Δαμιανάκος, «Κοινωνική ληστεία και αγρο-ποιμενικός πολιτισμός στην Ελλάδα», στο, *Παράδοση ανταρσίας...*, ό.π., σελ. 89 και Ι. Κολιόπουλος, *Ληστές*, ό.π., σελ. 214. Βλ. επίσης στο Τρίτο Μέρος το Κεφάλαιο ΙΙΙ.

Στις περιπτώσεις αυτές τα πρόσωπα δεν πληροφορούνται τα απαραίτητα στοιχεία για τη συνέχιση της δράσης (άμεση, έμμεση πληροφόρηση, αυτοπληροφόρηση) μέσω κάποιων ανθρώπων ή πραγμάτων («δελημένη πληροφορία», «κρυφάκουσμα», «σπλαχνομαντεία», «εκχώρηση πληροφοριών δια της βίας», «της μαγικής πλάνης» κ.ο.κ.) αλλά βλέπουν ή αντιλαμβάνονται τα ίδια κάποιο στοιχείο το οποίο βοηθά στη σύνδεση των λειτουργιών.

Τέτοιο παράδειγμα στο κείμενο είναι ο τρόπος σύνδεσης μεταξύ των λειτουργιών 37 και 39. Οι δύο αντίπαλοι με τις συμμορίες τους επιδιώκουν, ο καθένας από την πλευρά του, τη μάχη. Ο τρόπος επινοείται μέσω της τυχαίας εμφάνισης στα βουνά της Αναστασιάς, βοηθού του αντιπάλου. Ο ήρωας και ο βοηθός του την εντοπίζουν και αποφασίζουν να την αιχμαλωτίσουν, μέσω της μεταμφίεσης του βοηθού του ήρωα. Έτσι, γνωρίζουν τον τόπο - λημέρι του αντιπάλου και, ταυτόχρονα, ο αντίπαλος έχει έναν επιπλέον λόγο αντιπαλότητας με τον ήρωα, που θα καταλήξει σε μάχη (στοιχείο 42).

ii) Κίνητρα: Τα κίνητρα παρουσιάζονται πολύ πιο ασταδή από τα στοιχεία πληροφόρησης και σύνδεσης. Ο κάθε συγγραφέας είναι αρκετά ελεύθερος στην επιλογή των κινήτρων, στα οποία θα αποδώσει τις πράξεις - λειτουργίες των ηρώων της ιστορίας.

Ως κίνητρο θα ορίζαμε την αιτία ή τις αιτίες που προσανατολίζουν και καθοδηγούν τη δράση ενός δρώντος προσώπου (ήρωας). Η δράση αυτή, που οριοδεύεται από ρητούς και κατηγορηματικούς σκοπούς στην εξέλιξη της ιστορίας, απολήγει σε συγκεκριμένες ενέργειες - λειτουργίες.

Το βασικό κίνητρο, με το οποίο ξεκινά η δράση, τοποθετείται συνήδως στην αρχή της πλοκής. Ο ήρωας βιώνει μια κατάσταση (αρχική κατάσταση), όπου τα πράγματα βρίσκονται σε ισορροπία (αφετηρία). Η διατάραξη αυτής της ισορροπίας και η συνακόλουθη ανατροπή της αρχικής κατάστασης, μέσω των λειτουργιών δόλια υπονόμηση ή/και μόνιμη έλλειψη, αναγκάζουν τον ήρωα, μέσω των κινήτρων που παρουσιάζονται, να αναλάβει δράση και να ακολουθήσει σειρά ενεργειών (περιπέτεια - δοκιμασία) μέχρι την Λύση και, άρα, τη νέα ισορροπία.

Το αρχικό κίνητρο είναι το ουσιώδες, αφού νομιμοποιεί και αιτιολογεί τις ενέργειες του ήρωα που ακολουθούν. Παρόλο που και οι επόμενες ενέργειες - λειτουργίες του ήρωα στην πορεία της δράσης αιτιολογούνται κυρίως από αυτό, ανεξάρτητα των συναισθημάτων των προσώπων, ωστόσο, νέα κίνητρα εμφανίζονται, αρκετές φορές, ως εμφατικά στοιχεία που δεμελιώνουν στέρα την ίδια τη διήγηση.³¹

31. Ο V. Propp (= ό.π., σελ. 83) αναφέρει ότι «Με κίνητρα εννοούμε τόσο τις αιτίες όσο και τους σκοπούς των προσώπων, που τα οδηγούν προς αυτές ή άλλες ενέργειες. (...) Το μεγαλύτερο μέρος των

Στο συγκεκριμένο παράδειγμα ο ήρωας, μετά τη διατάραξη της αρχικής ισορροπίας μέσω των λειτουργιών της δόλιας υπονόμευσης και της μόνιμης έλλειψης, αλλάζει ρόλο στην τοπική κοινωνία και αναλαμβάνει δράση με κίνητρο την εκδίκηση του αντιπάλου (στοιχείο 4), υπεύθυνου της νέας του κατάστασης. Με τη συνέχιση της δράσης και το μη αντιστρεπτό της αρχικής κατάστασης, τα κίνητρα ποικίλλουν κατά περίπτωση, ανεξάρτητα ή/και ταυτόχρονα με το αρχικό. Π.χ. Το κίνητρο της δράσης του ήρωα στη μέση της ιστορίας αλλά και προς το τέλος επικεντρώνεται στην επιδίωξη της παροχής αμνηστίας για τη ληστρική του δράση (στοιχείο 52 και 76).

Τα κίνητρα των δρώντων προσώπων-ηρώων εκφράζουν, ως ένα βαθμό, και τα συναισθήματα τους. Κυρίως, εξυπηρετούν την ομαλή αλληλοδιαδοχή των διαφόρων λειτουργιών, ανεξάρτητα από τις εκφρασμένες προθέσεις, βλέψεις ή επιθυμίες των ηρώων. Εξάλλου, στις πλείστες των περιπτώσεων, πανομοιότυπες ενέργειες των προσώπων καθοδηγούνται από τελείως διαφορετικά κίνητρα. Τα κίνητρα, ως στοιχεία της αφηγηματικής δομής των κειμένων, βρίσκονται στη διακριτική ευχέρεια του κάθε συγγραφέα για την αιτιολόγηση της δράσης και την προσαρμογή της διαφορετικής, κάθε φορά, ιστορίας στο κυρίαρχο μοντέλο των συγκεκριμένων λειτουργιών μέσα από τη διαχείριση και χρήση ποικίλων αιτίων.

ενεργειών των προσώπων στο μέσο του παραμυθιού αιτιολογούνται, φυσικά, από την πορεία της δράσης και μόνον η επιφορά της βλάβης ή της ζημίας, ως πρώτη θεμελιώδης λειτουργία του παραμυθιού, απαιτεί κάποιο συμπληρωματικό κίνητρο». Η διαφοροποίηση ωστόσο του παραμυθικού από το μυθιστορηματικό λόγο, κάτι το οποίο θίξαμε και προηγούμενα, έγκειται και στον τρόπο θεμελίωσης της πλοκής. Τα δρώντα πρόσωπα στην πορεία της δράσης έχουν ανάγκη από συμπληρωματικά κίνητρα για τη διεκπεραίωση συγκεκριμένων λειτουργιών. Το αρχικό κίνητρο δεν επαρκεί για να θεμελιώσει όλη την ακολουθία. Ούτε όλες οι ενέργειες των δρώντων προσώπων αιτιολογούνται επαρκώς από τις προηγούμενες λειτουργίες. Στο ληστρικό μυθιστόρημα, τις περισσότερες φορές, το αρχικό κίνητρο παρουσιάζεται εντελώς διάφορο από τα επόμενα που ακολουθούν. Η ιδιαίτερη ικανότητα του μυθιστορήματος στην συγκόληση ή/και σύμπτυξη πολλών διαφορετικών λόγων και ιστοριών, αναπαραγόμενων στο διηγετικό, επιβάλλει την εμφάνιση πολλαπλών κινήτρων για κάθε ιστορία.

iii) Ιδιότητες και τρόποι εμφάνισης των δρώντων προσώπων.

Λέγοντας ιδιότητες³² των δρώντων προσώπων εννοούμε τα εσωτερικά και εξωτερικά χαρακτηριστικά με τα οποία τα πρόσωπα εμφανίζονται και καθορίζονται στα κείμενα του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος. Ουσιαστικά πρόκειται για την εικόνα με την οποία το κάθε πρόσωπο εμφανίζεται στα κείμενα, καθώς επίσης και τα χαρακτηριστικά με τα οποία ο κάθε συγγραφέας «ενδύει» τους ήρωές του.

Σε μεγάλο βαθμό, οι ιδιότητες των δρώντων προσώπων-ηρώων του ληστρικού μυθιστορήματος παραπέμπουν ευθέως στις κοινωνικές παραστάσεις του ληστή και της ληστείας μέσα από τα κείμενα του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος. Είναι τα στοιχεία τα οποία στην ανάλυση του λόγου (discours) των κειμένων θα μας οδηγήσουν στη συγκρότηση της εικόνας του φαινομένου της ληστείας και, ιδιαίτερα, του ένοπλου παρανόμου του ελλαδικού χώρου και της ποικιλότροπης δράσης του.

32. Αν και εντάσσουμε τις ιδιότητες των δρώντων προσώπων στα ευμετάβλητα στοιχεία του ληστρικού μυθιστορήματος, ωστόσο, συστηματική έρευνα στο σύνολο των κειμένων αναδεικνύει τέτοιας έκτασης επαναληπτικότητα και ομοιομορφία, που προσδιορίζει ιστορικο-δομικής πλέον μορφής καθορισμούς. Για περισσότερα βλέπε, Μέρος τρίτο, Κεφάλαιο I, Οι κυρίαρχες παραστάσεις του ληστή και Κεφάλαιο II, Οι κυρίαρχες παραστάσεις της ληστείας.

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΤΩΝ
ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΛΗΣΤΡΙΚΟΥ ΛΑΪΚΟΥ
ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΟΙ ΚΥΡΙΑΡΧΕΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΛΗΣΤΗ

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει στο τελευταίο κεφάλαιο του προηγούμενου μέρους, οι παραστάσεις του ένοπλου παράνομου στον ελλαδικό χώρο του ιδ' και κ' αιώνα παραπέμπουν στις ιδιότητες των δρώντων προσώπων του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος. Τονίσαμε επίσης ότι οι ιδιότητες των ηρώων του ληστρικού μυθιστορήματος, αν και παρουσιάζονται με μεγάλη ευμεταβλητότητα στα κείμενα και ανάγονται, ουσιαστικά, στην ευχέρεια του κάθε συγγραφέα, εμφανίζουν τόσες και τέτοιες μορφικές επαναλήψεις, ώστε οδηγούν τον ερευνητή σε σχηματοποιήσεις σχετικά με το υλικό του.

Μπορούμε, συνεπώς, να υποθέσουμε ότι και οι ιδεολογικές και κοινωνικές παραστάσεις του ληστή και, κατ'επέκταση, της ληστείας στην Ελλάδα του ιδ' και κ' αιώνα, παρουσιάζουν μια εκπληκτική ομοιομορφία σε ό,τι αφορά τα συστατικά στοιχεία τους, όπως τουλάχιστον διαφαίνεται μέσω των κειμένων του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος.

Αρχίζοντας με την ταξινόμηση της απλής περιγραφής, τόσο των «εξωτερικών» όσο και των «εσωτερικών» χαρακτηριστικών, των ηρώων ληστών σε μια σειρά από ενδεικτικά κείμενα,¹ διαβλέπουμε ήδη μια δομική ομοιομορφία στον τρόπο παρουσίασης και εμφάνισής τους.²

1. Οι αναφορές και οι αναλύσεις που επιχειρούμε στο ληστρικό μυθιστόρημα, καθώς, επίσης, και οι εμβόλιμες επεξηγήσεις του λόγου τους, αφορούν αυστηρά τα κείμενα και όχι το ιστοριογραφικό υλικό το οποίο, αρκετές φορές, υποσημειώνεται για λόγους κατανόησης των αναλογιών ή/και των διαμεσολαβήσεων από αυτό. Επίσης, οι ερμηνείες, οι παρατηρήσεις και οι αναφορές μας στο λόγο των κειμένων δεν πρέπει να συγχέονται με τις επεξηγήσεις - περιγραφές που αντλούνται από τα ίδια τα κείμενα. Από το σύνολο των κειμένων που εξετάσαμε για την έρευνα παραπέμπουμε στα ακόλουθα έργα, με βραχυγραφημένες - για λόγους συντομίας και κυρίως χρηστικότητας - αναφορές: Αργυρός Παύλος, *Ο λήσταρχος Ρουμελιώτης και η τρελλή καλογριά*, «Παλλάς», 1923, σσ. 608, αναφέρεται ως Ρουμελιώτης· Αργυρίου Μένης, *Οι λήσταρχοι Χριστόπουλος και Καράμπελας*, «Αθηνά», 1925, σσ. 464, αναφέρεται ως Χριστόπουλος/Καράμπελας· Κρητικός Μανόλης, *Ο αιμοχαρής και πανούργος Τζατζάς*, «Αστήρ», 1929, σσ. 328, αναφέρεται ως Τζατζάς· Κυριακός Αριστείδης, *Ο λήσταρχος Νταβέλης*, «Διόνυσος» (ανατύπωση), 1982, (πρώτη έκδοση 1910), σσ. 783, αναφέρεται ως Νταβέλης· Κυριακός Αριστείδης, «Τσουλής, Παπακυρισόπουλος, Καρακώστας, Τσανάκας», στο, *Η μεγάλη ιστορία Ληστών*, «Ε.Ε.Α.», 1924 (πρώτη έκδοση 1902), σελ. 249 - 420, αναφέρεται ως Τσουλής.....· Κυριακός Αριστείδης, «Οι δύο Λύγκοι», στο, *Η μεγάλη ιστορία Ληστών*, «Ε.Ε.Α.», 1924, σελ. 1-248, αναφέρεται ως Λύγκοι·

Ι.Α. Τρόποι εκφοράς των παραστάσεων του ληστή στα κείμενα

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση των συγκεκριμένων κατηγοριών παραστάσεων, είναι σκόπιμο να αναφερθούμε στον τρόπο με τον οποίο οι κυρίαρχες παραστάσεις διαχέονται στα κείμενα του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος. Να αναζητήσουμε, δηλαδή, τους «σκηνικούς» τρόπους και, συγχρόνως, τους φορείς εκφοράς των παραστάσεων αυτών. Τα προβλήματα αυτά όμως αφορούν, κυρίως, εκτός των κειμένων ζητήματα του συμπεριέχοντος και της συνάφειας των κειμένων.³ Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ο κάθε φορά συγκεκριμένος τρόπος με τον οποίο

Κυριακός Αριστείδης, *Ο βασιλεύς των ληστών Ντελής και η Αγγέλω του παπά, Δελής-Βουνησέας*, 1922 (πρώτη έκδοση 1911), σσ. 752, αναφέρεται ως Ντελής και Σβώκος Αντώνιος, *Οι λήσταρχοι Ρετζαίοι και η ληστεία της Πέτρας, «Αστήρ»*, 1926, σσ. 544, αναφέρεται ως Ρετζαίοι. Ο αριθμός σε κάθε βραχυγραφημένη παραπομπή αντιστοιχεί σε σελίδα κειμένου.

2. Ο V. Propp, στο ιδιαίτερο κεφάλαιο του κλασικού του έργου για τη μορφολογία του παραμυθιού «Για τις ιδιότητες των δρώντων προσώπων και τη σημασία τους», (= ό.π., σελ. 96-101), παρατηρεί ότι η μελέτη του παραμυθιού αποδεικνύει ότι, εκτός της εκπληκτικής ομοιομορφίας που παρατηρείται στις λειτουργίες των δρώντων προσώπων, παρουσιάζεται, επίσης, ομοιομορφία στην επανάληψη των ιδιοτήτων των ηρώων. Δημιουργεί, έτσι, συστήματα στα οποία ομαδοποιεί, με τη βοήθεια πινάκων, όλα τα επιμέρους στοιχεία γύρω από τις λειτουργίες του παραμυθιού. Σε ό,τι αφορά τις ιδιότητες των προσώπων συγκροτεί τρεις θεμελιώδεις στήλες: εξωτερική όψη και ονοματοθεσία, ιδιαιτερότητες της εμφάνισης, κατοικία. Ανάλογα, μάλιστα, με τις αντίστοιχες λειτουργίες των ηρώων (βοηθός, δωρητής, κ.ο.κ.) παρουσιάζονται και οι ιδιότητές τους. Η μεγάλη επαναληπτικότητα οδηγεί, έτσι, στη σύσταση των κυρίαρχων παραστάσεων των προσώπων του παραμυθιού ως σύνολο.

3. Αναφερόμαστε συγκεκριμένα σε περιπτώσεις όπου οι συγγραφείς πρέπει να παρουσιάσουν απόψεις ουσιαστικά δικές τους ως απόψεις άλλων, στοιχείο που οδηγεί στην «πολυφωνία» του μυθιστορηματικού λόγου η οποία εκφέρεται με εσκεμμένη πολυπροσωπία στη μορφή της διήγησης. Με άλλα λόγια, σε περιπτώσεις όπου οι επιταγές της συνάφειας (η κρατική λογοκρισία, η αυτολογοκρισία) αποτρέπουν τον ευθύ λόγο σε πρώτο ή/και τρίτο πρόσωπο και επιβάλλουν τον «πολυγλωσσισμό» ως κυρίαρχο χαρακτηριστικό γνώρισμα του ίδιου του κειμένου. Η ανάλυση του λόγου εντοπίζει, ως ένα βαθμό, αυτού του τύπου την προβληματική. Οι διαχωρισμοί ως προς τη ρητορική του συγγραφέα - αφηγητή, συνήθως σε τρίτο πρόσωπο, οι συγκαλυμμένες παρουσιάσεις- απόψεις προσώπων της ίδιας της δράσης για επίκαιρα ζητήματα της συγχρονίας του κειμένου και, γενικότερα, ο τρόπος οργάνωσης του φαινομένου του πολυγλωσσισμού και της πολυφωνίας στο λόγο των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος, αξίζει να αποτελέσει ξεχωριστή μελέτη. Βλ. M. Bakhtine, «Ο πολυγλωσσισμός στο μυθιστόρημα», ό.π., σσ. 158-196. Επίσης βλ. τη σημείωση 27 στο Δεύτερο Μέρος.

ονοματοδοτούνται, χαρακτηρίζονται και παρουσιάζονται στα εν λόγω κείμενα οι φορείς της δράσης.

Ανάλογα με τις περιστάσεις, τόσο των αφηγηματικών αναγκών του κειμένου όσο και των αναγκών της ιστορικοκοινωνικής συγκυρίας του, οι παραστάσεις εκφέρονται συνήθως ως εξής:

α. Ο ίδιος ο συγγραφέας μιλάει «ρητορικά» για τον ληστή : i) σε πρώτο πρόσωπο, με την ταυτότητά του ως συγγραφέα, ερευνητή του θέματος, δημοσιογράφο κ.ο.κ. και ii) σε τρίτο πρόσωπο, ως ο αφηγητής του συγκεκριμένου κειμένου.

β. Ο συγγραφέας - αφηγητής μιλάει για το ληστή σε τρίτο πρόσωπο, αποσαφηνίζοντας και οριοθετώντας τα δεδομένα της δράσης και της διήγησης στη συγκεκριμένη ιστορία του κειμένου. Τις περισσότερες φορές η μορφή αυτή εξομοιώνεται με την α.ii.

γ. Ο ίδιος ο ληστής, ως ο κεντρικός ήρωας, μιλάει για τον εαυτό του και τη δράση του, στο πλαίσιο των διαλόγων της διήγησης της ιστορίας.

δ. Άλλοι ήρωες - δρώντα πρόσωπα της διήγησης μιλάνε για το πρόσωπο του ληστή, στο πλαίσιο των διαλόγων του κειμένου.

I.B. Τα θεμελιώδη στοιχεία των παραστάσεων του ληστή

Θα μπορούσαμε να διαχωρίσουμε χονδρικά τις κοινωνικές παραστάσεις του ληστή ως δρώντος προσώπου (acteur) των ιστοριών, σε πέντε κατηγορίες:⁴

α. Εξωτερικά χαρακτηριστικά και ονοματοδοσία

β. Προσωπικές ιδιότητες και συναισθήματα

γ. Τρόπος εμφάνισης στη σκηνή της δράσης

δ. Λημέρια και χώρος δράσης

ε. Αιτίες περάσματος στη ληστεία

Πιο συγκεκριμένα, για κάθε κατηγορία, θα παρατηρούσαμε τα εξής:

4. Οι πέντε κύριες κατηγορίες των παραστάσεων του ληστή είναι αυτές που, κυρίως, επιδέχονται τη μεγαλύτερη κωδικοποίηση ως προς τα στοιχεία που συγκροτούν την εικόνα του ληστή και τα οποία στοιχεία μπορούν να καταταχθούν σε πίνακες.

α. Εξωτερικά χαρακτηριστικά και ονοματοδοσία

Οι παραστάσεις της κατηγορίας αυτής προσδίδουν, σε μεγάλο βαθμό, στο κάθε κείμενο τη λαμπρότητά του σε ό,τι αφορά κύρια την αποδοχή του από τους αναγνώστες και τη δημιουργία ποικίλων, αντιφατικών συναισθημάτων σ' αυτούς.⁵ Η ποικιλία των χαρακτηριστικών και ο λεκτικός πλούτος των επιθέτων και των ουσιαστικών που κοσμούν τα πρόσωπα των ληστών είναι πράγματι εκπληκτικός.

Απομονώνοντας, ωστόσο, κατόπιν κωδικοποιήσεων, τα κύρια χαρακτηριστικά που περιγράφουν τα πρόσωπα και τον τρόπο εμφάνισης των ληστών στα κείμενα, διαβλέπουμε τις διχοτομικές περιγραφές τόσο των ηρώων του ίδιου κειμένου μεταξύ τους όσο και του ίδιου προσώπου σε διαφορετικές στιγμές της δράσης του.

Έτσι, ο κεντρικός ήρωας και πρώτος τη τάξει ληστής είναι υπερβολικά «ωραίος και ευγενικός» στην όψη σε αντίθεση με κάποιους, συνήθως δεύτερους τη τάξει, ληστές που παρουσιάζουν αποκρουστική όψη και ασχήμια.⁶ Οι πράξεις, άλλωστε, των

5. Σε ποιο βαθμό -κατ'αναλογία προς τις αναλύσεις του V. Propp- οι διάφορες παραστάσεις του ληστή, που αποτυπώνονται στα κείμενα του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος, ανάγονται, με τη σειρά τους, ως παράγωγες, σε παλιότερες θεμελιώδεις μορφές, είναι θέμα που αφορά την αναζήτηση των αρχετυπικών αφηρημένων παραστάσεων του λαϊκού ήρωα, όπως αποτυπώνονται στις κατά τόπους και καιρούς λαϊκές κουλτούρες του Βαλκανικού -και όχι μόνο- χώρου. Η διερεύνηση ενός τέτοιου ζητήματος παραπέμπει ουσιαστικά στην ιστορικοκοινωνική προσέγγιση των μετασχηματισμών ενός αρχετυπικού μοντέλου, που διακινείται μέχρι τις μέρες μας. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι τόσο η επιβολή λογοκρισίας στο ληστρικό μυθιστόρημα όσο και η απουσία ληστών στο επίπεδο της συγχρονίας μετά τη δεκαετία του 1930, οδηγούν το λαϊκό μυθιστόρημα είτε στην υιοθέτηση νέων μοντέλων -όπως το αστυνομικό ή το αισθηματικό- είτε στην αναπαραγωγή των μορφών του κλεφταρματολισμού, στην ίδια, πάντα, παράδοση της εικόνας του ένοπλου παράνομου, αλλά, τη φορά αυτή, αποδεκτού από την κρατική νομιμότητα. Οι τρόποι προσαρμογής στην εκάστοτε συνάφεια ταυτίζονται με νέους μετασχηματισμούς της δομής - μοντέλου. Επίσης πρβλ. με την παρατήρηση του M. Bakhtine (= *Προβλήματα λογοτεχνίας...*, όπ.π., σελ. 268) για τις πανάρχαιες αναμνήσεις που υπάρχουν στο γαλλικό λαϊκό μυθιστόρημα *Rocambo* του Ponson du Terrail (ώριμος 18^{ος} αιώνας), όπου «...στη βάση της δομής του διαφαίνονται οι μορφές του ελληνιστικο-λατινικού μυθιστορήματος δοκιμασιών, με την κρίση του και την αναγέννησή του».

6. «Ο Τσιμπουκλάρας ήτο φρικώδης τύπος κακούργου, όστις καθ' εξιν διέπραπεν οιονδήποτε κακούργημα. Η φυσιογνωμία του ήτο τερατώδη. Δυσειδής στην όψιν, άγριον το βλέμμα έχων, αλλά και ηλίδιον, ρυπαρός την κόμην και τας χείρας, των οποίων τους όνυχας ουδέποτε είχε κόψει, τέρας ηλικίας τριάντα περίπου ετών, τοιούτος ήτο ο απαίσιος ούτος ληστής, ουχί άνθρωπος αλλά κάτι άλλο, τέκνον θηρίου πινός, το οποίον του μετέδωκε τα αγριότερα, τ' απανθρωπότερα ένστικτα», (Νταβέλης, 300).

περιγραφόμενων προσώπων είναι τις περισσότερες φορές ανάλογες με τους παραπάνω χαρακτηρισμούς. Σπάνια ο «ωραίος και ευγενικός» Νταβέλης θα διενεργήσει βίαιες και αποκρουστικές πράξεις, σε αντίθεση με κάποιον «άσχημο» και «κακομούτσουνο» σύντροφό του που θα προβεί σε τέτοιου είδους ενέργειες.⁷ Τις περισσότερες φορές τα εξωτερικά χαρακτηριστικά συνδυάζονται με τις εσωτερικές αρετές του κάθε προσώπου: «Ο Ρουμελιώτης δεν ήτο μόνος νέος, δεν ήτο μόνο ωραίος, αλλά ήτο και σοφός» (Ρουμελιώτης, 170).

Η περιγραφή του διάσημου ληστή Νταβέλη, λίγο πριν το πέρασμά του στη ληστεία, έχει ως εξής: «...νεανίσκος με πρόσωπον μικρόν μάλλον και μελαγχρινόν είχε μάτια σπινθηροβολούντα, προδίδοντα οξύτατην νοημοσύνην, αποφασιστικότητα, πανουργίαν και ορμητικότητα χαρακτήρος. Εφορούσε την φουστανέλλαν του πάντοτε ρυπαρόν και επί της κεφαλής του πάντοτε μαύρο μανδήλι, καλύπτον το πλείστον μέρος του μετώπου του. Από το σελάχι του εκρέματο μικρός σουγιάς. Αυτή μόνη ήτο η πανοπλία του» (Νταβέλης, 34). Ο Τσουλής, με τη σειρά του, θεωρείται το ωραιότερο παιδί του χωριού του, λίγο πριν το πέρασμά του στον κόσμο της ληστείας (Τσουλής, 259).

Στη δεύτερη ακολουθία του κειμένου που αναλύσαμε στο δεύτερο μέρος, ο «ωραίος, νέος, ιπποτικός και ευγενικός» ληστής Σπανός, «μολονότι, μόλις εικοσιπενταετής», επιλέγεται ως ο τρίτος στην ιεραρχία της ληστρικής συμμορίας του Ρουμελιώτη, διότι «...ήτο ο ευγενέστερος και αξιοπρεπέστερος από όλους τους άλλους» (Ρουμελιώτης, 82). Αντίθετα ο Περατάρης, αντίπαλός του στη μάχη για τη διεκδίκηση της «πανέμορφης», «βεργολυγερής» Μαριώς, είναι ένας «απαίσιος χωριάτης», τον οποίο η Μαριώ προσβάλλει λέγοντάς του «Μωρέ Περατάρη, καθρέπτη στο σπίτι σου δεν έχεις; Δεν έχεις βέβαια. Γιατί αλλοιώτικα θα καταλάβαινες ότι ένα τέτοιο μούτρο χοντρό και απαίσιο σαν το δικό σου, κοπέλα δεν μπορεί να αγαπήσει ποτέ της» (Ρουμελιώτης, 79).

Οι περιβόητοι Λύγκοι, παππούς και εγγονός, είχαν και οι δύο τη φήμη «ωραίων» ληστών. Σε μία από τις εμφανίσεις του νεαρού Λύγκου, στο τσιφλίκι κάποιου πλούσιου υποψήφιου δύματός του, η υπηρέτρια τον περιγράφει ως εξής: «Αυτός θα ήταν ο

7. Συγκεκριμένα στην ιστορία του λήσταρχου Νταβέλη, όταν ο άσχημος ληστής Μπελούλιας απαγάγει και «καταστρέφει» την όμορφη χωριατοπούλα Άννα, ο αρχηγός της συμμορίας Νταβέλης σκοτώνει παραδειγματικά το ληστή που τόλμησε να παραβιάσει τους ληστρικούς νόμους, ενώ φέρεται προς την ατιμασμένη με πατρική στοργή και ταυτόχρονα την προικίζει με πολλά χρήματα ως αντάλλαγμα της απολεσθείσας τιμής της. (Νταβέλης, 231-242). Στην περίπτωση αυτή ο φόνος που διενεργεί ο λήσταρχος και που ορίζεται εξυπαρχής ως πράξη κακή, νομιμοποιείται, λόγω των «δικαίων» αισθημάτων εκδίκησης που προκαλεί και της δικαιοσύνης που αποδίδει, ως πράξη δίκαιη και, άρα, δικαιολογημένη στη συνείδηση τόσο του ήρωα όσο και, κατ'επέκταση, των αναγνωστών του κειμένου.

καπετάνιος. Φορούσε άσπρη και καθάρια φουστανέλα,⁸ καινούργιο σαλάχι, χρυσοκέντητα τσαρούχια, ασημένια και μαλαματένια άρματα. Και ανάδεμά τον αφεντικό! Ήταν και όμορφος και λεβέντης» (Λύγκοι,88). Σε άλλες βέβαια περιγραφές του ίδιου συγγραφέα, που θέλουν να διατηρούν περισσότερο την ιστορική προσέγγιση, ο ληστής Τσανάκας παρουσιάζεται διαφορετικά: «Ηλικία πενήντα ετών. Ανάστημα μάλλον υψηλόν. Ρις μετρία, οφθαλμοί μικροί. Εκ της αριστερής χειρός λείπει ο παράμεσος δάκτυλος. Μύσταξ μέλας, δασής. Φέρει στολήν συνήθως στρατιωτική, σπανίως δε φουστανέλλαν. Πάντοτε έχει μεθ' εαυτού τρία ρεβόλβερ πλήρη. Ολίγην ανάγνωσιν και ολίγην γραφή γνωρίζει. Η όψις του κατ' αρχάς εμποιεί φόβον και δυσaréσκεϊαν, αλλά συνομιλών μετ' αυτού διακρίνεις συμπαθητική φυσιογνωμία καιτοι πάντοτε έχει αγριωπόν το βλέμμα. Σπανίως πίνει οίνον, καπνίζει δε πολύ. Είναι άγαμος. Έχει αδελφήν επίσης άγαμον. Ομιλεί και την τουρκική γλώσσα»⁹ (Τσουλής...,419).

Το δεύτερο ενδιαφέρον σημείο σε αυτή την κατηγορία παραστάσεων είναι η ονοματοδοσία των ηρώων. Πέρα από τα απλά ονόματα των ληστών, τα οποία σε

8. Η αναφορά στην «καθάρια φουστανέλα» εμφανίζεται στο συγκεκριμένο κείμενο περισσότερο ως μια «παραδρομή», που παραπέμπει ταυτόχρονα σε μια εξιδανικευμένη και «καθαρή» εικόνα του ορεσίβιου παράνομου και η οποία, ωστόσο, σε άλλα σημεία αναιρείται με την αναφορά στη «λερή» φουστανέλα: «...φέροντας την λερήν φουστανέλλαν και την ληστρική πανοπλίαν...» (Τσουλής...,270). Ο Γ. Κολιόπουλος (= Ληστές, ό.π., σελ. 216) αναφέρει ότι: «Οι ληστές δεν είχαν τη δυνατότητα να αλλάζουν συχνά ρούχα. Αλλά η επιβλημένη αυτή ανάγκη είχε και τη χρησιμότητά της: τα λερωμένα ρούχα δε διακρίνονταν εύκολα στο σκοτάδι και συνάμα απωθούσαν τις ψείρες. Η "λερή φουστανέλα" ήταν ταυτόσημη με τον ληστή· τόσο που η εμφάνιση ληστών με καθαρή και λευκή φουστανέλα αποτελούσε τεκμήριο ότι επρόκειτο για οροφύλακες και αργότερα ευζώνους που είχαν πρόσφατα επιδοθεί στη ληστεία». Η «λερή φουστανέλα» πάντως συνιστά στοιχείο βασικό του αζιακού κόσμου των ληστών.

9. Οι περιγραφές της εξωτερικής εμφάνισης των ληστών που δίνονται από τον τύπο της εποχής, τα επίσημα έγγραφα του κράτους, τις αναφορές αποσπασματαρχών κ.λ.π., είναι σε μεγάλο βαθμό κοινότυπες. Η περιγραφή ενός προτύπου «βασιλέα των ορέων» της εποχής του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα, του Βασίλειου Καλαμπαλίκη, έχει ως εξής: «Έχων ανάστημα υψηλόν, μετρίως ευτραφής, ηλικίας 32 ετών, φυσιογνωμίαν ανδρικήν, αλλ' ουχί αγρίαν, και καυστικώτατα μιλών, παρουσιάζει άνδρα διακρινόμενον μεταξύ όλων των ληστών και εμπνέοντα προς όλους σεβασμόν, δεν ενδίδει ουδέποτε εις τας αιτιάσεις ή προτάσεις των υπ' αυτών, δεν παρεκτρέπεται εις κακώσεις, ειμή όπου η ανάγκη ως λήσταρχος το υπαγορεύει· και προ πάντων είναι παραδειγματικής καλής πίστεως, Μπεςαλής», (ΓΑΚ, Αρ. Βακάλογλου, αρ. 336, κατάθεση λήσταρχου Καπνιά, 6 Μαρτίου 1858, όπως αναφέρεται στο, Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 211-212, επίσης 215-217). Πρβλ., ακόμη, με την περιγραφή και την αναφορά στα υπάρχοντα του βραζιλιάνου ληστή (cangaceiros) Λαμπιάο, στο, E. Hobsbawm, Ληστές, Βέργος, Αθήνα 1975, σελ. 85.

μεγάλο βαθμό ταυτίζονται με ονόματα υπαρκτών προσώπων, υπάρχει ένα πλήθος άλλων ονομάτων που, ως συνοδευτικά των κυρίων, αναφέρονται στο ληστρικό πάνθεον της εποχής και, αρκετές φορές, υποκαθιστούν τα «πραγματικά» ονόματα, που περνούν στη λήθη.

Το όνομα για παράδειγμα του Νταβέλη σημαίνει -όπως άλλωστε μας εξηγεί ο ίδιος ο συγγραφέας του αντίστοιχου κειμένου- «...το παλληκάρι, τον τολμηρόν άνθρωπον, τον λεοντόκαρδον!» (Νταβέλης, 34). Το πραγματικό όνομα του ληστή της Στερεάς Ελλάδας στα μέσα του ιδ' αιώνα ήταν Χρήστος Νάτσος.

Αντίστοιχα παραδείγματα έχουμε και με άλλους ληστές, όπως οι Καράνταης, Μπελούλιας, Χαντζαράς, Μπαμπούλας, Τσεκουραίοι, Καραφωτιάς, Μαύρος, Τρομάρας, Καλαμπαλίκης, Φουντούκης, κ.ο.κ. Η ονοματοδοσία αυτού του τύπου παραπέμπει, ουσιαστικά, στη δεύτερη κατηγορία παραστάσεων για τον ληστή, αυτή των ιδιαιτεροτήτων της κάθε προσωπικότητας, τις οποίες ο λαϊκός μύθος της αποδίδει. Η εκφορά, ωστόσο, των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών αποδεσμεύεται από το συγκεκριμένο σημαίνόμενο και αυτονομείται στο πεδίο ενός απλού σημαίνοντος, που ταυτίζεται με το δρών πρόσωπο των διαφόρων ιστοριών.

Β. Προσωπικές ιδιότητες και συναισθήματα

Αυτή η κατηγορία παραστάσεων είναι από τις πιο ουσιαστικές και ενδιαφέρουσες στα κείμενα του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος. Πολλές, εξάλλου, από τις υπόλοιπες κατηγορίες είτε αναφέρονται σε αυτήν είτε καθορίζονται από αυτήν.

Είναι, επίσης, σημαντική κατηγορία και για τον πρόσθετο λόγο ότι δηλώνει άμεσα τον πολυγλωσσισμό¹⁰ των ληστρικών μυθιστορημάτων, αφού σε όλα σχεδόν τα κείμενα οι ιδιότητες των ίδιων των ηρώων συγκρούονται και αντιπαραβάλλονται από τη μια σελίδα στην άλλη, χωρίς η αντίφαση αυτή να δημιουργεί προβλήματα ως προς την ροή της αφήγησης ή/και ως προς την αληθοφάνεια των εξιστορούμενων καταστάσεων.

Η διαμόρφωση των χαρακτηριστικών της εικόνας του ένοπλου παράνομου συγκεκριμενοποιείται μέσω διχοτομικών σχημάτων, που εκβάλλουν στο δίπολο: υπεράνθρωπος - ληστής / τέρας - εγκληματίας. Θέλοντας να οριοθετήσουμε τα «εσωτερικά» χαρακτηριστικά του ληστή, έτσι όπως αυτά εκφράζονται στα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος, καθώς επίσης και τις περιγραφόμενες συναισθηματικές καταστάσεις στις οποίες αυτός συμμετέχει, θα λέγαμε ότι το πορτραίτο ενός ορεσίβιου παράνομου έχει ως εξής: Γενναίος και τολμηρός, έξυπνος και πανούργος,

10. Βλ. εδώ, τη σημείωση 3.

ευγενής και συναισθηματικός, αλλά και ανθρωπόμορφο τέρας και αιμοσταγής δολοφόνος, εκδικητικός και απάνθρωπος, αιμοδιψής και φίλερις κ.ο.κ.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά, που ενδεικτικά και μόνο παρουσιάζουμε από το τυπικό πορτραίτο του ληστή, δεν εξαντλούν, σε καμία περίπτωση, το εύρος ποιότητων που αποδίδονται σε κάθε προσωπογραφία ληστή. Αντίθετα, αυτό είναι τόσο μεγάλο, ώστε μοιάζει, φαινομενικά, να εξαντλεί τις δυνατότητες ελευθερίας του συγγραφέα ως προς τον επιλεκτικό, κάθε φορά, προσδιορισμό των προσώπων, ο οποίος μάλιστα, τις περισσότερες φορές, αντιφάσκει από τη μια σελίδα στην άλλη. Η αντίφαση αυτή ερμηνεύεται αν λάβουμε υπόψη μας το αναμφισβήτητο γεγονός ότι η «εσωτερική λογική» της δημιουργίας ενός μυθιστορηματικού προσώπου ενέχει από μόνη της την εξέλιξη ή αντίφαση των συναισθημάτων, καθώς επίσης και τη διαφοροποίησή τους σε συνάρτηση με τη βίωση των καταστάσεων στις οποίες ο ήρωας συμμετέχει. Παρόλα αυτά, στα κείμενά μας, τα συναισθήματα δεν παίζουν πρωταρχικό ρόλο στην εξέλιξη της δράσης, κάτι το οποίο σημειώσαμε και στην ανάλυση των κειμένων στο προηγούμενο μέρος.

Σε αναλογία με την παραπάνω παρατήρηση βρίσκεται και το γεγονός ότι, αν και ο ήρωας, που συνήθως συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά του ενός πόλου (είτε του θετικού είτε του αρνητικού), περιγράφεται και σηματοδοτείται στο μυθιστορηματικό -και όχι μόνο- λόγο, κυρίως μέσα απ'αυτά, η διερεύνηση, ωστόσο, η αποδιάρθρωση και η κατάταξη των συνολικά παρατηρούμενων χαρακτηριστικών οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η γενική εικόνα του ληστή στα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος είναι πάντοτε ένα σύμφυρμα, που ξεκινά και από τους δύο πόλους της περιγραφόμενης εικόνας.

Έτσι, ένας ποιμένας, φίλος των ληστών Λύγκων, τους χαρακτηρίζει ως «...όντα υπέροχα, εξαιρετικά, προνομιούχα, προς τα οποία προσήκε σεβασμός» (Λύγκοι,222). Σύμφωνα με τον αφηγητή (συγγραφέα) του κειμένου οι Λύγκοι αποφεύγουν τις δολοφονίες και τις αιματοχυσίες, κάτι που τους διαφοροποιεί από τους άλλους. Ωστόσο, σε άλλο σημείο του κειμένου, που αναφέρεται στη ληστεία ενός πλούσιου γαιοκτήμονα της περιοχής των Θηβών, οι ληστές παρουσιάζονται τώρα ως «...αδρωπόμορφα τέρατα, σκιαί δαιμόνων διερχόμενοι υπό το αμυδρόν της σελήνης φως, κραυγάζοντας αμυδρώς και απαισίσως...» (Λύγκοι,23) και δε διστάζουν να συντάξουν κατάλογο των πλούσιων κατοίκων της Θήβας που επρόκειτο να φονεύσουν (Λύγκοι,72).

Ο Τσουλής, με τη σειρά του, ήταν «λεβεντόπαιδον», δεν είχε ποτέ καλές σχέσεις με την εξουσία ενώ, αντίθετα, αποδεικνύεται ότι έχει «τρυφερώτατα συναισθήματα». Από μικρός επιδίδεται στη ζωκλοπή και γρήγορα αποκτά φήμη μεγάλου λήσταρχου.

«Τσουλή τον λένε, είναι ελεύθερος και κάνει ό,τι θέλει»¹¹ (Τσουλής...,250). Παρακάτω, ωστόσο, το ίδιο άτομο μεταμορφώνεται, κατά την περίπτωση, σε «επάψυχο δεσσαλικό τέρας» (Τσουλής...,310) «...του οποίου η φήμη και τα άδλα είχαν διαταράξει όλην την υφήλιον» (Τσουλής...,354) και παρουσιάζονταν «...άκαμπτος ως λίθος, σκληρός και απαθής, ουδόλως συγκινούμενος μπροστά σε υποψήφιο δύμα του» (Τσουλής..., 359). Η αντιδιαστολή, που επιχειρεί ο αφηγητής μεταξύ του Τσουλή και του Παπακυριτσόπουλου,¹² ακυρώνεται αμέσως παρακάτω με την εξομοίωσή τους, μετά το θάνατό τους σε συμπλοκή με στρατιωτικό απόσπασμα: «Οι καταπατηταί και περιφρονηταί των νόμων, οι εμπαίζαντες την πολιτείαν επί έτη, οι εμπνεύσαντες τον φόβον και τρόμον εις άπαντας, οι αφαιμάζοντες τόσα βαλάντια, οι κλαδμούς και οδυρμούς ενσπείραντες εις πολλούς, οι εμβάλλοντες εις μέγα πένθος πολλές οικογενείας, οι άγριοι αυτοί τέλος λέοντες, ήσαν νεκροί προς μεγάλην χαράν της κοινωνίας»¹³ (Τσουλής...,350).

11. Σκιαγραφώντας το πορτραίτο ενός χαϊδούκου, ο E. Hobsbawm (= Ληστές, όπ.π., σελ. 77) σημειώνει: «Κατ'αρχήν ο χαϊδούκος θεωρείται σαν ένας ελεύθερος άνθρωπος, ίσος μέναν βασιλιά ή έναν ηγεμόνα. Ένας άνθρωπος που κέρδισε τη χειραφέτησή του και κατά συνέπεια την υπεροχή έναντι των άλλων». Το «κάνει ό,τι θέλει» του παραδέματος πάντως αξίζει ιδιαίτερης αναφοράς και θα μας απασχολήσει παρακάτω, ιδιαίτερα στο κεφάλαιο ΙΙΙ.Α.α.

12. «Ποιός από τους δύο είναι γενναιότερος και καλύτερος; ο Τσουλής ή ο Παπακυριτσόπουλος; Μεγάλη διαφορά. Ο Τσουλής είναι μαύρη ψυχή, χυδαίος, ληστής αιμοχαρής. Ο Παπακυριτσόπουλος είναι λεβέντης εις όλα του» (Τσουλής..., 290). Ο Τσουλής αποβλέπει σε προσεκτικές ενέργειες με σκοπό τον πλουτισμό και τη δημιουργία περιουσίας, αλλά και τον κορεσμό «της αιμοβόρας και φθονεράς ψυχής του». Ο Παπακυριτσόπουλος, αντίθετα, ριψοκίνδυνος από τη φύση του, αποβλέπει σε ενέργειες που θα τον καταστήσουν γνωστό στο πανελλήνιο και θα τον διαφημίσουν (Τσουλής..., 316).

13. Η παραπομπή αυτή είναι ενδεικτική και για το ζήτημα της αντιπαραβολής του κόσμου των ληστών με αυτόν της νέας κατάστασης πραγμάτων, που εν πολλοίς εκπροσωπείται από το κράτος. Βλέπε περισσότερα στο κεφάλαιο ΙΙ. Πρέπει, επίσης, να διευκρινιστεί ότι πολλά κομμάτια των ληστρικών κειμένων, και ιδιαίτερα της έκδοσης της *Ιστορίας των ληστών* του Κυριακού μετά το 1920, ανήκουν σε άλλους συγγραφείς, που έχουν διασκευάσει «κατάλληλα» τα παραπάνω κείμενα. Έτσι, πολλές φορές, όχι μόνο αλλάζει το ύφος από σελίδα σε σελίδα, αλλά, ταυτόχρονα μαζί του ενδέχεται να αλλάζει και η ρητορική του συγγραφέα - αφηγητή, που υπόκειται πλέον σε άλλου τύπου αναγκαιότητες της συγκυρίας έκδοσης του κειμένου. Ωστόσο, και πάλι δε φαίνεται να διαταράσσεται η αλληλουχία των παρατηρήσεων που επιχειρούμε στα παραπάνω κείμενα, ως προς τον τρόπο που σχηματίζεται η εικόνα του κάθε ληστή και συμπληρώνεται ή αναιρείται από σελίδα σε σελίδα.

Ομοίως, σε όλες τις παρόμοιες περιπτώσεις των υπολοίπων κειμένων η διχοτομική αντίφαση στην αναφορά και περιγραφή των ιδιοτήτων και των συναισθημάτων των ηρώων, παρουσιάζεται ιδιαίτερα έντονη.¹⁴

Πώς μπορεί, όμως, να εξηγηθεί η χρήση αυτών των αντινομιών από τους συγγραφείς στη σκιαγράφηση ενός ληστή - ήρωα; Οι αντιφάσεις του τύπου αυτού στο λόγο των κειμένων δικαιολογούνται από τη συνολική εικόνα - παράσταση που διαμορφώνεται για τον ένοπλο παράνομο που δρα εντός και εκτός των ορίων του ελληνικού κράτους;

Τονίσαμε επανειλημμένα ότι η δομή της δράσης και η εξέλιξη του αφηγηματικού μοντέλου του ληστρικού μυθιστορήματος δε διαταράσσεται διόλου από αυτές τις αντινομίες, που φαίνεται να περιέρχονται σε δεύτερο πλάνο. Ωστόσο, στο λόγο και στη ρητορική πολλών κειμένων επιχειρείται η άρση των αντινομιών αυτών μέσα από τη δικαιολόγησή τους, ως ένα σημείο, με όρους, πολλές φορές, περισσότερο ιστορικοκοινωνικούς παρά μυθοπλαστικούς. Το ενδιαφέρον στην περίπτωση αυτή έγκειται στο ότι το ληστρικό μυθιστόρημα σχοινοβατεί μεταξύ μιας «νωπής» ιστορικής συγκυρίας στο πραγματολογικό επίπεδο, ενός μεταβατικού πολιτισμικού προϊόντος στο επίπεδο της κουλτούρας και, τέλος, της μυθοπλαστικής, διαμεσολαβημένης εξιδανίκευσης στο επίπεδο της ιδεολογίας και της νοοτροπίας.

Η ακόλουθη αναφορά ενός συγγραφέα - αφηγητή, που προτάσσεται σε ένα από τα κείμενα, είναι ενδεικτική του παραπάνω κλίματος, χωρίς να είναι η μόνη: «Ο λαός εις τας αναμνήσεις του εταύτισε τους ληστές, εις εν και το αυτό ιδεώδες, του παλληκαρισμού και της ληστρικής γενναιοφροσύνης.(...) Η λαϊκή ποίησις, όπως εις όλας τας τοιαύτας περιστάσεις, έσπευσεν αμέσως να εξυμνήση την γενναιότητα και το

14. Ο Ρουμελιώτης, αν και ευγενικής καταγωγής, λεβέντης και ιδιαίτερα ευαίσθητος, δε διστάζει μπροστά σε αποτρόπαιες πράξεις (απαγωγές, φόνους, ξυλοδαρμούς, βασανιστήρια, κ.ο.κ.) για να πετύχει τους σκοπούς του (Ρουμελιώτης). Οι Χριστόπουλος και Καράμπελας, αν και νομιμοποιούνται στη συνείδηση της αγροτικής κοινωνίας ως προς το δίκαιο πολλών από τις «εγκληματικές» πράξεις τους, ακόμα και φόνων, ωστόσο, σε άλλα σημεία, παρουσιάζονται και αυτοί ως «αιμοσταγείς κακούργοι» του κοινού ποινικού κώδικα (Χριστόπουλος/Καράμπελας). Οι δύο Λύγκοι ομοίως (Λύγκοι). Ο Ντελής το ίδιο (Ντελής). Ακόμα και ο Νταβέλης, ο ιπποτικότερος και, ίσως, ο περισσότερο εξιδανικευμένος από πολλούς συντρόφους του, δε φαίνεται να ξεφεύγει από τον παραπάνω κανόνα (Νταβέλης). Ο κανόνας αυτός, βέβαια, επιβεβαιώνεται και αντιστρόφως: ο «αιμοχαρής και πανούργος» Τζατζάς έχει στιγμές μεγάλης γενναιοψυχίας και ευαισθησίας (Τζατζάς), ενώ οι «τρομερότεροι» ίσως ληστές των αρχών του κ' αιώνα, οι Ρετζαίοι με τους δεκάδες φόνους, φτάνουν σε στιγμές που αποδεικνύονται «λεβέντες», «μεγαλόψυχοι», «ευαίσθητοι» και επιτελούν ακόμα και πράξεις κοινωνικής ληστείας, όπως η δωρεά χρημάτων, η προίκηση γυναικών και η επέλευση γάμων μεταξύ στόμων με διαφορετική κοινωνική καταγωγή (Ρετζαίοι).

ακαταδίδωκτον των ληστών, στηριζόμενη επί του τρόμου ον ούτοι ενέπνεον εις τε τον κόσμον και στρατιωτικά αποσπάσματα».(Λύγκοι,3,4)

Οι ληστές, λοιπόν, είτε παρουσιάζουν την εικόνα των θετικών¹⁵ είτε των αρνητικών¹⁶ ηρώων - χαρακτήρων του παραδοσιακού, αγροτικού κόσμου, δεν παύουν να εμφανίζονται, σχεδόν πάντα, σε συνάρτηση τόσο με την ηρωϊκή αποδοχή του ρομαντικού δαυμαστού ιδεώδους όσο και με την απόρριψη του εγκληματία και της τρομοκρατικής επιβολής.¹⁷ «Ο ηθικός κόσμος στον οποίο ανήκουν (που βρίσκει δηλαδή έκφραση γύρω από τους ληστές) συμπεριλαμβάνει τις αξίες τόσο του "ευπατρίδη ληστή" όσο και αυτές των "τεράτων"». ¹⁸ Δεν θα μπορούσε, άλλωστε, μόνο η μία εκδοχή να εκφράζει την

15. «Οι Λύγκοι ετύγχανον των συμπαθειών των πολλών διότι εις το παθητικόν των δεν αριθμούν κεφάλια κομμένα, αυτιά κρεουργημένα, μουστάκια ξεριζωμένα, βυζιά αποκομμένα. Αριθμούν εις το ενεργητικόν των προίκισιν πτωχών κορπσιών χωρικών» (Λύγκοι,5). «Ένας από τους βασιλείς των ορέων οι οποίοι αδίκως κατατρόμαξαν επί πολύ τον κόσμον. Ένας από τους ήρωας του βουνού, οι οποίοι δεν ημπορούν να ονομαστούν κοινοί κακούργοι. Ένας από τους ανυπότακτους χαρακτήρας και τίποτα περιπλέον, ήτο και ο Τσανάκας» (Τσουλής...,363).

16. «Το αίμα που έχυσαν κατά το διάστημα που ήσαν λήσταρχοι θα το πληρώσουν με το κεφάλι τους. Είναι τόσα πολλά τα κακουργήματα των αιμοβόρων αυτών κακούργων, ώστε η μόνη τιμωρία που θα έπρεπε να επιβληθή είναι να τους παραδώσουν εις τα χέρια των χηρών και των ορφανών της Ηπείρου. Έτσι θα επλήρωναν καλλίτερα τα εγκλήματά των. Και μόνη η φρικιαστική τραγωδία της Πέτρας είναι ικανή να χαρακτηρίσει τα ακατανόμαστα αυτά τέρατα, να δώση μια εικόνα της αιμοβόρου των ψυχής» (Ρετζαίοι,544).

17. Ο Ε. Hobsbawm (= Ληστές, ό.π., σελ.46-47) αναφερόμενος σε συμπεριφορές συγκεκριμένων ληστών, όπου όμως ο θρύλος και η πραγματικότητα ενώνονται και συγκρούονται συνεχώς, σημειώνει: «Οι αγροτικές κοινωνίες διακρίνουν καθαρά τους κοινωνικούς ληστές, που αξίζουν ή που πιστεύεται πως αξίζουν τέτοια επιδοκimasία, από τους ληστές, που αν και διαθέτουν φήμη, προξενούν φόβο ή και δαυμασμό, εν τούτοις δεν τους εκτιμούν καθόλου». Μια τέτοια διάκριση μάλλον δεν προκύπτει για τις παραστάσεις των κειμένων που εξετάζουμε, αν και σε κάποιες περιπτώσεις δείχνει να συμπίπτει. Και αυτό γιατί η εφαρμογή τόσο του μοντέλου της «κοινωνικής ληστείας» όσο και εκείνου των διακρίσεων σε ληστές ευπατρίδες (bien-aimé) και απλούς εγκληματίες μοιάζει να είναι προβληματική, εφόσον αναμειγνύονται στοιχεία που δύσκολα συγκροτούν στο επίπεδο των συμπεριφορών ολοκληρωμένα μοντέλα δράσης. Ο Σ. Ασδραχάς (= «Από τη συγκρότηση του αρματολισμού», στο, *Ελληνική Κοινωνία και Οικονομία*, Ερμής, Αθήνα, 1982, σελ. 233) τονίζει ότι «...άμεσο δύμα της ληστείας και της τρομοκρατίας είναι ο ανίσχυρος χριστιανικός πληθυσμός που, ωστόσο, μέσα από το αδιέξοδο της αθλιότητάς του, διαμορφώνει τα επαναστατικά του πρότυπα πάνω σε όποια υποδείγματα του προσφέρει η ανταρσία των κλεφτών απέναντι στην καθιερωμένη κοινωνική τάξη». Βλέπε περισσότερα στο κεφάλαιο ΙΙΙ.

18. Ε. Hobsbawm, ό.π., σελ. 57.

αποδοχή της εικόνας του ληστή. «Οι ληστές ζούνε μ'αγάπη και τρόμο. Αν εμπνέουν μόνο αγάπη, αυτό δείχνει αδυναμία, αν εμπνέουν μόνο τρόμο, τότε τους μισούν και δεν τους υποστηρίζουν». ¹⁹ Ή, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ένας χωρικός, «...με τους Λύγκους δεν πρέπει να τα βάζει κανείς, γιατί είναι το ίδιο σαν να τα βάζει με τον κόσμο όλον» (Λύγκοι, 97).

Η διπλή αυτή ταυτότητα του ορεσίβιου παράνομου του ελλαδικού χώρου του ιδ' και κ' αιώνα παρουσιάζει έντονες ομολογίες με την αντίστοιχη εικόνα του κλεφταρματολού του ιη' αιώνα. Αν και οι παραστάσεις των κλεφτών, που αποτυπώνονται στα κείμενα του λαϊκού μυθιστορήματος, φαίνονται να τους αποδίδουν ρόλους, δράσεις και μοντέλα συμπεριφοράς απόλυτα θετικές, η προσεκτική εξέταση τέτοιου είδους κειμένων ²⁰ αποκαλύπτει ότι η διπλή αυτή ταυτότητα και η αμφισημία, για την οποία κάναμε λόγο παραπάνω, ενυπάρχει στη σκιαγράφηση και αυτών των πορτραίτων. ²¹

Ένα άλλο σημείο, τέλος, που αξίζει ιδιαίτερης μνείας, είναι η χρήση των ιδιαίτερων μεταφορικών συμβολισμών του ζωικού βασιλείου στους χαρακτηρισμούς και τις ιδιότητες των ληστάρων. Όλοι ανεξαιρέτα οι ήρωες εμφανίζονται ως «αδάμαστοι

19. Γιασάρ Κεμάλ, *Μεχμέτ ο αδύνατος*, όπως αναφέρεται από τον E. Hobsbawm, ό.π., σελ. 62.

20. Βλέπε για παράδειγμα το κείμενο του Η. Οικονομόπουλου, *Κίτσος ο λεβέντης και η Αϊσέ Χανούμ*, «ηρωϊκοληστρικόν ειδύλλιον», Γελανταλής, Αθήνα 1923. Αν και ο συγγραφέας σε αυτή την περίπτωση είναι περισσότερο ελεύθερος ως προς την απόδοση θετικών παρά αρνητικών χαρακτηριστικών, εφόσον αναφέρεται σε κλεφταρματολική μορφή που μάχεται ενάντια στους αλλόθρησκους τούρκους, ωστόσο το σύνολο των ιδιοτήτων του ήρωα είναι και πάλι συνάρτηση των δύο διαφορετικών πόλων, του θαυμασμού και του τρόμου.

21. «Είναι λοιπόν φανερό ότι αν οι πρόδηλες λειτουργίες των αρματολών και των κλεφτών διαφέρουν, αντίθετα, οι λεγόμενες λανθάνουσες λειτουργίες τους, που συνιστούν και την πραγματική κοινωνική τους φυσιογνωμία, είναι κοινές μέσα στα πλαίσια μιας κοινωνίας, η οποία όχι μόνο δεν αντιτάσσει την "ενσωμάτωση" στην ισχύουσα τάξη πραγμάτων των πρώτων, στην "κοινωνική απομόνωση" των δεύτερων, αλλά επιπλέον τους συνενώνει ως χαρακτηριστικά στοιχεία μιας και της αυτής διαδικασίας: της διαδικασίας εκείνης που νομιμοποιεί και δεσμοποιεί (αναγκαστικά) την ανταρσία», Σ. Δαμιανάκος, «Ακαδημαϊκή λαογραφία και αγροτική κοινωνία.....», ό.π., σελ. 56. Πρβλ, επίσης, με την παρατήρηση του P. Sant-Cassia (= «Η κοινωνική ληστεία στην Κύπρο τον ύστερο 19ο αιώνα», στο, Ε. Παπαταξιάρχης / Θ. Παραδέλλης, *Ανθρωπολογία και Παρελθόν*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1993, σελ. 104-105) ότι «οι ληστές δεν επιβιώνουν απλώς λόγω του φόβου που εμπνέουν· ουσιαστικά ακμάζουν εξαιτίας της συναίνεσης του αγροτικού πληθυσμού. Αυτή η συναίνεση δεν είναι "θετικού" τύπου, μια κατά Hobsbawm προσπάθεια για έναν προπολιτικό δίκαιο κόσμο· οφείλεται μάλλον σε "αρνητική αδράνεια": μια ανικανότητα της αγροτικής βάσης να οραματιστεί ένα διαφορετικό κόσμο....».

λέοντες», «θηρία ανήμερα», «τερατώδη όντα και τέρατα», «τσακάλια», «λυσσασμένα σκυλιά», «λύκοι» και «υψιπετείς αετοί». ²² Η επιλογή, βέβαια, αυτών των ζώων δεν είναι τυχαία· θεωρούνται τα ισχυρότερα του ζωικού βασιλείου και τονίζουν μεταφορικά το εξωπραγματικό των περιγραφόμενων προσώπων. Οι ήρωες ταυτίζονται με τα ισχυρά όντα του ζωικού βασιλείου και η δύναμή τους παραπέμπει στη βιολογική πρακτική της επικράτησης του ισχυρότερου επί των ασθενέστερων. Έτσι, οι ιδιότητες που τους προσάπτουν είναι συνυφασμένες με τα χαρακτηριστικά των παραπάνω ζώων: αγριότητα, υπερηφάνεια, γρηγοράδα, σκληρότητα, λύσσα, κ.ο.κ.

γ. Τρόπος εμφάνισης στη σκηνή της δράσης

Ο τρόπος, που τα μυθιστορηματικά πρόσωπα εισέρχονται στις σκηνές της δράσης, είναι στενά συνυφασμένος με την προηγούμενη κατηγορία παραστάσεων. Ένας ήρωας - δρων πρόσωπο, στον οποίο αποδίδονται ιδιότητες όπως οι παραπάνω, απαιτεί ιδιαίτερη έμφαση στον τρόπο εμφάνισής του. Ακόμα και η αναμονή της πιθανής εμφάνισης ενός ληστή είναι συναρτημένη στην πλοκή με κάποιο ιδιαίτερος σημαντικό στοιχείο: ένα δισεπίλυτο πρόβλημα, την κορύφωση της δράσης, την αναγκαία ή/και απαιτούμενη επέμβαση σε μία κατάσταση που «δεν πάει άλλο», κ.ο.κ.

22. «Και εις τον χορόν τώρα επετούσαν αετοί υπερήφανοι των βουνών, αμέριμνοι δια την αύριον και μόνον τας επιτυχίας της ημέρας συλλογίζόμενοι και πανηγυρίζοντες», (Ρουμελιώτης, 280). Ο Σ. Δαμιανάκος (= «Κοινωνική ληστεία...», ό.π., σελ. 90) σημειώνει: «...ορισμένα σύμβολα που φαίνονται να παραπέμπουν στον ιδεολογικό κόσμο της ληστείας: έτσι, λόγου χάρη, ο αετός (σύμβολο δύναμης, ανυποταγής και αρπαγής) που, σε ένα τραγούδι τον καταριέται η πέρδικα γιατί της "έφαγε εννιά παιδιά"..., μπορεί να παρεμβληθεί με το τραγούδι του ληστή Ρέτζου, τον οποίο ο λαϊκός τραγουδιστής κατηγορεί ότι σκότωσε εννιά παιδιά. Ο P. Sant-Cassia (= ό.π., σελ. 96) σημειώνει ότι «(οι ληστές) στη λαϊκή μυθολογία, παρομοιάζονται με παλικάρια, με πουλιά που δραπετεύουν ή με λιοντάρια». Στο λόγο των κειμένων, ακόμη και τα στρατιωτικά αποσπάσματα φοβούνται την όψη των ληστών και αρνούνται να αναμετρηθούν μαζί τους: «-Δεν τους βαρέσαμε, γιατί μας δάμπωσαν τα μάτια. Τους πήραμε για ξωτικά. Αυτοί δεν ήταν λησταί, ήτανε κάτι τις άλλο! Θεριά, αγρίμια, που δεν τ'απάντησε ποτέ το μάτι μας», (Νταβέλης, 244). Πρβλ. επίσης με το κείμενο του Δ. Παπαρηγόπουλου, *Σκέψεις ενός ληστού ή η καταδίκη της κοινωνίας*, Αθήνα, 1861, όπου ο συγγραφέας αντιπαραθέτει τους ληστές του ιδ' αιώνα, ως «υψιπετείς αετούς», στους απλούς και «συμβιβασμένους» πολίτες του ελληνικού κράτους. Βλ. Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 171-172 και Χ. Δερμεντζόπουλος, *Le brigandage...*, ό.π., σελ. 46-48 και 51-53.

Η εμφάνιση ενός ληστή έχει συνήθως τα στοιχεία ενός «αερικού», ενός «ξωτικού», που εμφανίζεται ξαφνικά εκεί που κανείς δεν το περιμένει²³ για να διευθετήσει τα κακώς κείμενα: Ενώ μια φτωχή ατιμασμένη κόρη, που ο γιός περιβόητου τοκογλύφου «εβύθησε εις τον βόρβορον της ατιμίας», προσεύχεται για την αντιστροφή της ατυχίας της, ο ληστής εμφανίζεται ως ο από μηχανής θεός για να αποδώσει τη δικαιοσύνη που οφείλει. Κατόπιν της παρέμβασής του τα πράγματα αποκαθιστούνται και οι κοινωνικές ανισότητες αίρονται με την τέλεση γάμου (Λύκοι, 150).

Ένας άλλος τοκογλύφος, ο οποίος έχει κατά πολύ ξεπεράσει τα κοινωνικά αποδεκτά όρια του πλουτισμού στην τοπική κοινωνία και φέρεται με σκληρό τρόπο στους φτωχούς μικρο-ιδιοκτήτες, πρέπει να τιμωρηθεί. Αμέσως μετά την άρνησή του για βοήθεια σε ένα από τα θύματά του, που κινδυνεύει να χάσει το κτήμα του και την άρρωστη γυναίκα του, εμφανίζεται ο ληστής για να άρει την επιφανόμενη αδικία. «Λεροφορεμένος, ηλιοκαής, πάνοπλος και λεβεντόκορμος» θα επέμβει (Λύκοι, 79) για να αποδώσει δικαιοσύνη και να επαναφέρει τη διαταραχθείσα κατάσταση στο αρχικά αποδεκτό πλαίσιο.

Στις στιγμές της αφηγηματικής ροής, όπου γίνεται αναφορά σε κάποια αδικία ανεκτή από την κρατική νέα κατάσταση πραγμάτων αλλά όχι συγχωρητέα από τη δεϊκή δικαιοσύνη, ταυτόχρονα γίνεται και επίκληση προς το θεό για την άρση της αδικίας αυτής. Είναι σ' εκείνη ακριβώς τη χρονική στιγμή της αφήγησης που ο ληστής εμφανίζεται στο προσκήνιο της δράσης και διευθετεί τα πράγματα σύμφωνα με το παραδοσιακό αίσθημα δικαίου, που επικρατεί στην τοπική κοινωνία.²⁴

23. Στο πρώτο επίπεδο, αυτό των μυθιστορηματικών ηρώων, αυτοί, που δεν υποπεύονται ούτε καν φαντάζονται την οποιαδήποτε πιθανότητα έλευσης του ληστή, είναι τα δρώντα πρόσωπα τα οποία στις ιστορίες ενδύονται ρόλους «κακών». Συνήθως, βέβαια, ούτε τα υποψήφια θύματα των «κακών» αναμένουν την σωτήρια έλευση ενός ληστή, αλλά μάλλον αποδέχονται καρτερικά το μοιραίο. Ωστόσο, τα πρόσωπα αυτά, είτε επικαλούνται κάποια δεϊκή σωτηρία, ως λύτρωση των δεινών τους, είτε την εύχονται, δε φαντάζονται ότι η λύτρωση αυτή συντελείται με την εμφάνιση ενός ληστή. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, αυτό των αναγνωστών, η πιθανότητα της παρέμβασης του ληστή και της διευθέτησης ενός ζητήματος, που επιζητά τη «δίκαιη» λύση του, θεωρείται πάντα βέβαιη και εμφανίζεται ως «επίκληση του ήδη γνωστού», του δεδομένου. Τυχόν ανατροπή του στοιχείου αυτού, θα οδηγούσε σε ανατροπή του ίδιου του μοντέλου, πράγμα αδύνατο για τη δομή του λαϊκού μυθιστορήματος που αυταρέσκεται στην αναπαραγωγή του δεδομένου, εκ των προτέρων, λόγου του και της «ταύτισής» του με τα συναισθήματα των αναγνωστών. Στο τρίτο επίπεδο, αυτό του συγγραφέα - παντογνώστη, η πλοκή της ιστορίας είναι εκ των προτέρων γνωστή και απλά υπακούει στη διευθέτηση και διαχείριση του συγκεκριμένου μοντέλου.

24. Λίγο πριν την επέμβαση του ληστή, ένα από τα θύματα τοπικού τοκογλύφου αναφέρει: «Παπαδόπουλε· να ο θεός και ας σε κρίνει και κατά τα έργα σου ας σε τιμωρήσει. Δύο φορές ως τώρα

Η εμφάνιση του ληστή ως ενός, κατά κάποιον τρόπο, από μηχανής θεού, ο οποίος δεινώνει μια πράξη ως αδικία που πρέπει να επανορθωθεί, είναι άμεση και γρήγορη. Το μοντέλο της συνεχούς δράσης, άλλωστε, δεν αφήνει περιθώρια για βιωματικές ενασχολήσεις των ηρώων περί των πεπραγμένων. Ταυτόχρονα, η είσοδος του ληστή στη δράση περιγράφεται με πομπώδες ύφος, με ανάλογο ή όμοιο τρόπο εκφοράς και του λόγου του. Αυτάρεσκος και πομπώδης, δίκαιος και σκληρός φαίνεται να χαϊδεύει τα ότα των αναγνωστών ως προς την ανάγκη επιβολής μιας πανάρχαιας και παραδοσιακής αντίληψης περί δικαιοσύνης στις τοπικές αγροτικές κοινωνίες.

δ. Λημέρια και χώρος δράσης

Στα παραμύδια, στους μύθους και τις τοπικές διηγήσεις ο χώρος δράσης των ηρώων διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Η σημασία του χώρου μέσα στον οποίο ζει και κινείται ο ήρωας διαφαίνεται όχι μόνο από την έκταση και την ποικιλία των περιγραφών που υπάρχουν στα κείμενα ή στις προφορικές διηγήσεις, αλλά και από τα πλούσια σε συνεμφάσεις σύμβολα των διχοτομικών σχημάτων.²⁵

σούχω πληρώσει το κεφάλαιον εις τόκους και επιτόκια και συ δεν θέλεις να μου κάνεις μίαν ευκολίαν, από την οποίαν δεν έχεις να ζημιωθείς τίποτε. Πώλησε τα κτήματά μου στον πλειστηριασμό, ξεσπίτωσέ με, κατέστρεψέ με, πέθανε τη γυναίκα μου. Μη ξεχνάς όμως Χαράλαμπε Παπαδόπουλε, ότι υπάρχει και δικαιοσύνη» (Λύγκοι, 78). Αυτού του τύπου η αναληψία σίγουρα κρίνεται απαράδεκτη, τόσο στη συνείδηση των ηρώων - θυμάτων όσο, βέβαια, και του ήρωα ληστή. (Κατ'έκταση και των ίδιων των αναγνωστών του κειμένου). Η θεϊκή παρέμβαση και απονομή δικαιοσύνης, που θα επαναπροσδιορίσει τα πράγματα σε μια νέα δίκαιη βάση, εκπληρώνεται με την παρέμβαση του ληστή. Η επίκληση για τη δικαιοσύνη, που θα πρέπει να ρυθμίζει τις σχέσεις των ατόμων μεταξύ τους, και η εφαρμογή της στην πράξη επιτελούνται όχι από κάποιον απρόσωπο φορέα κύρους και εξουσίας, όπως κάλλιστα θα μπορούσε να είναι το κράτος, αλλά από την προσωποπαγή εξουσία και δύναμη του τοπικού ληστή, που κρίνει ο ίδιος τα κοινά αποδεκτά όρια της φτώχειας και του πλούτου, του δίκαιου και του άδικου, του καλού και του κακού.

25. Από τις λαϊκές διηγήσεις και τους μύθους των πρωτόγονων λαών έως τα παραμύδια με την κοκκινোসκουφίτσα και τον κακό λύκο, από το αμερικάνικο αστυνομικό (noir) μυθιστόρημα έως τους σύγχρονους ήρωες τύπου James Bond, από τα κόμικ του 1930 έως τα σημερινά, όπως επίσης στα κινηματογραφικά είδη του γουέστερν, του film-noir και της επιστημονικής φαντασίας καθώς και στα σήριαλ της τηλεόρασης, τα χωρικά διχοτομικά σχήματα υπήρξαν ιδιαίτερα έντονα. Τόσο η ευκολία πρόσληψης από πλευράς αναγνωστικού κοινού, ακροατηρίου και θεατών, όσο και η «λογική» στην οποία υπακούουν τα έργα του τύπου αυτού, συνετέλεσαν ώστε οι χωρικές αντιπαραθέσεις να αποτελούν ένα αναπόσπαστο όσο και σημαντικό στοιχείο της ίδιας της πλοκής των ιστοριών. Η πόλη vs (versus) στο χωριό, η κατοικήσιμη

Όμοια και στο ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα, ο χώρος δράσης του ληστή, η χωρική του πορεία στην εξέλιξη της πλοκής και τα διάφορα λημέρια - κρουσφύγετά του έχουν ιδιαίτερη σημασία ως προς τη συμβολοποίησή τους και τη συνακόλουθη πρόσληψή τους από τους αναγνώστες.

Το κύριο διχοτομικό σχήμα, που καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη δράση των πρωταγωνιστών, περιγράφεται με τη διάκριση μεταξύ του βουνού και του κάμπου. Η διχοτομική αυτή αντίληψη, η οποία καθορίζει, επίσης, το πώς οι ίδιοι οι φορείς της δράσης αντιλαμβάνονται τη συγκρότηση και οργάνωση της κοινωνίας τους, βρίσκει την έκφρασή της σε διπολικά σχήματα δια των οποίων αντιπαρατίθενται διαφορετικά στοιχεία. Οι μεταφορές του χώρου κάδετης διαστρωμάτωσης είναι ιδιαίτερα διαδεδομένες στη λαϊκή αντίληψη -σε αντίθεση με τα σχήματα διαβάθμισης- και ενισχύονται από το κύρος και τη δύναμη αυτών των μυθοποιήσεων στην ιδεολογία και τη νοοτροπία των ατόμων.²⁶ Οι διακρίσεις ουρανός/γη, παράδεισος/κόλαση, χωριό/πόλη, βουνό/κάμπος, ψηλά/χαμηλά, βόριοι/νότιοι κ.ο.κ. εδράζονται στις παραπάνω αντιλήψεις.

«Με τη λεβέντικη περπατησιά του, με την υπερηφάνειαν του ανθρώπου του έχοντος συναίσθησιν της υπεροχής του, με την λεοντώδη αφοβίαν του, ο Λύγκος ο λεβέντης, ο αρχιληστής, άοπλος και ανύποπτος, ηκούσθη μετ'ολίγον ροβολών από των πλαγίων του βουνού και κατερχόμενος προς τον ύπουλον και προδότην και αρρωσιάρην κάμπον, προς τον οποίον τόσην τρέφουν αποστροφήν τα παλληκάρια των βουνών» (Λύγκοι, 135). Η παραπάνω παραπομπή συνοψίζει, σε μεγάλο βαθμό, το διαχωρισμό του κοινωνικού χώρου σε δύο αντίθετους πόλους μέσα στο συμβολικό σύμπαν του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος. Ο κάμπος και το βουνό, τόποι κοινοί και στη δημοτική λαϊκή παράδοση,²⁷ αντιπαραβάλλονται, τόσο ως προς τις κοινωνικές ποιότητες, που

περιοχή vs στο δάσος, το παλάτι (σεράι) vs στην καλύβα, ο πολιτισμός vs στην φύση, η χώρα-οικείο φιλικό μέρος vs στην χώρα-άγνωστο εχθρικό μέρος, ο καπιταλισμός vs στον σοσιαλισμό, το δυτικό-πολιτισμένο άτομο vs στο τριτοκοσμικό απολίτιστο, ο πλούσιος κακόψυχος vs στον φτωχό καλόψυχο, κ.ο.κ. Ενδεικτικά βλ. C. L. Strauss, *Anthropologie Structurale*, Plon, 1974, σελ. 154-189.

26. Βλ. ιδιαίτερα S. Ossowski, *Η ταξική δομή στην κοινωνική συνείδηση*, Κάλβος, Αθήνα, 1973, σελ. 39-89.

27. Πρβλ. με το δημοτικό τραγούδι της Γκιώνας και τη Λιάκουρας των Σαρακατσαναίων της Μακεδονίας (όπως αναφέρεται στο Σ. Δαμιανάκος, «Κοινωνική ληστεία...», ό.π., σελ. 86): «Βουνό μου, πούσαι πιο ψηλό και πιο ψηλ'αγγαντεύεις/ πού νάναι, τί να γίνηκαν οι κλέφτες οι Αντρουτσαίοι/ σαν πού να ψένουνε σφαχτά, να ρίχνουν στο σημάδι/ ποιούς κάμπους να στολίζουνε με τούρκικα κουφάρια;/ Βρε κάμπε αρρωσιάρικε, βρε κάμπε μαραζάρη/ με τη δική μου λεβεντιά να στολιστείς γυρεύεις/ Για δώσ' μου τα στολίδια μου, δώσ' τη λεβεντιά μου/ μη λιώσ' ούλα τα χιόνια μου και θάλασσα σε κάμω».

δημιουργεί η μετατροπή του φυσικού χώρου σε κοινωνικό, όσο και ως προς τις χωρικές αντιπαραθέσεις των μεγεθών.²⁸

Τα βουνά είναι «ψηλά», «άπαρτα» και «απρόσιτα». Κατά συνέπεια, τα άτομα που ζουν και κινούνται σε αυτούς τους χώρους, δεν μπορεί παρά να είναι άνθρωποι με υψηλό αίσθημα ελευθερίας, δικαιοσύνης, υπερηφάνειας, λεβεντιάς. Ο κάμπος, αντίθετα, είναι «μαραζάρης», «αρρωσιάρης», «ύπουλος». ²⁹ Κρύβει ανθρώπους με αισθήματα «κακά». Στον κάμπο κατοικούν οι γεωργοί, ενώ στο βουνό οι κτηνοτρόφοι. ³⁰ Οι γεωργοί είναι δέσμιοι των κοινωνικών εξαρτήσεων του χώρου τους (πολιτική πελατεία, συστήματα πατρονείας, κατοικίδιος βίος, τσιφλίκια), ενώ οι ποιμένες είναι ελεύθεροι στο να «διάγουν πλάνητα βίον» χωρίς πολιτικούς, χωρικούς ή άλλους περιορισμούς (οριοθέτηση συνόρων, φερέοικος τρόπος ζωής).³¹

Η κύρια διάκριση εντοπίζεται μεταξύ της «ειρηνικής αγροτικής ζωής» και του «πολυκύμαντου ληστρικού βίου» (Λύγκοι, 243). Επιχειρώντας να αποτυπώσουμε τις κύριες χωρικές διχοτομίες στο λόγο του ληστρικού μυθιστορήματος, θα λέγαμε ότι η

28. Οι παραπάνω αντιθέσεις χώρου εκφράζονται ιδιαίτερα έντονα στο λόγο του δημοτικού τραγουδιού και στις συνακόλουδες παραστάσεις, που εμφανίζονται κυρίως ως αντιπαραθέσεις τρόπων ζωής και ιδεολογιών. «Γενικά το κλέφτικο τραγούδι ταυτίζει τη σκλαβιά με την εδαφική περιοχή του κάμπου, δηλαδή με τις φρόνιμες κοινωνικές και πολιτικές δομές του τσιφλικού που επικρατούν εκεί», Γ. Κοντογιώργης, *Η ελλαδική λαϊκή ιδεολογία*, Νέα σύνορα, Αθήνα, 1979, σελ. 48-49. Βλ. επίσης Σ. Δαμιανάκος, ό.π. σελ. 86-87.

29. «Η πεδιάς δια τους ληστές είναι παγίς, κίνδυνος, όλεθρος. Ενίστε και συμφορά. Όσοι λησταί εύρον οικτρόν θάνατον, διέπραξαν την ανοησίαν να κατέλθουν εις την πεδιάδα με το φως της ημέρας», (Ρουμελικώτης, 596).

30. «Ο ορεισίβιος αυτός τρόπος ύπαρξης φέρνει στην επιφάνεια έναν τύπο συμπεριφοράς και στάσης απέναντι στους κατοικίδιους χωρικούς που βρίσκεται στη βάση της κυριαρχικής κλίσης (...) ως ένα από τα θεμελιακά γνωρίσματα της ορεινής κοινωνίας -συμμετρικά αντίθετο σ' αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε κλίση υποταγής του πεδινού χώρου- και που εκδηλώνεται με τη μορφή ενός ισχυρού αισθήματος υπεροχής», Σ. Δαμιανάκος, «Κοινωνική ληστεία...», ό.π., σελ. 86.

31. Σε ό,τι αφορά την αντιπαραβολή του κόσμου των ληστών με αυτόν των νομαδικών πληθυσμών του ελλαδικού χώρου και τη διαπίστωση της συμπληρωματικότητας και «ομολογίας» δομών στην κοινωνική οργάνωση, λειτουργία, τρόπο ζωής, τελετουργίες, ηθικό κόσμο κ.ο.κ. βλέπε την προσέγγιση του Σ. Δαμιανάκου, «Κοινωνική ληστεία...», ό.π., σελ. 71-107. Βλ. και εδώ, το κεφάλαιο III.A και III.B.

διάκριση μεταξύ του «βουνού» και του «κάμπου» ακολουθεί, συνήθως, τις εξής διχοτομίες:³²

ΒΟΥΝΟ		ΚΑΜΠΟΣ
ψηλά	versus	χαμηλά
κινητικότητα	»	ακινησία
ελευθερία	»	δέσμευση
περηφάνεια	»	υποταγή
απρόσιτο	»	προσπό
δικαιοσύνη	»	αδικία
ηθικές αξίες παράδοσης	»	αξίες νέας πραγματικότητας
άγραφος ηθικός κώδικας	»	γραπτοί νόμοι

Οι ληστές έχουν ως χώρο «δικό τους» τα βουνά. Όταν ο εξεγερμένος χωρικός θεωρεί τον εαυτό του αδικημένο για κάτι που συμβαίνει στην έννομη κοινωνία και ο μόνος τρόπος αντίδρασης και αντιπαραβολής προς αυτήν είναι η αυτοδικία, ο χώρος, όπου μπορεί να επιβιώσει με ασφάλεια στο άμεσο μέλλον, βρίσκεται στα απάτητα, απρόσιτα στην εξουσία, βουνά. Τότε είναι που ο χωρικός «παίρνει τα βουνά» θεωρώντας τον εαυτό του εκτός νόμου. Τα παλληκάρια των βουνών γνωρίζουν σπιδαμή προς σπιδαμή το χώρο δράσης τους, έχουν με επιμέλεια δημιουργήσει τα λημέρια τους και ακολουθούν το τρόπο ζωής που αρμόζει σε αυτές τις περιπτώσεις. Είναι οι «βασιλείς των ορέων» και όπως υπονοεί ο τίτλος που τους αποδίδεται, θεωρούνται οι άρχοντες του χώρου αυτού. Δύσκολα η κεντρική εξουσία μπορεί να κυριαρχήσει στο χώρο αυτό, που παραδοσιακά θεωρείται χώρος συνεχούς ανταρσίας και εξέγερσης. Ο λόγος του ληστρικού μυθιστορήματος, τις περισσότερες φορές, τονίζει τη διαχρονική αυτή «παράδοση ανταρσίας» του ορεινού ελλαδικού χώρου.³³

32. Ο Ε. Καψωμένος (= «Ο θάνατος στο δημοτικό τραγούδι», στο, *Δημοτικό τραγούδι, μια διαφορετική προσέγγιση*, Αρσενίδης, Αθήνα, 1990, σελ. 212-213) διαβλέπει μια παρόμοια χωροταξική διαίρεση του Κοσμικού σύμπαντος στο δημοτικό τραγούδι, σε Απάνω κόσμο και Κάτω κόσμο, με ανάλογες διχοτομίες.

33. Στις περισσότερες εισαγωγές των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος τονίζεται η συνάφεια που υπάρχει ως προς το χώρο δράσης μεταξύ των μορφών του κλεφταρματολισμού και των συγχρόνων ληστών. Οι ίδιοι χώροι διαιωνίζουν την ίδια «παράδοση ανταρσίας», αν και σε καινούργιο, κάθε φορά, συμπεριέχον. «Οι λησταιί -έλεγε περί αυτών- είναι οι αρματωλοί της περασμένης παλαιάς εποχής. Και

«Η δόξα της Γούρας ήτο μεγάλη, ιδίως κατά τα έτη 1850 - 70, ότε ήκμαζον αι πολυάριθμοι εκείναι ληστρικαί σημμορίαι. Αλλά σπανίως εγένετο εκεί σύλληψις ληστού. Η Γούρα είναι απρόσιτος, ωσει προορισμένη δια κρυσφήγετα ληστρικά. Το καλοκαίρι κατοικείται ως επί το πλείστον από σκηνίτας βλαχοποιμένας» (Τσουλής...,259). Άσημα χωριά και άσημοι ορεινοί χώροι, αποκτούν, χάρη στη φήμη κάποιου ληστή, νέα μυθοποιητική αξία. Στις περιπτώσεις αυτές η περιοχή σηματοδοτείται από κάποιον μύθο - συνήδως «ξωπικά» και «νεράιδες»- που όμως θα αντικατασταθεί από το σύγχρονο μύθο του τοπικού ληστή (Τσουλής...,249).

Ο ληστής νιώθει οικεία και φιλικά σε ο,τιδήποτε έχει να κάνει με το χώρο του βουνού. Η οργάνωση του φυσικού αυτού χώρου, στο πλαίσιο της μετατροπής του σε κοινωνικό ζωτικό χώρο, διενεργείται με άξονα το λημέρι (ή λημέρια) και το χωριό, χώρο καταγωγής του ληστή. Γύρω από αυτόν τον άξονα κινείται η δράση του κάθε τοπικού ληστή. Οι μετακινήσεις και οι επιχειρήσεις που πραγματοποιεί ο κάθε ληστής, ξεκινούν και καταλήγουν πάντοτε σε αυτόν. Η επικοινωνία μεταξύ των δύο πόλων αυτού του άξονα είναι συνήδως ανεμπόδιση. Ο ληστής, άλλωστε, πρέπει να τα «έχει καλά» με το χώρο καταγωγής του, ώστε να μπορεί να επιβιώσει. Όταν αποκόβεται από αυτό το χώρο ή απομακρύνεται, τότε είναι χαμένος.³⁴ Μακριά από τις συνδέσεις, τα συγγενικά κυκλώματα, τις πελατειακές εξαρτήσεις, δεν μπορεί να επιβιώσει για μακρύ χρονικό διάστημα. Γι'αυτό, εξάλλου, αποφεύγει να εκτίθεται σε χώρους μακριά από το δικό του

τους εθαύμαζε», (Λύγκοι,222). Πρβλ. με κείμενο υπεράσπισης του λήσταρχου Β. Ζούρκα: *Τα ανδραγαθήματα του αρματωλού Μακεδόνας Βασιλείου Ζούρκα εκ Καστορίας. Από του έτους 1870-1878*. Συνταχθείσα υπό Γεωργίου Κοριτζιά Ηπειρώτου, Δημητρίου Π. Παπαδοπούλου Μακεδόνας και Θεοδώρου Χατζή Μπόσου εκ Βιτωλίων, Αθήνα, 1880, όπου, μεταξύ άλλων, αναφέρονται τα εξής: Ο Ζούρκας, «...γόνος καλλίστης και πλουσίας οικογενείας», είχε ασπαστεί τον «...του αρματωλού βίον, (...) μη ανεχόμενος να βλέπη με όμμα αδιάφορον τα δεινοπαθήματα και τα αδικίας, τα προσγινομένας παρά των οθωμανών εις τους ομοθρήσκους του». Τιμωρούσε λοιπόν «...τους κακουργούντας οθωμανούς και τους προδότας και μετά των οθωμανών συνεργούντας χριστιανούς». (όπως αναφέρεται από τον Γ. Κολιόπουλο, ό.π.π., σελ. 187).

34. «Πρέπει νάρθεις εκεί κάτω (στο χωριό σου) γιατί ο κόσμος τώρα που λείπεις τόσον καιρό, δε σε φοβάται πια και μας περιφρονεί.» (Τζατζάς, 154). «Ο λαός σπάνια βοηθάει τις αρχές να συλλάβουν το λαϊκό ληστή. Αντίθετα, τον προστατεύουν...», Ε. Hobsbawm, *Les primitives de la révolte dans l'Europe moderne*, Fayard, Paris, 1963, σελ. 28.

οικείο χώρο, στους οποίους, εκτός των άλλων, ο ρόλος του και η αποδοχή του από την τοπική κοινωνία αλλάζουν.³⁵

Η ακτίνα δράσης, βέβαια, του κάθε ληστή ποικίλλει κατά περίπτωση. Η ιστορία ξεκινάει από το χωριό του και καταλήγει είτε με τον «ηρωϊκό» θάνατό του στο βουνό είτε με την εκτέλεσή του στην καρμανιόλα της εξουσίας. Ο ληστής που πεθαίνει στο βουνό «του» θεωρείται μάλλον τυχερός, ενώ, ο ληστής που εκτελείται από την εξουσία προκαλεί ανάμικτα συναισθήματα: λύπης για αυτούς που τον αναγνωρίζουν ως τοπικό ήρωα και θεωρούν άδικο το θάνατο στην καρμανιόλα και ανακούφισης για τους υπόλοιπους, που τον γνωρίζουν μέσω του τύπου της εποχής και της ανάλογης φήμης του ως ληστή - εγκληματία.

Στα ενδιάμεσα διαστήματα της πορείας αυτής ανάμεσα στους δύο πόλους του προαναφερθέντος άξονα, ο ληστής, εκτός από τα βουνά της περιοχής του, διατρέχει α) γειτονικές περιοχές όταν «εστενεχωρείτο», ή αναλαμβάνει δράση σε συγκεκριμένες στιγμές (ο Τζατζάς πηγαίνει από την Ήπειρο στη Θεσσαλία, οι Λύγκοι από την Πελοπόννησο στη Στερεά, ο Ρουμελιώτης από την ελληνική επικράτεια στην τουρκική, κ.ο.κ.), β) αστικά κέντρα της εποχής (Ο Τζατζάς στην Αθήνα για ζήτηση από γνωστό του προστάτη αμνηστίας, στα Γιάννενα για ληστρικές δουλιές, στην Πόλη για αναζήτηση χαμένου αντικειμένου, ο Νταβέλης στην Αθήνα για απαγωγές, εκδικήσεις, εκφοβισμούς, γόητρο, κ.ο.κ.).

Συνήθως ο ληστής φεύγει από το χώρο που γνωρίζει, ορίζει και καθορίζει, μέσω ενός δικτύου προστατών, υποτακτικών, πρακτόρων, αγγελιοφόρων, λημεριών κ.ο.κ., ύστερα από μεγάλη ανάγκη: αναζήτηση προσωπικής αμνηστίας, συμμετοχή σε επαναστατικά γεγονότα με στόχο προσωπικά οφέλη (πλουτισμός, αμνηστία, δημιουργία «περιβόητου» ονόματος και γοήτρου), «στεναχώρια» από τα καταδιωκτικά αποσπάσματα, αναζήτηση κάποιου σημαντικού αντικειμένου. Η πορεία δράσης ακολουθεί κάποια συγκεκριμένη σειρά, στην οποία εναλλάσσονται χώροι όπως: χωριό, βουνό, λημέρι, πόλη, διπλανά χωριά, διπλανά βουνά, διπλανά λημέρια, κ.ο.κ. Η επιστροφή, ωστόσο, στον οικείο χώρο του βουνού ύστερα από περιπλάνηση προκαλεί στους ληστές συναισθήματα ανακούφισης και χαράς. Ακόμη και σε ακραίες περιπτώσεις, όπου η σωτηρία μπορεί να έλθει μόνο με την απομάκρυνση από το οικείο

35. «Ο ίδιος άνθρωπος που πολλές φορές είναι ένας ληστής κοινωνικός μέσα στα βουνά όπου γεννήθηκε, στις πεδιάδες γίνεται ένας κοινός κλέφτης», Ε. Hobsbawm, *Ληστές*, ό.π., σελ. 9. Βλ. και το επόμενο κεφάλαιο.

βουνό, ο ληστής προτιμά να πεδάνει «περήφανος» στο βουνό του παρά οπουδήποτε αλλού.³⁶

Άλλωστε, από τον οικείο και φιλικό σε αυτόν και τους συντρόφους του χώρο του βουνού, παρακολουθεί τα κοινωνικά δρώμενα που τον αφορούν στην τοπική κοινωνία και επεμβαίνει, όταν κρίνει κατάλληλη τη στιγμή. Ο ρόλος του ληστή, συνώνυμος του ανθρώπου που διευθετεί τα κακώς κείμενα της τοπικής κοινωνίας, και ο χώρος όπου κινείται, συνδυάζονται: αφετηρία του ρόλου είναι το ψηλότερο σημείο της «κοινωνικής γεωγραφίας» της τοπικής κοινωνίας. Ρόλος και χώρος γίνονται, στο συμβολικό σύμπαν του ληστρικού μυθιστορήματος, τόποι κοινοί. Ως βασιλεύς του βουνού, παρακολουθεί από ψηλά τί συμβαίνει στα χαμηλά και παρεμβαίνει, όταν και όπου πρέπει.³⁷

ε. Αιτίες περάσματος στη ληστεία

Η τελευταία σημαντική κατηγορία παραστάσεων, που διαμορφώνει το κοινωνικό πορτραίτο ενός ληστή του ελλαδικού χώρου, είναι ό,τι σχετίζεται με τους λόγους ώθησης ενός ατόμου στο ληστρικό βίο και, κατά συνέπεια, την είσοδό του σε έναν άλλον «κόσμο», ο οποίος αντιπαράτίθεται με αυτόν της νέας κατάστασης πραγμάτων, την οποία εκφράζει το ελληνικό κράτος. Το κύριο, λοιπόν, ερώτημα, που συνήδως συναντάται από τις πρώτες κιόλας σελίδες των κειμένων του ληστρικού

36. Σε συνομιλία μεταξύ συντρόφων ληστών διαμείβονται τα εξής: «...δεν μου βαστάει η καρδιά να φύγω από δω....να πάω σ'ένα άλλο μέρος και να μην αγναντεύω τα βουνά μας μου φαίνεται πως θα σκάσω από τον καϋμό μου. (...) ..καλύτερα να μ'εύρη ένα φαρμακερό βόλι των χωροφυλάκων, μα την ώρα που θα κλείνω τα μάτια μου ν' αγναντεύω για τελευταία φορά στη ζωή τα βουνά μας, παρά να ξέρω πως το δόλιο κορμί μου θα το σκεπάσουν ξένα χώματα. (...) Μαζί θα σκοτωθούμε καλλίτερα παρά να φύγουμε από τον τόπο μας....χίλιες φορές ο θάνατος παρά μακριά από τα βουνά μας! Τα λόγια αυτά υπήρξε ο όρκος που έδωσαν αμφότεροι να αποδάνουν καλλίτερα επάνω εις τα βουνά του τόπου των παρά να ξενιτευθούν, παρά ξένο μαύρο χώμα να σκεπάση τα κορμιά των» (Χριστόπουλος/Καράμπελας, 388). Ο Τσανάκας από την πλευρά του αναφέρει: «Είναι δικό μου το βουνό αυτό». Και ο συγγραφέας - αφηγητής συμπληρώνει: «Και έχει δίκαιον. Η Πίνδος είναι το βασίλειόν του. Βασίλειον που ποτέ δεν εστασίασεν εναντίον του. Πειθήνιον και πιστόν εις τον αγαπημένον του άρχοντα.(...)Αλλά έχει πεποίθησιν εις το βουνό του ο Τσανάκας. Οι εχθροί του είναι ανίσχυροι να φτάσουν εις τα ουρανογείτονα λημέρια του», (Τσουλής...,361).

37. Ο ληστής, αναφερόμενος σε τοπικό τοκογλύφο, παρατηρεί: « Ένα χρόνο τώρα εγώ και ο μπάρμπαρς μου απ' τα βουνά επάνω τον παρακολουθούμε. Ένα χρόνο κατασκοπεύουμε τας πράξεις του, βλέπουμε τα έργα του και φρίττουμε....» (Λύγκοι, 106).

μυθιστορήματος, είναι το γιατί το συγκεκριμένο άτομο γίνεται ληστής. Ποιό είναι το σύνολο των καταστάσεων, εμπειριών και γεγονότων, που ωθούν ή/και αναγκάζουν ένα άτομο να μεταβάλει την ομαλή κοινωνική του τροχιά και να υποδυθεί έναν νέο σημαντικό ρόλο, με ό,τι αυτό συνεπάγεται, στην τοπική σκηνή;

Όπως υποστηρίχθηκε στα προηγούμενα, οι συγγραφείς των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος «ακολουθούν», σε μεγάλο βαθμό, το ιστορικό συμπεριέχον της εποχής τους, μόνο σε ό,τι αφορά την υπαρκτή μορφή του ληστή, την περίοδο δράσης του και το συγκεκριμένο τέλος του (θάνατος στο βουνό ή δημόσιος θάνατος κατόπιν δίκης). Από κει και πέρα είναι ελεύθεροι στη δημιουργία και την «ένδυση» του μοντέλου του ληστρικού μυθιστορήματος, σύμφωνα με τις διάχυτες ιδεολογίες και νοοτροπίες περί του ιστορικού γίνεσθαι αλλά και σύμφωνα με τη δικές τους κοινωνικές και ιδεολογικές παραστάσεις. Έτσι, λοιπόν, και οι προσλήψεις των αιτιάσεων για το περάσμα ενός ατόμου στο ληστρικό βίο ακολουθούν τις παραπάνω αντιλήψεις.

Τούτο γίνεται φανερό, όταν κωδικοποιούμε τους λόγους που οδηγούν τα δρώντα πρόσωπα των ιστοριών του ληστρικού μυθιστορήματος να γίνουν ληστές. Είτε στην αρχή της ιστορίας, με την διατάραξη της αρχικής κατάστασης, είτε προς το μέσον της εξέλιξης, με παρεμβολή στην παρατακτική αφήγηση σε χρόνο παρελθοντικό, η αιτίαση της νέας κατάστασης πρέπει να αναφερθεί· όχι μόνο για τις ανάγκες της ίδιας της πλοκής αλλά και για λόγους αληθοφάνειας της ιστορίας.

Οι κυριότερες κατηγορίες αιτίων που αναφέρονται στα εξεταζόμενα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος για την είσοδο ενός ατόμου στη ληστεία είναι οι εξής: **α)** η εκδίκηση -μέσω, φυσικά, της δυνατότητας αυτοδικίας που προσφέρει η ληστεία- είτε προς την κοινωνία συνολικά είτε σε συγκεκριμένα άτομα, που, ωστόσο, εκπροσωπούν στο ιδεολογικό σύμπαν του ληστή την κοινωνική ευνομία,³⁸ **β)** η ληστρική παράδοση των οικογενειών, η άρνηση του ατόμου σε υποταγή και η αποδοχή που απολαμβάνει ο ληστής στην τοπική κοινωνία και **γ)** η αποφυγή τιμωρίας λόγω πράξεων αυτοδικίας (εκδίκηση για λόγους μη τέλεσης γάμου, η ατίμωση συγγενούς κ.ο.κ.) ή πράξεων που αντιβαίνουν στην κρατική νομιμότητα (κυρίως η αποφυγή στρατιωτικής θητείας).

Η πρώτη και η δεύτερη κατηγορία, αν και συναντώνται στην ιστορική συγκυρία, μάλλον συμπεραίνονται, παρά ομολογούνται. Είναι, άλλωστε, και οι αιτιάσεις εκείνες που προσφέρουν στο συγγραφέα των κειμένων πλούσιο έδαφος για μυθοποίηση και, συγχρόνως, λειτουργούν ως μετάθεση στο φαντασιακό επίπεδο της λειτουργίας της εκδίκησης για το σύνολο των ατόμων (αναγνώστων) μιας κοινωνίας.

38. «Τη στιγμήν εκείνην εμάχετο και εκτύπα την κοινωνίαν εις το πρόσωπον των επιτιθεμένων στρατιωτών. Τους ελυπήτο ως άτομα. Τους εφόνευε ή τους ετραυμάτιζε ως μέλη της κοινωνίας» (Χριστόπουλος/Καράμπελας, 459).

Πιο συγκεκριμένα:

Ο Ρουμελιώτης (Ρουμελιώτης), αν και κατέχει περίοπτη θέση στην τοπική κοινωνία, αποφασίζει να γίνει ληστής για να εκδικηθεί ο ίδιος τον αντίπαλό του, που προξένησε κακό στην αγαπημένη του, αλλά, συγχρόνως, και την κοινωνία ολόκληρη, την οποία θεωρεί, ως ένα βαθμό, υπεύδυνη για την κατάστασή του, εξαιτίας της αμέτοχης στάσης της. «Την πεντάμορφη έσωσα και αγάπησα. Η κακία του κόσμου μου την εστέρησε. Τώρα και 'γω οχτρός του κόσμου όλου γίνομαι. Πες χαιρετίσματα στο χωριό μας και στη Ρούμελη όλη βούιξέ το, πως απ' εδώ κι εμπρός ο Ρουμελιώτης είναι άλλος άνθρωπος. Αρπάζει το ντουφέκι, πετιέται στο κλαρί, κι αλλίμονο στους οχτρούς του, αλλοίμονο στον κόσμο ολον!» (Ρουμελιώτης, 6). Όμοια και ο Παπακυριτσόπουλος (Τσουλής, ...) γίνεται ληστής για να εκδικηθεί τη ματαίωση του γάμου του με την κοπέλα που αγαπούσε και συγχρόνως αυτούς που καταστρέψαν οικονομικά την πλούσια οικογένειά του. Οι «τρομεροί» Ρετζαίοι λιποτακτούν από το στρατό και ξεκινούν το ληστικό τους βίο με την αναζήτηση και εκδίκηση των φονιάδων του πατέρα τους (Ρετζαίοι).

Από την άλλη μεριά ο Τσανάκας, κτίστης στο επάγγελμα, «...τον ενοχλούσε πολύ η δουλοπρέπεια της εργασίας του. (...)..δεν του άρεσε να υπακούει εις ανωτέρους. Και μάλιστα οσάκις οι ανώτεροι ετύγγανε να είναι βάρβαροι και απότομοι» (Τσουλής, ..., 364). Έτσι, γίνεται ληστής. Ο Χριστόπουλος, (Χριστόπουλος /Καράμπελας) επιδίδεται στη ζωοκλοπή από παράδοση και κάποια στιγμή «περνάει» στη ληστεία. Η ονομαστή οικογένεια ληστών από την περιβόητη περιοχή του Βάλτου, οι Τσεκουραίοι (Τσουλής, ...), διαδέχονται «αρχαία παράδοση» στο ληστικό βίο και «μεγάλο έρωτα προς τη ληστεία».

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρατήρηση ότι στην πρώτη κατηγορία αιτίων περάσματος στη ληστεία τα άτομα είναι, συνήθως, υψηλής κοινωνικής προέλευσης στην τοπική κοινωνία όπου ανήκουν.³⁹ Με την πράξη τους αναλαμβάνουν οι ίδιοι τη διευθέτηση των προσωπικών τους υποθέσεων, είτε γιατί θεωρούν αδύνατη την επέμβαση της κρατικής νομιμότητας είτε γιατί θέλουν οι ίδιοι να επιβάλλουν την προσωπική τους δικαιοσύνη.

Στη δεύτερη κατηγορία οι αιτιάσεις συνοψίζονται **I)** στη ληστική παράδοση των οικογενειών (συνήθως ημινομαδικοί πληθυσμοί, όπως Κουτσόβλαχοι, Σαρακατσαναίοι), **II)** στην άρνηση λόγω ανυπόταχτου χαρακτήρα, του ήρωα - δρώντος υποκειμένου να

39. Πρβλ με τους *bandit bien-aimé* (*bandit d'honneur* - ευγενείς ληστές) τους οποίους ο E. Hobsbawm, (= όπ.π., σελ. 37-55) θεωρεί ως μια από τις κύριες κατηγορίες κοινωνικών ληστών.

υποταχτεί στις κοινωνικές συμβάσεις και στους ρόλους της εύνομης κοινωνίας⁴⁰ και ΙΙΙ) στην αποδοχή⁴¹ -η οποία ποτέ δεν δηλώνεται αλλά πάντα συμπεραίνεται- που χαίρουν οι ληστές από την τοπική κοινωνία.⁴²

Τέλος, η τρίτη μεγάλη κατηγορία αιτίων διαφορίζεται από τις άλλες δύο στον τρόπο που διαχειρίζεται την ιστορική συνάφεια. Κατά κάποιο τρόπο η σχέση της με την πρώτη, κυρίως, αιτίαση περάσματος στην ληστεία είναι αντίστροφη. Ενώ δηλαδή - σύμφωνα με την πρώτη- το άτομο γίνεται ληστής και άρα αναλαμβάνει νέο ρόλο στην τοπική κοινωνική σκηνή, ώστε να μπορέσει να εκπληρώσει την ποδούμενη εκδίκηση, στη τρίτη αιτίαση συμβαίνει το αντίθετο. Το άτομο αντιδρά αυθόρμητα, καταφεύγει σε πράξη αυτοδικίας που συνήδως νομιμοποιείται στη συνείδησή του, αλλά αντισταθεί στην κυρίαρχη κρατική νομιμότητα και το ποινικό δίκαιο της επίσημης κοινωνίας και, άρα, ως έσχατη λύση αποφυγής της τιμωρίας απομένει ο ληστρικός βίος.

40. «Εφαίνεται δε, ως απογοητευμένος από το επάγγελμα του κτίστου, εις το οποίον δεν μπορούσε να συνηθίσαι, Ιδίως, καθώς έλεγεν προς τους συντεχνίτας του, τον ενοχλούσε πολύ η δουλοπρέπεια της εργασίας των. Είχον εξήντα αφεντάδες. Ο αρχικτίστης, ο επιστάτης, ο μηχανικός, εργολάβος, ο ιδιοκτήτης, όλοι του εκάθηντο στο στομάχι.(...) Ήτο ακέραιος, ειλικρινής εις το κακόν όπως υπήρξε φιλόανθρωπος και ειλικρινής εις το καλόν, κατά το διάστημα του εν τη κοινωνία βίου του. Γνωρίζουμεν δε ότι αποξενώθη της κοινωνίας, μόνον και μόνον δια να ζήσει αυτοβούλως. Κατά τας ιδίας του αρχάς και πεποιθήσεις και ν'απαλλαγή της επιβολής του προϊσταμένου, τας οποίας κατ'ουδένα τρόπον ο χαρακτήρ του ηδύνατο να αναιχθή...», (Τσουλής...,365). Ή, όπως αναφέρει ο Ε. Hobsbawm: «Οι ληστές αυτοί δεν είναι εκείνοι που διορθώνουν τα «κακώς κείμενα», αλλά οι εκδικητές κι αυτοί που έχουν δύναμη. Δεν είναι υπερασπιστές της δικαιοσύνης, αλλά άνδρες που αποδεικνύουν ότι και οι φτωχοί ακόμη, και οι αδύνατοι μπορούν να γίνουν τρομεροί», Ε. Hobsbawm, ό.π.π., σελ. 57.

41. «Ταύτην την επιθυμία του ενίσχυσε και η μεγάλη αυτού φιλοδοξία προς το καπετανλήκι. Να είσαι αρχηγός πέντε δέκα ληστών, να βασιλεύεις εις τα βουνά της πατρίδος και να πράττης ότι θέλεις, να σου βγάσουν τραγούδια, να ομιλεί ο κόσμος δια σε, να σε καταδιώκουν και να μην εμπορούν να σε συλλάβουν, ταύτα πάντα βεβαίως είναι δαυμάσια», (Τσουλής...,292).

42. Ακόμη και ένα άτομο που στη «φρόνιμη» κοινωνία -κατά την ορολογία του Γ. Κοντογιώργη, (= ό.π.π., σελ. 16)- μπορεί να ανήκει στα τελευταία της ιεραρχικά σκαλοπάτια, αποκτά, μέσω της ληστείας και των όπλων, κυρίαρχη ικανότητα επιβολής, αποδοχής και, ακόμη, δικαιωμάτων ζωής και θανάτου απέναντι στα δύματά του. Βλ. περισσότερα στο κεφάλαιο περί ληστείας. Βλ. επίσης, Γ. Κολιόπουλος, ό.π.π. σελ. 203. Ερωτηθείς ο ληστής Παλιουράκης λίγο μετά τη σύλληψή του το 1856, για τους λόγους και τους σκοπούς που νέοι σαν κι αυτόν γίνονται ληστές, απάντησε: «Η ιδέα να καζαντήσωμεν».

Οι περισσότερες αιτιάσεις της τρίτης κατηγορίας αφορούν τη μη τέλεση γάμου, λόγω, κυρίως, της κοινωνικής ανισότητας μεταξύ των ηρώων.⁴³ Ο Τζατζάς, ο Τσουλής, ο Ντελής, ο Νταβέλης, λόγω της χαμηλής κοινωνικής τους θέσης δεν μπορούν να παντρευτούν ο καθένας την κοπέλα με την οποία είναι ερωτευμένοι και την οποία οι γονείς της παντρεύουν με άλλον. Η εκδίκησή τους είναι τρομερή (φόνος του γαμπρού ή/και της νύφης) και η πορεία τους προδιαγεγραμμένη. Ο Αναστάσης Λύγκος (Λύγκοι, 231), ο νεώτερος εκ των δύο Λύγκων, κατατρέχεται από τον ίδιο ενωματάρχη που ανάγκασε το δείο του να γίνει ληστής. Η ερωτική αντιζηλία και η ματαίωση του ειδυλλίου εξωθούν τον Λύγκο στη συμμορία του δείου του. Σε μια άλλη περίπτωση - Καράμπελας, (Χριστόπουλος/Καράμπελας)- το άτομο, προσπαθώντας να υπερασπιστεί την απολεσθείσα τιμή συγγενικού του προσώπου, παρεκτρέπεται στο φόνο.

Ακόμη και στην περίπτωση της αποφυγής της στρατιωτικής θητείας -η περίπτωση του ενός Λύγκου (Λύγκοι)- αυτή λειτουργεί αντιστρόφως ανάλογα με την ληστεία. Το άτομο που αρνείται να καταταγεί στο στρατό προτιμά το ληστρικό βίο.

Η γενική επισήμανση, που πρέπει να γίνει και που αφορά και τις τρεις κατηγορίες αιτίων περάσματος ενός ατόμου στη ληστεία, είναι ότι όλες οι παραπάνω αιτιάσεις δικαιολογούνται και, ως ένα βαθμό, νομιμοποιούνται από το λόγο των κειμένων. Οι ευθύνες που προκύπτουν για τις συγκεκριμένες συμπεριφορές μετατίθενται στο «κακό» κράτος και την «κακή και άδικη» οργάνωση της κοινωνίας.

Τον Τσουλή, παρόλο που ζει ήσυχα, τον ενοχλούν για το παραμικρό. «Ταύτα πάντα ήρχισαν να τον εξαγριώνουν. Έβλεπες ότι αδικώς κατεδιώκετο και ότι δεν ήτο ορθόν να αίρη όλας αυτάς τας αμαρτίας των άλλων. Αλλά τί να κάμη!» (Τσουλής..., 266). Όταν ο Καράμπελας σκοτώνει τον άνδρα που αρνείται να αποκαταστήσει την τιμή της ανηψιάς του, δικαιολογείται «...από το συναίσθημα της τιμής που η φωνή του δικαίου ώδησαν σε μια στιγμή το χέρι του να κόψη το νήμα της ζωής από έναν άνθρωπον.(...) Ενώ εάν οι συγχωριανοί της Χρύσως δεν την έσκωπτο, ούτε και την περιεφρόνουν και το πολύ πολύ είχαν το έδιμον να επιβάλλουν εις τον Βασίλην να την νυμφευθεί, το χέρι του

43. «Η μικρή βλαχοπούλα αντηγάπησε τον Τσουλήν, με την αυτήν περιπάθειαν. Ήτο νοικοκυροπούλα αυτή, ενώ ο Γιάννης της είχε πτωχόν πατέρα, του οποίου όλη η κατάσταση ήτο είκοσι πρόβατα, ένα παλιοχώραφο, χρεωμένο και αυτό, μια πλινθόκτιστον οικία και δύο ελαιόδενδρα. Η συνήθης περιουσία των πτωχών των χωρίων της Ελλάδας», (Τσουλής..., 251). «Ο Τζατζάς δεν ημόρεσε να επιβληθή στον εαυτό του. Είδεν ότι ο γάμος του με την κόρην που ηγάπα ήτο αδύνατος. Η καρδιά του δεν υπάκουεν. (...) Έτσι ήταν γραφτό της Μοίρας μου, είπεν», (Τζατζάς, 32).

Καράμπελα δεν θα ωπλίζετο με το δολοφόνο μαχαίρι που αφήρεσε την ζωή ενός ανθρώπου...» (Χριστόπουλος/Καράμπελας,58).

Τέλος, και η ίδια η νομιμότητα της στρατιωτικής δητείας αμφισβητείται στο πλαίσιο της παραδοσιακής αγροτικής κοινότητας ως προς τη χρησιμότητά της: «Το σκιάχτρο της στρατιωτικής δητείας, που προ του 1860 και κατά τα νεανικά χρόνια του Λύγκου, εθεωρείτο ως δυσβάστακτο φορτίο, ιδίως εις τους χωρικούς» (Λύγκοι,9). Η δητεία, λοιπόν, θεωρείται στοιχείο του νέου κόσμου και της νέας νομιμότητας⁴⁴ με την οποία η σύνολη τοπική κοινωνία και, ιδιαίτερα ο κόσμος των ληστών, φαίνεται να βρίσκεται σε συνεχή διαμάχη.

⁴⁴. Πρβλ. με την περίπτωση του φυγόδικου Ταγαρόπουλου στο μυθιστόρημα του Π. Καλλιγά, *Θάναος Βλέκας*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

ΟΙ ΚΥΡΙΑΡΧΕΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΛΗΣΤΕΙΑΣ ΣΤΟ ΛΗΣΤΡΙΚΟ ΛΑΪΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Μετά την παρουσίαση και ανάλυση του λόγου του ληστρικού μυθιστορήματος σε ό,τι αφορά τις παραστάσεις του ληστή ως δρώντος υποκειμένου των ιστοριών, θα αναφερθούμε τώρα στις κυρίαρχες παραστάσεις της ληστείας στον ελλαδικό χώρο, όπως αυτές προκύπτουν από τα κείμενα.⁴⁵ Και στην περίπτωση αυτή θα κωδικοποιήσουμε τις παραστάσεις σε τρεις μεγάλες θεματικές ενότητες, ώστε να αναδυθούν οι κύριες πλευρές προσέγγισης της ληστείας μέσω του λόγου του ληστρικού μυθιστορήματος. Συγκεκριμένα:

- 1. Η ληστεία σε αντίθεση προς το κράτος. Παραδοσιακή κοινωνία και νέα κατάσταση πραγμάτων.**
- 2. Ληστεία και «κοινωνική ληστεία».**
- 3. Το κύκλωμα της ληστείας.**

45. Ο P. Sant-Cassia (= ό.π., σελ. 81) σημειώνει ότι «οι ληστές συχνά εξιδανικεύονται αργότερα μέσα από κείμενα που κυκλοφορούν και έχουν τη δική τους ζωή, πράγμα που τους προσδίνει μια μονιμότητα και μια δραστηριότητα που υπερβαίνει την τοπική τους σφαίρα και την προσωρινή τους φύση. Το πώς απεικονίζονται οι ληστές στο σύγχρονο έθνος-κράτος και ο τρόπος που χρησιμοποιούνται αυτά τα σύμβολα για να νομιμοποιήσουν τους σημερινούς αγώνες είναι εξίσου σημαντικά με εκείνο που "έκαναν" και αντιπροσώπευαν στην πραγματικότητα».

ΙΙ.Α. Η ληστεία σε αντίθεση προς το κράτος. Παραδοσιακή κοινωνία και νέα κατάσταση πραγμάτων

Όπως δηλώνει ο τίτλος, η ληστεία περιγράφεται και οριοθετείται στα κείμενα ως κοινωνικό φαινόμενο που βρίσκεται αντιμέτωπο και σε διαρκή σύγκρουση με την κρατική συγκεντρωτική εξουσία.⁴⁶ Κάτι παρόμοιο διαφάνηκε ήδη από τις παραστάσεις του ληστή, ιδιαίτερα αυτές που αφορούν τα αίτια περάσματος ενός ατόμου στο ληστρικό βίο. Παρόμοια, λοιπόν, και η ληστεία παρουσιάζεται ως φαινόμενο που αντιπαράτιδεται, με διάφορους τρόπους, προς τη νέα κατάσταση πραγμάτων, την οποία στην ιδεολογία των ληστών εκπροσωπεί το ελληνικό κράτος. Με δεδομένη την αντιπαράθεση αυτή, η ερμηνεία των κυριάρχων παραστάσεων του φαινομένου θα μπορούσε, ίσως, να οδηγήσει σε μια θεώρηση της ληστείας είτε ως ενός «παρακοινωνιακού» φαινομένου στις παρυφές της κατεστημένης νομιμότητας⁴⁷ είτε, ακόμη, ως εξωκοινωνιακού επαναστατικού φαινομένου σε πλήρη αντίθεση και σύγκρουση με την επίσημη κοινωνία.⁴⁸ Όμως, μια τέτοια θεώρηση πρέπει μάλλον να απορριφθεί, με βάση τις ακόλουθες επισημάνσεις.

46. Πρβλ. Ν. Κοταρίδης, «Εισαγωγή», στο, *La société traditionnelle face à l'état moderne. Etude sur la revolte militaire de 1848 en Grèce*, Διδακτορική Διατριβή, Université de Paris I, Pantheon - Sorbonne, Paris, 1987, σελ. 15 κ.έ.

47. Ο Γ. Κοντογιώργης, για παράδειγμα (= ό.π., σελ. 125-135), στη μελέτη του περί της ελλαδικής λαϊκής ιδεολογίας μέσω των παραστάσεων του κλέφτικου δημοτικού τραγουδιού, θεωρεί ότι η ληστεία παρουσιάζεται ως παρακοινωνιακή τοπική κοινωνική οντότητα με συγκεκριμένη συγκρότηση και οργάνωση, που αντιπαράβάλλεται, ως προς τη δομή λειτουργίας της και τις κοινωνικές της αξίες, προς τη φρόνιμη δικαϊκή νομιμότητα της τοπικής αγροτικής κοινωνίας. Καταλήγει, μάλιστα, στο συμπέρασμα ότι «...η λαϊκή εικονογράφηση της παρακοινωνιακής ληστείας είναι έντονα ταξική», ό.π., σελ. 135. Ο Σ. Δαμιανάκος, (= Κοινωνική ληστεία..., ό.π., σελ. 75-77) σημειώνει ότι η ληστεία του ιδ' αιώνα εντάσσεται σε μια ιστορική και πολιτισμική συνέχεια «παρακοινωνίας», η οποία ξεκινά από την κλεφταρματολική παράδοση και φτάνει ως την αντι-κοινωνία των ρεμπέτηδων. Κάνει λόγο για την «...ύπαρξη μιας ιστορικής συνέχειας που, από την οθωμανική περίοδο ως και τη δεκαετία του 1950, εδράζεται όχι μόνο στη μεταβίβαση ενός και του αυτού ηθικού αντι-στερεώματος καθώς και αξιών κοινών στους εκτός νόμου, όχι μόνο στη διαιώνιση ταυτόσημων οργανωτικών δομών παρανομίας, αλλά επίσης και σ'αυτό το ίδιο το ανθρώπινο δυναμικό που το πέρασμα από τη μια κοινωνική κατάσταση στην άλλη, μοιάζει ν'αφήνει ανέπαφο».

48. Η πρόσληψη για παράδειγμα του συγγραφέα Δημήτριου Παπαρηγόπουλου, γιού του ιστορικού Παπαρηγόπουλου, για το φαινόμενο της ληστείας (= *Σκέψεις ενός ληστού ή η καταδίκη της κοινωνίας*, Αθήνα, 1861) επικεντρώνεται στην κάδετη αντιπαράθεση και σύγκρουση της επίσημης κοινωνίας προς την

Με σαφήνεια οι παραστάσεις των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος περιγράφουν τη ληστεία ως ένα παραδοσιακό φαινόμενο του αγροτικού κόσμου,⁴⁹ που όχι μόνο δεν έρχεται σε σύγκρουση με την περιβάλλουσα τοπική κοινωνία,⁵⁰ αλλά

«κοινωνία» των ληστών. Ωστόσο, αυτού του είδους η πρόσληψη φαίνεται να οφείλεται στην λογοτεχνική κυρίως εξιδανίκευση του κόσμου των ληστών και στη λαϊκοποίησή του (φολκλόρ) από μερίδα των διανοουμένων της Αθήνας του 18^{ου} αιώνα. Ακόμη και σήμερα, όμως, υπάρχουν απόψεις (= Μ. Μερακλής, *Τι είναι λαϊκή λογοτεχνία*, Σ.Ε., Αθήνα, 1988, σελ. 22 και 69-70) που θεωρούν ότι το ληστρικό μυθιστόρημα λογοκρίθηκε και χτυπήθηκε από τη Μεταξική δικτατορία, λόγω του φόβου ότι θα μπορούσε να μεταλλαχθεί και να δράσει «ως μια αντιστασιακή λογοτεχνία» διάχυσης επαναστατικών προτύπων και γι' αυτό ο ήρωας ληστής αντικαθίσταται από τον παράνομο κακοποιό του αστυνομικού μυθιστορήματος. Εντάσσει, μάλιστα, το «δημοτικότατο» ληστρικό μυθιστόρημα στον «κύκλο μιας λαϊκής λογοτεχνίας της εξέγερσης».

49. Ο Eric Hobsbawm (= *The primitive rebels*, N.Y., 1965, *Les primitives de la révolte dans l'Europe modern*, Fayard, Paris, 1966 και *Bandits*, Londres, 1969, *Ληστές*, Βέργος, Αθήνα, 1975) πολύ νωρίς είχε παρατηρήσει ότι η ληστεία, της οποίας η καθολικότητα στις παραδοσιακές αγροτικές κοινωνίες είναι ιδιαίτερα αξιωματικόν στοιχείο, ανήκει, ως φαινόμενο, καθαρά στην παραδοσιακή κατάσταση πραγμάτων. Βέβαια, ο E. Hobsbawm θεωρεί πως παρόμοια λειτουργεί σε καθολικό επίπεδο, και το φαινόμενο της «κοινωνικής ληστείας», ζήτημα ιδιαίτερα προβληματικό για τον ελλαδικό χώρο. (Βλ. επόμενο υποκεφάλαιο). «Η ληστεία λοιπόν δεν είναι από μόνη της ένα πρόγραμμα της αγροτικής κοινωνίας, αλλά μια μορφή αυτονομίας για να ξεφύγει κάποιος από ειδικές συνθήκες.(...) Το "πρόγραμμα" των ληστών, όταν είχαν πρόγραμμα, ήταν να υπερασπίζονται ή να αναστηλώσουν την παραδοσιακή τάξη, να κατακυρώνουν τα πράγματα "όπως θάπρεπε να είναι", δηλαδή για τις παραδοσιακές κοινωνίες, όπως πιστεύονταν ότι ήταν σ' ένα παρελθόν πραγματικό ή μυθικό.(...) Προσπαθεί να παγιώσει το δίκιο ή τις παλιές συνήθειες, δηλ. δίκαιες σχέσεις στο εσωτερικό μιας καταπιεσμένης κοινωνίας. Διορθώνει τα στραβά, όπως θα λέγαμε. Δεν προσπαθεί να δημιουργήσει μια κοινωνία που να βασίζεται πάνω στην ελευθερία και την ισότητα.(...)...σε ομαλούς καιρούς δρούσαν μάλλον μες στο υπάρχον κοινωνικοπολιτικό σύστημα ή στα περιθώρια, παρά εναντίον του...», *Ληστές*, όπ. π., σελ. 17, 18, 52, 112. Πρβλ. με την επισήμανση του Σ. Ασδραχά, (= «Πραγματικότητες από τον ελληνικό 18^ο αιώνα», στο, *Ελληνική Κοινωνία...*, όπ.π., σελ. 197) ότι «η παραδοσιακή κοινωνική λειτουργία του παρελθόντος, σύμφωνα με την οποία το αίτημα της δικαιοσύνης ισοδυναμεί με αποκατάσταση του παρελθόντος, με επάνοδο σε μια προηγούμενη ισορροπία, σημαδεύει με ενάργεια το σύνορο που χωρίζει τον Ανώνυμο (κείμενο του 1796) και τον κόσμο του από τις συνειδήσεις εκείνες που είχαν την αίσθηση της τομής που είχε επιφέρει η επανάσταση».

50. Αφού ο ληστής δεν αναγνωρίζεται συνήθως από την τοπική κοινωνία ως εγκληματίας και η δράση του ουσιαστικά νομιμοποιείται στο αξιακό σύμπαν της κοινότητας, άρα «...δεν έχει καμιά δυσκολία να επιστρέψει στην κοινότητά του, σαν σεβαστό μέλος, αφού βέβαια πάψει πιά να είναι παράνομος. (...) Στην ενδοχώρα, όπου ο νόμος και η κυβέρνηση αφήνουν υποτυπώδη ίχνη, ο ληστής όχι μόνο είναι ανεκτός και προστατεύεται, αλλά μπορεί όπως γίνεται στα Βαλκάνια, να είναι και ηγετικό μέλος της κοινότητας», Ε.

λειτουργεί ως ένα κομβικό στοιχείο του συστήματος, που συγκροτείται στο πλαίσιο της κοινωνίας αυτής. Η σύγκρουση που αναπτύσσεται μεταξύ των ληστών και της κοινωνίας,⁵¹ πρέπει να θεωρηθεί ως αντίθεση που επικεντρώνεται προς το κράτος, στοιχείο καινούργιο στις λαϊκές νοοτροπίες και ιδεολογίες της νεοδιαμορφούμενης συγχρονίας του ιδ' αιώνα, ακόμη και των αρχών του κ'. Η συγκρότηση, άλλωστε, του λεγόμενου κυκλώματος της ληστείας -που θα εξετάσουμε στην επόμενη ενότητα- δεν αφήνει μεγάλα περιθώρια για ερμηνείες του φαινομένου ως εξωκοινωνιακού ή, έστω, παρακοινωνιακού.

Οποιαδήποτε στιγμή προσεγγίζουμε τον πολυποίκλο και έντονα πολυφωνικό λόγο του ληστρικού μυθιστορήματος, πρέπει να έχουμε υπόψη μας τις διαβαθμίσεις των διαφόρων επιπέδων και τη διαπλοκή των διαφορετικών «γλωσσών».⁵² Όταν ο ληστής, ή ο ίδιος ο συγγραφέας, παρουσιάζεται να ομιλεί εναντίον της κοινωνίας, είτε γενικά είτε συγκεκριμένα, στην ουσία αντιτίθεται σε μια κατάσταση που δεν συμπίπτει πλέον με τις διάχυτες αντιλήψεις και νοοτροπίες περί δικαίου της τοπικής κοινωνίας του ελλαδικού χώρου.⁵³

Ιδιαίτερα ο εξευτελισμός και η διαπόμπευση,⁵⁴ με διάφορους τρόπους, των εκπροσώπων της κρατικής δικαϊκής νομιμότητας, από τους ληστές, τόπος κοινός σε όλο

Hobsbawm, ό.π., σελ. 45. Ο αντίπαλος του Ρουμελιώτη (Ρουμελιώτης), όταν δεν είναι ληστής (ο καπετάν Καραφωτιάς), είναι αξιοσέβαστο μέλος της τοπικής κοινωνίας. Μπορεί να εναλλάσσει τους ρόλους του χωρίς κανένα απολύτως πρόβλημα. Οι Τσουλής και Παπακυριτσόπουλος (Τσουλής,...) μέχρι την οριστική τους έξοδο στη ληστεία, μεταπηδούν πολλές φορές μεταξύ του ρόλου του παράνομου καταζητούμενου και του έννομου πολίτη. Ο Λύγκος ο λεβέντης (Λύγκοι) τερματίζει οριστικά τη ληστρική του δράση και ζει τα τελευταία χρόνια της ζωής του στην Αθήνα, εξασκώντας το επάγγελμα του επιστάτη σε σχολείο (είναι και το μοναδικό μυθιστόρημα με τέτοιου τύπου τέλος).

51. Η αύξηση της ληστείας ως μορφής αντίστασης απεικονίζει ουσιαστικά «...τη διάλυση μιας ολόκληρης κοινωνίας, την άνοδο νέων τάξεων και κοινωνικών συστημάτων, την αντίσταση ολόκληρων κοινοτήτων, ή λαών εναντίον της καταστροφής του τρόπου ζωής τους.(...)...η ληστεία γίνεται σύμβολο της αντίστασης από ολόκληρη την παραδοσιακή τάξη ενάντια στις δυνάμεις, που προσπαθούν να τη διασπάσουν και να την καταστρέψουν. (...)...(Μάχονται) για το ιδεώδες της κοινωνίας του παλιού καλού καιρού, που τη συμβόλιζαν ο Θρόνος και η Εκκλησία», E. Hobsbawm, ό.π., σελ. 15,20.

52. Βλ. εδώ, κεφάλαιο Ι, σημείωση 3.

53. Οι τρόποι εκφοράς των παραστάσεων της ληστείας παρουσιάζονται πανομοιότυποι με αυτούς των παραστάσεων του ληστή, γι'αυτό και δεν κάνουμε ιδιαίτερη αναφορά. Βλ. εδώ, κεφάλαιο ΙΑ. «Τρόποι παραστάσεων του ληστή στα κείμενα».

54. Η διαπόμπευση παραπέμπει σε παλιό τουρκικό έθιμο, που αφορά την τιμωρία και τον παραδειγματισμό, για λόγους ανταρσίας, των απειθαρχων ατόμων των κοινοτήτων. Η διάρκεια του

το φάσμα του ληστρικού μυθιστορήματος, στοχεύει ακριβώς να αναδειχθεί η αντιπαράθεση του παλαιού παραδοσιακού κόσμου με το νέο κόσμο που ενσαρκώνει το κράτος.⁵⁵ Ο ληστής έχει την «κυριαρχική ικανότητα» να αντιπαραβάλλεται, μέσω των δικών του προτύπων συμπεριφοράς και δράσης, προς την πολιτική εξουσία,⁵⁶ για μεγάλο χρονικό διάστημα, κατορθώνοντας να μένει ατιμώρητος. Ακόμη και η συνείδηση από τα δρώντα υποκείμενα -και κατ' επέκταση από τους αναγνώστες- της τελικής νίκης του κράτους και της ουσιαστικής υπεροχής του, αναδεικνύει εντονότερα⁵⁷ την

εδίμου ενυπάρχει σε πρακτικές που παρατηρήθηκαν έως και τη δεκαετία του 1950 στην Ελλάδα: παλούκωμα των κομένων κεφαλιών ανταρτών, κ.λπ. Βλ. περισσότερα, Ι. Βασδραβέλλης, *Αρματολοί και κλέφτες εις την Μακεδονίαν*, εκδ. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1970, β' εκδ, σελ. 36 κ.έ.

55. Σε όλα τα ληστρικά μυθιστορήματα που έχουμε εξετάσει υπάρχει πάντα η ιδιαίτερη λειτουργία της μεταμφίεσης. Τις περισσότερες φορές η μεταμφίεση του ληστή λειτουργεί ως τρόπος εξευτελισμού των οργάνων του κράτους και των επίσημων διωκτών της ληστείας. Ο ληστής, σε αυτές τις περιπτώσεις, παρουσιάζεται ως πανούργος που μπορεί οποιαδήποτε στιγμή να ξεγελάει ή να ρεζιλεύει την κεντρική εξουσία και, ταυτόχρονα, να παραμένει ασύλληπτος. Έτσι, ο Νταβέλης συνήδιζε να πίνει μεταμφιεσμένος τον καφέ του σε κεντρικά καφενεία της Αθήνας και να συζητάει περί ληστείας με τους απλούς πολίτες, ο Τζατζάς, μεταμφιεσμένος σε έμπορο, κάνει παρέα στην πόλη των Ιωαννίνων με τον ενωματάρχη που υποτίθεται ότι πρέπει να συλλάβει τον λήσταρχο Τζατζά, ο Τσουλής, μεταμφιεσμένος σε γυναίκα, μεθά, και στη συνέχεια, γελοιοποιεί το στρατιωτικό απόσπασμα που τον κυνηγά, κ.ο.κ. «Μπαινοβγαίνουν μεταμφιεσμένοι, έτσι ώστε να μην αναγνωρίζονται, ή ντυμένοι σαν ένας οποιοσδήποτε άντρας και συνήθως οι αρχές δεν τους αναγνωρίζουν εκτός αν αυτοί οι ίδιοι αποκαλύψουν τον εαυτό τους.(...)...η αορατότητά τους...δείχνει τη σιγουριά που νοιώθουν οι ληστές ανάμεσα στους συμπατριώτες τους και τον τόπο τους», Ε. Hobsbawm, ό.π., σελ. 48-49. Πρβλ., επίσης, Ρ. Sant-Cassia, ό.π., σελ. 95, για τις μεταμφίσεις των ληστών και τη γελοιοποίηση της αστυνομίας.

56. «...εμείς γεννηθήκαμε να τρομάζουμε κόσμο. Άμα γίνει ένα καλό ασκέρι, σου λέω εγώ ύστερα τί μαντάτα...» (Τσουλής..., 281). Ληστής προς αιχμάλωτο κρατικό αξιωματούχο: «Έχουμε δικό μας βασίλειο εμείς εδώ, θα πάμε παραπάνω και θα το δείτε» (Τσουλής..., 335). Προς αιχμάλωτο εισαγγελέα: «...θα λογαριαστούμε με σένα που πιάνεις και στέλνεις τον κόσμο στην φυλακή, όλο τον κόσμο. Τί ενόμισες πως είμαστε εμείς; Δεν ξέρεις πως είμαστε παλληκάρια;» (Τσουλής..., 334).

57. Ο λόγος των ληστών αναγνωρίζει ότι το τέλος είναι αναπόφευκτο και επακριβώς καθορισμένο από τη μοίρα και ότι η όλη πορεία είναι ανεπίστρεπτη. «Εγώ το ξέρω, το κεφάλι μου είναι αποφασισμένο και αν στέκει το κορμί, στέκει από την παλληκαριά μου και την επιδεξιότητά μου. Θα ρημάξω κόσμο. Θα κάνω ληστείες όχι σε βουνά, αλλά σε πόλεις, στη Λάρισα, στο Βόλο και αφού συνάξω όσα χρήματα χρειάζονται δια να ζήσω καλά η οικογένειά μου, έχω μια σφαίρα για τον εαυτό μου. Εγώ στην καρμανιόλα δεν ανεβαίνω να γελάει ο κόσμος» (Τσουλής..., 315). Ή ο λόγος του ίδιου του συγγραφέα αφηγητή

αντιπαλότητα του τύπου αυτού. Ωστόσο, και μέχρι τότε ο ληστής, μέσω της αντιπαραβολής αυτής, μπορεί να αποκαταστήσει οικονομικά την οικογένειά του, να «φτιάξει» όνομα και να δημιουργήσει δρύλο,⁵⁸ και, κυρίως, να γελοιοποιεί την εξουσία και να χαίρει της ευρύτερης αποδοχής από την περιβάλλουσα κοινωνία.⁵⁹

αναφέρει: «Καϋμένη Ρουμελιώτη! Τα νειάτα σου, οι χάρες σου και η ευμορφιά σου ήταν κρίμα να χαθούν έτσι άδικα των αδίκων. Πώς ημπορούσεν, όμως να γίνη διαφορετικά αφού αυτό ήταν γραμμένο από τη μοίρα σου;» (Ρουμελιώτης, 605). Πρβλ., επίσης, κείμενα του δημοτικού τραγουδιού για τη σκληρή πάλη του ήρωα της τοπικής κοινωνίας με το χάρο. Και στην περίπτωση αυτή, η συνειδητοποίηση από την κοινωνία της αναπόφευκτης ήττας είναι τόπος κοινός στο λόγο των κειμένων. Η αντιπαράθεση εδώ επικεντρώνεται μεταξύ της κοσμικής τάξης (αντιστοιχεί στο θάνατο) και της ανθρωπίνης τάξης (αντιστοιχεί στη ζωή). Η πάλη είναι προδιαγεγραμμένη, το ίδιο και ο νικητής, αλλά η δυνατότητα αντιπαράθεσης με κάτι ουσιαστικά ανίκητο εξυψώνει το άτομο και το ηρωποιεί στα πλαίσια της κοινότητας. «Έτσι, η ήττα της ζωής στο επίπεδο της πραγματικότητας, μετασχηματίζεται σε νίκη στο μυθικό επίπεδο και εκφράζει ως βασική ιδεολογική θέση την αμφισβήτηση της Κοσμικής τάξης, όσον αφορά τη θνητή μοίρα του ανθρώπου και την αξίωση μιας επίγειας αθανασίας», Ε. Καψωμένος, *Δημοτικό ...*, ό.π., σελ. 172. Επίσης σελ. 210-237 (= «Ο θάνατος στο δημοτικό τραγούδι»).

58. «Ο ήρωας χρειάζεται γενναιότητα για να παίξει το ρόλο του.... Χρειάζεται επίσης πονηριά και διορατικότητα. Χρειάζεται τύχη ή σύμφωνα με τους μυθικούς όρους, πρέπει να είναι άτρωτος. (...) Χρειάζεται όμως και νίκη. (...) Κάτω όμως από τα πρότυπα των φτωχών, των καταπιεσμένων, των ανίδεων, που οι ορίζοντές τους δεν απλώνονται μακρύτερα από το δικό τους τομέα (συνοικία) ή το περισσότερο συμπεριλαμβάνουν το χώρο της πόλης, ο παράνομος θεωρείται νικητής όταν είναι ικανός να επιζήσει κι όταν ακόμη στρέφονται εναντίον του όλες οι συγκεντρωμένες δυνάμεις των πλουσίων, των δεσμοφυλάκων τους και των αστυνομικών», Ε. Hobsbawm, ό.π., σελ. 125.

59. «Είναι πολύ απλό να μαντέψουμε πώς γίνονται ήρωες οι παράνομοι, στις μπαλλάντες και στους λαϊκούς μύθους: α) Όταν αποτελούν μέρος μιας αντιστασιακής κίνησης αντίθετης σε μια κατεστημένη κοινωνία, εναντίον ξένων στοιχείων και ξένης κατοχής. β) Όταν η παραδοσιακή ζωντανή εξέγερση του χωρικού ενάντια στην αδικία του αφέντη είναι αδύνατη», Ε. Hobsbawm, ό.π., σελ. 32. Ωστόσο, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι το μοντέλο της «κοινωνικής ληστείας» -που λειτούργησε «λογοτεχνικά» και έγινε αποδεκτό από όλη, σχεδόν, την κλίμακα της κοινωνικής ιεραρχίας στη Δυτική Ευρώπη- στον ελλαδικό χώρο δεν έγινε αποδεκτό (εκτός εξαιρέσεων όπως, ο Παπαρρηγόπουλος που προαναφέραμε) από τις κυριάρχες κοινωνικές τάξεις, αλλά παρέμεινε στη σφαίρα του λαϊκού (λαϊκή αποδοχή μέσω του λαϊκού μυθιστορήματος, των περιοδικών λαϊκής κατανάλωσης κ.ο.κ.). Άλλωστε, γι' αυτό σπανίζουν και λογοτεχνικά κείμενα της δόκιμης λογοτεχνίας, όπως και έργα, γενικότερα, τέχνης περί των ληστών του 18^{ου} αιώνα. Δεν είναι τυχαίο, επίσης, ότι ήρωες -κοινωνικοί ληστές της Δυτικής και της Κεντρικής, κυρίως, Ευρώπης παρουσιάζονταν στα κείμενα της επίσημης κουλτούρας είτε να είναι οι ίδιοι ευγενείς είτε να έχουν ευγενική καταγωγή, το «μόνο πρότυπο ελευθερίας», κατά τον Ε. Hobsbawm (= ό.π., σελ. 33).

Σε αυτό το σημείο όμως, εισέρχονται στο λόγο των κειμένων διφορούμενες και, ως ένα βαθμό, αντιφατικές αναφορές για τη ληστεία ως φαινόμενο συνολικά. Η τελική επικράτηση του κράτους και της δικής του δικαϊκής νομιμότητας και δράσης, μέσω των ποινικών κανόνων,⁶⁰ θεωρείται, σε τελική ανάλυση, στο λόγο των κειμένων σωστή και δίκαιη. Ιδιαίτερα, όταν ο ληστής που τιμωρείται είναι συνδεδεμένος με πολλές εγκληματικές πράξεις και «άσχημο όνομα» (πχ ο Τζατζάς ή οι Ρετζαίοι, ληστές που ανήκουν στην ίδια, με τα κείμενα, συγκυρία).⁶¹

Σε όλη όμως την πορεία ανάπτυξης του λόγου, το βάρος της ληστείας, ως δράσης αντιπαρατιθέμενης προς την κρατική εξουσία,⁶² μετατοπίζεται, ως προς την αιτιότητα

Πρβλ. και με την παρατήρηση του P. Sant-Cassia (= ό.π., σελ. 107) ότι «ο λογοτεχνικός εκρομαντισμός των ληστών υπήρξε συχνά ιδιαίτερα έντονος την εποχή που διαμορφωνόταν το έθνος-κράτος και συνοδευόταν συχνά από την επιθυμία των αστών λογίων να ανακαλύψουν εστίες αντίστασης (συχνά ενάντια στην κυριαρχία των ξένων) στην ύπαιδρο». Κατ' ανάλογο τρόπο οι Κλέφτες και οι αρματολοί του 19^{ου} αιώνα στον ελλαδικό χώρο εντάχθηκαν στην ελληνική εθνική ρητορική, μέσω της ιστοριογραφίας, ως φορείς εθνικής ιδεολογίας και αντίστασης στην οθωμανική κυριαρχία.

60. Σε αυτή την περίπτωση πρόκειται για μεταβίβαση, από την παραδοσιακή κατάσταση πραγμάτων, της αρμοδιότητας επιβολής δικαιοσύνης σε έτερους, ξένους φορείς, το κράτος, που ενσαρκώνουν τη νέα κατάσταση πραγμάτων.

61. «Αλλά το κράτος, το οποίον υπέστη δεινόν εξευτελισμόν δια της ληστείας αυτής, πρέπει να εντείνει τας προσπάθειάς του. Να εκκαθαρίση την ύπαιδρον από τους ληστές. Να ενισχύση την χωροφυλακήν. Να ανταμείψη τους καλούς αξιωματικούς της. Να τοποθετήση τηλέφωνα. Και η Δικαιοσύνη να επεμβαίνει ταχεία και ως τιμωρός. Έτσι ο κάθε πολίτης θα φοβείται τον νόμον. Και δεν θα παρουσιάζονται τοιαύτα σημεία αναρχίας, τα οποία εξευτελίζουν την υπόστασιν του Κράτους» (Τζατζάς, 336). Ενώ στη μεγαλύτερη διάρκεια του κειμένου ο συγγραφέας ειρωνεύεται κατά κόρον την κρατική οργάνωση και τάσσεται, ουσιαστικά, με το μέρος της παραδοσιακής νομιμότητας, στον επίλογό του νιώθει την ανάγκη - πιθανά και για τους λόγους της λογοκρισίας - να υπερασπιστεί τη νεότερικότητα, που ενσαρκώνει η κρατική οργάνωση, ενάντια σε ένα φαινόμενο παραδοσιακό και αναχρονιστικό. Η τελική συναντίληψη του συγγραφέα με το κράτος οφείλεται ίσως και στο ότι είναι πλέον συνείδηση - σε μια εποχή (1920-29) που η ληστεία, λόγω κυρίως της συνεχούς οικονομικο-κοινωνικής ανάπτυξης του ελλαδικού χώρου, περιορίζεται σε συγκεκριμένες περιοχές (Βόρεια Θεσσαλία, Δυτική Μακεδονία και κυρίως Ήπειρος)- ότι η ανάπτυξη της συγκεντρωτικής κρατικής διοίκησης και η μετάβαση σε καινούργιες κοινωνικές δομές, θέτουν τέρμα σε αυτό το φαινόμενο. «...η μοντερνοποίηση, δηλ. η μαζική οικονομική ανάπτυξη, η αποτελεσματική επικοινωνία και η δημόσια διοίκηση περιορίζει τις προϋποθέσεις αναπτύξεως των διαφόρων μορφών ληστείας, συμπεριλαμβανομένης και της κοινωνικής ληστείας», E. Hobsbawm, ό.π., σελ. 11.

62. Ο E. Hobsbawm (= ό.π., σελ. 54) παρατηρεί σχετικά με την «ανάγκη» αυτή της τοπικής κοινωνίας στη δημιουργία της εικόνας των ληστών ως εκδικητών, έστω και στο φανταστικό της σύμπαν: «Να γιατί ο

της, προς τον αντίπαλο άξονα. Είναι τελικά το ίδιο το κράτος και η «κακή» οργάνωσή του που εξωθούν προς τη ληστεία. «Η ψυχή του του έλεγε πως ναι μεν υπήρξε κακούργος, αλλά εις το κακούργον στάδιον του ληστού τον ώδησε η αδικία της κοινωνίας, η οποία άφησε εις αυτόν να υποστηρίξη την ορφανή εκείνην και απροστάτευτον εξαδέλφη του, χάριν της οποίας αι στρεβλαί κοινωνικαί αντιλήψεις τον ώδησαν να φονεύση τον διαφθείραντα αυτήν άνδρα» (Χριστόπουλος/Καράμπελας, 460). Άρα, μια άδικη, «στρεβλή» οργάνωση της κοινωνίας οδηγεί, σύμφωνα με τα κείμενα, σε πράξεις ανάγκης, όπως η ληστεία.⁶³

Η ληστεία, λοιπόν, ως μορφή δράσης και συμπεριφοράς, δε δείχνει να αντιτίθεται στο αξιακό και ιδεολογικό σύμπαν της τοπικής κοινωνίας. Αντίθετα, συμφωνεί με αυτό ως προς τις τελικές πρακτικές επιλογές της. Όταν ο ληστής θα προικίσει μια φτωχή κόρη, ώστε να μπορέσει να αποκατασταθεί, όταν θα επιβάλει στον πλούσιο να παντρευτεί τη φτωχή κόρη που στίμασε ή θα υπερασπιστεί, ακόμη και με φόνο, την τιμή της, όταν θα «χαρτσώσει» τον τοπικό «σκληρό» τοκογλύφο ή θα απαγάγει την κόρη του με απότερο σκοπό την απολαβή λύτρων κ.ο.κ., το σύνολο της κοινωνίας θεωρεί τις παραπάνω ενέργειες σύμφωνες με τις γενικές της αξίες. Το ότι οι γραπτοί νόμοι του κράτους δε συμπίπτουν με τους άγραφους παραδοσιακούς νόμους της κοινότητας,⁶⁴ δεν εμποδίζει τους ληστές στη χρήση μέσων επιβολής των τελευταίων. Μέσων που αντιτίθενται στην απόλυτη, νόμιμη, φυσική βία του κράτους και θεωρούνται γι'αυτό παράνομα.⁶⁵

Ρομπέν των Δασών δεν πεθαίνει, κι αν πράγματι δεν υπάρχει, κατασκευάζεται. Οι φτωχοί τον έχουν ανάγκη, μια κι αυτός αντιπροσωπεύει το δίκιο....Και τον έχουν μαγαλύτερη ανάγκη όταν ίσως δεν ελπίζουν πια στην κατάλυση της καταπίεσης, αλλά νιώθουν ανακούφιση προσπαθώντας να την απαλύνουν, έστω κι αν μισοδέχονται το νόμο που καταδικάζει το ληστή, που παρόλα αυτά, αντιπροσωπεύει τη θεία δίκη και μια μορφή κοινωνίας, υψηλού επιπέδου που δεν έχει τη δύναμη να γεννηθεί».

63. «Στο κλέφτικο τραγούδι ο «επαναστατημένος» χωρικός βαρυμένος από τη συνειδησιακή του ενοχή της «κλειψιάς» που του επιβάλλει η φρόνιμη ιδεολογική του καταβολή, παλεύει με το κρασί για να λησμονήσει. Ανάμεσα όμως στη στέρση ή την κρεμάλα και στην παρακοινωνιακή ζωή δεν έχει περιθώρια επιλογής», Γ. Κοντογιώργης, ό.π., σελ. 113.

64. «Για πολλούς χωρικούς ο νόμος ταυτιζόταν με την ξένη κυριαρχία, με την υπερβολική φορολογία και απόσπαση εισφορών· ήταν απόμακρος, δυσνόητος, γραπτός και γι'αυτό το λόγο απροσπéλαστος, διαμεσολαβημένος από δικηγόρους των πόλεων, ανώτερους κληρικούς ή χότζες, οργανωμένος σύμφωνα με μια διαφορετική λογική, υπαγόμενος σε ριζικές αλλαγές που ακολουθούσαν τις αλλαγές στη διοίκηση...», Ρ. Sant-Cassia, ό.π., σελ. 86.

65. «Ωστόσο, εκεί όπου ο φόνος και η βία είναι στην ημερήσια διάταξη, οι άνθρωποι είναι πολύ πιο ευαίσθητοι στις ηθικές διακρίσεις, οι οποίες είναι άγνωστες στις ειρηνικές κοινωνίες. Υπάρχουν

Η χρήση των παραπάνω μέσων φυσικής επιβολής από την πλευρά των ληστών είναι εμφανής στις λειτουργίες της ληστείας. Η ίδια η τοπική κοινωνία αποδέχεται σιωπηρά και, ως ένα σημείο, επικροτεί τη χρήση των μέσων αυτών από τους ληστές, στο όνομα της δικαϊκής κατάστασης που ενστερνίζεται το σύνολο των φορέων της επιχώριας αυτονομίας.⁶⁶ Έτσι, ο ληστής, αντιπαραβαλλόμενος ως έτερος πόλος, με το κράτος, επεμβαίνει εκεί που το κράτος δεν μπορεί ή δεν θέλει, για να επιβάλλει αυτό που επικροτεί, ως άποψη δικαίου, το σύνολο των φορέων της τοπικής κοινωνίας.⁶⁷

Οι παραδοσιακές κοινωνίες παρουσιάζονται, σε μεγάλο βαθμό, αδιαφοροποίητες ως προς την αξιακή τους συγκρότηση. Οι αντιθετικές έννοιες της ενσωμάτωσης και της σύγκρουσης⁶⁸ ανήκουν, συνεπώς, στο ίδιο αξιακό σύμπαν που συγκροτούν οι ίδιες αξίες και τα ίδια πρότυπα συμπεριφοράς. Αυτό επιστρέφει ώστε τα

εκτελέσεις σωστές και νόμιμες και φόντοι ανώφελοι και αυθαίρετοι, όπως, υπάρχουν πράξεις τιμής και πράξεις ντροπής», E. Hobsbawm, ό.π., σελ. 44.

66. «Εκείνο που αξιολογεί τη ληστρική δράση στα μάτια του λαϊκού στοχαστή είναι η επιτυχία του στόχου, το εντυπωσιακό αποτέλεσμα. Οι μορφές δράσης είναι συνάρτηση της εσωτερικής δομής και δύναμης της παρακοινωνιακής ομάδας και προσαρμόζονται κάθε φορά στις δοσμένες συνθήκες», Γ. Κοντογιώργης, ό.π., σελ. 132.

67. «...η ηρωική ή λεβέντικη δράση δεν έχει για αυτοσκοπό τη σύγκρουση αλλά υπαγορεύεται από μια ευρύτερη «στάση ζωής» που προσδιορίζεται από τις συνθήκες του δοσμένου οικονομικοκοινωνικού και πολιτισμικού χώρου», Γ. Κοντογιώργης, ό.π., σελ. 128.

68. Η περίπτωση των εναλλασσόμενων ρόλων του αρματολού και του κλέφτη στην Στερεά, ή του κλέφτη και του κάπου στην Πελοπόννησο, εντάσσονται στην παραπάνω λογική. Βλ. Σ. Ασδραχάς, «Από τη συγκρότηση του αρματολισμού», ό.π., σελ. 231-251 και 374-380 και Γ. Κοντογιώργης, ό.π., σελ. 125-155. Ακόμη, η δράση των ληστών του 18^{ου} αιώνα «...σημαδεύεται από μια θεμελιακή αμφισημία που εκφράζεται στην ταλάντευση ανάμεσα σε μια συμπεριφορά διηνεκούς εξέγερσης και το πέρασμα στην υπηρεσία των τοπικών προυχόντων ή των πολιτικών ανδρών, οι οποίοι, για τους προσωπικούς τους ανταγωνισμούς, είτε για τον έλεγχο της αγροτικής πολιτικής τους πελατείας, είχαν ανάγκη από μπράβους που να ξέρουν καλά τη δουλειά τους», Σ. Δαμιανάκος, «Κοινωνική ληστεία...», ό.π., σελ. 77. Ο E. Hobsbawm, επίσης (= ό.π., σελ. 53), παρατηρεί ότι: «Πολλοί άνθρωποι αυτού του είδους, σε μη επαναστατικές συνθήκες, αργά ή γρήγορα, υποκύπτουν στον πειρασμό του εύκολου κέρδους και γίνονται απλοί ληστές που επιτίθενται τόσο στους φτωχούς όσο και στους πλούσιους (με μόνη ίσως εξαίρεση το χωριό τους) ή γίνονται οι μπράβοι του τσιφλικά ή μέλη ενόπλων ομάδων που είναι έτοιμες πάντα νάρδουν σε διαπραγματεύσεις με τις επίσημες αρχές». Ο P. Sant-Cassia, τέλος (= ό.π., σελ. 109), σημειώνει ότι «η ληστεία δεν αποτελεί από μόνη της ούτε μια προπολιτική μορφή διαμαρτυρίας ούτε ένα μέσον καταστολής των αγροτικών αναταραχών, μολονότι μπορεί να έχει και αυτές τις λειτουργίες». Βλ. και εδώ, σημείωση 50.

άτομα των τοπικών κοινωνιών να μπορούν να επαναπροσδιορίζουν το ρόλο τους κάθε στιγμή. Η πορεία τους, όμως, προδιαγράφεται μη αντιστρεπτή εκείνη τη χρονική στιγμή κατά την οποία το κράτος επεμβαίνει στη συγκυρία. Ο λόγος των κειμένων αποσαφηνίζει αυτές τις αποχρώσεις και τονίζει αμφισημικά το ρόλο των αντιθετικών πόλων, της ληστείας και της κρατικής οντότητας, στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας. Έτσι, το κράτος, στη συνείδηση των ατόμων, αποχωρίζεται από την κοινωνία και παίρνει τη μορφή του **άλλου**, μορφή που παρουσιάζεται εχθρική και απειλητική, ως ένα βαθμό, προς την παραδοσιακή κοινωνία, επειδή καταστρέφει την παραδοσιακή τάξη πραγμάτων.⁶⁹ Άρα, η σύνολη κοινωνία ταυτίζεται με τον **όμοιο**, που είναι ο ληστής, αφού ο τελευταίος είναι ο μόνος που έχει τη δύναμη, μέσω της φυσικής βίας, να αντιπαρατίθεται στο κράτος-καταστροφή αυτής της κατάστασης.

Στην αμετάκλητη αντιπαράθεση μεταξύ της ληστείας και του κράτους, με προδιαγεγραμμένο νικητή το δεύτερο πόλο της αντίθεσης, η «πλάσπιγγα» του λόγου των κειμένων γέρνει σαφώς υπέρ του πρώτου με το χαρακτήρα της ατομικής αντίδρασης. Η ληστεία, ως πρακτική,⁷⁰ καταδικάζεται από όλους ουσιαστικά μόνο ως προς τις τελικές συνέπειές της (θάνατος του ένοπλου παράνομου), οι οποίες και λειτουργούν αποτρεπτικά για το κοινωνικό σύνολο. Ως συμπεριφορά, όμως, και καθόλη την πορεία της ληστρικής δράσης, όχι μόνο δικαιολογείται και νομιμοποιείται, αλλά ακόμη και εκθειάζεται για τα πλεονεκτήματα που προσφέρει στο εξεγερμένο άτομο: ατομική αξιοπρέπεια, ελεύθερος βίος, δύναμη επιβολής, αποδοχή και εξουσία.⁷¹ Άρα, η

69. «Η πραγματικότητα ακολουθεί μια πορεία που δεν υπακούει πια στις παλιές αιτιότητες, καταλύει τις παλιές αξίες, δεν χωράει στο νοητικό σύμπαν των παραδοσιακών δομών και ποδοπατά την κοινή αίσθηση του δικαίου. Η νέα κατάσταση βιώνεται σαν μια γενικευμένη ανομία, που παράγει ένα μέλλον σκοτεινό και οδηγεί το Έθνος στο χάος. Η ισχυροποίηση των νέων κυριαρχικών δομών βιώνεται ως οπισθοδρόμηση, σαν πέσιμο στον γκρεμό, σαν καταστροφή των δεσμών, της ηθικής και των αξιών που πάνω τους στηρίζονταν και παράγονταν οι παραδοσιακές ισορροπίες», Ν. Θεοτοκάς, «Το αποτύπωμα του ζωντανού και του ονείρου στα κείμενα του Μακρυγιάννη», π. *Ιστορικά*, τ.2, τεύχος 4, Δεκέμβριος (1985), σελ. 285.

70. Ο πατέρας, μοιρολογώντας το ακέφαλο πτώμα του γιού του λήσταρχου Ντελή, αναφέρει: «Παιδί μου, άμοιρό μου παιδί...Να το τέλος όλων εκείνων που δέλουν να ζήσουν έξω από το νόμο και αντιστρατεύονται εις το δέλημα του θεού», (Ντελής, 749).

71. Ο λόγος των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος εμφανίζει το ληστή να επιλέγει, στην ουσία, ακόμη και το θάνατό του. Όταν η συνολική συμπεριφορά του ληστή νομιμοποιείται εξαιτίας των αποτελεσμάτων της για την αναπαραγωγή και διασφάλιση των δικαίων προτύπων της τοπικής κοινωνίας, τότε και ο ίδιος ο θάνατος του ληστή μυθοποιείται. Η μυθοποίηση ισχύει, κυρίως, στις περιπτώσεις που ο ληστής επιλέγει να πεθάνει στο βουνό του, κοντά στον τόπο καταγωγής του, οπότε είναι τυχερός.

αντιπαράβολή δεν συντελείται μεταξύ της τοπικής κοινωνίας και της ληστείας, αφού, όπως είδαμε, αποτελεί η ληστεία στοιχείο του τοπικού συστήματος, αλλά μεταξύ του κράτους - κρατικής νομιμότητας και του ληστή ως εκπροσώπου, όχι ενός παρακοινωνιακού και αυτόνομου μορφώματος με δικούς του κώδικες αξιών, αλλά του συνόλου της παραδοσιακής κοινωνίας και της παραδοσιακής νομιμότητας.

«Τον εκτός νόμου τούτον άνθρωπον, η κοινωνία τον τιμωρεί, τον καταδιώκει και επιζητεί τον φόνον του ή την σύλληψίν του, ζητεί την εξόντωσίν του. Διατί όμως; Διότι και αυτόν τον θέλει εις τους κόλπους της. Και αυτόν θέλει να τον κρατή αυτή και να τον τιμωρήσει αμειλίκτως, διότι δεν δέλησε να συμμορφωθή προς ό,τι αυτή συνεκρότησε» (Χριστόπουλος/Καράμπελας, 458). Η μη αποδοχή, δηλαδή, από τους ληστές της συγκεκριμένης οργάνωσης της νέας, κρατικής, δικαϊκής τάξης πραγμάτων, προκαλεί την αντίδραση της κοινωνίας που επιχειρεί τη συμμόρφωση και την προσαρμογή όλων των επιχώριων αυτονομιών κάτω από νέους κοινούς κώδικες. Συνεχίζοντας, ο λόγος του συγγραφέα νομιμοποιεί και μυθοποιεί πλήρως την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά που γεννά η ληστεία: «Επιδιώκει την τιμωρία του, διότι είναι ανυπότακτοι και δεν υποτάσσονται εις το ψέμμα, εις τας συνθήκας που εδημιούργησε αυτή η κοινωνία...» (Χριστόπουλος/Καράμπελας, 458). Όπως οι περισσότεροι άνθρωποι, που έχουν να διαλέξουν ανάμεσα στην εκρηκτικότητα και την ταπεινότητα των επιλογών που τους επιβάλλονται, αδυνατώντας να ισορροπήσουν, έτσι και το άτομο που γίνεται ληστής διαλέγει -και μαζί του διαλέγουν φαντασιακά τον ίδιο δρόμο οι χιλιάδες αναγνώστες- την οδό της αντιπαράθεσης, της αντίστασης και της παρανομίας.

Στο μυθιστοριοποιημένο βίο του λήσταρχου Γιαγκούλα, που εκδόθηκε το 1925 ενώ ο ίδιος ο ληστής ζούσε (= Μ. Ανδρουλή, *Ο ασύλληπτος λήσταρχος Γιαγκούλας και η Χρύσω, Δελής*), ο «ανώνυμος» εκδότης αδυνατεί από την πλευρά του, με όρους νεοτερικής σκέψης της εποχής του, να «κατανοήσει» γιατί το φαινόμενο της ληστείας χαίρει αποδοχής από το λαό: «Είναι άξιο ιδιαίτερης προσοχής το γεγονός ότι ενώ ο ληστής είναι άτομο που θέτει τον εαυτό του πάνω από το νόμο και τη δύναμη του

Αντίθετα, ατίμωση για έναν παράνομο θεωρείται ο θάνατος στην καρμανιόλα. Η μορφή αυτή θανάτου αντιπροσωπεύει στην κοινή συνείδηση τη δύναμη επιβολής της κρατικής, «ξένης» οντότητας και την οριστική κυριαρχία της στην επιχώρια αυτονομία, μέσω των συγκεντρωτικών, κοινών για όλους, δεσμών. Για τη μυθοποίηση του θανάτου του ληστή, βλ. E. Hobsbawm, ό.π., σελ. 59. Για το ζήτημα της αντιμετώπισης από τους έλληνες της θανατικής ποινής μέσω της γκιλοτίνας, βλ. T. Βουρνάς, *Η ληστεία σαν πρόβλημα των πρώτων φάσεων του ελεύθερου εθνικού μας βίου*, Αθήνα, Φυτράκης, 1975, σελ. 89. Ο στρατηγός Μακρυγιάννης (= *Απομνημονεύματα στρατηγού Μακρυγιάννη*, Αθήνα, Καραβίας, 1957, σελ. 359, 384, 387 και 399) ανέφερε χαρακτηριστικά στα απομνημονεύματά του: «...και η δικαιοσύνη τους είναι εις την τζελατίνα...» (η οποία) αφάνισε τα καλύτερα παλληκάρια...».

συνόλου, στρέφεται κατά των οργάνων της πολιτείας και σε πολλές περιπτώσεις ενεργεί πράξεις στυγνές κι εγκληματικές, σε μερικές μάλιστα περιπτώσεις τρομοκρατικές, στην ελληνική διαδρομή μας, ο λαός, η κοινή γνώμη που ήταν αυτή η ίδια κυρίως που πληττόταν από τη ληστρική δράση, δεν κατεδίκασε τον έλληνα ληστή». Ακριβώς εδώ, όμως, έγκειται η ουσία της αποδοχής από το πλατύ αναγνωστικό κοινό της ιδεολογίας που διαχέεται μέσω του λόγου του ληστρικού μυθιστορήματος. Η αυτόκλητη παρουσία του ληστή, που θέτει σαφώς τη θέση και το ρόλο του σε αντίθεση όχι με την συνολική τοπική κοινωνία αλλά με το κράτος και τους εκπροσώπους του (δικαστές, εισαγγελείς, βουλευτές, χωροφύλακες), αντιπαραθέτει ουσιαστικά την παραδοσιακή αντίληψη περί δικαίου (παραδοσιακή νομιμότητα) με την καινούργια δικαϊκή νομιμότητα.⁷² Οι ενέργειες των ληστών μπορεί να είναι εγκληματικές ή/και «τρομοκρατικές» -και πώς αλλιώς μπορεί να γίνει, αν θέλει να διατηρηθεί κυρίαρχος του τοπικού παιγνιδιού- αλλά ο λόγος του ληστρικού μυθιστορήματος αποκαθαίρει, ως ένα βαθμό, τις πράξεις αυτές και τις εκτοπίζει, κατά κάποιο τρόπο, από το κύριο σκηνικό, που παραμένει αυτό της σύγκρουσης με το κράτος και τους νόμους του. Ολοκληρώνεται έτσι η νομιμοποίηση της χρήσης όλων των «ηρωικών», «λεβέντικων» και «αυτοδίκαιων» μέσων που μπορεί να χρησιμοποιήσει ένας ληστής.

Γι' αυτό και η σύλληψη του ληστή, η εκτέλεση ή ο θάνατός του, προξενεί συναισθήματα λύπης και απόγνωσης για την τοπική κοινωνία που χάνει την ενσάρκωση της δικιάς της δικαιοσύνης.⁷³ «Η εξουσία έμαθε πως βρίσκεται εδώ ο Ρουμελιώτης και στέλνει αποσπάσματα για να τον κυνηγήσουν! Η είδησις μετεδόθη αμέσως από στόματος εις στόμα και κατέθλιψεν όλο το χωριό. (...) Η είδησις της συλλήψεως του Ρουμελιώτη μετεδόθη αμέσως εις όλο το χωριό. Οι χωρικοί, σκυθρωποί και περίλυποι, συγκεντρώθηκαν εις τα μικρομάγαζα και εις τα σπίτια των. Εις τη δίκη, μάρτυρες υπερασπίσεως επήγαν αυθόρμητοι πολλοί. Οι δικασταί, όμως, όπως ήσαν ξένοι προς τον τόπον του αρχιληστή, ευρέθησαν προκατειλημμένοι εναντίον του. Έλαβαν υπόψιν των τας κακάς του πράξεις μόνον και όχι τας καλὰς» (Ρουμελιώτης, 580,607).

72. Ο Γ. Κοντογιώργης, (= ό.π., σελ. 21), αναφέρεται στη σύγκρουση μεταξύ του «ιδιοκτησιακού κριτηρίου», που παραπέμπει στις φρόνιμες κοινωνίες και του «ηρωικού ή λεβέντικου προτύπου διανομής», που παραπέμπει στις παρακοινωνιακές οντότητες.

73. Η μάχη στο Ζεμενό, όπου εξολοθρέφτηκαν οι σημαντικότερες συμμορίες της Αττικής το 1856 και ιδιαίτερα η συμμορία του Νταβέλη, παρέμεινε στη λαϊκή μνήμη ως «η καταστροφή στο Ζεμενό» ή ως σημαντικός χρονικός προσδιορισμός, «από το καιρό της καταστροφής του Ζεμενού», (Νταβέλης, 781). Βλ. Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 142-144.

II.B. Ληστεία και «κοινωνική ληστεία».

Η επόμενη κατηγορία παραστάσεων περί του φαινομένου της ληστείας στα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος αφορά τη συσχέτισή του με το θεωρητικό μοντέλο της «**κοινωνικής ληστείας**» και, κατ'επέκταση, της «πρωτόγονης επανάστασης». Το μοντέλο αυτό, που επεξεργάστηκε ιδιαίτερα ο Ε. Χορτσμπάουμ,⁷⁴ εφαρμόστηκε γόνιμα σε πολλές περιπτώσεις ιστορικοκοινωνικής έρευνας,⁷⁵ γεγονός που συνέβαλε στην ταυτόχρονη ανάδειξη των ορίων του. Σύμφωνα με αυτό, η «κοινωνική ληστεία» θεωρείται ως ένα καθολικό κοινωνικό φαινόμενο του παραδοσιακού αγροτικού κόσμου. Η ουσία του φαινομένου αυτού συνίσταται στην μη αποδοχή, από συγκεκριμένα άτομα, τόσο της αδικίας που επικρατεί στην αγροτική κοινωνία όσο και της καταστροφής που συντελείται στην παραδοσιακή αγροτική κοινότητα, λόγω, κυρίως, της μετάβασης σε άλλες μορφές κοινωνικής συγκρότησης και του παράλληλου μετασχηματισμού της παλαιάς κατάστασης πραγμάτων. Οι κοινωνικοί ληστές, σύμφωνα με ένα συγκεκριμένο πραγματολογικό υλικό, εμφανίζονται στις τοπικές κοινότητες με διάφορες μορφές.⁷⁶ Κύρια, όμως, αρχετυπική και, ταυτόχρονα, μυθική εικόνα κοινωνικού ληστή παραμένει αυτή του Ρομπέν των Δασών, του ανθρώπου με τα ευγενή αισθήματα και την ευγενική καταγωγή, που υπερασπίζεται τις παραδοσιακές αρχές και την αλληλεγγύη της κοινότητας, «παίρνοντας από τους πλούσιους και δίνοντας στους φτωχούς».⁷⁷

74. E. Hobsbawm, *The primitive rebels*, N.Y., 1965 και *Bandits*, Londres, 1969, (Ληστές, Βέργος, Αθήνα, 1975).

75. Αναφερόμαστε ιδιαίτερα στη μελέτη του Σ. Ασδραχά, (= «Από τη συγκρότηση...», όπ.π., σελ. 231-251 και 374-380) όπου, για πρώτη φορά στην ελληνική ιστοριογραφική έρευνα, μελετάται το ζήτημα της απόκλισης του μοντέλου του βαλκάνιου κοινωνικού ληστή από αυτό της «πρωτόγονης επανάστασης» του Ε. Hobsbawm ή της ταύτισής τους. Βλ. επίσης, του ίδιου, «Οι πρωτόγονοι της εξέγερσης», στο, *Σχόλια*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1993, σελ. 173-186. Επίσης, πρβλ. Γ. Κοντογιώργης, *Η ελλαδική λαϊκή ιδεολογία*, Λιβάνης, Αθήνα, 1979, Ν. Σβορώνος, «Νέες έρευνες για το δημοτικό τραγούδι», εφ. *Το Βήμα*, 23 και 24 Οκτωβρίου 1979, Α. Πολίτης, *Το δημοτικό τραγούδι*, Κλέφτικα, Αθήνα, Ερμής, 1976, Σ. Ασδραχάς, «Βιβλιοκριτική του έργου του Α. Πολίτη», π. *Ελληνικά*, 27 (1974), 427-431, Γ. Κολιόπουλος, *Ληστές*, Ερμής, Αθήνα, 1979, Σ. Δαμιανάκος, «Κοινωνική ληστεία ...», όπ.π., σελ. 71 -107 και P. Sant-Cassia, «Η κοινωνική ληστεία...», όπ.π., σελ. 79-112.

76. Για τις διακρίσεις τους σε α) ευπατρίδες ληστές, β) εκδικητές και γ) χαϊδούκους, καθώς επίσης και τα περιδώρια δράσης τους, βλ. Ε. Hobsbawm, όπ.π., σελ. 37-83.

77. Βλ. όπ.π., σελ. 37-38.

Ο ίδιος ο Ε. Χομπσμπάουμ, στην εισαγωγή ήδη του κλασικού του έργου,⁷⁸ σημειώνει τα προβλήματα που θέτει στον ερευνητή η εφαρμογή του μοντέλου της «κοινωνικής ληστείας»: «Μέχρι ποιού σημείου ο "μύθος" της ληστείας ρίχνει φως πάνω στο αληθινό πρότυπο της συμπεριφοράς των ληστών; Μ' άλλα λόγια, ως ποιό σημείο οι ληστές βρίσκονται στο ύψος του κοινωνικού ρόλου που τους έχει ανατεθεί μέσα στο δράμα της αγροτικής ζωής;». Στη συγκεκριμένη περίπτωση που μας απασχολεί, δε θα επιχειρήσουμε να αποσαφηνίσουμε αν το μοντέλο αυτό ταυτίζεται με το πραγματολογικό υλικό της εποχής (μαρτυρίες, πληροφορίες, επίσημες πηγές) ή αν αποκλίνει από αυτό. Άλλωστε, η ανάλυση του λόγου των κειμένων, όπως έχει ήδη δειχθεί, παραπέμπει σε άλλου τύπου μεθοδο και, αντίστοιχη, θεωρητική υποστήριξη.

Θα περίμενε, ωστόσο, κανείς ότι στα λαϊκά μυθιστορήματα με ήρωες ληστές του ελλαδικού χώρου, το μοντέλο της «κοινωνικής ληστείας» θα συναντόταν συχνά, και μάλιστα σε τέτοιο σημείο ώστε να οριοθετείται ένα «έτερο», λογοτεχνικό, αυτή τη φορά, μοντέλο συμπεριφοράς και δράσης. Μέσα από την, έστω, έμμεση μυθοποίηση και τη νομιμοποίηση των δρώντων προσώπων και, γενικά, του φαινομένου της ληστείας, το επόμενο βήμα θα ήταν ο λόγος των κειμένων να συγκροτηθεί γύρω από μια δομική παγιοποίηση του μοντέλου της «κοινωνικής ληστείας». Αλλά η συγκρότηση του μοντέλου από το λόγο των κειμένων δεν έγινε και, συνεπώς, η αναμενόμενη εφαρμογή του αντίστοιχου θεωρητικού μοντέλου καθίσταται προβληματική, γιατί αυτό όχι μόνο δεν αναδεικνύεται, αλλά, αντίθετα, παρουσιάζονται αρκετά ξεκάθαρα τα στενά όρια εφαρμογής του και, κατ'επέκταση, η προβληματικότητά του.

Ωστόσο, δεν απουσιάζει παντελώς από τα κείμενά μας το στοιχείο της «κοινωνικής ληστείας». Παρατηρούμε ότι ο λόγος των κειμένων εμφανίζει μια συνεχή παλινδρόμηση ανάμεσα σε δύο, κυρίως, επίπεδα γλωσσικής σημειωτικής οργάνωσης: την παρουσίαση, από την μια, των ληστών ως «κοινωνικών ληστών» με πλήρη επίγνωση του ρόλου τους στην τοπική κοινωνία και, από την άλλη, σε ένα ευρύτερο επίπεδο, την παρουσίαση της ληστείας σύμφωνα με την πρώτη κατηγορία παραστάσεων που περιγράψαμε: την παρουσίασή της δηλαδή ως στοιχείο του παραδοσιακού κόσμου και, ταυτόχρονα, ως δυναμική ανάσχεσης της νέας κρατικής νομιμότητας. Σε όλες, όμως, σχεδόν τις περιπτώσεις το πρώτο επίπεδο όχι μόνο περικλείεται στο δεύτερο, αλλά και υποτάσσεται σ' αυτό.

Συγκεκριμένα, σε πολλά κείμενα παρουσιάζονται περιπτώσεις που θα μπορούσαμε να ορίσουμε ως λειτουργίες «κοινωνικής ληστείας». Διαβλέπουμε, δηλαδή, την υπολανθάνουσα ή/και ξεκάθαρη «πρόδεση» των κειμένων να υπερασπιστούν πράξεις, γεγονότα και συμπεριφορές ληστών, αναθέτοντας, ταυτόχρονα, στη ληστεία

78. ό.π., σελ. 6.

την ενσάρκωση και υπεράσπιση των παραδοσιακών αξιών. Η διαφοροποίηση, όμως, των δύο παραστάσεων που συναντάται στα κείμενα, και η τελική επικράτηση του δεύτερου επιπέδου παραστάσεων, καθιστά προβληματική την οριοθέτηση, στο εξεταζόμενο υλικό, της «κοινωνικής ληστείας», σύμφωνα με τα πρότυπα που έχουμε ήδη περιγράψει.

Στα κείμενα, δηλαδή, της α' περιόδου του ληστρικού μυθιστορήματος, κυρίως εκείνα του Α. Κυριακού (1900-20), που αναφέρονται σε ληστές του ιδ' αιώνα, συναντάμε συχνά νύξεις περί «κοινωνικής ληστείας» -ακόμα και άμεση υπεράσπιση τέτοιου τύπου δράσης- και τη δειλή παρουσίαση της ληστείας ως μορφής «πρωτόγονης επανάστασης». Αντίθετα, στα κείμενα της β' περιόδου (1920-30), που αναφέρονται σε ληστές της ίδιας με τα κείμενα χρονικής συγκυρίας, οι αναφορές, αν και δεν εκλείπουν εντελώς, ωστόσο, περιορίζονται στο ελάχιστο. Μια πρώτη εξήγηση που θα μπορούσε να δοθεί -και η οποία αφορά περισσότερο το συμπεριέχον των κειμένων και τη συνάφεια παραγωγής του λόγου τους, παρά τη δομική αφηγηματική τους συγκρότηση- είναι ότι η αναφορά στις περιπέτειες ενός ήρωα - ληστή, του οποίου η δράση εξελίσσεται αρκετές δεκαετίες πριν τη συγγραφή και παρουσίαση των ιστοριών, ουσιαστικά αποκαθαίρει, νομιμοποιεί και, τελικά, μυθοποιεί τη δράση αυτή. Σε μια βαθύτερη θεώρηση αυτό σημαίνει ότι το παρελθόν χρησιμοποιείται και χειρίζεται από τη λαϊκή μνήμη με τρόπο που εξυπηρετεί τις ανάγκες των λαϊκών νοοτροπιών στη συγκεκριμένη συγχρονία. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι Ρομπέν των Δασών εφευρίσκονται και κατασκευάζονται, ενώ η δράση τους αποκαθαίρεται ολοκληρωτικά από τις κακές πράξεις. Η κοινότητα αναγνωρίζει, έτσι, και αγκαλιάζει τον ενσαρκωτή των δικών της αξιών.

Στην περίπτωση όμως των ληστών του κ' αιώνα τα πράγματα διαφοροποιούνται.⁷⁹ Οι ληστές σε αυτή την περίπτωση εμφανίζονται πιο κοντά στις πραγματικότητες ενός ιστοριογραφικού παρά ενός μυθοποιητικού υλικού. Είναι η εποχή του δραστηκού περιορισμού του ληστή σε συγκεκριμένα χωρικά όρια και της σταθερής επικυριαρχίας της κρατικής νομιμότητας στις παραδοσιακές δομές και αξίες. Η εικόνα της ληστείας, τώρα, εμφανίζεται περισσότερο καθαρή και λιγότερο διφορούμενη, περισσότερο «ιστορική» και λιγότερο μυθοπλαστική.

Θεωρούμε, ωστόσο, ότι, παρόλες τις επιφανειακές, διαχρονικές διαφοροποιήσεις των κειμένων, η δομή - μοντέλο της ελλαδικής ληστείας, έτσι όπως εγγράφεται στον αφηγηματικό ιστό των κειμένων, παραμένει αναλλοίωτη. Το επίπεδο αναφοράς των πράξεων «κοινωνικής ληστείας» παρουσιάζεται αποσπασματικό, κατακερματισμένο και, στην ουσία, εδράζεται πάνω στο γενικότερο μοντέλο που προβάλλεται συνολικά στα

⁷⁹. «Οι αγροτικές κοινωνίες διακρίνουν καθαρά τους κοινωνικούς ληστές, που αξίζουν ή που πιστεύεται πως αξίζουν τέτοια επιδοκιμασία, από τους ληστές, που αν και διαθέτουν φήμη, προξενούν φόβο ή και δαυμασμό, εν τούτοις δεν τους εκτιμούν καθόλου», E. Hobsbawm, ό.π., σελ. 46-47.

κείμενα* της ληστείας, δηλαδή, ως στοιχείο του παραδοσιακού κόσμου και των πράξεων «κοινωνικής ληστείας»⁸⁰ ως στοιχείων στήριξης και αναπαραγωγής -σε συνδυασμό με το κύκλωμα της ληστείας- του ρόλου του ληστή στην τοπική κοινωνία.⁸¹

Η ιδεώδης φιγούρα του κοινωνικού ληστή σχετίζεται με στοιχεία όπως: η παραμονή του ληστή στις παρυφές της κοινότητας από την οποία προέρχεται και η πιθανή επιστροφή του σ' αυτήν, η έλλειψη κινητικότητάς του, η αναδιανομή και η μεταβίβαση του πλούτου που κρίνεται ως άδικο πλεόνασμα, η τιμωρία της αδικίας στο πρόσωπο των ισχυρών και των πλουσίων, η ευγενική καταγωγή του, η αποφυγή άσκοπης βίας, η πλήρης συμπαράσταση και υποστήριξη που του παρέχεται στο πλαίσιο της κοινότητας, η μη ένταξή του στη υπηρεσία των ισχυρών αρχόντων, η ληστεία μόνο των πλουσίων απόμων της κοινότητας κ.ο.κ.⁸² Κάτω μάλιστα από συγκεκριμένες συνθήκες η «κοινωνική ληστεία» μπορεί να μετασχηματιστεί σε επαναστατική δύναμη.⁸³

Ας δούμε, όμως, συγκεκριμένα παραδείγματα του λόγου των κειμένων που εκφράζουν τις παραπάνω επισημάνσεις και, συγχρόνως, αναδεικνύουν την έντονη αντιφατικότητα αλλά και τη δυναμική του λόγου σχετικά με το φαινόμενο.⁸⁴

80. Ο P. Sant-Cassia (= όπ.π., σελ. 99-100) παρατηρεί ότι «...πρέπει να είμαστε προσεκτικοί και να μην αντιμετωπίζουμε τους ληστές αποκλειστικά ως πρωτόγονους κοινωνικούς επαναστάτες (όπως κάνει ο Hobsbawm) ή ως μεμονωμένους καιροσκόπους ή απλώς ως επιλεγμένα πρωτοπαλίκαρα των ισχυρών της υπαίθρου (όπως κάνει ο Blok). Συχνά όλα αυτά τα χαρακτηριστικά μπορεί να συνυπάρχουν σε συγκεκριμένα παραδείγματα "ληστείας", μολονότι καθένα απ'αυτά πιθανόν να ευνοείται από ορισμένες συνθήκες παρά από άλλες».

81. Ο Γ. Κοντογιώργης (= όπ.π., σελ. 135) διαβλέπει ότι στο λόγο των κλέφτικων δημοτικών τραγουδιών αναδύεται έντονα το μοντέλο του κοινωνικού ληστή: «Η διαβάθμιση της παρακοινωνικής ληστείας και η ανεπιφύλακτη προσχώρηση του λαϊκού στοχαστή στην «αυθεντική» έκφραση του ηρωικού ή λεβέντικου πρότυπου, κάνει φανερό ότι στη λαϊκή συνείδηση είναι κιόλας διαμορφωμένη η ιδέα του κοινωνικού ληστή, τιμωρού των μεγάλων «σπιτιών» και των μεγάλων αξιωματούχων της εξουσίας που καλείται να επιδιαιτητεύσει ή καλύτερα να επιβάλλει τη λαϊκή δικαϊκή νομιμότητα στους ισχυρούς».

82. Για την ιδεώδη φιγούρα του ευρωπαίου ευπατρίδη κοινωνικού ληστή, βλ. E. Hobsbawm, όπ.π., σελ. 38-41.

83. «...η ληστεία μπορεί να επιβάλλει ένα πιο ξεκάθαρο σχέδιο παρόμοιων εξεγέρσεων, αφού έχει ήδη αναγνωριστεί, με μια ακαθόριστη έννοια, σαν τα ερείπια της παλιάς ή σαν τον πυρήνα της μελλοντικής ελευθερίας», E. Hobsbawm, όπ.π., σελ. 103. Για τη συνάντηση της κοινωνικής ληστείας με τις αγροτικές εξεγέρσεις, όπ.π., σελ. 20-21.

84. Η διαπλοκή των «γλωσσών» στο λόγο των κειμένων είναι τόσο περίπλοκη, ώστε τις περισσότερες φορές καθίσταται υπερβολικά δύσκολη η αποκρυπτογράφηση των διαφορετικών επιπέδων συγκρότησης

Όταν ο Λύγκος ετοιμάζεται να απαγάγει πλούσιο τοκογλύφο, επισημαίνεται ότι «...είχον πολύ κακήν ιδέαν περί αυτού, ότι δηλαδή εξ'αρπαγών και καταχρήσεων εκέρδιζεν και ήρχοντο τρόπον πινά εκδικητικώς εναντίον του, με συνείδησιν ελευθέραν τύψεων», (Λύγκοι,31). Ο τοκογλύφος αυτός, κατά το ληστή, έχει ξεπεράσει κατά πολύ τα ανεκτά όρια πλουτισμού στην τοπική κοινωνία. Θεωρεί, λοιπόν, τον εαυτό του αρμόδιο να επέμβει, για να επαναπροσδιορίσει σε νέες βάσεις τη διαταραχθείσα κατάσταση. Η εκδίκηση εναντίον του τοκογλύφου είναι ανεκτή και νομιμοποιημένη στο πλαίσιο της παραδοσιακής αγροτικής κοινωνίας, χωρίς να προκαλεί τύψεις.⁸⁵ Ωστόσο, ο επαναπροσδιορισμός αυτός δεν σημαίνει, σε καμία περίπτωση, αλλαγή της κοινωνικής θέσης του υποψήφιου θύματος. «...όστις έπιπτε εις τα χέρια του δεν διέτρεχε τον κίνδυνον ν'απογυμνωθεί εντελώς, αλλ' ότι θα έπαιρνε μεν ο ληστής το μερίδιον της αρπαγής, αλλά δεν θάφηνε κι εκείνον χωρίς πουκάμισο. (...) δεν είναι δίκαιον να λάβωμεν πλέον τρίτο της καταστάσεώς του»⁸⁶ (Λύγκοι,16,31).

Συνεπώς ο ληστής δε στρέφεται εναντίον του τόκου γενικά αλλά, συγκεκριμένα, κατά του υπερβολικού τόκου, της τοκογλυφίας. «Αυτός ένα μόνο πράγμα έχει στο νου του, τον τόκον! Θεός του είναι ο τόκος. Και όχι τόκος δίκαιος, αλλά τόκος άνομος»⁸⁷

του λόγου και η αποσαφήνιση της διαφορετικής, κάθε φορά, συνάφειας παραγωγής του. Ενδιαφερόμενοι, ωστόσο, περισσότερο για τις παραστάσεις του ληστή παρά για τις ξεχωριστές, κάθε φορά, συνάφειες παραγωγής των, εμμένουμε, αυστηρά, στην ανάδειξη του κυρίαρχου μοντέλου παραστάσεων της ληστείας στο λόγο των κειμένων.

85. Ακόμα και οι τρομεροί Ρετζαίοι, με «96 φόνους και ληστείες» στο ενεργητικό τους, αναφέρουν: «Για μας του ληστάδες λένε πως είμαστε κακούργοι και πως δουλειά μας είναι να σκοτώνουμε κόσμο για το κέφι μας. Κι όμως δεν είναι έτσι. Έχουμε και μεις ψυχή μέσα μας και χτυπάμε το άδικο όπου το βρούμε. Τη φτώχεια την υποστηρίζουμε όσο μπορούμε γιατί και μεις μια μέρα θα παραδώσουμε ψυχή στο θεό. Είναι αλήθεια πως σκοτώνουμε μα αυτό το κάνουμε από ανάγκη.», (Ρετζαίοι,240).

86. Αντιπαράβαλε με το άρθρο 3 του κώδικα των ληστών, έτσι όπως αναφέρεται στο κείμενο του Α. Μοσχονήσιου, *Το κάτοπτρον της εν Ελλάδι ληστείας*, Ερμούπολις, 1869. «Άρθρον 3: Ν'απάγωσιν αιχμαλώτους τους πλουσίους και να ζητώσι παρ'αυτών τόσα λύτρα, όσα ην δυνατόν να δώσωσιν, χωρίς να χεροτερεύσωσι την κοινωνικήν των θέσιν, εξερχόμενοι της αιχμαλωσίας». Βλ. επίσης, Χ. Δερμεντζόπουλος, *Le brigandage...*, όπ.π, σελ. 34-36.

87. Πρβλ. με την ανάλυση του Σ. Ασδραχά (= «Η οικονομία και οι νοοτροπίες: Η μαρτυρία του Χρονικού των Σερρών, του Νεκτάριου Τέρπου και του Αργύρη Φιλιππίδη», στο, *Οικονομίες και Νοοτροπίες*, Ερμής, Αθήνα, 1988, σελ. 167-189) σε ό,τι αφορά τις δεκτικότητες των ατόμων απέναντι στην εισαγωγή του νομίσματος σε οικονομίες με αυτοκαταναλωτικό, κυρίως, χαρακτήρα και ασθενή βαθμό εκχρηματισμού. Έχουμε να κάνουμε, δηλαδή, με την «...προσπάθεια της διατήρησης των οικονομικών εκείνων συμπεριφορών που δε διαταράσσουν το γενικό σύστημα ισορροπιών», σελ. 183.

ληστρικός, άδικος. Κλέβει το καλύβι του φτωχού, το αποκούμπι της χήρας, το ψωμί του ορφανού. Στο χωριό του μέσα και στα γύρω χωριά δεν φοβούνται τόσο εμένα και τον μπάρμπα μου, που επιτέλους είμαστε αρχιληστές, όσο φοβούνται τον πατέρα σου, τον Παπαδόπουλο, που θέλει να περνάει και για νοικοκύρης...» (Λύγκοι, 106). Ο τοκογλύφος έχει τόσο πολύ ξεπεράσει τα όρια, ώστε ο κόσμος φοβάται περισσότερο αυτόν παρά τους ίδιους τους ληστές. Αν και τυχερός, αφού είναι πλούσιος, μεταχειρίζεται τον πλούτο με τρόπο ανάρμοστο και αντίθετο με τους παραδοσιακούς δικαϊκούς κανόνες. «...τα λεφτά που τούδωκεν ο θεός τα μεταχειρίζεται εις το να κάνη κακό προς τους ομοίους του. (...) Ο πατέρας σου είναι τοκογλύφος από τους πιο σκληρούς, απάνθρωπους, τους πιο δηριώδεις τοκογλύφους» (Λύγκοι, 106).

Σε αυτή την περίπτωση ο ληστής οφείλει να επέμβει και να αποκαταστήσει τη δικαϊκή κατάσταση,⁸⁸ που μεταβλήθηκε προς το χειρότερο εξαιτίας της συμπεριφοράς του τοκογλύφου. Το κράτος, σε όλη αυτή την κατάσταση, απουσιάζει παντελώς. Ο ληστής είναι ο μόνος που μπορεί να την αντιστρέψει. «Εκεί κάτω στο χωριό είναι ένα δεριό με μεγάλα νύχια και με τα νύχια του αυτά καταξেসκίζει τα στήθη της φτωχολογιάς και ρουφά το αίμα της καρδιάς της. Το δεριό είναι ο Παπαδόπουλος και τα νύχια του είναι ο παράς που έχει. Πρέπει να του βγάλουμε λοιπόν, να του ξεριζώσουμε τα νύχια του για να πάψη πια να βλάβη τον κόσμο» (Λύγκοι, 108).

Τα χρήματα (το ένα τρίτο), που θα αποσπάσουν οι ληστές από τον απαράδεκτο τοκογλύφο, θα τα διαμοιράσουν σε φτωχούς που τα έχουν ανάγκη. « Τα λεφτά που έδωκες μην τα κλαις, γιατί με τα μισά από αυτά θα παντρέψω δέκα φτωχά κορίτσια», (Λύγκοι, 22) «Αν πεις για μένα, κυρ- Παπαδόπουλε, άφησέ με. Είμαι να με κλαις. Ότι είχα τόδωσα· όσα πήρα απ' τον έναν και τον άλλον νοικοκύρη που έχει το δικό του, τα μοίρασα στη φτωχολογιά. Δύο χιλιάδες μου είχαν απομείνει. Τας έδωσα όμως κι αυτές προχθές για να παντρέψω ένα φτωχοκόριτσο» (Λύγκοι, 82). Ή, όπως αναφέρει δαυμάστρια του ληστή, «Και ξέρω καπετάν Λύγκο ότι έχεις κάνει πολλές καλωσύνες έως τώρα. Λέγουν, και το πιστεύω, ότι πέντε φτωχά κορίτσια από το χωριό μας εσύ τα προίκισες και τα πάντρεψες και τα νοικοκύρεψες» (Λύγκοι, 105).

Η δράση του ληστή, όμως, υπόκειται και αυτή σε συγκεκριμένα όρια. Ο ληστής, αν και έχει επίγνωση της «κυριαρχικής» δύναμής του και της ικανότητάς του για παρέμβαση στην τοπική κοινωνία όπου ανήκει, σε καμία περίπτωση δεν υπερβάλλει στις απαιτήσεις και στις βλέψεις του. «Οι Λύγκοι δεν ληστεύουν άδικα! (...) Τώρα εμείς ειμπορούμε να

88. «Ο κοινός παρανομαστής της ηθικής στάσης αυτού του τύπου βρίσκεται στη λειτουργία του χρήματος στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης οικονομίας, η οποία στηρίζεται στην παραγωγή χρηστικών και όχι ανταλλακτικών αξιών», Σ. Ασδραχάς, «Πραγματικότητες...», όπ.π., σελ. 198. Βλ. επίσης, P. Sant-Cassia, όπ.π., σελ. 98-99.

κάνωμεν ό,τι θέλουμε. Αυτό όμως δεν σημαίνει πως έχομε και το δικαίωμα να το κάνωμε. Είμεθα δυνατότεροι από τους άλλους. Αυτό είναι και τίποτα παραπάνω» (Λύγκοι,5,6). Η δράση τους λοιπόν, υπαγορεύεται όχι μόνο από τα δικά τους δικαϊκά πρότυπα και αξίες αλλά, ταυτόχρονα, και από τις κοινωνικές αξίες και τις ηθικές δεσμεύσεις όλης της τοπικής κοινωνίας, της οποίας οι ληστές αποτελούν συγκεκριμένο μέρος.

Η συνειδητοποίηση, από την πλευρά των ληστών, του σημαντικού ρόλου τους στην επιχώρια αυτονομία και των ορίων εντός των οποίων οφείλουν να κινούνται διαφαίνεται και από την ανάπτυξη της ιδεολογία τους: «Πεινάει ο κόσμος, και πεινάει άσχημα. Τόσους νοικοκυραίους ξεύρω που κοπιάζουν οι κακόμοιροι και δεν μπορούν να τα φέρουν βόλτα. Οργή θεού έπεσε σ'αυτόν τον τόπο και την ερήμαξε την φτωχολογία. Κοπέλες σαν τα κρύα τα νερά μαραίνονται, γερνούν, χάνονται, γιατί δεν έχουν λίγη κουτσοπρόικα να παντρευθούν. Και αυτό είναι το μικρότερο κακό. Δεν λογαριάζω τους αρρώστους, τα μικρά παιδιά που πεινούν, τους φτωχούς που τους φυλακίζει το κουβέρνο για τους φόρους. Και να θέλει κανείς να βοηθήσει τους φτωχούς που δυστυχούν δεν προφτένει» (Λύγκοι,83). Η εικόνα όλης αυτής της τραγικής κατάστασης, στην οποία -σύμφωνα με τους ληστές- βρίσκεται ο αγροτικός κόσμος, ολοκληρώνεται με την καταστροφή που η κεντρική διοίκηση, το «κουβέρνο», προκαλεί με τους νόμους της στην τοπική παραδοσιακή κοινότητα.⁸⁹ Η άδικη επιβολή φόρων από την κεντρική διοίκηση και η συνακόλουθη φυλάκιση για χρέη προς το δημόσιο, πρακτική άγνωστη ως τότε για τις τοπικές κοινωνίες, αναδεικνύουν το κράτος, ως νεοτερικό δεσμό, σε πλήρη αντίθεση με τις πρακτικές και τις ιδεολογίες των τοπικών κοινοτήτων. Ο ληστής εμφανίζεται ως ο μοναδικός φορέας που μπορεί να βελτιώσει αυτήν την κατάσταση. Όχι, βέβαια, και να την ανατρέψει. Αν και εκτός νόμου, αναγνωρίζεται ως αντιστάθμιση στη γενική αδυναμία και αδιαφορία των κεντρικών απρόσωπων δεσμών. Αντιπροσωπεύει τη διαρκή αντίδραση στη γενικευμένη «έκπτωση» αξιών. «Οι Λύγκοι είναι λήσταρχοι, μα τους αγαπάει όλος ο κόσμος, γιατί εις τους πτωχούς κάνουν καλωσύνες κι ευεργεσίες μεγάλας. Ο παππούς ο Λύγκος, παίρνει από τους πλούσιους και τα μοιράζει στη φτωχολογία.(...)είχε προορισμόν την ευτυχίαν των άλλων. Και για να κατορδώνει να εκπληρεί τον προορισμόν του, ευρίσκετο εις την ανάγκην να αρπάζει από τον έναν, τον πλούσιον, δια να δίδει εις τον άλλον τον φτωχό» (Λύγκοι, 96,108). Οι πράξεις, λοιπόν,

⁸⁹. Όμοια και σε ένα άλλο κείμενο, είκοσι χρόνια αργότερα, στα τέλη του 1920, βρίσκουμε την ίδια προβληματική, παρόλο που τα πράγματα έχουν «αλλάξει» και οι μυθοποιήσεις έχουν περιοριστεί: «(Ο ληστής μεταμφιεσμένος σε χωρικό)...συνεζήτησε με τον καφεπώλην δια την φτώχεια που δέρνει τον κοσμάκη. -Φτώχεια πατριώτη! Φτώχεια! Και αυτό το κουβέρνο, όλο και φόρους ζητάει. Εστέναξε» (Τζατζός,4). Πρβλ με το «Βιλαέτι» ή το «Δοβλέτι» επί Τουρκοκρατίας.

αναδιανομής του υπερβολικού και, άρα, άδικου πλούτου στα φτωχότερα στρώματα του αγροτικού κόσμου, αναδεικνύονται, στην ουσία, πράξεις αυτορρύθμισης και ισορροπίας της τοπικής κοινωνίας στη νέα κατάσταση.⁹⁰ Η ληστεία ως πρακτική και η συνακόλουθή της χρήση βίας δε θεωρούνται από την τοπική αγροτική κοινωνία μορφές δράσης που αντίκεινται στα δικά της πρότυπα, αλλά μάλλον νομιμοποιούνται στην ευρύτερη προοπτική σύγκρουσης με την κρατική, απρόσωπη νομιμότητα.

Μπορούμε ωστόσο να υποθέσουμε ότι οι παραπάνω πρακτικές συνιστούν, στην ουσία, πλήρη και συνειδητή αναδιανομή του κοινωνικού πλούτου σε δικαιότερα και, άρα, αποδεκτά όρια και, κατά συνέπεια, ότι συνιστούν λειτουργίες «κοινωνικής ληστείας»;

Απ' ό,τι φαίνεται από την έως τώρα παρουσίαση, οι περιπτώσεις «κοινωνικής ληστείας» εμφανίζονται ως μεμονωμένα και αποσπασματικά στοιχεία, τα οποία δεν συγκροτούν ένα ολοκληρωμένο μοντέλο συμπεριφοράς και ιδεολογίας κοινωνικού ληστή. Αντίθετα, φαίνεται να υποτάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο του ελλαδικού μοντέλου της ληστείας. Η δομική ανάλυση του συνολικού λόγου των κειμένων αποδεικνύει την παραπάνω πρόταση. Ο συνδυασμός των τριών κατηγοριών παραστάσεων περί της ληστείας ως κοινωνικού φαινομένου συνηγορεί στην άποψη αυτή. Οι παρακάτω παραπομπές, αν και αρκετά διαφορετικές ως προς τη ρητορική τους, είναι ενδεικτικές της κατεύθυνσης αυτής.

«Συμπάδα μας κοπέλα μου αν είμαστε κλέφτες. Τί να γίνη. Αφεντάδες με περιουσίες δεν μπορεί να γίνουν όλοι. Είμαστε μια φορά κι εμείς ήσυχτοι και νοικοκυραίοι άνθρωποι. Ήλθαν όμως ανάποδα τα πράγματα και μας βγάλαν στο κλαρί. Καταλαβαίνεις όμως πως πρέπει να ζήσουμε κι εμείς. Εμείς μάλιστα οι κλέφτες έχουμε μεγάλα έξοδα. Μα τί θαρρείς; Περνούμε έτσι με το τίποτα; Κατσικοκλέφτες δεν μπορούμε να είμαστε αιώνια. Πρέπει νάχουμε τσοπάνους που μας υποδάλπτουν και να μας ειδοποιούν όταν έρχεται κατ' επάνω μας το ταχτικό. Καταλαβαίνεις τώρα, πως όλα αυτοί για να μας υποστηρίζουνε, δέλουνε παρά, μπόλικο παρά. Εμείς δεν είμαστε πλούσιοι. Από κάπου λοιπόν πρέπει να βρίσκουμε τα λεφτά που μας χρειάζονται. Τον παρά λοιπόν, αυτόν που μας χρειάζεται, το μπόλικο παρά, από ποιόν άλλον θα τον παρουμε παρά από τους πλουσίους;» (Ρουμελιώτης, 516). Η πρακτική της ληστείας των πλουσίων, πέρα από τις όποιες ρητορικές ενδύσεις περί «κοινωνικής ληστείας», ουσιαστικά εξασφαλίζει τη διατήρηση του ληστή στο υπάρχον κύκλωμα και αναπαράγει το παραδοσιακό σύστημα, μέσω του διαμοιρασμού των χρημάτων στους βασικούς ρόλους αυτού του κυκλώματος (ποιμένες, χωρικοί, ληστές, πράκτορες, πολιτικοί, κ.ο.κ.).

⁹⁰. Βλ. την παρουσίαση του τρόπου αντίδρασης ληστή προς κρατικό δημόσιο υπάλληλο: «Όταν δε ήκουσεν ότι ο υπάλληλος ούτος δια του ψωραλέου μισθού του έτρεφε πέντε παιδιά εξ ων τα δύο κορίτσια εν ώρα γάμου, έδωκεν αυτώ 1000 δραχμάς», (Τσουλής..., 290).

«Ο ληστής της Φθιώτιδος, οσάκις πρόκειται να διανεμιδώσι τα λύτρα αιχμαλωσίας τινός, χωρίζει εξ αυτών δύο τρία μερίδια, τα οποία είχε προορισμένα για ευεργετικούς σκοπούς, πλην εκείνων τα οποία αποστέλλει εις τους περιδάλποντες και υποστηρίζοντες αυτόν και την συμμορίαν του ποιμένας και χωρικούς» (Τσουλής.....291). Βλέπουμε ότι οι πράξεις «κοινωνικής ληστείας» εντάσσονται στη συνολική προσπάθεια του ληστή για τη διατήρηση της θέσης του στο παραδοσιακό σύστημα. Αναδεικνύονται, έτσι, σε κοινωνικές πράξεις που μετασχηματίζονται σε στοιχεία πολιτικής στήριξης και διατήρησης της θέσης και των πολλαπλών ρόλων του ληστή στις επιχώριες κοινωνίες. «Καταρτίσας ιδίαν συμμορίαν κατόπιν, δεν επείραζε ποτέ ανθρώπους οι οποίοι δεν τον επείραζαν. Και ακόμη τα χρήματα τα οποία συνήδρευαν από τους ληστευομένους, τα εμοίραζεν εις όσους τον βοηθούν. Εδημιούργησε ληστροπράκτορες και είναι ο αγαπημένος των ληστοτρόφων» (Τζατζάς,39).

Αλλά πρωτίστως, η ληστεία προσδιορίζεται ως ουσιώδης μηχανισμός αναπαραγωγής της παραδοσιακότητας απέναντι στη νεότερη κατάσταση που ενσαρκώνει το κράτος. Παραμένει μια από τις δυνατές μορφές πρωτόγονης αντίστασης της συνολικής τοπικής κοινωνίας ενάντια στην κρατική νομιμότητα • υπάρχει, ωστόσο, και η συνείδηση για το μάταιο του αγώνα αυτού με προδιαγεγραμμένο εξ αρχής τον τελικό νικητή. Ίσως γι' αυτό και η συνάφεια παραγωγής των κειμένων της δεύτερης περιόδου, που ταυτίζονται με το «ιστορικό» τέλος της ληστείας, παραπέμπει σε περισσότερο «καθαρούς» μετασχηματισμούς των μυθοποιητικών λογοτεχνικών μοντέλων. Εμφανίζονται, έτσι, ως ιστορικά τεκμήρια του μάταιου αυτού αγώνα και της οριστικής ήττας του παλαιού κόσμου.⁹¹ Στα κείμενα αυτά η ληστεία, πλέον, έχει απεκδυθεί από τις όποιες ρομαντικές νύξεις της και το μυθοποιητικό περίβλημά της, γνωρίσματα που δίνουν τη θέση τους στην «άγρια» εκδίκηση, στο αιματοκύλισμα και στη διάθεση καταστροφής του νέου κόσμου.⁹²

91. Τα κείμενα για τους Ρετζαίους ή για τον Τζατζά παρουσιάζουν τη ληστεία πιο κοντά σε ένα συγκεκριμένο πραγματολογικό ιστορικό υλικό και λιγότερο μυθοποιημένη. Σε αυτά τα κείμενα αναδύονται, ακόμη πιο ξεκάθαρα, οι λειτουργίες της ελλαδικής ληστείας. Οι λήσταρχοι Ρετζαίοι ή ο Τζατζάς προικίζουν κι αυτοί φτωχά κορίτσια, αποκαθιστούν και εκδικούνται περιπτώσεις απολεσθείσας τιμής, αναδιανέμουν τον «άνομο» πλούτο, κ.λ.π. Διαφαίνεται όμως καθαρά ότι οι παραπάνω πράξεις των ληστών έχουν ως απότερο σκοπό τη διαφύλαξη του κυκλώματος της ληστείας και την εδραίωσή των ληστών στην τοπική κοινωνία. Η ρητορική του λόγου δεν παρουσιάζει το πομπώδες και επικό ύφος των κειμένων της πρώτης περιόδου (Λύγκοι, Νταβέλης, Ρουμελιώτης, κ.ο.κ.). Απουσιάζει παντελώς η όποια ιδεολογική επικάλυψη περί συνειδητής κοινωνικής παρέμβασης στο τοπικό κοινωνικό σύστημα.

92. «...η βαναυσότητα είναι συνυφασμένη με την εκδίκηση, κι η εκδίκηση και για τον πιο ευγενή ληστή είναι ενέργεια πέρα για πέρα νόμιμη.(...) Ο ληστής ανατρέχει στις προσωπικές του δυνάμεις και ανάμεσά τους

Παρά, λοιπόν, τις προθέσεις και τις «συνειδητές» μυθοποιήσεις ή επεμβάσεις των συγγραφέων στη ροή του λόγου, οι περιπτώσεις της «κοινωνικής ληστείας» στα εξεταζόμενα κείμενα αποτελούν, στην ουσία, πράξεις στήριξης του ρόλου του ληστή στην τοπική κοινωνία και, ταυτόχρονα, πράξεις αναπαραγωγής του όλου κυκλώματος της ληστείας. Ο ληστής αντιδρά στη νέα πραγματικότητα με τη δύναμη που του παρέχει η χρήση της βίας και, ταυτόχρονα, με την υποστήριξη, λανθάνουσα ή έκδηλη, που του παρέχει η τοπική κοινωνία. Οι αξίες των ληστών ταυτίζονται με τις αξίες της συνολικής κοινότητας. Τα στοιχεία διαφοράς αναφέρονται σε ό,τι έχει να κάνει με την ενσάρκωση της νεοτερικής σκέψης και πρακτικής. Η ληστεία επιδιώκει τη διατήρηση των πραγμάτων «όπως ήταν και όπως πρέπει να είναι» και αντιτίθεται στη νέα διαμόρφωσή τους όπως αυτή καθορίζεται από τη συγκυρία. Η παρέμβαση των ληστών νομιμοποιείται ως προς

η βία και η βαναυσότητα είναι οι πιο αποτελεσματικές.(...) Μια άγρια και τυφλή εκδίκηση: κι ίσως ακόμη και ιδιαίτερα ανάμεσα στους αδύνατους, τα σταθερά δύματα που δεν έχουν ελπίδα για μια αληθινή νίκη ούτε και στα όνειρά τους, μια πιο γενική «επανάσταση καταστροφής» αναποδογυρίζει ολόκληρο τον κόσμο αφήνοντας ερείπια, αφού κόσμος «καλός» δεν υπάρχει.(...) Η χρησιμοποίηση της δύναμης, όποια κι αν είναι αυτή, είναι ένας θρίαμβος. Να σκοτώνεις και να βασανίζεις είναι η πιο πρωτόγονη και προσωπική εγκαθίδρυση τετελεσμένης εξουσίας κι όσο πιο αδύνατος νιώθει ο επαναστάτης, τόσο πιο έντονο βλέπουμε τον πειρασμό του να διεκδικήσει την εξουσία αυτή.(...) Όταν οι άνθρωποι γίνονται ληστές, η βιαιότητα γεννά την βιαιότητα και το αίμα φωνάζει για αίμα», E. Hobsbawm, όπ.π., σελ. 62, 62, 64, 69. Παραβάλλοντας τις παρατηρήσεις αυτές με τα κείμενα που αναφέρονται σε ληστές, της δεκαετίας του 1920, ερμηνεύουμε εύκολα τις συχνές αναφορές στη χρήση βίας και την ακόρεστη διάθεση των ληστών για εκδίκηση, που φτάνει σε σημεία ψυχοπαθολογικά. Ο Τζατζάς και ο τρόπος που εκδικείται την αδελφή του, τον άνδρα της και το νεογέννητο παιδί τους, επειδή παντρεύτηκαν χωρίς την έγκρισή του, οι Ρετζαίοι και η φοβερή εκδίκηση για το φόνο του πατέρα τους, οι φόντοι προδοτών ποιμένων κ.λ.π. αναδεικνύουν σε όλη την ένταση την καταστροφική και, συνάμα, αυτοκαταστροφική διάθεση των ληστών, στο πλαίσιο ενός αγώνα εξ αρχής προδιαγεγραμμένου. Αντιπαράβαλε, επίσης, με την κινηματογραφική ταινία - γουέστερν του Σ. Πέκινπα, Άγρια συμμορία (Η.Π.Α. 1969) και την τελική σεκάνς του έργου με το γενικό αιματοκύλισμα, ένα από τα εντυπωσιακότερα που έχουν ποτέ κινηματογραφηθεί. Οι ήρωες του Πέκινπα παραμένουν αρχετυπικές μορφές του παραδοσιακού κόσμου της «άγριας Δύσης» ξεπερασμένοι από την ιστορία και τις εξελίξεις. Η μη αποδοχή της νέας κατάστασης πραγμάτων και, ταυτόχρονα, η συνειδητοποίηση του αναχρονισμού τους, τους οδηγεί στην αντίσταση δίχως «λογική», στη βία δίχως «αιτία». Ακόμη, βλ. το φιλμ του Γκλάουμπερ Ρόσα, Αντόνιο ντας Μόρτες (Βραζιλία 1969) και την προβληματική που αναπτύσσει ο δημιουργός του για τη χρήση της βίας και το ρόλο της στις προκαπιταλιστικές κοινωνίες, μέσω της ιστορίας ενός ληστή -Κανγκασέιρο.

την αποκατάσταση της παλαιάς δικαϊκής τάξης πραγμάτων.⁹³ Η εξέγερσή τους -παρά τις κάποιες προθέσεις υπέρβασης, οι οποίες στην ουσία εξυπηρετούν τη ρητορική πλευρά ορισμένων κειμένων- δε διανδίζεται με τη ρομαντική εικόνα του κοινωνικού ληστή. Η εξέγερση εμφανίζεται ως ο έτερος πόλος της ενσωμάτωσης στην υπάρχουσα κατάσταση, τόσο την παλιά όσο και την καινούργια. Καμία πλευρά του παραδοσιακού κόσμου δεν επιζητεί την καταστροφή της έτερης. Η κοινωνική «ασυνείδητη» στρατηγική της ληστείας εδράζεται στη μεγιστοποίηση των ατομικών συμφερόντων των ληστών και των προστατών τους, χωρίς όμως να φτάνει στη διατάραξη της ισορροπίας αυτού του συστήματος, αυτής της κατάστασης πραγμάτων. Έτσι, καμία πλευρά δεν εξωθείται στην ολοκληρωτική καταστροφή της άλλης, αφού στην ουσία η μία προϋποθέτει την άλλη.

Η οριστική ρήξη, η τομή που δημιουργεί την ασυνέχεια στο παραδοσιακό σύστημα και η οποία τονίζεται έντονα στο λόγο των κειμένων, εκφράζεται με τη δημιουργία και τη λειτουργία του κράτους και των μηχανισμών του. Είναι αυτή ακριβώς τη χρονική στιγμή που ο ληστής θα εκφράσει τα συναισθήματα όλης της τοπικής κοινωνίας⁹⁴ απέναντι στους νέους δεσμούς και, τελικά, θα εκφράσει την άνιση μάχη εναντίον τους. Η ήττα, λοιπόν, της ληστείας και των ληστών δεν επέρχεται στο πλαίσιο της δυναμικής της τοπικής κοινωνίας, αλλά στην ευρύτερη περιφέρεια των συλλογικών διαπλοκών που σπάζουν το περιεχόμενο της παραδοσιακής δικαϊκής τάξης πραγμάτων. Εντέλει οι πράξεις «κοινωνικής ληστείας» οφείλονται τόσο στην ανάγκη στήριξης του ληστή από το κύκλωμα του παραδοσιακού κόσμου, όσο και στην ανάγκη της ίδιας της κοινότητας για

93. «Από την παραδοσιακή πλευρά της ισορροπίας και της στατικότητας, η ληστεία, στη συγκυρία της δημιουργίας του ελληνικού κράτους, οδηγεί αναπόφευκτα στην περιθωριοποίηση του ενόπλου. Όμως, όσο η παρουσία της εξουσίας στην αγροτική κοινωνία παραμένει περισσότερο ενοχλητική παρά καθησυχαστική -αυτή είναι η περίπτωση για όλη την περίοδο μετάβασης προς τη νεότερη κοινωνία- ο ληστής θεωρείται το αντίθετο του κρατικού παράγοντα. Ενσαρκώνει αυτόν ο οποίος κατεβαίνει από τα βουνά για να εκδικηθεί και να αποκαταστήσει την τάξη. Συμβολίζει την αναπόφευκτη αντικατάσταση του "κακού" αρματολού. Δίνει σάρκα και οστά στην πρωτόγονη αντίσταση και στο μύθο του "χαμένου παραδείσου", ακόμη και αν οι πράξεις του βλάπτουν τα συμφέροντα του "φτωχού λαού"», Ν. Κοταρίδης, «Banditisme et protestation politique dans les premières années de l'état grec (1830-1850)», στο, *Διεθνές Συνέδριο με θέμα: Banditisme et violence sociale dans les sociétés de l'Europe méditerranéenne*, Bastia, 1993.

94. Δεν είναι τυχαίο ότι στα περισσότερα κείμενα ο λαός, οι χωρικοί, παρουσιάζονται ως άβουλη μάζα, χωρίς ιδιαίτερη συμμετοχή στα τεκταινόμενα της δράσης. Η συμμετοχή είναι περισσότερο συναισθηματική, παρά στο επίπεδο της πρακτικής ή της αφηγηματικής δράσης. Έτσι ο ήρωας, ένα περίεργο κράμα προμηθεϊκού και νιτσεικού προτύπου, δρα πάντα σε συνάρτηση της προσωπικής του δύναμης και κυριαρχίας. Γι' αυτό και δε διστάζει να μπαίνει πολλές φορές ντάλα μεσημέρι στις πλათείες των χωριών, αδιαφορώντας για την κεντρική εξουσία και επιβάλλοντας τα δικαϊκά του πρότυπα και τη βούλησή του.

απονομή δικαιοσύνης. Για τη νέα όμως κατάσταση δε φέρουν ευθύνη οι παραδοσιακές δομές, αλλά η εισαγωγή και κυριαρχία του σύγχρονου κράτους. Οι νέοι δεσμοί -το «κουβέρνο»- είναι οι κύριοι υπεύθυνοι για την κατάσταση γενικευμένης ανομίας που επικρατεί πλέον στην σύνολη κοινωνία και για την ενδεχόμενη, πιθανή καταστροφή της.

«Ο αδελφός μου δεν είναι ληστής αλλά επαναστάτης κατά των νόμων. Καθώς απέδειξε η μέχρι τούδε διαγωγή του εμφορείται από ευγενέστατα αισθήματα και απaráμιλλον ευσυνειδησίαν. (...) [Αν εξέλειπαν οι λόγοι εισόδου του στη ληστεία]...θα ήτο εκ των λαμπροτέρων και φιλησυχωτέρων πολιτών και ασφαλώς θα κατείχε λαμπράν κοινωνικήν θέσιν, διότι είναι και εγγράμματος» (Τσουλής..., 303). Το άτομο αυτό, λοιπόν, -σύμφωνα με το παράδειγμα- δεν είχε την πρόθεση να γίνει ληστής. Θα μπορούσε μάλιστα να κατέχει υψηλή κοινωνική θέση, λόγω των προσόντων του, στην κοινωνική ιεραρχία του χωριού του. Η παρέμβαση, όμως του κράτους μέσω των νόμων του εξωθεί το άτομο στον άνομο ληστρικό βίο.⁹⁵ Άρα, λοιπόν, δεν είναι κοινός παράνομος, δηλαδή ληστής σύμφωνα με τους νόμους του κράτους, αλλά επαναστάτης ενάντια σε αυτούς τους «άδικους» νόμους, γιατί ακριβώς δεν αποδέχεται την νέα κατάσταση που επιβάλλει η κρατική νομιμότητα.⁹⁶

Ένα άλλο σημείο, που παρουσιάζει έντονο ενδιαφέρον στην ερμηνεία των προσλήψεων της ληστείας και του συσχετισμού της με την «κοινωνική ληστεία», είναι το ζήτημα της αμνηστίας. Θέμα ιδιαίτερα σημαντικό στο επίπεδο του πραγματολογικού

95. «Ο νόμος! Αχ, αυτός μας έκανε και μας να πάρωμε μπάλα τα βουνά....», (Χριστόπουλος/Καράμπελας, 18).

96. Ακόμα παραπέρα, οι Ρετζαίοι, γνωρίζοντας καλά το τέλος που τους περιμένει και αντιπροτείνοντας συνεχώς την τυφλή εκδίκηση και βία -προστατευόμενοι βέβαια από ένα εξαιρετικά οργανωμένο πολιτικό δίκτυο- αναφέρουν: «Είναι αλήθεια πως είμαστε όξω απ' το νόμο σας. Το παραδεχόμαστε αυτό. Τέτοιο νόμο όμως σας τον χαρίζουμε, αφού μ' αυτόν ο κάθε καραβανάς μπορεί να ξεφτιλίζει τα κορίτσια σας», (Ρετζαίοι, 61). Νόμοι του κράτους και της κεντρικής διοίκησης, που δεν μπορούν να προστατέψουν τις ηθικές και κοινωνικές αξίες της τοπικής κοινωνίας, περιφρονούνται από τους ληστές και χλευάζονται. Ο Ρουμελιώτης, σώζοντας μια κοπέλα από απαγωγή και ταυτόχρονα διασφαλίζοντας την τιμιότητά της, εισέρχεται στο χωριό της και αναφέρει σε όλους τους χωρικούς: «Από το κορίτσι από δω έμαθα πως το χωριό είναι χωρίς εξουσία. Να ξέρουν, λοιπόν όλοι πως από δω και πέρα το χωριό το φυλάω εγώ. Αλλοίμονο σε κείνον που θα κάνη το πίο μικρό κακό. Θα φτάσω στη στιγμή για να τον τιμωρήσω», (Ρουμελιώτης, 575). Η κεντρική διοίκηση δεν μπορεί να διασφαλίσει τους κώδικες αξιών της τοπικής κοινωνίας. Ο ληστής εμφανίζεται ως ο δεματοφύλακας αυτών των αξιών και, ταυτόχρονα, ο έτερος αποδεκτός εξουσιαστικός πόλος στην κοινότητα. «Υστερα από το φόνο, διηγείται ο Καρεκλός, ο Χασσανπούλης "έστειλε μήνυμα στα γύρω χωριά ότι κανένας τίμιος άνθρωπος δεν θα έπρεπε να τον φοβάται, αλλά ότι θα σκότωνε κάθε εγκληματία σ' αυτή την περιοχή», P. Sant-Cassia, ό.π., σελ. 84.

υλικού⁹⁷ και ανοιχτό σε παραπέρα ερμηνείες, αναδεικνύεται, επίσης, με έναν ιδιαίτερο τρόπο στο λόγο των κειμένων.

«Και εις την ψυχὴν ὅμως του Ρουμελιώτη ετελείτο τώρα μια παράξενη μεταβολή. Ὅπως ἦλθε πάλιν σε επαφὴν με την κοινωνίαν, του εγεννήθη ο πόθος να ἔζη πάλιν τίμιος δια να εξηγόραζε τα περασμένα. Ἦθελε να γίνη πάλιν τίμιος, δια να εξεγνίσει τα περασμένα του εγλήματα, δια να ζήσει με την αντίληψιν, ὅτι ὅλα αὐτά θα μπορούσαν να συγχωρηθοῦν μιαν ἡμέραν. Εἰς αὐτό κατέληγαν αἱ σκέψεις του ὅλαι, να ζήσει τίμιος. Να αφιερωδῇ μόνον εἰς την επιτέλεισιν του καλοῦ. (...) Χρήματα δόξα σοι ο θεός, ἔχω πολλά. Δεν θα κάνω, λοιπόν, ληστείες για παράδες. Κι αν ἡ ἀνάγκη, ἢ ο λόγος τιμωρίας με αναγκάσουν να κάνω τέτοιες, θα παίρνω χρήματα ἀπὸ τους κακοὺς, για να τα μοιράζω στους φτωχοὺς και ταπεινοὺς. Ἐτσι μπορεῖ να βγάλω ἐπιτέλους ἓνα καλὸ ὄνομα και ποιὸς ξέρει αν μια μέρα δεν μου συγχωρέση τα περασμένα μου ο κόσμος και ἡ πολυτεία ἀκόμα δε μου δώση την ἀμνηστία, που τόσο πολὺ ἐπιθυμοῦσε ως χθες ἡ ψυχὴ μου! (...) Ποιὸς ξέρει μάλιστα, αν μια μέρα με τη διαγωγή μας αὐτὴ δεν γίνουμε ἀξιοὶ να ξεχάση ο κόσμος ὅλος τα περασμένα και να μας δώσουν μιαν ἀμνηστίαν να ἡσυχάσουμε!» (Ρουμελιώτης, 594-595).

Ο ληστής θεωρεῖ ὅτι οἱ προηγούμενες «κακές» πράξεις του θα μπορούσαν να εξαγιστοῦν, αν οἱ τωρινές του πράξεις μετατραποῦν σε «καλές». Καλές πράξεις για το ληστή θεωροῦνται βέβαια οἱ λειτουργίες της «κοινωνικῆς ληστείας», καθὼς ἐπίσης και οἱ «ἐθνικές» ἐνέργειες ἐνάντια στους οθωμανοὺς, που θα ἀποδώσουν σε αὐτὸν το «καλὸ» ὄνομα, ὄχι μόνον ἐνώπιον της κοινότητος ἀλλὰ και ἐνώπιον της συνολικῆς κοινωνίας του νεοελληνικοῦ κράτους. Το «καλὸ» ὄνομα, ἔτσι, μπορεῖ να λειτουργήσῃ ως διαβατήριο για την ἐπανεκτίμησιν, μέσω της ἀμνηστίας, στην κοινωνία.⁹⁸

Σε ὅλες ἀνεξαιρέτως τὶς ιστορίες των κειμένων, το στοιχεῖο της ἀμνηστίας παίζει σημαντικό ρόλο. Σε κάποια ἀπὸ αὐτά, μάλιστα, λειτουργεῖ ως δικλείδα ασφαλείας για την ἴδια τη ληστεία. Συγκεκριμένα: Ο ληστής, ὅταν θεωρεῖ ὅτι ἔχει πλέον κουρασθεῖ ἀπὸ την ἀνομὴ ληστρικὴ ζωὴ, ἐπιζητᾷ την ἀμνηστία ὥστε να ἐπανενταχθεῖ στην ομαλὴ κοινωνικὴ ζωὴ. Ο Ρουμελιώτης, που ἀναφέραμε παραπάνω, εἰσέρχεται στο Τουρκικὸ με ἀπώτερο σκοπὸ την τέλεση πράξεων ἐνάντια στους Οθωμανοὺς, ὥστε αὐτὸ να

97. Βλ. Γ. Κολιόπουλος, *Ληστές*, ὁ.π.π., σελ. 23, 40, 45, 53-55, 91-92, 160.

98. «Ο ληστής εἶναι ἀναπόφευκτα μπλεγμένος μέσα στα δίχτυα του πλοῦτου και της ἐξουσίας, γιατί ἀντίθετα ἀπὸ τους ἄλλους ἀγρότες, συμβαίνει αὐτὸς να ἀποχτᾷ πλοῦτη και να ἀσκεῖ ἐξουσία. Εἶναι «ένας ἀπὸ μας», πάντα ἐτοιμος ν' ἀφομοιωθεῖ με τους «ἄλλους». Κι ὅσο περισσότερο πετυχαίνει σαν ληστής, τόσο περισσότερο γίνεται και ἀντιπρόσωπος και ἡγέτης των φτωχῶν και ἓνα στοιχεῖο του συστήματος των πλουσιῶν», Ε. Hobsbawm, ὁ.π.π., σελ. 89.

λειτουργήσει υπέρ του στην παροχή αμνηστίας.⁹⁹ Οι Χριστόπουλος και Καράμπελας, όταν πιέζονται πολύ από την εξουσία, χάνοντας σημαντικά ερείσματα στην τοπική κοινωνία (προστάτες, συντρόφους ληστές, ληστοτρόφους) επιζητούν, μέσω ενός βουλευτή, την αμνηστία. Ο Τζατζάς αφήνει τα λημέρια του και κατέρχεται στην Αθήνα προς συνάντηση βουλευτή - προστάτη του με σκοπό την αμνηστία. Ο Νταβέλης, όταν αποτυγχάνει να λάβει αμνηστία για τις πράξεις του, επιχειρεί την απόδρασή του στην Ιταλία. Ο Τσουλής αμνηστεύεται, επιστρέφει στον ληστρικό βίο, αμνηστεύεται ξανά, γίνεται πάλι ληστής, κ.ο.κ.

Η αμνηστία εκφράζει στο λόγο των κειμένων τη δυνατότητα αντιστροφής του στάτους του παράνομου και την επανένταξη του ληστή στην νέα νομιμότητα. Είναι, ουσιαστικά, το πεδίο για την αφομοίωση στο πλαίσιο της νέας κατάστασης πραγμάτων, των νοοτροπιών και της αντίστασης, ακόμα και των πλέον ανυπότακτων στοιχείων του παραδοσιακού κόσμου.¹⁰⁰ Εμφανίζεται ως τόπος συνεύρεσης του νέου κόσμου με τον παραδοσιακό, τόπος όμως που απαιτεί τελικά την υποταγή του παλαιού κόσμου. Είναι η δυναμική ενσωμάτωσης των παραδοσιακών νοοτροπιών και τρόπων σκέψης στο νεοδιαμορφούμενο πολιτικοκοινωνικό τοπίο, αναδεικνύοντας, ταυτόχρονα, το εύρος των αντιστάσεων ή και την πλήρη ανελαστικότητα των παραδοσιακών δομών στην επιβαλλόμενη από τα πάνω αλλαγή. Η περίπτωση του Μέγα, πρώην ληστή και συντρόφου του Νταβέλη που διαλέγει να υπηρετήσει ως αξιωματικός στον στρατό του Όθωνα και τελικά αλληλοσκοτώνεται με τον πρώην σύντροφό του, (Νταβέλης) είναι χαρακτηριστική των εναλλασσόμενων ρόλων που επιχειρούν οι ληστές στο πλαίσιο της νέας εποχής. Όπως λέει χαρακτηριστικά παλιός ληστής σε νεότερο: «Αν είσαι κλέφτης εσύ, εγώ έκανα λήσταρχος. Μα πήρα την αμνηστία μου κ'έγινα μυλωνάς. Αν τύχη όμως ανάγκη...».(Τζατζάς, 170).¹⁰¹ Ταυτόχρονα, όμως, αναφαίνονται και τα όρια της παραπάνω πρακτικής.

99. «Με απότερο στόχο την αμνηστία και την ένταξη σε κάποιο επικουρικό στρατιωτικό σώμα, αλλά και για βραχυπρόθεσμα οφέλη, πολλοί από τους πρωταγωνιστές της μελέτης αυτής, πήραν μέρος σε όλες τις εξεγέρσεις και ταραχές που σημάδεψαν την πολιτική ιστορία της χώρας τα πρώτα 50 χρόνια του ελεύθερου βίου της», Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 197.

100. Βλ. για τις λειτουργίες του μηχανισμού της αμνηστίας και τη δυνατότητα ενσωμάτωσης των παραδοσιακών νοοτροπιών στη νέα πραγματικότητα, Ν. Θεοτοκάς-Ν. Κοταρίδης, «Πολιτικό σύστημα και οριοθέτηση της νομιμότητας», στο, *Αφιέρωμα στη μνήμη Η. Δασκαλάκη*, Πάντειος, 1991, σελ. 234-235 και Ν. Κοταρίδης, *La société traditionnelle...*, ό.π., σελ. 183-192.

101. Πρβλ. με την παρουσίαση από τον «αφηγητή» του ενωματάρχη Ξυγκόπουλου: «Βίος και πολιτεία, εχρημάτισε εναλλάξ ληστής, πεζός στρατιώτης, οροφύλαξ χωροφύλαξ και τελευταία με το βαθμό του ενωματάρχου, κατέληξε εις την έφιππον χωροφυλακήν», (Λύγκοι, 176). Ο Ρ. Sant-Cassia (= ό.π., σελ. 94)

Εξαιρώντας την περίπτωση των Ρετζαίων, η αμνηστία ως πρακτική στα κείμενα δεν ευοδώνεται σχεδόν ποτέ -σε αντίθεση με τις βεβαιότητες του πραγματολογικού υλικού- γιατί τότε θα παρουσίαζε την ήττα του μυθοποιημένου παράνομου με το χειρότερο δυνατό τρόπο. Ο θάνατος τουλάχιστον ηρωποιεί το ληστή. Η μάχη, έστω και άνιση, μεγιστοποιεί το κύρος του στην τοπική κοινωνία και στη συλλογική συνείδηση. Γι' αυτό, άλλωστε, στις περισσότερες των περιπτώσεων, η επιθυμία του ληστή για αμνήστευση εκφράζεται και περιορίζεται στο επίπεδο του συναισθήματος,¹⁰² παρά στο επίπεδο της πρακτικής. Ο ληστής γνωρίζει το τέλος του και πιστεύει ελάχιστα στη δυνατότητα ενσωμάτωσής του στη νέα πραγματικότητα.¹⁰³ Και πέρα από όλα αυτά, η επιζήτηση της αμνηστίας, έτσι όπως εκφράζεται και εννοείται από τους ληστές, είναι εντελώς διαφορετική σε περιεχόμενο από τη σημασιολογία που της αποδίδει η κρατική εξουσία.¹⁰⁴ Στην ουσία, η αμνηστία ως τόπος συνεύρεσης του παραδοσιακού κόσμου με το νέο γεννά τη σύγχυση και την ασυνεννοησία. Οι εκφρασμένοι λόγοι γίνονται έτσι μη

αναφέρει ότι «οι αστυνομικοί, οι επικουρίες και οι μισθοφόροι συχνά στρατολογούνταν από τα ίδια κοινωνικά στρώματα με τους ληστές και χρησιμοποιούσαν τους ίδιους ηθικούς κώδικες».

102. Ένας ληστής, μονολογώντας, αναφέρει: «Μωρέ να σκότωνα ένα ληστή έλεγε, δάπερνα το κεφάλι του, θα το πήγαινα στον αστυνόμον και νάμαι στο χωριό νοικοκύρης, για στην Αθήνα μπακάλης», (Τζατζάς,207).

103. Διαφορετική είναι η περίπτωση των αδελφών Ρετζαίων. Εδώ, η αμνηστία, πολιτικό παιχνίδι μεγάλης εμβέλειας σε ό,τι αφορά το κύκλωμα της ληστείας, νομιμοποιεί έμμεσα τους ληστές απέναντι στην κεντρική διοίκηση, αφήνοντας τους να δρουν, στην ουσία, ελεύθερα. Σκοτώνοντας τους συντρόφους τους και παίρνοντας αμνηστία, μπορούν χωρίς κανένα πρόβλημα να θεωρούνται ευυπόληπτοι πολίτες, κομματάρχες και όργανα των πολιτευτών στην τοπική κοινωνία. «Τα πάντα διηύθυνον οι Ρετζαίοι. Ήσαν ασύδοτοι να διαπράττουν όσουν εκβιασμούς ήδελαν. Όταν επρόκειτο να καταδιωχθεί καμιά συμμορία, οι Ρετζαίοι εκαλούντο να δώσουν συμβουλές και οδηγίας, αδιάφορον αν και τας περισσότερας ληστείας αυτοί τας διοργάνωναν και τας εξετέλουν άλλοι οι οποίοι και έδιδον την μερίδα του λέοντος εις τους διοργανωτάς αδελφούς.», (Ρετζαίοι,378).

104. Επιζήτηση αμνηστίας, για την ένταξή τους στη νέα κατάσταση πραγμάτων, και, ταυτόχρονα, αρματολικίου, για τη διατήρηση της θέσης τους στην παλιά τάξη, επιζητούσαν, σε όλο το 18^ο αιώνα, πολλοί οπλαρχηγοί και ληστές. Βλ. Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 195-198. Ακόμη, όμως, και στην περίπτωση των Ρετζαίων η αμνηστία δεν είναι κατάσταση μόνιμη, αλλά μόνο παροδική, αφού ύστερα από λίγο θα βγουν πάλι στο «κλαρί» και θα γίνουν ληστές, με αναπόφευκτο πλέον και μη αντιστρεπτό το αναμενόμενο τέλος τους. Βλ. επίσης, Ν. Κοταρίδης, *La société traditionnelle....*, ό.π., σελ. 57 κ.έ., για τη σχέση μεταξύ της αμνηστίας και των κοινωνικο-πολιτισμικών συγκρούσεων στα μέσα του 18^{ου} αιώνα στην Ελλάδα.

επικοινωνιακοί,¹⁰⁵ αφού εκφέρονται με διαφορετικούς κώδικες και σημάνσεις, εμποδίζοντας τη διακίνηση και τη διάχυση των νέων αξιών, κωδίκων και πρακτικών.¹⁰⁶

II.Γ. Το κύκλωμα της ληστείας.

Το λεγόμενο κύκλωμα της ληστείας¹⁰⁷ είναι η τρίτη μεγάλη κατηγορία παραστάσεων της ληστείας ο συνδυασμός της οποίας με τις άλλες δύο συστήνει τη συνολική εικόνα του φαινομένου στο λόγο των κειμένων του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος. Είναι η κατηγορία εκείνη που ολοκληρώνει την αντίληψη, την οποία εκφράσαμε στην αρχή του κεφαλαίου, περί της ληστείας ως ενός σημαντικού στοιχείου του παραδοσιακού κόσμου, ενταγμένου στο πλαίσιο της παλιάς κατάστασης πραγμάτων και αντιδιατελλόμενου με τη νέα κατάσταση πραγμάτων και, ιδιαίτερα, με το κράτος.

Ως κύκλωμα ληστείας εννοούνται οι διαφόρων τύπων και μορφών διασυνδέσεις του λήσταρχου και της ληστρικής του συμμορίας με μια σειρά άλλα στοιχεία, και κυρίως, η σχέση τους με τους ημινομαδικούς πληθυσμούς του ελλαδικού χώρου και με την πολιτική προστασία - πελατεία. Συγκροτείται έτσι ένα είδος δυναμικού, ανοιχτού συστήματος, που καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τις ισορροπίες του παραδοσιακού κόσμου και τις συσχετίσεις του με τη κρατική νομιμότητα. Ο λόγος των κειμένων αποσαφηνίζει πλήρως, με όλες τις δυνατές αποκλίσεις και διαμεσολαβήσεις, το κύκλωμα αυτό.

105. «Η λέξις λωποδύτης είναι η τρομεροτέρα δια τον ληστήν ύβρις. Θεωρεί αυτήν ως την εσχάτην των ταπεινώσεων, διότι φαντάζεται το επάγγελμά του ως κάτι το ηρωικόν», (Τζατζάς 191). «Η "κλεψιά" ήταν "παλικαριά", "λεβεντιά". Όταν ρωτήθηκε κάποτε μητέρα ληστή, ο οποίος ήταν στη φυλακή, για το λόγο που είχε καταδικαστεί ο γιός της, απάντησε: "δεν έκαμε τίποτε, τον έπιασαν δια λεβεντιά". Η "κλεψιά" στη συγκεκριμένη περίπτωση επρόκειτο να αποτελέσει την απαραίτητη προϋπόθεση για να μπορέσει ο νέος να πραντρευτεί την κόρη κάποιου τσέλιγγα», Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 254.

106. «Η έκβαση της διαπραγμάτευσης που θέτει η αμνηστία, ως διεκδίκηση των ενόπλων ή ως πρωτοβουλία του κράτους -εξαρτάται ταυτόχρονα από τις ελαστικότητες που διαθέτουν τόσο οι υπολογισμοί που διαμορφώνονται στην κεντρική πολιτική σκηνή, όσο και οι παραδοσιακές πρακτικές των ενόπλων. Τελικά το πραγματικό απούμενο είναι η εκτόνωση της σύγκρουσης, εφόσον μια σύγκλιση που θα οδηγούσε στη διευθέτηση της αντίθεσης είναι αδύνατη, παρ'όλο που, στην πράξη η νέα ισορροπία επιπυχάνεται παραμορφώνοντας το αρχικό αίτημα και νοθεύοντας ταυτόχρονα τη λογική της κρατικής ρύθμισης», Ν. Θεοτοκάς-Ν. Κοταρίδης, ό.π., σελ. 236.

107. Βλ. Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 245-257.

Το δρων άτομο της τοπικής κοινωνίας που βγαίνει στο βουνό ως ληστής, πρέπει, αργά ή γρήγορα, είτε να ενταχθεί ως μέλος σε κάποια ληστρική συμμορία είτε να δημιουργήσει ο ίδιος συμμορία. Ο χώρος του βουνού μπορεί για την κεντρική εξουσία να είναι χώρος συνεχούς ανταρσίας και ανυποταγής που δύσκολα καθυποτάσσεται σε νόμους. Ωστόσο, για τα άτομα, που ζούν και δρουν σε αυτόν, είναι ένας κοινωνικά οργανωμένος χώρος, με σύνολο δεσμεύσεων, οργανωτικών σχημάτων και πλαισίου δράσης. Το μοναχικό άτομο δεν έχει περιθώρια πολλών επιλογών και δεν μπορεί να επιβιώσει μη αποδεχόμενο τις δεσμεύσεις αυτές. Ο Καράμπελας, για παράδειγμα, (Χριστόπουλος/Καράμπελας, 66) περιπλανιέται για αρκετό διάστημα ως φυγόδικος στα βουνά, επιδιδόμενος στη ζωοκλοπή, έως τη στιγμή που εντάσσεται στη συμμορία του Χριστόπουλου και αναλαμβάνει από κοινού την αρχηγία της. Από τις δεσμεύσεις αυτές δεν απαλλάσσονται ούτε οι λήσταρχοι. Στα κείμενα που εξετάζουμε οι ήρωες-πρωταγωνιστές παρουσιάζονται ως άτομα ιδιαίτερων ικανοτήτων και, άρα, θεωρούνται ότι αντιπροσωπεύουν τον τύπο του αρχηγού. Μπορεί ο λόγος των κειμένων να τονίζει πολλές φορές ρητορικά και επικά τη δυνατότητα του ληστή για άσκηση κυριαρχίας και απόλυτης εξουσίας, όπως, επίσης, και την εκτός συστήματος ικανότητά του προς διαβίωση.¹⁰⁸ Όμως, χωρίς προστάτες, πληροφορίες, τροφή και στήριξη δεν μπορεί να επιβιώσει. Η διαβίωση και η διατήρηση της συμμορίας στο βουνό απαιτεί συνεχείς επαφές, συνδέσεις και γνωριμίες με όλο το φάσμα της κοινωνικής ιεραρχίας του αγροτικού κόσμου. Οι ληστές χρειάζονται τροφή και συντήρηση. Χρειάζονται επίσης πληροφορίες. Η διακίνηση της πληροφορίας¹⁰⁹ είναι ίσως και το πιο λεπτό σημείο στο όλο κύκλωμα. Χωρίς αυτήν, ή με λανθασμένα τα στοιχεία της πληροφόρησης, η συμμορία κινδυνεύει ανά πάσα στιγμή να αφανιστεί. Χρειάζονται, τέλος, ισχυρούς πολιτικούς προστάτες.

108. «Ο αγροτικός ληστής μπορεί να είναι φαινομενικά έξω από το "σύστημα". Οι προσωπικοί του δεσμοί με τον κόσμο που βρίσκεται εκτός ληστείας μπορεί να είναι απλοί δεσμοί συγγένειας ή ενός κοινού μέλους στην τοπική κοινωνία των χωρικών: μ' άλλα λόγια ν' ανήκει φαινομενικά στον ανεξάρτητο κόσμο μέσα στον οποίο ζούνε οι αγρότες, και όπου η κυβέρνηση, η αστυνομία, οι εισπράκτορες των φόρων, οι ξένοι, επιχειρούν μόνο περιοδικές επεμβάσεις. (...) Και όμως οι ληστές δεν μπορούν ν' αποφύγουν έτσι εύκολα τη λογική του τρόπου ζωής σε μια κοινωνία που βασίζεται σε Νόμους και στην εκμετάλλευση», Ε. Hobsbawm, ό.π., σελ. 90.

109. Αντιπάρβαλε με τη σημασία που έχουν τα στοιχεία της πληροφόρησης στη δομή της αφήγησης των κειμένων στη σημειωτική-δομική προσέγγισή τους, την οποία επιχειρήσαμε στο Δεύτερο Μέρος.

Το πρώτο και κυριότερο στήριγμα των ληστών είναι τα τσελιγγάτα¹¹⁰ και οι σχέσεις που αυτοί αναπτύσσουν με τους ημινομαδικούς πληθυσμούς. «Τσελιγγάδες καλούνται κοινώς οι αρχιποιμένες των εν Ζαγορίων παραδεριζόντων ποιμνίων των προβάτων, σκηνίτες όντες και χριστιανοί και ως εκ του επαγγέλματος των ορεσίβιοι και ημιληστρικόν διάγοντες βίον», (Τσουλής..., 389). Είναι τα άτομα που οι ληστές συναντούν συνέχεια στα βουνά όπου κρύβονται και λημεριάζουν. Είναι, επίσης, η πιο βασική μονάδα από την οποία η ληστρική συμμορία αντλεί το ανδρώπινο δυναμικό της.¹¹¹ Ή, όπως αναφέρει ο Ε. Χόμπσμπουμ, «...το περιβάλλον τους είναι το βουνό, όπου οι τσιφλικάδες και οι καλλιεργητές δε βάζουν πόδι, και δε μιλάνε ποτέ για ό,τι βλέπουν ή για ό,τι κάνουν. Εκεί πάνω οι ληστές συναντάνε τους βοσκούς και οι βοσκοί σκέπτονται αν πρέπει να γίνουν ληστές ή όχι».¹¹²

Οι σχέσεις των ληστών με τους σκηνίτες βλαχοποιμένες είναι αρκετά διφορούμενες στο λόγο των κειμένων. Σε μεγάλο, μάλιστα, βαθμό εξαρτώνται από την προσωπικότητα του κάθε ληστή, το σεβασμό και το φόβο που μπορεί να εμπνεύσει, καθώς επίσης και τα χρήματα που διαθέτει. «Εις δε τους βλαχοποιμένας είχαν απόλυτον εμπιστοσύνην, και διότι τον εφοβούντο και δεν ήτο δυνατόν να τον παρακούσουν δια τούτο ή να τον προδώσουν και διότι τους είχε πολλάκις δοκιμάσει και είδεν ότι ήτο άνθρωποι εντελώς σίγουροι και απολύτως αφοσιωμένοι» (Λύγκοι, 10). «Έχω παράδες μπόλικους εγώ, έχω και φίλους όλους τους τσοπάνηδες» (Ρουμελιώτης, 12), αρχή απαραίτητη για να ξεκινήσει το βίο της μια συμμορία. Το χρήμα, λοιπόν, και η διακίνησή του καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την ομαλότητα των σχέσεων με τους ποιμένες. «...πιάσαμε φιλίες με τσοπάνηδες πολλούς. Και όπως δε γυρεύουμε τίποτε, μόνο τ'αγοράζουμε όλα, μας αγάπησαν πολύ. Ορκίζονται όλοι στο όνομά σου» (Ρουμελιώτης, 179). Ή, όπως αναφέρει ένας ληστής για τον αρχηγό του Τζατζά, «Το γέρο

¹¹⁰. Βλ. για τη σχέση των ημινομαδικών πληθυσμών και της ληστείας, Σ. Δαμιανάκος, «Κοινωνική ληστεία...», ό.π., σελ. 83-105. Σε ό,τι έχει σχέση με τις αναφορές του πραγματολογικού υλικού, βλ. Α. Χατζημιχάλη, *Σαρακατσάνοι*, τόμ. Ι, 1 και 2, Αθήναι, 1957, Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 245-254. Επίσης, ηβλ. J. K. Campbell, *Honour, family and patronage*, Clarendon Press, Oxford, 1964 και M. Herzfeld, *The poetics of manhood. Contest and identity in a cretan mountain village*, Princeton University Press, Princeton, 1985.

¹¹¹. «Ο ελεύθερος βίος στα βουνά, απαλλαγμένος από οποιονδήποτε έλεγχο πολιτικής ή στρατιωτικής εξουσίας, παίζει λοιπόν πρωταρχικό ρόλο στον τρόπο ζωής τόσο του βοσκού, όσο και του ληστή. Βαδιά ριζωμένος στις καθημερινές συνήθειες και τις αντιλήψεις, διαμορφώνει ιδιοσυγκρασίες και ικανότητες που διαφέρουν εντελώς από τις ιδιοσυγκρασίες και τις ικανότητες των μόνιμων πεδινών πληθυσμών», Σ. Δαμιανάκος, «Κοινωνική ληστεία...», ό.π., σελ. 85.

¹¹². E. Hobsbawm, ό.π., σελ. 29.

τον αγαπούν πολύ γιατί τους ταΐζει όλους. Όλα του τα λεπτά σ'αυτούς τα δίνει. Κάθε δουλειά που κάνει τους στέλνει την μίντζα τους. Όλοι τρώνε από δαύτον. Όλο χοντροδουλειές κάνει κι όλο απένταρος είναι για δαύτο. Τοιουτοτρόπως κατώρδωσε να επιβληθή εις τους Καρακατσαναίους ιδίως, οι οποίοι είναι και οι περισσότεροι φίλοι των ληστών» (Τζατζάς,42).

Η επιβολή των ληστών στους ποιμένες γίνεται, εκτός του χρήματος, και με τη χρήση της φυσικής βίας.¹¹³ από τον απλό ξυλοδαρμό έως το φόνο για παραδειγματισμό.¹¹⁴ Στο χώρο του βουνού, άλλωστε, οι ρόλοι γίνονται δυσδιάκριτοι και η βία εναλλάσσεται μόνο με βία. Ο ληστής μετατρέπεται ή μεταμφιέζεται σε ποιμένα, ο ποιμένας γίνεται ληστής, ο ληστοτρόφος είναι ποιμένας, κ.ο.κ.¹¹⁵ Ωστόσο, το κύκλωμα στο χώρο του βουνού αλλά και του κάμπου παραμένει η βασική στήριξη της ληστείας. Οι ποιμένες τροφοδοτούν τη συμμορία με υλικά αγαθά, έμψυχο υλικό,¹¹⁶ προστασία και πληροφορίες. «Η τροφή των αιχμαλώτων ήτο ψητό κρέας. Εστέλλετο αυτό καθ'εκάστην εις τους ληστές, με καπνόν και ένα γράμμα που είχε σχετικώς με την δίδωξήν των πληροφορίας» (Τζατζάς,327).

Η χρηματοσιμένη υπόσταση του παραδοσιακού κόσμου¹¹⁷ μεταφέρεται σε όλα τα επίπεδα ζωής της ληστρικής συμμορίας. Οι ληστές κλέβουν αυτούς που έχουν και διαχειρίζονται μεγάλα ποσά στην τοπική κοινωνία. Δεν είναι τυχαίο ότι οι περισσότερες απαγωγές που διενεργεί η ληστρική συμμορία είναι αυτές των τοκογλύφων. Ο ρόλος του

113. «Μετά εν τέταρτον ευρέθησαν ενώπιον ποιμνης, ένθα έντρομος ενεφανίσθη ο ποιμήν και τυχών της ειδικμένης δια ξυλοκοπημάτων δεξιώσεως, διετάρχθη ίνα προπορευθή ως οδηγός...», (Λύγκοι,30).

114. Οι περισσότεροι φόνοι εκδίκησης, για λόγους τιμωρίας ένεκα προδοσίας, των ληστών αφορούν τους βλαχοποιμένες. Ιδιαίτερα οι ιστορίες των Ρετζαίων και του Τζατζά είναι γεμάτες από τέτοιους παραδειγματικούς φόνους.

115. «Ο μοίραρχος έβλεπεν ότι είχε δικίο ο συλληφθείς. Αλλά μήπως έλεγε ψέμματα; Μη δεν ήτο άνθρωπος καταδιωχθείς υπό των ληστών, αλλά ληστής ή ληστροτρόφος;», (Τζατζάς,137). Βλ., και, Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 206-207.

116. Ο Κατσαρομάλλης, μετά την απόπειρα φόνου του αφεντικού του, φεύγει για το βουνό με σκοπό να γίνει ληστής. Εκεί συναντά έναν βλαχοποιμένα και διαμοίβεται ο εξής διάλογος: «-Και τώρα τί θα κάνης τον ηρώτησεν ο τσοπάνος. Να έχω δύο ρεγκίνες, θα πάρω ένα ντουφέκι και θα τραβήξω στα βουνά. Και σκέφτηκες τί κίνδυνον θα έχης στα βουνά; -Και τί με μέλλει; -Ναι, αλλά μπορεί να σε πιάσουν, μπορεί ν'αναγκαστής να κάμης κι άλλα χρήματα και τότε το κεφάλι σου θα κρεμαστή από μια τρίχα. -Ας με κόψουν, είπεν απαδώς ο Κατσαρομάλλης. Ο βλαχοποιμήν τσοπάνος ως απεδείχθη κατόπιν ήτο εις εκ των τροφοδοτών του Λύγκου, εσκέφθη να χρησιμοποιήση τον νεαρόν εγκληματίαν. Τον επήρε στη στάνη του και μετά δύο ημέρας τον εδέχετο ο Λύγκος εις την συμμορίαν του», (Λύγκοι,243).

117. Βλ. εδώ, σημειώσεις 84 και 85.

τοκογλύφου άλλωστε, ρόλος ιδιαίτερα μισητός στην τοπική κοινωνία, διαφορίζεται από αυτόν του τοκιστή, γεγονός που βοηθά στη θετικοποίηση της πράξης της απαγωγής στο λόγο των κειμένων. Από την άλλη μεριά, οι ληστές, με τα χρηματικά ποσά που κλέβουν, συνεισφέρουν στη διακίνηση του χρήματος στην τοπική κοινωνία. Δεν κρύβουν ή αποθηκεύουν το χρήμα, αλλά βοηθούν στην αναδιανομή του σε όλο το φάσμα του αγροτικού κόσμου. Από τους ληστές στους ποιμένες, στους ληστοτρόφους, στους δεκάδες πράκτορες στις πόλεις και στα χωριά,¹¹⁸ στα πανηγύρια και στις γιορτές, στις δωρεές στα μοναστήρια, στην προίκιση φτωχών κοριτσιών κ.ο.κ. το χρήμα ως χρηστική, και όχι ανταλλακτική, αξία διακινείται και αλλάζει συνεχώς χέρια.

Όμως, στη ληστρική συμμορία, που κινείται και διατρέχει μεγάλο μέρος της ελλαδικής επικράτειας, δεν επαρκεί μόνο η κάλυψη των ημινομαδικών πληθυσμών. Χρειάζεται κάτι περισσότερο. Ένα στοιχείο που να συνδέει τη ληστεία με τη νέα κατάσταση πραγμάτων, το κράτος, και, ταυτόχρονα, να ισχυροποιεί τη δράση του ληστή στην επιχώρια κοινωνία, μεγιστοποιώντας το ρόλο του στο όλο κύκλωμα. Το στοιχείο αυτό είναι το σύστημα της πολιτικής προστασίας.¹¹⁹

Οι Ρετζαίοι, μετά την απονομή αμνηστίας που επέτυχαν, επαναδραστηριοποιούνται με νέες μορφές. «Και ήρχισεν η ειρηνική ζωή των Ρετζαίων. Με την προστασίαν της οποίας απήλαυνον, εξεβίαζον τους κτηνοτρόφους και διέδետον τα λιβαδοτόπια όπως αυτοί ήδελον. Τα πάντα διηύθυνον οι Ρετζαίοι. Ήσαν ασύδοτοι να διαπράττουν όσους εκβιασμούς ήδελαν. (...) Αι δημόσιαι και αι ιδιωτικαί υπηρεσίαι ήσαν εις την διάδεσιν των

¹¹⁸. «Οι λήσταρχοι κατόρθωσαν σιγά σιγά να αποκτήσουν ισχυράν συμμορίαν πρακτόρων εν Ιωαννίνους. Έργον και σκοπός των πρακτόρων τούτων ήτο να ειδοποιούν τους ληστές περί των κινήσεων των καταδιωκτικών αρχών και της περιουσιακής καταστάσεως των διαφόρων ατόμων τα οποία θα ηγχαλώτιζον. Μέχρι τοιούτου σημείου εξετεινέτο η δράσις των πρακτόρων τούτων ώστε να καθίσταται δυνατόν εις τους δύο κακούργους να κατέρχωνται εις την πόλιν των Ιωαννίνων, να διανυκτερεύουν και να διημερεύουν εις οικίας αξιολόγων κυρίων», (Ρετζαίοι, 111). Αντιπαράβαλε επίσης με την αφήγηση γυναίκας από χωριό της Ηπείρου (1961) σχετικά με τη ληστεία και το κύκλωμά της στις αρχές του κ' αιώνα, που παραθέτει ο Σ. Δαμιανάκος, «Κοινωνική ληστεία...», ό.π., σελ. 71-73.

¹¹⁹. Βλ. ενδεικτικά τις ανθρωπολογικές, κυρίως, προσεγγίσεις για τα συστήματα πατρονείας στο σύνολο του μεσογειακού χώρου στο, E. Gellner / J. Waterbury, *Patrons and Clients in Mediterranean Societies*, Duckworth, London, 1977. Επίσης, Ε. Παπαταξιάρχης, «Πολιτική και αγροτικός σχηματισμός στη νεοελληνική κοινωνία», στο, Μ. Κομνηνού / Ε. Παπαταξιάρχης, (επιμ.), *Κοινότητα, κοινωνία και ιδεολογία*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1990, σελ. 135-169, Χ. Λυριτζής, «Πολιτικό και πελατειακό σύστημα στην ελληνική κοινωνία του 19ου αιώνα», *Ελληνική Κοινωνία*, τ. 1 (1987), σελ. 157-182, Ν. Μουζέλης, «Ταξική δομή και σύστημα της πολιτικής πελατείας: η περίπτωση της Ελλάδας», στο, *Πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, «Εξάντας», Αθήνα, 1977.

ληστάρχων. Είχον κατορθώσει να δημιουργήσουν κύκλον φίλων τοιούτον, ώστε εις πάσα στιγμήν τα πάντα να γνωρίζουν. Το δίκτυο ήτο πλήρες» (Ρετζαίοι,379). Η πολιτική προστασία είναι ένα ισχυρό έρεισμα που μπορεί να διαθέτει ένας ληστής στην τοπική κοινωνία. Χωρίς αυτό δεν μπορεί να παρουσιάζει την κινητικότητα που έχει, ούτε να διατηρείται για μεγάλο χρονικό διάστημα στο προσκήνιο. Μέσω των πολιτικών προστατών, ο ληστής μετατρέπεται σε σημαντικό στοιχείο τόσο του παραδοσιακού κόσμου όσο και του νέου.¹²⁰

Η πολιτική προστασία εμφανίζεται, έτσι ως ο τρόπος με τον οποίο η παραδοσιακή δικαϊκή τάξη πραγμάτων εφευρίσκει κοινούς κώδικες επικοινωνίας, έστω και έμμεσους, με τη σύγχρονη κρατική πραγματικότητα. Επιχειρεί να επαναδιαπραγματευτεί με την κρατική εξουσία τη διατήρηση της θέσης της στο νεοδιαμορφούμενο σύστημα. Οι παραστάσεις και οι προσλήψεις του κυκλώματος ή του δικτύου της ληστείας, έτσι όπως παρουσιάζεται στα κείμενα, διαχέουν σε μεγάλο βαθμό αυτή την προσπάθεια ή πρόθεση των ληστών. Ο ληστής, που μετατρέπεται σε «μπράβο» ή μπαίνει στην υπηρεσία κάποιου πολιτευτή, εκφράζει επακριβώς την παραπάνω τάση.

«Αν συνελαμβάνετο ποτέ και εδικάζετο ο λήσταρχος Τσουλής, ο γέρων Χειμαρριώτης, ο καλλύτερος κομματάρχης της Νεράιδας, θα εφρόντιζε με τον βουλευτή του να εβόλευε τη δουλειά. Πιθανόν να ήτο και ο ίδιος ένορκος. Ποιός ξέρει» (Τσουλής...,258). «Θα έλεγε κανείς, ότι οι παρα'αυτού υπηρετηθέντες του εκπληρώναν τώρα τον φόρο της ευγνωμοσύνης δι' όσα τους είχε κάμει και δι' όσα άλλοτε συμφέροντα των ή εκδικήσεις των είχε κάμει προθύμως και με κίνδυνον της ζωής του εξυπηρετήσει» (Λύγκοι,235).

Η μετατροπή του ληστή σε «υπηρέτη» του πολιτευτή δηλώνεται μεν ευθέως, αλλά υποβαθμίζεται ως θέμα στο όλο περιεχόμενο των κειμένων. Η μυθοποίηση του παράνομου και η πάλη του ενάντια στο κράτος δεν μπορούν να συνταιριαστούν με το συμβιβασμό του με αυτό ακριβώς το νεότερο στοιχείο. Πρόκειται στην ουσία για μία αντίφαση την οποία ο συγγραφέας γνωρίζει και την ενεργοποιεί στην κριτική της υπάρχουσας κατάστασης, χρησιμοποιώντας, μάλιστα, στην αφήγησή του, τον επίσημο κώδικα και λόγο. «Τόσα δε άλλα μεγαλύτερα διηγούνται δια της υποστηρίξεως αυτής των Λυγκαίων και δια τον φόβον ον είχαν ενσπείρει εις τους χωρικούς ένεκα των ισχυρών πολιτικών των μέσων, ώστε καταντούν σχεδόν απίστευτα και μυδικά» (Λύγκοι,233). Έτσι, η αποδοχή που υποτίθεται πως απολαμβάνουν οι ληστές Λύγκοι από

¹²⁰. «(Η πολιτική προστασία επιτρέπει της ληστείας) μια φυσική ζήτηση και έναν πολιτικό ρόλο, ένα τοπικό απόθεμα ενόπλων αλλά αδέσμευτων αντρών, που αν πεισθούν να δεχτούν το πατρονάρισμα κάποιου άρχοντα, θα προσδέσουν στο γόητρό του δετικά στοιχεία και σε δεδομένη στιγμή θα δυναμώσουν τον αγώνα του ή την εκλογική του πάλη», E. Hobsbawm, όπ.π., σελ. 93-94.

την τοπική κοινωνία και η οποία, όπως προβάλλεται στο συγκεκριμένο κείμενο, οφείλεται στο ότι «...σπανίως διέπρατταν ληστείες και απέφευγαν πάντοτε τη χύσιν του αίματος και τας κακώσεις(..)..και ότι η αποφυγή του Λύγκου να κατακρεουργή και φονεύη τον είχαν κάμει συμπαθή εις τους βλαχοποιμένους, οι οποίοι όχι μόνο τον υπέδαλπον αλλά και τον ηγάπον, τον εσέβοντο» (Λύγκοι,9), αναιρείται με τις παραπάνω απόψεις.

Αλλά και ο κάθε πολίτευτής είναι, με τη σειρά του, σε μεγάλο βαθμό εξαρτώμενος από το ληστή και το κυκλωμά του. «Αν εδύμωνεν ο λήσταρχος, αν έφευγεν, όλη του η επιρροή εις την επαρχίαν θα εχάνετο, οι φίλοι του θα εσκορπούσαν, κανείς δεν θα τον εψήφιζε πια. Ήτο χαμένος» (Τζατζάς,264). Οι πολίτευτές, όμως, γνωρίζουν καλά πώς να χρησιμοποιούν τους ληστές για το δικό τους όφελος,¹²¹ κάτι που στιγματίζεται έντονα στο λόγο των κειμένων, στα οποία η ευθύνη γι' αυτή την κατάσταση αποδίδεται, ουσιαστικά, όχι στο ληστή, που εμφανίζεται ως δύμα, αλλά στους «φαύλους και ανίκανους» πολιτικούς.

Είναι λοιπόν, και πάλι το κράτος, που δημιουργεί καταστάσεις μη αποδεκτές στις τοπικές παραδοσιακές κοινωνίες, σπάζοντας και διαλύοντας τις παλιές βεβαιότητες και πρακτικές, απογυμνώνοντας, στην ουσία, τον παραδοσιακό κόσμο από τα ερείσματά του.

121. «Δεν τους έχω φίλους Χαίδω, μα σαν υπηρέτες. Μ'ακούν. Σε ότι τους διατάξω με κλειστά μάτια θα το κάνουν! -Σύ είσαι λοιπόν αρχιλήσταρχος; -Λήσταρχος; όχι. Πλούσιος πολύ είμαι! Τόσο πλούσιος που και τους ληστές αγόρασα!», (Χριστόπουλος/Καράμπελας, 170).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΚΛΙΜΑΚΕΣ ΑΞΙΩΝ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΤΩΝ ΛΗΣΤΩΝ

Όπως ήδη διαφάνηκε, η παραδοσιακή κοινωνία του ελλαδικού χώρου, έτσι όπως παρουσιάζεται και εκλαμβάνεται μέσα από το λόγο του ληστρικού μυθιστορήματος, είναι, ως προς την αξιακή της συγκρότηση, σχετικά αδιαφοροποίητη. Παρόλα αυτά, είναι, ταυτόχρονα, κοινωνία έντονα συγκρουσιακή, τόσο ως προς την εσωτερική της οργάνωση όσο και ως προς τις συσχετίσεις της με τον περιβάλλοντα χώρο και, ιδιαίτερα, με το κράτος. Εκφραστής του συγκρουσιακού αυτού στοιχείου είναι, όπως είδαμε, η ληστεία, φαινόμενο κοινωνικό, στο οποίο αντιστοιχεί ένα ηθικό πλαίσιο.

Ο ηθικός αυτός κόσμος των ληστών και της ληστείας σκιαγραφείται με ιδιαίτερα έντονο τρόπο στο λόγο του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος. Είναι το στοιχείο εκείνο που τονίζει έντονα τη διαφορετικότητα του ληστρικού σύμπαντος από το χώρο του παραδοσιακού κόσμου και, ταυτόχρονα, την ενότητά του με αυτόν. Επιχειρώντας να οριοθετήσουμε το σύμπαν αυτό μέσα από το λόγο των κειμένων, βρισκόμαστε μπροστά σε ένα σύνολο κοινωνικών κανόνων, ρόλων, στερεοτύπων και αξιών, που ρυθμίζουν τη δράση και τον τρόπο ζωής, όχι μόνο των ληστών αλλά και του κοινωνικού χώρου του βουνού και, κατ'επέκταση, της παραδοσιακής αγροτικής κοινωνίας.

Ο λόγος των κειμένων, λοιπόν, αναφέρεται σε ένα σύνολο πολιτιστικών πρακτικών και κοινωνικών αξιών, συνώνυμων με το ληστή και την «κοινωνία» του βουνού. Επιχειρώντας την καταγραφή και ερμηνεία αυτών των παραστάσεων, θα αναφερδούμε σε δύο μεγάλες κατηγορίες:

A. Οργάνωση της ληστρικής συμμορίας και κανόνες λειτουργίας της.

B. Ηθικές αξίες του κόσμου των ληστών.

ΙΙΙ.Α. Οργάνωση της ληστρικής συμμορίας και κανόνες λειτουργίας της

Ο συγκρουσιακός χαρακτήρας της αγροτικής κοινωνίας, παρά τα χαρακτηριστικά της έντονης ακινησίας και το αδιαφοροποίητο των αξιών που τη διακρίνουν,¹²² χαρακτηρίζεται από τους ιδιαίτερους διπολισμούς και τις διχοτομίες του ηθικού της κόσμου.¹²³ Σε αντίθεση με την πολυγραμμικότητα των νεοτερικών σχημάτων σκέψης και δράσης, ο κόσμος της υπαίθρου διαχωρίζεται σε αντιθετικούς πόλους. Αναφερθήκαμε ήδη στη διάκριση κάμπος - βουνό, στην αντιδιαστολή αγροτικής κοινωνίας και κράτους, στην παραδοσιακή νομιμότητα και την κρατική νομιμότητα, στους αγρότες και τους ποιμένες, κ.ο.κ.

Αν και τονίσαμε ότι η ληστεία αποτελεί μια κατ'ουσίαν δεσμοδετημένη μορφή του παραδοσιακού συστήματος και, ταυτόχρονα, τρόπο αντιπαράθεσης ενάντια στη νέα κατάσταση πραγμάτων, με έντονα τα στοιχεία της πολιτισμικής συνέχειας της

122. Δεν πρέπει, ωστόσο, να γίνεται σύγχυση και να θεωρείται η αγροτική παραδοσιακή κοινωνία εντελώς ακίνητη και αδιαφοροποίητη στο χρόνο. Λειτουργεί με μια δική της δυναμική των πραγμάτων και, στις περιπτώσεις συγκρουσιακών καταστάσεων με τον περιβάλλοντα χώρο, σε περιόδους κυρίως μετάβασης, επιχειρεί πολλές φορές είτε την ανοιχτή σύγκρουση είτε τη σταδιακή ενσωμάτωση των νεοτερικών στοιχείων της περιβάλλουσας κοινωνίας, προσπαθώντας να μην αφομοιωθεί από τη νέα κατάσταση πραγμάτων. Αντιπαράβαλε με ανθρωπολογικές εργασίες σε σχέση με την παραπάνω προβληματική, στο, Σ. Δαμιανάκος, (επιμ.), *Διαδικασίες κοινωνικού μετασχηματισμού στην αγροτική Ελλάδα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1987, ιδιαίτερα την ενότητα «Διάρκεια και ασυνέχειες στην κοινωνία του χωριού», με εργασίες των Α. Collard, Μ. Κουρούκλη, C. Piault και F. Saulnier, σελ. 345-435 και S. Woolf (ed.), *Sociétés Sud-Européennes à l'âge moderne: Adaptations et Résistances*, La Découverte, Paris, 1991.

123. Παρόμοια ο R. Mandrou (= *De la culture populaire...*, όπ.π., σελ. 160), αναφερόμενος στις παραστάσεις της κοινωνικής οργάνωσης και ιδιαίτερα στην πρόσληψη των θρησκευτικών αντιλήψεων της εποχής του ιπποτικού γαλλικού μυθιστορήματος, καταλήγει στο εξής συμπέρασμα: «Δεν υπάρχει κανένα ίχνος σε όλες αυτές τις διηγήσεις, των προβλημάτων που μπορούμε να θεωρήσουμε ως σύγχρονα των μεγάλων συγγραφέων αυτών των ιστορικών εποχών: ακόμα και η διαίρεση ανάμεσα σε δυτική και ανατολική εκκλησία απουσιάζει· ακόμα περισσότερο, δε γίνεται λόγος για τις διαμάχες που αναταράσσουν την εκκλησία τη χρονική στιγμή που τα ιπποτικά μυθιστορήματα γράφονταν ή ξαναγράφονταν: ούτε η φιλονικία για την παράδοση της εξουσίας, ούτε η ανάπτυξη της μοναρχίας, ούτε οι μεγάλες θεολογικές συζητήσεις του 18ου αιώνα. Μέσα στη διχοτομική του απλοϊκότητα, ο ιστορικός θρύλος δεν γνωρίζει παρά μόνο ένα θρησκευτικό πρόβλημα: την υπεράσπιση του χριστιανισμού ενάντια στον Άπιστο».

κλεφταρματολικής παράδοσης και πάντα παρούσα την πολλαπλότητα και την ποικιλία των συσχετίσεων με την υπόλοιπη κοινωνία, ωστόσο, η βιωσιμότητα των ληστρικών συμμοριών εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, από την αρτιότητα της οργάνωσης και τους ιδιόμορφους κανόνες λειτουργίας των.

Θα αναφερθούμε συγκεκριμένα σε δύο υποκατηγορίες παραστάσεων της οργάνωσης λειτουργίας μιας ληστοσυμμορίας:

α. Συγκρότηση ιεραρχιών και ληστρική συμμορία

β. Κανόνες και πρακτικές του κόσμου των ληστών

ΙΙΙ.Α.α. Συγκρότηση ιεραρχιών και ληστρική συμμορία

Η ληστρική συμμορία δεν είναι μια εξισωτική ομάδα ελεύθερων και ανυπόταχτων ατόμων που βγαίνουν στα βουνά αρνούμενοι την υποταγή. Ή, τουλάχιστον, δεν είναι μόνο αυτό. Η αυστηρή ιεραρχία στο εσωτερικό μιας ληστρικής συμμορίας παίζει πρωτεύοντα ρόλο, τόσο ως προς την μακροήμερευσή της όσο και ως προς την ομαλή εσωτερική της λειτουργία. Αν και τονίσαμε ότι το ληστρικό φαινόμενο δε συνιστά ένα παρακοινωνιακό μόρφωμα, αφού στην ουσία εντάσσεται και υποτάσσεται στην ευρύτερη λογική συγκρότησης και λειτουργίας της παραδοσιακής κοινωνίας, ωστόσο, ιδιαίτεροι κανόνες και τρόποι συμπεριφοράς ενυπάρχουν στον κόσμο των ληστών. Είναι μάλιστα αυτά τα στοιχεία που τονίζονται ιδιαίτερα στο λόγο των κειμένων¹²⁴ -σε αντίθεση με άλλα που υποβιβάζονται και παραμερίζονται από τη συνολική εικόνα, όπως η πολιτική προστασία και τα συστήματα πελατείας της ληστείας- και τα οποία δημιουργούν παραστάσεις επικών και μυθικών διαστάσεων¹²⁵ του κόσμου της ληστείας.

¹²⁴. Ο Γ. Κοντογιώργης, (= ό.π., σελ. 125 κ.ε.) θεωρεί ότι το ληστρικό παρακοινωνιακό φαινόμενο διακρίνεται για το ιδιαίτερο «δικαϊκό πρότυπο κοινωνικής νομιμότητας» που προσβεύει και επιβάλλει στην τοπική «φρόνιμη» κοινωνία. Έτσι, «κοινός συνευρεσιακός τόπος των υπό ευρεία έννοια παρακοινωνιών είναι η προσφυγή στο ηρωικό ή λεβέντικο πρότυπο δράσης, που πραγματώνεται μέσα από την αδιάκοπη σύγκρουση με τους εκπροσώπους της φρόνιμης κοινωνικής και πολιτικής εξουσίας και νομιμότητας».

¹²⁵. Αντιπαράβαλε με τις απόψεις του J. K. Campel, «The Greek hero», στο, J. Peristiany/J. Pitt-Rivers, (ed.), *Honour and grace in Anthropology*, London, 1992, σελ. 129-149.

Το πρώτο στοιχείο, στο οποίο αποδίδεται μεγάλη σημασία στο λόγο των κειμένων, είναι η προσωπικότητα του αρχηγού, του ηγέτη της συμμορίας. Τις περισσότερες φορές, αρκούν και μόνο οι ιδιαίτερες ικανότητες του αρχηγού για να μπορεί όλη η συμμορία να επιβιώνει στις αντιξοότητες που αντιμετωπίζει. Ο λόγος και η γνώμη του λήσταρχου είναι συμβόλαιο απαράβατο για όλους τους ληστές - μέλη της συμμορίας του. «Εις το βουνό εκεί πάνω, υπέρτατος νόμος είναι η διαταγή του αρχιληστού, οποιαδήποτε και αν είναι. Επομένως κάθε απείθεια τιμωρείται σκληρά, και κάθε δυσφορία εις ουδέν ωφελεί. Μόνον εξαγριώνει τους ληστές περισσότερο» (Τζατζάς, 27). Τυχόν παράβαση από ληστή του λόγου του αρχηγού του ισοδυναμεί με αμείλικτη τιμωρία, που φτάνει ως τη θανάτωση. Ο Νταβέλης σκοτώνει σύντροφό του που τόλμησε να παραβιάσει το λόγο του και τους κανόνες της συμμορίας, βιάζοντας κοπέλα που είχε απαγάγει κρυφά. Στη συνέχεια ο λήσταρχος αποκαθιστά την τιμή της προικίζοντάς την γενναιόδωρα (Νταβέλης, 242).

Ο λόγος και η θέληση του λήσταρχου είναι παντοδύναμος. «Απ' όποιον θέλεις ζήτησε. Όταν τους πεις ότι το θέλω εγώ, κανένας δεν θα σου αρνηθή να σου δώσει...» (Λύγκοι, 103). Η κορυφή της ιεραρχίας μεταφέρεται και εκτός της συμμορίας, αγκαλιάζοντας τον περιβάλλοντα ορεινό χώρο.¹²⁶

Η ιεραρχία της συμμορίας περιλαμβάνει, μετά τον λήσταρχο ή τους λήσταρχους, τα απλά μέλη της συμμορίας, τους μαθητευόμενους, τις ερωμένες, τους ψυχογιούς και τα πρωτοπαλλίκαρα των αρχηγών.¹²⁷

Ο Ρουμελιώτης όταν βγαίνει στο βουνό ληστής, παίρνει μαζί του την αγαπητική του Σπασώ, ενώ τον πρώτο φυγόδικο που βρίσκει τον ορίζει ως πρωτοπαλλικάρό του. Ο αντίπαλός του, ο Καραφωτιάς, έχει μαζί του την αγαπητική του, την Αναστασιά. Αν και στους νόμους των ληστών ρητά αναφέρεται ότι δεν πρέπει να πλησιάζουν γυναίκες,¹²⁸ η παρουσία τους είναι ιδιαίτερα έντονη στην ιεραρχία της συμμορίας, φτάνοντας πολλές φορές ως την αρχηγία¹²⁹ (π.χ. η Μαρία η Πενταγιώτισσα, περιβόητη λησταρχίνα που εμπλέκεται στο κείμενο *Ντελής και η Αγγέλω του παπά*, αλλά και σε άλλο ομώνυμο κείμενο του Κυριακού).

¹²⁶. «Έφτανε μόνον να συστηθούν ως "τα Πουλιά" για να αποκτήσουν ό,τι χρειαζόνταν, συχνά αλλά όχι αποκλειστικά από εξέχοντα άτομα της τοπικής κοινότητας», P. Sant-Cassia, ό.π., σελ. 83.

¹²⁷. Αντιπαραβάλε με την ομολογία δομών ανάμεσα στη ληστρική συμμορία και το τσελιγγάτο, ως προς την εσωτερική τους ιεραρχία και την άσκηση εξουσίας, στο, Σ. Δαμιανάκος, «Κοινωνική ληστεία...», ό.π., σελ. 94-96.

¹²⁸. Βλ. Α. Μοσχονήσιος, ό.π., σελ. 34 και Σ. Δαμιανάκος, ό.π., σελ. 93.

¹²⁹. «...ο πιο συνηθισμένος ρόλος της γυναίκας στη ληστεία, είναι της ερωμένης», E. Hobsbawm, ό.π., σελ. 143. Βλ. και Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 213.

Οι μαθητευόμενοι ληστές, επίσης, είναι οι κάθε λογής παράνομοι και φυγόδοικοι που τριγυρνάν στα βουνά και στρατολογούνται από τις καθιερωμένες συμμορίες. Ο Τζατζάς περιπλανιέται μόνος στο βουνό μετά το φόνο της αγαπημένης του, που δεν μπόρεσε να νυμφευτεί, και συναντάει τη συμμορία των Τσεκουρέων, στην οποία εντάσσεται ως οργανικό μέλος. «-Ο Τζατζάς έδωσε εξετάσεις και επέτυχεν, είπε. Τέτοια παιδιά κι αν έσφαλαν, είναι συγχωρεμένα.(...)...ο Τζατζάς απετέλει μέρος της συμμορίας, αφού εδήλωσεν πίστιν και υπακοήν εις τον αρχηγό του» (Τζατζάς,39). Ο Καράμπελας, αφού περιπλανιέται στο βουνό επιδιδόμενος στην ζωοκλοπή, εντάσσεται κάποια στιγμή στη συμμορία του Χριστόπουλου, στην οποία μάλιστα, ύστερα από ηρωική πράξη, αναλαμβάνει την συναρχηγία.

Οι αρχιληστές, τέλος, έχουν συνήθως μαζί τους κάποιο προστατευόμενο μέλος, τον ψυχογιό.¹³⁰ Πολλές φορές, μάλιστα, δίνουν μάχη με τους άλλους συναρχηγούς για τη διατήρηση αυτών στη συμμορία. «Αν δεν τον θέλεις εσύ τον παίρνω εγώ μαζί μου, είπε ο Λύγκος. Ο Λαφαζάνης και ο Λύγκος την στιγμήν εκείνην αγριοκοιπάχθηκαν, αλλ' ο Λύγκος προσέδεσε: -Εκεί που θα πάει με τίποτε καταικοκλέφτες, καλλίτερα με μας. Θα τον κάμω ψυχογιό μου μάλιστα. Έτσι ο Μπαζός έγινε ο προστατευόμενος του Λύγκου» (Λύγκοι,245). Αρκετές φορές το πρωτοπαλλίκαρο της συμμορίας είναι ταυτόχρονα και ψυχογιός του αρχηγού.

Πάντως η επιλογή των αρχηγών αλλά και των απλών μελών γίνεται με βάση τα προσόντα που διαθέτουν και την επίδειξή τους σε δύσκολες στιγμές. Δεν είναι λίγες οι φορές που ο ρόλος και το ατομικό γόητρο ενός ληστή τον ανεβάζουν στα μάτια των συναδέλφων του και, κατά συνέπεια, στην ιεραρχία της οργάνωσης.¹³¹ Γι'αυτό και η ηλικία δεν παίζει ρόλο στις συμμορίες. Ο Νταβέλης, αν και 24 χρονών, ηγείται ήδη δικής του συμμορίας. Άλλωστε, «τα δικαιώματα κανονίζονται εκ της αξίας και εκ της ικανότητος» (Τσουλής...,264). Ο Σπανός, αν και πολύ μικρός, είναι πρωτοπαλλίκαρο του Ρουμελιώτη, ενώ άλλοι ληστές, μεγαλύτερης ηλικίας, απλά μέλη της συμμορίας.

¹³⁰. Βλ. και Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 223.

¹³¹. «Η συμμορία του ληστάρχου Χριστόπουλου, του διαβόητου αυτού ληστού, που με την συμμορία του είχε ήδη τρομοκρατήσει όλην την Μεσσηνίαν, είχε δύο τρομερούς αρχηγούς. Τον λήσταρχον Χριστόπουλον. Και τον φυγόδικον Καράμπελαν, όστις με το αρρενωπόν, αγέρωχον ύφος του και με την επιτυχίαν του να τρομοκρατήσει χωρίς οπαδούς και χωρίς όπλα του χωρικούς της περιφέρειας εκείνης, εκίνησεν επί τοσούτον τον θαυμασμόν του ληστάρχου Χριστοπούλου, ώστε να τον πάρη εις την συμμορίαν του ως συναρχηγόν του. Εις τούτο ωσαύτως συνετέλεσε και η ψυχραιμία και η αποφασιστικότης του Καράμπελα, άτινα ο λήσταρχος Χριστόπουλος παρετήρησε κατά την κυκλωτικήν κίνησιν του καταδιωκτικού αποσπάσματος εκείνης της νυκτός», (Χριστόπουλος / Καράμπελας,72).

Οι σχέσεις μεταξύ των ληστών παρουσιάζονται με μεγάλη διαφορετικότητα στο λόγο των κειμένων. Έτσι, «Η φιλία του Τσουλή με τον Παπακυριτσόπουλο, είναι φιλία Ορέστη και Πυλάδου. (...) Αμφότεροι περιποιούνται με τον πλέον θερμότερον τρόπον τους συντρόφους των» (Τσουλής..., 275). Αυτό όμως δεν σημαίνει πως η σκληρότητα και η βιαιότητα, που επιβάλλει πολλές φορές η προσπάθεια ένταξης στη νέα κατάσταση πραγμάτων, δεν υπερβαίνουν τις ηθικές αρχές της ληστοσυμμορίας. Οι Ρετζαίοι εμφανίζονται με τα κομμένα κεφάλια συντρόφων τους στην αστυνομία για τη χορήγηση αμνηστίας, την οποία τελικά τους χορηγεί η εξουσία. Η συμμορία, πάλι, του Τζατζά συνασπίζεται εναντίον του και επακολουθεί μάχη στην οποία οι περισσότεροι εξολοθρεύονται. Ο αρχηγός έχει χάσει πλέον το κύρος του, ενώ οι παρεισφρήσεις της νέας εποχής περιπλέκουν ακόμη περισσότερο τα πράγματα. « Η εποχή όπου η προσταγή του εσήμαινε κυβερνητικό διάταγμα είχε περάσει. Οι λησταί, αφού επαναστάτησαν κατά του Κράτους, αφού δεν εσεβάσθησαν τους νόμους της Πολιτείας, ήτο φυσικό να μην ακούσουν τώρα και τον λήσταρχον. (...) Ο λήσταρχος εννόησε ότι η στιγμή ήτο κρίσιμος. Οι λησταί ήτο δυνατόν να τον φονεύσουν δια να πάρουν τα χρήματά του -που εγνώριζαν που τα είχε κρυμμένα- και να αμνηστευθούν» (Τζατζάς, 176, 178). Τελικά το έντεχνα ειρωνικό σχόλιο του συγγραφέα αποδίδει πληρέστερα την παράσταση περί των συμμοριών: «Τα ληστρικά συμμορία δεν διαλύουσιν τόσον ευκόλως ούτε τα στρατιωτικά αποσπάσματα, ούτε οι επικηρύξεις των κεφαλών, ούτε άλλον τι, όσον η έρις» (Τσουλής..., 264).

Μία άλλη ιεραρχική διάκριση, τέλος, είναι η διαφορά του ληστή με το ζωοκλέφτη και το φυγόδικο. Η ζωοκλοπή, ως πρακτική και νοοτροπία, παρουσιάζεται στα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος ως στοιχείο του τρόπου ζωής των μελών των ποιμενικών κοινοτήτων του ορεινού ελλαδικού χώρου,¹³² αλλά, ταυτόχρονα, και ως ένα είδος μεταβατικού σταδίου πριν το πέραςμα ενός υποψήφιου και εν δυνάμει ληστή στο ληστρικό βίο. Η φυγοδικία, με αφορμή τη ζωοκλοπή, και η μονιμότητα της εξάσκησής της οριοθετεί τη δυνατότητα ή μη περάσματος στο αμέσως επόμενο στάδιο παρανομίας, αυτό της ληστείας. Το μη πέραςμα στο ληστρικό βίο διαγράφει και τα όρια της ζωοκλοπής, που οι μεγάλοι ληστές θεωρούν υποτιμητική γι' αυτούς.

132. Η ζωοκλοπή, πρακτική παμπάλαια τόσο στον ελλαδικό χώρο, όσο και στον ευρύτερο της Μεσογείου, που συνδέεται αδιάρηκτα με τους αγροτο-ποιμενικούς κτηνοτροφικούς λαούς, παρουσιάζει ερευνητικό ενδιαφέρον, ως προς την πρόσληψη και την αποτύπωσή της στις παραδοσιακές μορφές έκφρασης της λαϊκής κουλτούρας (κλέφτικα και ληστρικά τραγούδια, μαντινάδες), αφού συνδέεται άμεσα με τον καθημερινό βίο, τους κοινωνικούς κανόνες και τις κλίμακες αξιών των κοινωνιών αυτών. Βλ. Σ. Δαμιανάκος, «Κοινωνική ληστεία...», ό.π., σελ. 87 - 88 και M. Herzfeld, *The poetics...*, ό.π., ιδιαίτερα τις σσ. 3-50.

Έτσι, η διάκριση στα κείμενα εντοπίζεται όχι ως προς την εσωτερική ιεραρχία της συμμορίας αλλά ως προς τη σχέση των ληστών με παραπλήσιους ρόλους παρανόμου, στο χώρο του βουνού. Είναι έκδηλη, λοιπόν, σε κάθε αποστροφή του λόγου των λήσταιρχων, η αντιδιαστολή που επιχειρούν με το ρόλο του ζωοκλέφτη και του απλού φυγόδικου. Ο φυγόδικος βρίσκεται σε ένα μεταβατικό στάδιο, απ' το οποίο, κατά πάσα πιθανότητα, θα περάσει στη θέση-στάτους του ληστή. Είναι κατ'ουσίαν εν δυνάμει ληστής. Ο ρόλος του ζωοκλέφτη, αντίθετα, είναι διφορούμενος. Μπορεί να γίνει ληστής και, άρα, να εξελιχθεί σε ανώτερο ιεραρχικά και δύσκολα πλέον αντιστρεπτό ρόλο, αλλά μπορεί και να παραμείνει για πάντα απλός ζωοκλέφτης. Η ζωοκλοπή, άλλωστε, δεν απαιτεί, όπως οι πρακτικές της οργανωμένης ληστείας, τη συμμορία. Ο Χριστόπουλος περνά από τη μια θέση-στάτους στην άλλη, εντασσόμενος αρχικά στη συμμορία του Βαλά. «Ο ζωοκλέφτης έως τότε Χριστόπουλος, αφού έμεινε σιωπηλός και σκεπτικός επί τινά δευτερόλεπτα, εκίνησε όπισθεν του ληστού Βαλά κύπτων το κεφάλι του. Απεφάσισε να γίνη ληστής και αυτός» (Χριστόπουλος/ Καράμπελας, 94). Ο ζωοκλέφτης μπορεί να λειτουργήσει και μόνος του.

Οι ληστές μιλούν, σχεδόν πάντα, υποτιμητικά για τους απλούς ζωοκλέφτες, φροντίζοντας να διαχωρίζουν το δικό τους ρόλο στην επιχώρια αυτονομία. «Είσαι ο καλύτερος κλέφτης απ' όσους γυρίζουν στα βουνά. Οι άλλοι είναι γιδοκλέφτες και θα τους άνοιγα την κοιλιά με το γιαταγάνι μου αν τους εύρισκα όλους μαζί...» (Τζατζάς, 13). Η ζωοκλοπή, ως πρακτική ιδιαίτερα διαδεδομένη στο χώρο του βουνού, δεν παρέχει σε καμία περίπτωση τη δύναμη και την «κυριαρχική ικανότητα», που μπορεί να απολαμβάνει ένας ληστής στην ευρύτερη τοπική κοινωνία. Αναφέρει χαρακτηριστικά ο ληστής προς ποιμένα που τους κατέδωσε στην εξουσία: «-Για καταικοκλέφτες μας πέρασες ορέ και δεν μας υπελόγισες καθόλου;» (Ρετζαίοι, 548). Δεν είναι, άλλωστε, τυχαίο ότι οι ληστές αποφεύγουν να κλέβουν ζώα για την καθημερινή τους σίτιση από τους ποιμένες, αλλά είτε επιβάλλουν στους τελευταίους να τους τα εκχωρούν με τη «θέλησή» τους είτε τα πληρώνουν, ώστε να διατηρούν και να αναπαράγουν στο ακέραιο το ληστρικό κύκλωμα.¹³³

¹³³. Πρβλ. με τον «κώδικα των ληστών» όπως αναφέρεται από τον Α. Μοσχονήσιο, ό.π., σελ. 34, «Άρθρον 13: Να πληρώνωσιν εν αυστηρά καταδώξει και εν επισήμοις ημέραις, τα πρόβατα ή τας αίγας, άπινα λαμβάνωσι παρά των ποιμένων προς χρήσιν των».

ΙΙΙ.Α.Β. Κανόνες και πρακτικές του κόσμου των ληστών

Η δεύτερη κατηγορία παραστάσεων, ως προς τη λειτουργία της ληστρικής συμμορίας και των ληστών, αναφέρεται στους ιδιαίτερους **κανονισμούς** που διέπουν το ληστρικό βίο και τις συγκεκριμένες **πρακτικές** της συμμορίας.

Η σύσταση μιας ληστρικής συμμορίας, ανεξάρτητα από τους λόγους που έχουν ωθήσει τον αρχηγό της ομάδας ή τα απλά μέλη να γίνουν ληστές, αποσκοπεί σε συγκεκριμένες ενέργειες. Η συμμορία πρέπει να επιδίδεται σε μια σειρά πρακτικές, ουσιαστικά δεσμοδετημένες στο πλαίσιο του σύμπαντος των ληστών αλλά και, κατ'επέκταση, της κοινωνίας του βουνού. Οι πρακτικές αυτές συνδυάζονται με συγκεκριμένες λειτουργίες της ληστοσυμμορίας στην επιχώρια κοινωνία όπου ζει και κινείται.¹³⁴ Τέλος, η δομή και η δράση της συμμορίας διασφαλίζεται με μια σειρά από κανόνες, που οι ληστές τηρούν απαρέγκλιτα και με τελετουργική ευλάβεια, τόσο ως προς το εσωτερικό της συμμορίας όσο και ως προς τη συσχέτισή τους με τον περιβάλλοντα χώρο.

Οι πρακτικές των ληστών, έτσι όπως αναφαίνονται από το λόγο των κειμένων, βασίζονται στην μακραίωνη παράδοση της ληστείας στον ελλαδικό χώρο. Κατά κάποιο τρόπο, το σύνολο των πρακτικών κληρονομούνται από γενιά σε γενιά, με βάση την κοινωνική παράδοση. Οι συγγραφείς δεν παραλείπουν σε κανένα κείμενο να τονίζουν τη συνάφεια της ληστείας που περιγράφουν με την κλεφταρματολική παράδοση.¹³⁵

Οι κυριότερες πρακτικές της ληστρικής συμμορίας είναι **α)** η προμελετημένη απαγωγή ή αιχμαλωσία κάποιου σημαίνοντος προσώπου ως ομήρου και η συνακόλουθη επιζήτηση λύτρων για την εξαγορά του, **β)** η ληστεία πλουσίων σπιτικών ή χρηματοποστολών του δημοσίου και η επιβολή φορολογίας **γ)** ο εξαναγκασμός πλουσίων ατόμων να αποκαταστήσουν την απολεσθείσα τιμή κόρης και **δ)** ο εκφοβισμός, η προσωπική εκδίκηση και η τιμωρία.

¹³⁴. Βλ. παραπάνω, Κεφάλαιο ΙΙ.Γ, «Το κύκλωμα της ληστείας».

¹³⁵. «Οι ληστές, όντα υπέροχα, εξαιρετικά, προνομιούχα, προς τα οποία προσήκε σεβασμός, έλεγε περί αυτών. Οι λησταί είναι οι αρματολοί της περασμένης παλαιάς εποχής. Και τους εθαύμαζε» (Λύγκοι, 222), «Διότι αυτός ήτο αντάρτης, αμαρτωλός, παρά ληστής», (Τσουλής..., 363), κ.ο.κ. Βλ. επίσης, Ν. Κοταρίδης, «Banditisme et protestation...», ό.π., σελ. 8-12.

α) η απαγωγή είναι για τους ληστές η πιο σημαντική πρακτική της συμμορίας, αφού εξασφαλίζει πολλά χρήματα και, ταυτόχρονα, εγκυμονεί το λιγότερο δυνατό κίνδυνο.¹³⁶ Η απαγωγή είναι συνήθως προμελετημένη ενέργεια και καλά προετοιμασμένη. Οι ληστές ξέρουν, μέσω των συνεργατών τους και του ευρύτερου κυκλώματος της ληστείας, τα πάντα γύρω από το πρόσωπο που θα αιχμαλωτίσουν.

Ο Τζατζάς, πριν επιχειρήσει την απαγωγή του γερουσιαστή Χατζηγάκη, μέσω των πρακτόρων και των πληροφοριοδοτών του μαθαίνει το δρομολόγιο που θα ακολουθήσει το υποψήφιο δύμα του, καθώς επίσης και τον αριθμό της συνοδείας του (συγγενείς, χωροφύλακες, φίλοι). Στη συνέχεια, όλοι οι ανεφοδιασμοί, οι συνδέσεις, η επιζήτηση των λύτρων, η μεταφορά κ.ο.κ. γίνονται μέσω των ποιμένων.

Υπάρχει, γενικά, ένα πλήρες δίκτυο σχέσεων και καταμερισμού, που ξεκινάει από το εσωτερικό των πόλεων ή των χωριών, εκτείνεται στην ευρύτερη περιφέρεια του κάμπου και, σιγά σιγά, αγκαλιάζει το χώρο του βουνού. Ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τη διακίνηση της πληροφορίας, το δίκτυο που δημιουργείται βασίζεται εξ'ολοκλήρου στην κοινωνική και οικονομική οργάνωση του χώρου της ελληνικής υπαίδρου.

Τα πρόσωπα, που οι ληστές συνήθως απαγάγουν, είναι πλούσιοι τοκογλύφοι, κτηματίες, βουλευτές, δικαστικοί, ανώτεροι κρατικοί υπάλληλοι ή συγγενικά πρόσωπα αυτών, όπως κόρες, γιοί, σύζυγοι.¹³⁷ Από τη στιγμή που η συμμορία έχει υπό την κατοχή της αιχμάλωτο, αρχίζει ένας μαραδώνιος μετακινήσεων γι'αυτήν.¹³⁸ Οι ληστές κρύβονται την ημέρα και μετακινούνται το βράδυ μαζί με το δύμα τους, που προσέχουν ιδιαίτερος. Η αρχική απαίτηση των ληστών σε χρήμα σχεδόν ποτέ δεν ικανοποιείται. Το συνεχές παζάρεμα με τους συγγενείς του δύματος κρατάει πολλές μέρες. Η δετική έκβαση της αιχμαλωσίας απαιτεί μια ολόκληρη τελετουργική διαδικασία. Ο αιχμάλωτος επιστρέφει στους συγγενείς του, ενώ οι ληστές διαμοιράζουν μεταξύ τους το τελικό ποσό των λύτρων της απαγωγής.¹³⁹

136. «Υπάρχει η αρχή, όπως μέχρι της απελευθερώσεως αιχμαλώτων, όταν μάλιστα ούτοι ανήκουν εις επιφανείς τάξεις, αναστέλλεται η καταδίωξις των ληστών μέχρις ου απελευθερωθούν ούτοι», (Τζατζάς, 25).

137. Ο Νταβέλης, βέβαια, απαγάγει γάλλο αξιωματικό -τον Μπερτώ- για να προκαλέσει με αυτόν τον τρόπο τις γαλλικές δυνάμεις κατοχής της Αθήνας και του Πειραιά (1855) και φυσικά η ενέργειά του μυθοποιείται δεόντως στο λόγο του κειμένου (Νταβέλης). Βλ., και, Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 102-103.

138. Βλ., ιδιαίτερα, Ανώνυμος, «Πολίτευμα των κατά την Ρούμελην ληστών», εφ. Αθηνα, αρ. φύλ. 279)5 Οκτ. 1835 και 280)9 Οκτ. 1835 και Σ. Σωτηρόπουλος, *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*, Αθήνα, 1866.

139. Βλ. Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 232-236.

Β) η ληστεία πλούσιων σπιτικών είναι ενέργεια περισσότερο ριψοκίνδυνη από αυτή της αιχμαλωσίας. Απαιτεί μεγαλύτερη και πληρέστερη οργάνωση, καθώς επίσης και μεγάλη τόλμη από τους ληστές, που θα πρέπει να εισέλθουν στο χωριό. Η είσοδος αυτή εγκυμονεί πάντα κινδύνους απρόβλεπτους: τη στρατοπέδευση καταδιωκτικών αποσπασμάτων, τον αυθόρμητο συνασπισμό των χωρικών εναντίον τους κ.ο.κ.

Τις περισσότερες φορές, όμως, τα κείμενα υπερτονίζουν την επέμβαση των ληστών μέσα στον κατοικημένο χώρο, ώστε να ισοδυναμεί με επίδειξη ισχύος, ανεβάζοντας το γόητρο του λήσταρχου στην τοπική κοινωνία.¹⁴⁰ Η επιδρομή σε πλούσιο σπίτι, συνήθως τοκογλύφου ή γαιοκτήμονα, αποσκοπεί σε ληστεία, κατόπιν πληροφοριών περί του πλούτου του ιδιοκτήτη,¹⁴¹ ή σε τιμωρία πλούσιου παράγοντα του χωριού, λόγω κομπασμών του στην τοπική κοινωνία.¹⁴²

Λιγότερο συχνή είναι η περίπτωση ληστείας χρηματαποστολών του δηmosίου. Εδώ η οργάνωση ξεπερνά το κύκλωμα της ληστείας και αγκαλιάζει όλο, σχεδόν, τον κρατικό μηχανισμό. Ο τρόπος οργάνωσης και εκτέλεσης της περιβόητης ληστείας της Πέτρας - 15 εκατομύρια λεία, 8 νεκροί- από τους αδελφούς Ρέτζους (Ρετζαίοι, 380 κ.ε.), αποδεικνύει την άριστη συνεργασία όλων των φορέων της αγροτικής κοινωνίας αλλά και ορισμένων μηχανισμών του ίδιου του κράτους.

Η φορολογία,¹⁴³ τέλος, συναντάται σε κάποια κείμενα, ως πρακτική που ανακαλεί την παράδοση του «χαράτσωματος» ολόκληρων χωριών. Ο Νταβέλης σε πολλές επιστολές, που στέλνει στους δημάρχους ή παρέδρους των χωριών της Αττικοβοιωτίας, απαιτεί χρήματα. «Στείλτε 1000 τάλληρα. Αλλοιώτικα θα κάψω το Καπαρέλι» (Νταβέλης, 329).

140. Πρβλ. με τον πρώτο φόνο του ληστή Χασανπούλη, εξαιτίας προσωπικής εκδίκησης, δημόσια στο χωριό του θύματος του, P. Sant-Cassia, ό.π., σελ. 83.

141. Οι Λύγκοι, με βάση τις πληροφορίες που έχουν, εισβάλλουν στα χωριά το βράδυ, επισκέπτονται τα σπίτια συνήθως τοκογλύφων και απαιτούν το 1/3 της περιουσίας τους. Βλ. και Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 103-105.

142. Ο Νταβέλης, αφού πρώτα ενημερώνεται από τους ληστοπράκτορες του, εισβάλλει στο σπίτι του πλούσιου Σύρμα, ο οποίος καυχιόταν ότι μπορεί να τον συλλάβει. Αιχμαλωτίζει το μικρό γιό του και στη συνέχεια τον απελευθερώνει με την απαιτούμενη καταβολή λύτρων.

143. Η μισθοδοσία των αρματολών του 13' και 14' αιώνα μετατρέπεται, στα χρόνια της ληστείας στον ελλαδικό χώρο του 15' αιώνα, σε «χαράτσωμα» ή «φορολογία» για προστασία. Βέβαια, καθώς μιλάμε για μετάβαση σε νέες πραγματικότητες, τα όρια της πρακτικής αυτής είναι ασαφή. Η αίσθηση της τομής, μέσω της εμφάνισης του κράτους και της νέας κατάστασης πραγμάτων που αυτό διαμορφώνει, μεταφράζει την «κυριαρχική ικανότητα» των αρματολών στους όρους: χαράτσι = «κακό» και φορολογία = «καλό» και «δίκαιο». Βλ. ιδιαίτερα, Γ. Κολιόπουλο, ό.π., σελ. 242-243.

γ) ο εξαναγκασμός πλούσιων ατόμων αφορά συνήθως την αποκατάσταση της (σεξουαλικής) τιμής. Οι ληστές αναδεικνύονται σε κατεξοχήν εκπρόσωπους της τιμής και της αγνότητας των γυναικών στην τοπική αγροτική κοινωνία.

Η διατήρηση ή αποκατάσταση της τιμής, θέμα με ευρύτερες διαστάσεις, καταλαμβάνει πολλές σελίδες στα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος. Από την ισχυρή μυθοποίηση των ληστών του περασμένου αιώνα έως και τους σύγχρονους των συγγραφέων ληστές της δεκαετίας του 1920, η υπεράσπιση της τιμής αναγορεύεται σε πρωταρχικό ζήτημα. Ακόμα και το μυθιστόρημα για τους αδελφούς Ρέτζους, γνωστούς για την μεγάλη τους σκληρότητα, είναι γεμάτο με περιπτώσεις διασφάλισης ή αποκατάστασης της σεξουαλικής τιμής. Το θέμα θα μας απασχολήσει παρακάτω, σε ό,τι αφορά τις ηθικές αξίες του κόσμου των ληστών. Εδώ να σημειώσουμε μόνο ότι πολλές φορές η ληστρική συμμορία επεμβαίνει στην τοπική κοινωνία και εξαναγκάζει πλουσίους προεστούς, γαιοκτήμονες, τοκογλύφους, ή τους γιούς τους, να νυμφευτούν, δια της βίας την κόρη που «χαλάσαν», αποκαθιστώντας την απολεσθείσα τιμή της, ή, τουλάχιστον, να την προικίσουν. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις (Ρετζαίοι, 501-530) καταλήγουν σε φόνο, αφού το δύμα δε δέχεται να αποκαταστήσει την «παραπλανημένη» και «ατιμασμένη» κόρη. Στην περίπτωση μάλιστα του Καράμπελα (Χριστόπουλος/Καράμπελας, 47-54) ο φόνος του γιού του παπά, που δε δέχτηκε να νυμφευτεί τη φτωχή κόρη που είχε αποπλανήσει, είναι η αφορμή για να γίνει ο ήρωας ληστής.¹⁴⁴

δ) ο εκφοβισμός, η εκδίκηση και η τιμωρία. Οι τρεις αυτές πρακτικές απαιτούν τη χρήση βίας. Αποδέκτες είναι, συνήθως, οι καταδότες των ληστών στην εξουσία, οι αντίπαλοι του πολιτικού προστάτη του λήσταρχου ή οι προσωπικοί αντίπαλοι του ληστή που επιδιώκει την εκδίκηση. Οι τρεις αυτές πρακτικές διαφορίζονται ως προς τούτο. Η εκδίκηση απαιτεί την προσωπική εμπλοκή του ληστή ως ατόμου σε μια συγκεκριμένη διαμάχη, ενώ ο εκφοβισμός και η τιμωρία αφορούν περισσότερο τη λειτουργία του ληστή ως φορέα απονομής δικαιοσύνης και, ταυτόχρονα, τις πρακτικές του για τη στήριξη του ρόλου του στην τοπική κοινωνία.

Ο Λύγκος «φυλακίζει» δήμαρχο, αντίπαλο του πολιτικού του προστάτη, ώστε να μη συμμετέχει στις τοπικές εκλογές. Ο Τζατζάς επιστρέφει με τη συμμορία του στο χωριό της καταγωγής του για να εκδικηθεί την αδελφή του και τον αγαπητικό της, που κάνουν παιδί χωρίς να παντρευτούν και, κυρίως, χωρίς την έγκρισή του.¹⁴⁵ Ο Ντελής και ο

¹⁴⁴. Βλ. και Κεφάλαιο Ι, για τους λόγους περάσματος ενός ατόμου στη ληστεία.

¹⁴⁵. Πρβλ. με την περίπτωση του ληστή Κωσταντέλου από τη Ζελίστα Ναυπακτίας, όπως αναφέρεται από τον Γ. Κολιόπουλο, ό.π., σελ. 209. «Ενώ βρισκόταν ακόμα στη φυλακή, η αδελφή του παντρεύτηκε

Τσουλής εκδικούνται με το χειρότερο τρόπο άτομα που θεωρούν ότι τους καταδώσανε στην κρατική εξουσία. Οι χωρικοί, και ιδιαίτερα οι ποιμένες, είναι αυτοί που πληρώνουν συνήδως την εκδικητική «μανία» των ληστών. Οι προδότες και οι καταδότες έχουν την τραγικότερη μοίρα. Το κόψιμο των αυτιών ή της μύτης θεωρείται μεγάλη τύχη για τον χωρικό που κατέδωσε, ή που υπάρχουν υπόνοιες ότι πρόδωσε.¹⁴⁶

Η χρήση της βίας από την πλευρά των ληστών έχει ως κύριο σκοπό της τον παραδειγματισμό των υπολοίπων ατόμων στην τοπική κοινωνία και, βέβαια, συνεισφέρει στην επιβολή του ληστή. Η εικόνα του κάθε ληστή είναι συνυφασμένη με τη βία που χρησιμοποιεί για να επιβληθεί. Υπάρχει, έτσι, μια διαβάθμιση ως προς τη χρήση της από τους ληστές. Άλλοι χρησιμοποιούν περισσότερη και άλλοι λιγότερη. Ωστόσο, αν δέλουν να κυριαρχούν στον αγροτικό χώρο, δεν μπορούν να αποφύγουν τη χρήση της βίας, είτε ως μορφή εκδίκησης είτε ως παραδειγματισμό προς τους υπολοίπους είτε, τέλος, στις συγκεκριμένες πρακτικές της ληστείας που την απαιτούν.

Σε κάποιες περιπτώσεις, βέβαια, οι παραστάσεις της εκδίκησης ενός ληστή ή της τιμωρίας κάποιου προδότη ξεφεύγουν από τα «αποδεκτά» όρια περί της χρήσης βίας στην τοπική κοινωνία. Η προσωπικότητα του ληστή σε αυτή την περίπτωση αγγίζει τα όρια του σαδισμού και της παράλογης βίας. Η περίπτωση του Τζατζά ή των Ρετζαίων είναι ενδεικτική.¹⁴⁷ Ωστόσο, το σύνολο των αντιδράσεων αυτού του τύπου ανταποκρίνεται

παρά τη δέλησή του ευκατάστατο κτηματία της Αιτωλίας. Όταν βγήκε από τη φυλακή το 1862, ο Κωσταντέλος σκότωσε το γαμπρό του (τον κομμάτισε στα τέσσερα) και κατέφυγε πάλι στη ληστεία, σχηματίζοντας δική του συμμορία...».

146. Συνήδως το πτώμα του προδότη, ή το κεφάλι του περασμένο σε πάσαλο, εκτίθεται σε κοινή θέα, ώστε να παραδειγματίζονται οι πάντες και να αποτρέπονται από παρόμοιες ενέργειες. Ο ληστής, επίσης, αφήνει έντονα τα διακριτικά του στο πτώμα του θύματος: ένα μαχαίρι με ένα σημείωμα, μια σφραγίδα, κ.ο.κ. αναφέροντας ότι «Έτσι εκδικείται ο τάδε τους προδότες». Βλ. και Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 227-232. Πρβλ. με το έθιμο της διαπόμπευσης, όπως αναφέρεται εδώ στη σημείωση 54.

147. «-Τη σούβλα στη φωτιά! Και περάστε την Ξάνθω. Και το ανήκουστον εγένετο. Και ο τρομερός αδελφός, έβλεπε την δυστυχισμένην αδελφήν του, ούτων πάσχουσιν, κάτω από το φρικτώτερον μαρτύριον, ευφραινόμενος. (...) Και ώ πάθη κτηνών, πάθη θηρίων, που είναι ανίκανα να ενεργήσουν ούτω, πάθη πορωμένων και αναισθήτων ανθρώπων, ο λήσταρχος ηδέλησε να κορέση ακόμη περισσότερον την τρομεράν κτηνωδίαν του. Και σχίσας τα στήθη της Ξάνθως, ξερίζωσε την καρδιά της και ακολούθως την εκάρφωσε εις την άκραν του γιαταγανιού του και την έδωσε στο Μίχο να την φάγη. Αυτός ηρνήθη, Αλλ' ο λήσταρχος δια της βίας τον υποχρέωσε να την φάγη», (Τζατζάς, 169). Βλ., επίσης, εδώ σημείωση 92. Να παρατηρήσουμε πάντως πως οι περιπτώσεις κανιβαλισμού έχουν να κάνουν, πιθανά, με δυτικές επιδράσεις και επιρροές από το χώρο της λαϊκής διήγησης (παραμύθια, λογοτεχνία του *colportage*, κ.λπ.). Δεν είναι τυχαίο ότι πολλοί ήρωες του δυτικού λαϊκού μυθιστορήματος με κανιβαλικές τάσεις

σε μια εκ των προτέρων διαμορφωμένη εικόνα για τους συγκεκριμένους ληστές, την οποία ο λόγος των κειμένων αποδέχεται και αναπαράγει.

Η ζωή των ληστών στο βουνό απαιτεί ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής, καθώς, επίσης, και συγκεκριμένες σχέσεις με τον περιβάλλοντα χώρο. Οι κανόνες λειτουργίας μιας συμμορίας διασφαλίζουν τη συνοχή και, κυρίως, την υπόστασή της στην αγροτική κοινωνία. Οι αναφορές στο λόγο των κειμένων για τους κανόνες, ή καλύτερα, τους «νόμους της κοινωνίας» των ληστών είναι πάμπολλες. Διαγράφεται έτσι μία τυπολογία πράξεων που απορρέει από την ίδια τη δομή της αγροτικής κοινωνίας και τη λειτουργία της ληστείας ως δεσμοδετημένης πράξης αντίστασης αλλά και, ταυτόχρονα, ενσωμάτωσης στο ευρύτερο σύστημα.

Οι κυριότεροι πάντως κανόνες αφορούν τον τρόπο που η συμμορία διασφαλίζει τις ίδιες τις πρακτικές της.¹⁴⁸

Καταρχήν, η αιχμαλωσία προσώπου απαιτεί από τους ληστές να γνωρίζουν την ακριβή οικονομική κατάσταση του ομήρου και, άρα, να απαιτούν από αυτόν το ένα τρίτο της συνολικής περιουσίας του. Έλεγαν οι Λύγκοι: «Να πάρουμε κι εμείς αλλά να έχεις να φας και σύ». (Λύγκοι,5-6). Αν όμως, από κακές πληροφορίες αποσπούσαν περισσότερα απ' όσα έπρεπε, επιστρέφανε το επιπλέον ποσό με απεσταλμένο στον παδόντα.

Προς τον αιχμάλωτο οι ληστές φέρονται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Οι κανόνες τους επιβάλλουν να τον σέβονται και να τον περιποιούνται. Γι' αυτό και σε περιπτώσεις που κάποιος ληστής κακομεταχειρίζεται όμηρο, ξυλοκοπείται ή/και αποπέμπεται από την συμμορία (Λύγκοι,29). Γνωρίζουν, επίσης, ότι η καταδίωξή τους ελαττώνεται καθόσο διάστημα κρατούν στα χέρια τους τον αιχμάλωτο.¹⁴⁹

Οι μετακινήσεις της συμμορίας είναι απαραίτητες για να χάνουν τα ίχνη τους οι καταδιώκτες. Τον αιχμάλωτο κρατούν συγκεκριμένες μέρες, μέχρι την οριστική διευθέτηση της απολαβής των λύτρων ή της θανάτωσής του. «Εμείς έχουμε νόμον και κατά τον νόμον μας οφείλομεν να σε διατηρήσωμεν εξήντα ημέρες» (Λύγκοι,56). Αν η αιχμαλωσία έχει αίσιο τέλος, ο απαχθείς επιστρέφει στο σπίτι του, ενώ οι ληστές του

εμφανίζονται στον ελληνικό χώρο τη δεκαετία του 1920 και έπειτα (κανίβαλοι, βρυκόλακες, απέθαντοι, ανθρωποφάγοι).

148. Ο Α. Μοσχονήσιος, αξιωματικός του ελληνικού στρατού στο δεύτερο μισό του περασμένου αιώνα, στο ενδιαφέρον βιβλίο του - μελέτη περί της ληστείας στον ελλαδικό χώρο, αναφέρει στο τέλος έναν κώδικα ληστών που περιέχει 16 άρθρα. Οι «νόμοι» αυτοί, σε μεγάλο βαθμό αυτούσιοι, συναντιούνται συχνά στα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος. Βλ. και Χ. Δερμεντζόπουλος, ό.π., σελ. 34.

149. Βλ. και σημείωση 133.

δίνουν δώρα. ¹⁵⁰ Αν όμως δε συμφωνηθούν τελικά τα ζητούμενα λύτρα, δια κλήρου αποφασίζουν για τη θανάτωσή του. Σε καμία περίπτωση, πάντως, δεν απολύεται χωρίς την καταβολή λύτρων. ¹⁵¹ Ακόμη και αν τα λύτρα απλώς αργήσουν, η ζωή των ομήρων κινδυνεύει θανάσιμα. ¹⁵²

Αν η συμμορία δεχτεί επίθεση, ενώ στα χέρια της έχει αιχμάλωτο, τότε «Νόμος γενικός των ληστών, καίτοι άγραφος, είναι οσάκις συναντώνται και συμπλέκονται μετ' αποσπασμάτων και δεν δύνανται να διαφύγωσι, να φονεύωσι πρώτον τους αιχμαλώτους» (Λύγκοι, 385).

Ο διαμοιρασμός των λύτρων γίνεται μετά το τέλος μιας αίσις αποστολής. Ο λήσταρχος παίρνει συνήδως το μεγαλύτερο μερίδιο, ενώ τα υπόλοιπα μοιράζονται ισόποσα. Δεν λείπουν βέβαια και περιπτώσεις ιδιότυπου πλειστηριασμού: «Μετά τούτο καθήσαντες εις παράμερον τόπον διενεμήθησαν με τα χρήματα, έδεσαν δε εις πλειοδοσίαν ή ως έλεγον οι λησταί, έβαλον εις το χαράτζ και τα τιμαλφή κοσμήματα. Η δε πλειοδοσία εγένετο ούτος: εις των ληστών ηγείρετο κρατών εις την χείραν του κοσμήματα τι και το επιμολόγει όπως αυτός ήδελεν, έτερος προσέφερεν περισσότερα ελάμβανε το κόσμημα και μετά το πέρας της πλειοδοσίας όλων των κοσμημάτων, διενεμήθησαν το χρήμα» (Λύγκοι, 382).

Η προδοσία είναι ένας άλλος σημαντικός τομέας στον οποίο οι ληστές συμπεριφέρονται με συγκεκριμένους κανόνες. Είδαμε τον τρόπο με τον οποίο τιμωρούν ή εκδικούνται την προδοσία των ατόμων που εμπλέκονται στο κύκλωμα της ληστείας. Και η προδοσία όμως ληστή μέσα από την ίδια τη συμμορία δε θεωρείται λιγότερο βαρύνουσα. Η τιμωρία ποικίλλει κατά περίπτωση. Ο Ρουμελιώτης αποκόβει τα αυτιά των προδοτών και τους αποπέμπει από τις περιοχές που ελέγχει. Ο Νταβέλης σκοτώνει σύντροφό του που παραβαίνει τους ληστρικούς κανόνες κ.ο.κ.

Σε αυτές τις περιπτώσεις ο λήσταρχος, απόλυτος κύριος της κατάστασης, οφείλει να αποφασίσει για την τύχη των προδοτών, ιδιαίτερα αυτών που επιβουλεύονται

¹⁵⁰. «Στην κόρη του Βουδούρη οι ληστές έδωσαν, όταν την απελευθέρωσαν (κατά τη συνήθεια που επικρατούσε στον κόσμο των ληστών), λίγα χρήματα, ένα ζευγάρι βραχιόλια, δύο καρφίτσες, δύο δαχτυλίδια και τα σκουτιά της», Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 105.

¹⁵¹. Υπάρχουν βέβαια περιπτώσεις στα κείμενα που ο ληστής δείχνεται γενναιόδωρος και αποπέμπει αιχμάλωτό του. Ο Παπακυρισόπουλος, που επιχειρεί την απαγωγή κόρης πλούσιου εμπόρου, την αφήνει ελεύθερη, ύστερα από τα παρακάλια της μητέρας της. Διαμορφώνεται έτσι η εικόνα του ως ιπποτικού ληστή.

¹⁵². Ο ληστής Τσιμπουκλάρας σκοτώνει τις κόρες του παρέδρου ενός χωριού της Αττικής, γιατί τα λύτρα δεν φτάνουν τη συμφωνημένη ώρα. Ο απεσταλμένος με τα λύτρα όμως, άργησε λόγω βροχής (Νταβέλης, 301-328).

τη ζωή συντόφων τους. «Γιατί γυρεύεις τη δική μας γνώμη καπετάνιο; συ είσαι ο αρχηγός, συ πρέπει ν'αποφασίσης...Σ' όλα τα καπετανάτα έτσι γίνεται» (Ρουμελιώτης, 166). Οι νόμοι των ληστών, και συνακόλουθα του συνόλου του αγροτικού κόσμου, βασίζονται στη συναίνεση. Το τελετουργικό στοιχείο των διαδικασιών εξασφαλίζει τη συνενοχή όλων των μελών της συμμορίας, καθιστώντας έτσι εμπράγματα τη συμμετοχή των ληστών στις αποφάσεις και στις πρακτικές του βίου τους. Οι ένοχοι πρέπει να αποπεμφθούν και η απόφαση λαμβάνεται σύμφωνα με το δεδικασμένο. «Είμαστε κλέφτες, βέβαια. Μα είμαστε και τίμιοι. Και άτιμοι και κακούργοι σαν και σας δεν έχουν θέση ανάμεσά μας. Φύγετε να μη σας βλέπω μπροστά μου. Κάνετε μπουλούκι ξεχωριστό, ενωθήτε μ' άλλο κλέφτικο ασκέρι. Αυτό δικός σας λογαριασμός. Εμένα μου φτάνει να βρεθήτε όσο είναι δυνατό πιο μακριά» (Ρουμελιώτης, 167).

Οι παραστάσεις για τις σχέσεις των ληστών με τις γυναίκες, τέλος, είναι αρκετά ποικίλες και εντυπωσιακές στα κείμενα. Ενώ ως κανόνας αναγνωρίζεται γενικόλογα η αποφυγή επαφών με τις γυναίκες για λόγους ασφαλείας, ιδιαίτερα όταν βρίσκονται σε συγκεκριμένη αποστολή¹⁵³ της συμμορίας, παρόλα αυτά τα κείμενα επιφυλάσσουν ιδιαίτερη μεταχείριση στους ληστές και τις ερωμένες τους. Η υποτιθέμενη αποστροφή των ληστών για τις γυναίκες και η μυθολογία για έναν κόσμο αμιγώς ανδρών δε βρίσκει, σε καμία περίπτωση, την έκφραση της στο λόγο των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος.

Ο κανόνας αντιστρέφεται και η «κοινωνία» των ληστών παρουσιάζει ιδιαίτερη κλίση και μεγάλες ικανότητες προς το «ωραίο» φύλο. Έτσι, οι ληστές, εκτός από τις ερωμένες - αγαπητικές που μπορεί να έχουν στη συμμορία (Ρουμελιώτης, Καραφωτιάς, Ντελής), διατηρούν πολλαπλές ερωτικές σχέσεις στα διάφορα χωριά της επικράτειάς τους. Η πολυγαμία των ληστών παρουσιάζεται ως κανόνας του κόσμου τους. Όλοι τους είναι ανύπαντροι, αφού στην ουσία ο γάμος ισοδυναμεί με την ήσυχη αγροτική ζωή. Η τέλεση γάμου, όπως στην περίπτωση του πρωτοπαλλίκαρου του Ρουμελιώτη, Σπανού, σημαίνει αυτόματα και έξοδο από το ληστρικό βίο.

153. Ο Μπελούλιας, που απαγάγει όμορφη χωρική και τη φέρνει στη συμμορία του Νταβέλη, προξενεί την οργή του αρχηγού. Διενεργείται έτσι δικαστήριο: «Η ποινή κατά τα ληστρικά έθιμα, έπρεπε να πέση βαρεία, ουδέν δε χείλος δεν εκκινείτο εις συγχώρησιν και αίτησιν επιεικείας. (...) Έβλεπεν (ο Νταβέλης) ότι η απαγωγή, παρόλας τας διαμαρτυρίας του κατηγορουμένου αντέβαινε εις την ληστρικήν πειθαρχίαν, έβλεπε συγχρόνως ότι η απαγωγή εγένετο άνευ της συγκαταθέσεώς του, και προεμάντευε ότι τα ξανθά εκείνε μαλάκια και τα μαύρα μάτια, όσον ολίγαι ημέραι, όσον ολίγον χρόνον και αν έμενον εν μέσω της συμμορίας του, δεν θα κατέπνιγον τον πειρασμόν της μεγάλης συμμορίας και εφοβείτο πολύ δικαίως ερωτικής εξαναστάσεως των εν μέσω κόπων και στερήσεων, ζώντων ανά τα βουνά συντρόφων», (Νταβέλης, 238).

Οι ωραίοι και ιπποτικοί ληστές, όπως ο Νταβέλης ή ο Λύγκος, έχουν πάμπολλες ερωτικές σχέσεις, ενώ σε κάθε χωριό πολλές κοπέλες είναι ερωτευμένες μαζί τους. Ακόμη και οι φοβεροί Ρετζαίοι έχουν μεγάλη ερωτική δράση, όχι μόνο στα χωριά αλλά και στις πόλεις, με τις γυναίκες ανώτερων αξιωματούχων του κράτους.¹⁵⁴

Το γενικό συμπέρασμα είναι ότι η γυναίκα, τις περισσότερες φορές, είναι συνώνυμη στο λόγο των κειμένων με το σεξουαλικό της ρόλο. Ωστόσο, και όπως θα δούμε στη συνέχεια, αυτό ισχύει μόνο για εκείνες τις γυναίκες που εκούσια εντάσσονται στο χώρο των ληστών. Κάποιες φορές, μάλιστα, η υπερδραστηριότητα των ληστών ως προς τις γυναίκες δημιουργεί προβλήματα στην εσωτερική λειτουργία της συμμορίας. «Θέλεις να κάνεις χαρέμι σαν πασάς; Πρέπει να κοιτάζεις τις δουλειές μας» (Λύγκοι, 121). Πάντως, ο λόγος των κειμένων γις τις σχέσεις των ληστών με τις γυναίκες δεν είναι διάφορος, ως προς τις ρομαντικές επιρροές του, από αυτόν του δυτικού λαϊκού μυθιστορήματος.

154. Οι γυναίκες, στο λόγο των κειμένων, δείχνουν να προτιμούν τους ληστές για την ομορφιά τους, τον ανυπόταχτο χαρακτήρα τους και, κατ'επέκταση, εξαιτίας του «επαγγέλματός τους» που δείχνει να έχει ιδιαίτερη αίγλη. Ο Νταβέλης κατάφερε να «ξελογιάσει» την Ιταλίδα κόμησα Μπανκόλι, οι Ρετζαίοι είχαν πολλές ερωτικές σχέσεις, τόσο στις στάνες των ποιμένων, όσο και μέσα στις πόλεις και τα χωριά. Ο Λύγκος θα μπορούσε να γίνει «πασάς με χαρέμι», όπως του έλεγε ο θείος του. Ο Καράμπελας «ξελογιάζει» αμερικανίδα περιηγήτρια στα βουνά της Θεσσαλίας, κ.ο.κ. «Ο άνθρωπος αυτός του βουνού, ο άνθρωπος της εκνόμες ζωής, ο περιφρονούμενος από την κοινωνία και ο ενσπείρων τον τρόμον εις αυτήν, δεν άφησεν αδιάφορον την ωραίαν αμερικανίδα, η οποία μετά συμπαθείας αυξανούσης από στιγμήν εις στιγμήν τον παρετήρει διαρκώς», (Χριστόπουλος/Καράμπελας, 26). Οι «άλλοι» βέβαια, οι ήσυχoi πολίτες, δεν καταλαβαίνουν την επιτυχία των ληστών στο ωραίο φύλο: «Τί διάβολο έχει επάνω του ο άνθρωπος αυτός δεν ξέρω. Ξέρω όμως πως όλα τα κορίτσια τρελλαίνονται μαζί του», (Λύγκοι, 98).

ΙΙΙ.Β. Ηθικές αξίες του κόσμου των ληστών

Το ηθικό σύμπαν των ληστών, έτσι όπως περιγράφεται και οριοδεύεται από το λόγο των κειμένων του ληστρικού μυθιστορήματος, περιλαμβάνει μια σειρά από κοινωνικές αξίες, οι οποίες, στην πλειονότητά τους, είναι κοινές με εκείνες που ισχύουν στον περιβάλλοντα χώρο,¹⁵⁵ όπου η συμμορία υπάρχει και κινείται, και ιδιαίτερα με αυτές των ποιμενικών πληθυσμών.¹⁵⁶

Αν και η συμμορία είναι αναγκασμένη να χρησιμοποιεί ιδιαίτερους κανόνες λειτουργίας και πρακτικές και να έχει συγκεκριμένη ιεράρχηση, που τη διαφορίζουν από την σύνολη αγροτική κοινωνία, ωστόσο η εμφάνιση κοινών αξιών επανασυνδέει το φαινόμενο της ληστείας, ως ενεργό στοιχείο του παραδοσιακού κόσμου, με αυτήν. Η αντιδιαστολή και η συγκρουσιακή αντιπαράθεση με αντίθετες αξίες αφορά αυτές που διαχέονται από τη νέα κατάσταση πραγμάτων και την κρατική νομιμότητα.¹⁵⁷

Ο ληστής χλευάζει το νέο κόσμο και, ιδιαίτερα, τις νέες αξίες που αυτός διαχέει.¹⁵⁸ Ο χλευασμός αυτός διαφαίνεται και αναδεικνύεται με τον πιο τρανταχτό

155. «Η ληστεία, στο ατομικό εμπειρικό επίπεδο των συμβάντων, χρησιμοποιεί ένα πλέγμα ηθικών κωδίκων που προκύπτουν άμεσα από τις ιδιωτικές, οικογενειακές ιδέες της δικαιοσύνης και της αντεκδίκησης. Συνεπώς κάθε αντίδραση ενάντια στη ληστεία είναι συχνά σχεδόν αδύνατη, διότι αυτό θα αντιστρατευόταν ολόκληρο το πλέγμα των ηθικών κωδίκων που ρυθμίζουν την αγροτική κοινωνία», Ρ. Sant-Cassia, ό.π., σελ. 105.

156. Βλ. σημείωση 31.

157. Για άλλη μια φορά διαφαίνεται πως η θεώρηση -που πολλές φορές επιφανειακά φαίνεται να κερδίζει έδαφος λόγω κυρίως της ρητορικής των κειμένων- της ληστείας ως παρακοινωνιακού μορφώματος του παραδοσιακού κόσμου, το οποίο εμφανίζει «δομική, ιδεολογική και ηθική αυτονομία» σε σχέση με την υπόλοιπη κοινωνία, (= Γ. Κοντογιώργης, ό.π.) αποδεικνύεται, κατόπιν της ανάλυσης, μη επιχειρησιακή. Διότι η ληστεία, όπως τουλάχιστον παρουσιάζεται στα κείμενα του ληστρικού μυθιστορήματος, και όπως αποδείξαμε, αποτελεί κομμάτι ενεργό του όλου παραδοσιακού συστήματος με αξίες κοινές με την σύνολη κοινωνία. Ακόμη και η ιεραρχία των συμμοριών παρουσιάζει προσομοιώσεις με αυτήν των τσελιγγάτων ως τρόπου παραγωγής και κοινωνικής οργάνωσης, (= Σ. Δαμιανάκος «Κοινωνική ληστεία...», ό.π., σελ. 94-95). Οι ιδιαίτερες πρακτικές και οι κανόνες που απορρέουν από αυτές δε συνιστούν ικανούς παράγοντες για να παρουσιαστεί η ληστεία ως «αντικοινωνία» ή, έστω, ως «παρακοινωνία». Η αντίθεση στην επίσημη κοινωνία υπονοείται πάντα ως προς το κράτος και όχι ως προς το σύνολο της παραδοσιακής κοινωνίας.

158. «Η ηθική των ληστών αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της γενικής ηθικής της κοινωνίας: "Κάθε άτομο που ενδιαφέρεται για τη διατήρηση της κοινωνίας στην παρούσα μορφή, οποιαδήποτε και αν είναι αυτή η

τρόπο στο λόγο των κειμένων. Οι ληστές παρουσιάζονται έτσι ως οι θεματοφύλακες των παραδοσιακών αξιών που νιώδουν πως απειλούνται από την κρατική νομιμότητα, η οποία επιβάλλει, πλέον, σε όλη την ελλαδική επικράτεια τα νέα δικαιοακά πρότυπά της.

Η τιμή και η απόλυτη πίστη του παραδοσιακού κόσμου σε αυτήν είναι το στοιχείο εκείνο που κυριολεκτικά κυριαρχεί στα κείμενα. Αναφερθήκαμε παραπάνω για τις σχέσεις των ληστών με τις γυναίκες, καθώς επίσης και για το ρόλο της ερωμένης ή/και της λησιστάρχισας, που η γυναίκα παίζει στον κόσμο των ληστών. Θα πρέπει εδώ να τονίσουμε ότι υπάρχει μια μεγάλη διάκριση ανάμεσα στις γυναίκες που οι ληστές έχουν μαζί τους ως αγαπητικές και τις γυναίκες του υπόλοιπου κόσμου. Στην πρώτη περίπτωση δεν ισχύει η επίκληση της (σεξουαλικής) τιμής, αφού οι γυναίκες αυτές έχουν διαλέξει να ζούν χωρίς αυτήν, και από την άλλη οι ληστές αποδέχονται αυτή την κατάσταση και τις προστατεύουν.¹⁵⁹

Η παραπάνω διάκριση, ευκρινώς διατυπωμένη στα κείμενα, παραπέμπει στο ζήτημα της υπεράσπισης της απόλυτης αξίας της τιμής από το ληστή,¹⁶⁰ που εμφανίζεται έτσι με την ταυτόχρονη «...ενσάρκωση δύο λειτουργιών: εκείνης του Συμβόλου κι εκείνης του Δον Ζουάν, αλλά σ'αυτήν, όπως και σ' άλλες περιπτώσεις μοιράζεται τις αξίες του κοινωνικού του κόσμου».¹⁶¹

κοινωνία, εκδηλώνει ενστικτωδώς ένα συναίσθημα περιφρόνησης και αποστροφής για κάθε ενέργεια που απειλεί αυτή τη μορφή κοινωνίας...», D. Hart, *Banditry in Islam. Case studies from Morocco, Algeria and the Pakistan North West Frontier*, Cambridgeshire, 1987, όπως αναφέρεται από τον P. Sant-Cassia, ό.π., σελ. 105.

159. Ουσιαστικά, ο μόνος δρόμος για να αυτονομηθεί μια γυναίκα από το ηθικό βάρος της απώλειας της τιμής της, χωρίς επιπτώσεις στην υπόληψή της στην επιχώρια αυτονομία, είναι όταν έχει το ρόλο της ερωμένης ή αγαπητικής ενός ληστή. Κανείς τότε δεν θα τολμήσει να χλευάσει την απολεσθείσα τιμή της, ενώ αντίθετα της συμπεριφέρονται με απόλυτο σεβασμό. Η Σπασώ, αγαπητική του Ρουμελιώτη, είναι, ταυτόχρονα, εκτός από ερωμένη, συναρχηγός και συμπολεμιστής των υπολοίπων ληστών και χαίρει του απόλυτου σεβασμού της συμμορίας.

160. «Το σπουδαιότερο χαρακτηριστικό αυτού του ληστή είναι η φρικαλεότητα και η ασπλαχνία παρά η φιλική του διάθεση προς τους φτωχούς. Και είναι αρκετά περίεργο, γιατί ο Λαμπιάο στην πραγματική του ζωή ήταν, χωρίς αμφιβολία ιδιότροπος και πολλές φορές εγκληματικός, ότι θεωρούσε τον εαυτό του υπερασπιστή του δικαίου τουλάχιστον σ'ένα πεδίο, εκείνο της σεξουαλικής ηθικής. Ευνοούζε του βιαστές, δεν επέτρεπε στους ληστές να βιάζουν γυναίκες (αν πάρουμε υπόψη την γοητεία του επαγγέλματος σπάνια είχαν την ανάγκη να το κάνουν).....», E. Hobsbawm, ό.π., σελ. 60. Αντιπαράβαλε με το μυθιστόρημα για τους Ρέτζους (Ρετζαίοι).

161. E. Hobsbawm, ό.π., σελ. 145.

Ο ληστής, λοιπόν, μπορεί να είναι αποδεκτός από την αγροτική κοινωνία στο ρόλο του «καρδιοκατακτητή», αρκεί να προφυλάσσει, ταυτόχρονα, την τιμιότητα των υπολοίπων γυναικών. Μπορεί να διατηρεί την πολυγαμία για τον εαυτό του, εφόσον αποκαθιστά την απολεσθείσα τιμή με χρηματικά ανταλλάγματα, αντί προίκας. Το βασικό είναι να μην διαταράσσεται η ομαλή κοινωνική τροχιά της γυναίκας στην τοπική κοινωνία: ανύπαντρη κόρη, έγγαμη κυρία, μητέρα. Το πέρασμα από το πρώτο στάδιο στο δεύτερο προϋποθέτει τιμή, παρθενία και, φυσικά, προίκα. Το τελευταίο, βέβαια, αντισταθμίζει εύκολα τα άλλα δύο που μπορεί να εκλείπουν, ενώ το αντίστροφο σπάνια συμβαίνει. Έτσι, ο χειρότερος συνδυασμός είναι η διακορευμένη κόρη χωρίς προίκα. «Λησμονημένη, ατιμασμένη, εγκαταλελειμένη, μόνη και απροστάτευτος!! Ω Θεέ μου! Τί θ' απογίνω τώρα η δύστυχη;» (Λύγκοι, 172). «Γιατί δεν μπορούσε να την παντρευτεί; -Γιατί ήταν απένταρη, ορφανή και ατιμασμένη!...» (Χριστόπουλος/Καράμπελας, 52). Και σ' αυτήν τη «φρικτή» κατάσταση το κράτος παραμένει αμέτοχο και, προπαντός, ανήμπορο. Οι κώδικες του ενός πόλου, της παραδοσιακής κοινωνίας, δε μεταφράζονται στους κώδικες του άλλου πόλου, του κράτους.

Ποιός λοιπόν, πέρα από το κράτος, μπορεί στην τοπική κοινωνία να άρει αυτή την αδικία; Μόνον ο ληστής. Είναι ώρα να επέμβει. Θεματοφύλακας των παραδοσιακών αξιών και ιδιαίτερα της τιμής των γυναικών, αναδεικνύεται έτσι σε ρυθμιστή των οποιωνδήποτε παρεκκλίσεων από τον γενικά αποδεκτό κώδικα τιμής στην τοπική κοινωνία. Είναι αυτός που εμπλέκεται και, ταυτόχρονα, ορίζει με δαυμαστή ευκολία τα δίπολα Τιμή/Ντροπή και Υπόληψη/Ανυποληψία¹⁶² που εγγράφονται στο ηθικό σύμπαν του αγροτικού κόσμου. Η απώλεια της τιμής και, άρα, η ντροπή και η ανυποληψία για την κόρη και την οικογένειά της αντισταθμίζεται είτε με τον γάμο και την προίκηση της κόρης είτε με το φόνο και την τιμωρία του δράστη, που στίμασε τη γυναίκα. Οι νόμοι του κράτους, που δεν μπορούν να προστατέψουν αυτό το τόσο ζωτικό για την τοπική κοινωνία ζήτημα, είναι νόμοι «άδικοι». ¹⁶³

Ο Λύγκος επιβάλλει σε πλούσιο γαιοκτήμονα να νυμφευτεί την κοπέλα που άφησε έγκυο. Έτσι, στο τέλος της ιστορίας, η «φτωχή» αλλά «καλόψυχη» κοπέλα θα κάνει

¹⁶². Η διπολική σχέση τιμή/ντροπή και υπόληψη/ανυποληψία παραπέμπει στη συζήτηση, κυρίως μεταξύ ανθρωπολόγων, για την κοινή πολιτισμική συνέχεια του μεσογειακού χώρου (area). Βλ. κυρίως τις ανθρωπολογικές εργασίες: J. G. Peristiany, (ed), *Honour and Shame*, Weidenfeld & Nicolson, London, 1965, D. Gilmore (ed.), *Honour and Shame and the Unity of the Mediterranean*, American Anthropological Association, Washington, 1987, J. Boissevain, «Towards a Social Anthropology of the Mediterranean», *Current Anthropology*, Vol, 20, (1979), σσ. 81-93, D. Gilmore, «Anthropology of the Mediterranean Area», *Annual Review of Anthropology*, 11, (1982), σσ. 175-205.

¹⁶³. Βλ. εδώ σημείωση 96.

«άνθρωπο» τον «κακό πλούσιο», θα νομιμοποιηθεί το παιδί τους και θα ζήσουν ευτυχισμένοι. «Ἐν δάκρυ ἐκύλησεν ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Λύγκου. Ἡ εὐτυχία τῶν δύο τούτων ὄντων ἢ το ἔργον τῶν χειρῶν τοῦ» (Ζ,220-221). Ἡ κατάσταση ρυθμίζεται, τα πράγματα αποκαθίστώνται ἐτσι «ὅπως ἔπρεπε νὰ εἶναι» καὶ οἱ παραδοσιακὲς ἀξίες τοῦ ἀγροτικοῦ κόσμου διαφυλάσσονται.

Κανένας, σὲ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, δὲν μπορεῖ νὰ κατηγορήσῃ τὸν ληστή γιὰ τὴν ἐπέμβαση. Ἀκόμη καὶ ὅταν φονεῖ αὐτὸν ποὺ σπινάζει τὴν κοπέλα καὶ τὸ «σὸι» τῆς, εἶναι κατ'οὐσίαν δικαιοῦχος. «-Κρεμάστε τὸν πεθαμένο, εἶπε. Καὶ προσέδθηκε· -Νὰ ἐτσι σαν κοράκια πρέπει νὰ κρεμιούνται ἐκεῖνοι ποὺ πειράζουν τὴν τιμὴν τῶν κοριτσιῶν» (Νταβέλης,242).

«-Κύττα μωρὲ Χρήστο νὰ τα διορθώσεις. -Ἀμὴ δα τ'ἀφήσω ἐτσι; Θὰ ἀφήσω νὰ ρεζίλευθῇ τὸ σὸι μας, τὸ ὄνομά μας; Εἶμαι Καράμπελας ἐγὼ κι αὐτὸς ποὺ τόλμησε νὰ ξαπατήσῃ τὴν ἐξαδέρφη μας, αὐτὸς ὁ ἀτίμος ἢ δα τὴν πάρῃ γυναῖκα τοῦ με στεφάνι ἢ μα τὸ Σταυρὸ δα πλύνῃ τὴν ατιμία ποὺ δέλησε νὰ κάνῃ στοὺς Καράμπελα, με αἷμα!...», (Χριστόπουλος/Καράμπελας,47).¹⁶⁴ Ἡ υπόληψη καὶ ἡ τιμὴ τοῦ σογιῶ καὶ, κατ'ἐπέκταση, ἡ ἀλληλοβοήθεια τῶν συγγενῶν συνιστοῦν μιὰ δευτέρη κατηγορία κοινωνικῶν ἀξιών τῶν ληστῶν, τὴ σύναψη πολλαπλῶν μορφῶν συγγενικῶν σχέσεων, ποὺ διασφαλίζουν τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἀλληλοὑποστήριξη μεταξὺ τῶν συστημάτων συγγένειας. Ἡ ἀπώλεια τιμῆς συγγενοῦς εἶναι γιὰ τὸ ληστὴν ὑπόθεση προσωπικῆ.¹⁶⁵ «Μας ρεζίλεψε ἡ ἀτίμη, μας ἔκανε χαϊβάνια. Δε μπορούμε νὰ ξεμυτίσουμε στο Καρατζόλι. Μήτε στὴν Κρασιά. Οὔτε στὴ Ραψάνη, Γελάει ὅλος ὁ κόσμος μαζί μας. Ὁ λήσταρχος εἰς τὸ ἀκουσμα αὐτό, ἠγέρθη ἐκφρων. Περιεπάτει μέσω τῶν ἀγρίων ἠπειρωτικῶν βουνῶν ὡς θηρίον ἐν κλώβῳ. Ἀφροὺς ἐβγάζε τὸ στόμα τοῦ καὶ ἀστραπὰς ἐξέπεμπτον οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ» (Τζατζῆς,153).

Ὁ κόσμος τοῦ ληστὴ κυριαρχεῖται ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν κανόνων συμπεριφορᾶς ποὺ ὀρίζουν οἱ διαπλοκὲς τῶν συγγενικῶν σχέσεων. Οἱ προσφωνήσεις, με τὶς ὁποῖες ἀλληλοσποκαλοῦνται οἱ ληστὲς στὰ κείμενα ἀλλὰ καὶ με τοὺς υπόλοιπους ἀγρότες καὶ, ἰδιαίτερα, με τοὺς ποιμένες τοῦ βουνοῦ, εἶναι ἐνδεικτικὲς: σταυραδελφέ, βλάμη, κουμπάρε, μπράτιμε, ψυχογιέ, κ.ο.κ.

¹⁶⁴. Εἶναι τόσο ἱερὴ αὐτὴ ἡ ἀξία γιὰ τὸν παραδοσιακὸν κόσμον καὶ γιὰ τοὺς ληστὲς ποὺ καμιά φορὰ ἡ ἴδια ἡ ἐξουσία ἐπαινεῖ τὴν ἐκδίκηση καὶ τὴν αὐτοδικία ποὺ ἐκλύεται «Τόσο πολὺ εἶναι ἀτίμος καπετάν Θύμιος εἶπε ὁ Τάσος, ὥστε καὶ ὁ ἀστυνόμος ἀκόμη τὸν συχάδθηκε. Εἶπε μάλιστα πῶς δα κάμῃ τὰ στραβά μάτια ἀν τὸν ἐκδικηθῇτε», (Ρετζαίοι,526).

¹⁶⁵. «Τὸ κλασικὸ παράδειγμα (αἰτίας περάσματος στὴ ληστεία) εἶναι ἡ ἐκδίκηση γιὰ λόγους τιμῆς καὶ προστασίας τοῦ ὀνόματος ἐνὸς ἀνδρᾶ, ποὺ μετριέται με βάση τὸν ἐλεγχὸ ποὺ ἔχει πάνω στὶς γυναῖκες συγγενεῖς τοῦ», Ρ. Sant-Cassia, ὁπ.π., σελ. 85.

Η τιμή του σογιού και η υπόληψη, η αμοιβαιότητα, το φιλότιμο και η «μπέσα»,¹⁶⁶ είναι οι αξίες που οι ληστές σέβονται όσο τίποτα στον παραδοσιακό κόσμο. Όταν θέλουν να διασφαλίσουν την αλληλοϋποστήριξη, συνάπτουν πλασματικούς δεσμούς συγγένειας εξ αγχιστείας ή εξ υιοθεσίας: σταυραδελφοί, κουμπάροι, ψυχογιοί, αναδεξιμοί. Οι πελατειακές σχέσεις πολλές φορές καλύπτονται πίσω από αυτές τις συγγενικές σχέσεις.¹⁶⁷ Οι Χριστόπουλος και Καράμπελας γίνονται σταυραδελφοί με τον πολιτικό και οικονομικό τους προστάτη στην τοπική κοινωνία. Ο ένας εκ των αδελφών Ρέτζων παντρεύεται την κόρη πλούσιου τοπικού παράγοντα των Ιωαννίνων. Ο Τζατζάς γίνεται αδελφοποιτός με ενωματάρχη που υποτίθεται ότι τον καταδιώκει. Οι Λύγκοι είναι κουμπάροι με πολιτικό παράγοντα της Αθήνας, κ.ο.κ.

Το φιλότιμο και η «μπέσα», συνυφασμένα με το θέμα της τιμής και της υπόληψης, οριοθετούν τον ηθικό κόσμο και τις αξίες του ληστή. Γύρω από αυτές, ουσιαστικά, πολώνονται οι συγκρουσιακές σχέσεις με την περιβάλλουσα κοινωνία και, βέβαια, με το κράτος. Είτε ως αιτία περάσματος στη ληστεία είτε ως αφορμή παρέμβασης του ληστή στην επιχώρια κοινωνία, οι πράξεις πραγματοποιούνται και οριοθετούνται με βάση αυτές τις παραδοσιακές αξίες. Η εκδίκηση του ληστή, η κυριαρχία που εξασκεί στην ένομη κοινωνία, οι σκληρές τιμωρίες που επιβάλλει στους παραβάτες και, τελικά, η μορφή δικαιοσύνης που αντιπροσωπεύει, νομιμοποιούνται από αυτές.

Ο «δίκαιος» φόνος και, γενικότερα, η αυτοδικία, ταυτόχρονα ως πρακτική και ως αξία, είναι ίσως από τα πιο συχνά αφηγηματικά μοτίβα στο λόγο των κειμένων όσο και η υπεράσπιση της τιμής. «Ο αφεντικός του άνθρωπος φυλάργυρος, δεν ηγνώνει να του δώσει περισσότερα χρήματα δια τους μισθούς του επτά ετών, παρά μόνο πέντε κολονάτα τάλληρα. Ο Κατσαρομάλλης δεν τα εδέχετο, ο αφεντικός του τα επέταξε στα μούτρα και με κλωτσιές τον έδιωξεν από το μαγαζί. Τότε ο Παραδάκης

¹⁶⁶. Βλ. ιδιαίτερα την πρωτοποριακή, για την εποχή της, μελέτη του J. K. Campbell, (= *Honour, family and patronage*, ό.π.), περί των εννοιών αυτών και των διαφόρων διαπλοκών τους στον ημινομαδικό πληθυσμό των Σαρακατσάνων. Επίσης, J. Pitt-Rivers, «Honour and social status», στο, J. G. Peristiany, (ed), *Honour and Shame*, ό.π., σελ. 19-78, J. C. Baroja, «Honour and Shame: A Historical Account of Several Conflicts», στο, ό.π., σελ. 79-138, J. Du Boulay, *Portrait of a Greek mountain village*, Clarendon Press, Oxford, 1974, ιδιαίτερα σελ. 162-165, M. Herzfeld, «"As in your own house": Hospitality, Ethnography and the Stereotype of Mediterranean Society», στο, D. Gilmore, ό.π., S. Brandes, «Reflections on Honour and Shame in Medeterranean», στο, D. Gilmore, ό.π., σελ. 15-135, Σ. Δαμιανάκος, «Κοινωνική ληστεία...», ό.π., σελ. 91-93.

¹⁶⁷. Βλ. ιδιαίτερα, J. K. Campbell, *Honour*,..., ό.π., σελ. 217-224 και Β. Νιτσιάκος, «Μηχανισμοί εναλλακτικών κοινωνικών δομών. Κουμπαριά και πελατειακές σχέσεις στην αγροτική Ελλάδα», στο π. *Θεωρία και Κοινωνία*, 2, (1990).

δεν εβάσταξεν, άρπαξε το μαχαίρι του τυριού και κατήνεγκε δύο τραύματα εις την κοιλίαν του παχυσάρκου αφεντικού του...» (Λύγκοι,242). Η αντίδραση του νεαρού, ο οποίος στη συνέχεια βγαίνει ληστής, εδράζεται σε δίκαιη βάση, εφόσον θεωρείται αδικημένος. «Αλλ' ο Τσεκούρας δεν ήτο από τους ληστές που συνήθως δολοφονούν, που ευχαριστιούνται εις το αίμα, το αδίκως χυνόμενον. Μέχρι της στιγμής εκείνης, το όνομά του δεν το είχε βαρύνει με το έγκλημα. Είχε και αυτός σφάλει, αλλά εσκότωσε παλληκαρίσια και έκτοτε εφρόντισε να μη χύση αίμα αθών» (Τζατζάς,36). Στις περισσότερες των περιπτώσεων η νομιμοποίηση της εκδίκησης και της αυτοδικίας αναφέρεται και ως παλληκαρισμός.¹⁶⁸ Οι ληστές δε σκοτώνουν άδικα και, προπαντός, με «μπαμπεσιά». Είναι τα άτομα εκείνα που σηκώνουν οι ίδιοι στα χέρια τους την προσωπική υπεράσπιση της υπόληψης και της τιμής τους.

Οι ίδιοι οι ληστές κατανοούν τη διαφορά της αυτοδικίας, την οποία όχι μόνο επικαλούνται ως αξία, αλλά και την υπερασπίζονται στην τοπική κοινωνία ως δικαϊκό πρότυπο¹⁶⁹ προκρίνοντάς το από τα νέα ποινικά πρότυπα της κρατικής νομιμότητας. «- Παιδιά, η μαύρη μοίρα μου τώφερε εγώ ο νοικοκύρης άνθρωπος να εύγω κλέφτης στο βουνό. Έκανα ένα φονικό, θα το μάδατε. Το φονικό αυτό ήταν δίκαιο. Τώρα όμως, η Εξουσία θα με κυνηγήσει» (Ρουμελιώτης,29). Η παράβαση των κρατικών δικαϊκών κανόνων γίνεται εν αγνοία, ουσιαστικά, του ατόμου,¹⁷⁰ εφόσον υπερασπίζεται τον κώδικα αξιών και κανόνων που αποδέχεται το σύνολο της τοπικής κοινωνίας. Η εκ των υστέρων δικαιολόγηση της πράξης του, που αντίκειται στους νόμους του κράτους, μεταφράζεται από το ληστή σε γενναιότητα, η οποία ισοδυναμεί με «πλήρη» συνείδηση και γνώση των κινδύνων, που συνεπάγεται η πράξη παράβασης των κανόνων αυτών. Η τομή και η ασυνέχεια, των κανόνων του παραδοσιακού κόσμου, βιώνεται και οριοδεύεται στο λόγο των ληστών μέσω της παρεμβολής του κράτους στην τοπική κοινωνία, ως συνειδητή δράση αντίδρασης και αντιπαράθεσης προς το κράτος με το ρόλο τους ως ληστών. Στη νέα πραγματικότητα η υπεράσπιση των παραδοσιακών αξιών και, ιδιαίτερα, η άρση της κοινωνικής αδικίας στην τοπική κοινωνία, περνά πάντα από την

168. «Η ληστεία και εν γένει ο ληστής εν Ελλάδι θεωρείται ως το άκρον άωτον της παλληκαροσύνης. Όσα κακουργήματα, όσον αίμα αθών και αδίκως και αν έχη χύση ο ληστής, το αίσθημα της ανδρείας, το από υψηλής, ούτως ειπείν, ευγνωμοσύνης προσπαθόμενον εις αυτόν, δεν του το καθυστερεί ο λαός», (Νταβέλης,244).

169. «Εκείνο που χαρακτηρίζει την ανταποδοτική ποινή της εκδίκησης είναι ότι δεν αποβλέπει άμεσα στην πρόσκτηση κάποιας υλικής λ.χ. ωφέλειας αλλά στην προσβολή της βιοτικής, ηθικής ή και κοινωνικής υπόστασης του αντιπάλου», Γ. Κοντογιώργης, ό.π.,σελ. 130.

170. «Συνήθως κάποια προσωπικά μάλλον περιστατικά δημιουργούν το έναυσμα για ληστεία παρά μια συνειδητή πολιτική απόφαση», Ρ. Sant-Cassia, ό.π., σελ.91.

αυτοδικία, την αντίσταση και το δρόμο της παρανομίας. Ο πόδος και το πάδος του ληστή για εκδίκηση εκφράζει τον ανικανοποίητο πόδο για δικαιοσύνη.

Συνδεδεμένες με την εκδίκηση και την αυτοδικία βρίσκονται και οι αξίες του κόσμου των ληστών, που σχετίζονται με την κατοχή του όπλου. Το όπλο, γενικά, είναι προνόμιο των ανδρώπων που αντιστέκονται και που αντισταδμίζουν τη χαμηλή κοινωνική τους θέση με την κατοχή του όπλου και της συνακόλουθης δύναμης, της τόλμης και του σεβασμού που προκαλεί. Οι αναφορές ως προς το συμβολισμό των όπλων περνάν συνήθως στο λόγο των κειμένων με το κλασικό ασήμωμα των αρμάτων, προνόμιο των ληστάρχων¹⁷¹ και απόδειξη της ιεραρχίας εντός της συμμορίας.

Το κοινωνικό γόητρο του ληστή συμπληρώνεται από την ενδυμασία του, η οποία είναι και αυτή συνάρτηση της κοινωνικής του θέσης στην τοπική κοινωνία.¹⁷² Δεν είναι τυχαίο ότι ο ληστής απαιτεί, εκτός από χρηματικά λύτρα σε περιπτώσεις ομηρίας σημαντικών προσώπων, ένδυση και όπλα: «...εκτός των χιλίων ταλλήρων εις μετρητά, εικοσιπέντε ενδυμασίας και χρυσοκέντητα σελάχια, έν χρυσούν ωρολόγιον δια τον καπετάνιον και τέσσαρα έτερα αργυρά και δέκα ζεύγη όπλων» (Νταβέλης,392).

Όσες φορές οι ληστές αναγκάζονται να φορέσουν ευρωπαϊκά «φράγκικα» ρούχα, έχουν την πεποίθηση ότι παραβιάζουν τις αρχές τους. Είναι «μασκαρεμένοι» (Τζατζάς,251). Αισθάνονται άνετα μόνο με την ένδυση του ληστή, τη «λερή» φουστανέλα και τα ασημωμένα άρματα. Η ενδυματολογική συμπεριφορά των ληστών αντιστοιχεί στις κοινωνικές διαφοροποιήσεις και τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά του αγροτικού χώρου. Οι πολιτισμοί «επίδειξης» απαιτούν τη συγκρότηση συγκεκριμένων συμπεριφορών.

Η επιβολή της δύναμης του ληστή μέσω των αρμάτων¹⁷³ υπερτονίζει ταυτόχρονα και την παράσταση της ληστείας ως επίδειξης δύναμης,¹⁷⁴ επιβολής στην τοπική κοινωνία και ενός προκλητικού συνεχούς ζειν επικινδύνως. «-Όλα είναι ψέμματα κι ο κόσμος ψεύτικος είναι κι αυτός, όπως και ψεύτικο τον λένε. -Και τότε τί είναι αλήθεια; - Αλήθεια είναι η χαρά, το γλέντι κι η απόλαυση. Αυτά μονάχα» (Ρουμελιώτης,207). Δεν

171. Βλ. Γ. Κολιόπουλος, ό.π., σελ. 212 και E. Hobsbawm, ό.π., σελ. 31.

172. Ο P. Sant-Cassia (= ό.π., σελ. 95-96) παρατηρεί ότι «η χλιδή και ο φυσικός καλλωπισμός του ατόμου με πλούσια είδη αυξάνει στην πράξη τη δημοτικότητα του και δεν απομονώνει το ληστή από τα ερείσματά του».

173. «Εσύ ξέρεις πως θα κάνουμε τη δουλειά μας. Με το τσεκούρι και τη φωτιά. Θα πάρουμε πολλά λεφτά, απ' αυτή τη δουλειά», (Τζατζάς,15).

174. «...η παρακοινωνιακή ληστεία σχηματίζει μια κοινωνική οντότητα ηγεμονική προς τα έξω, που αποβλέπει δηλαδή να «επιβάλλει» ή ανάλογα να συσσωματώσει στον κοινωνικό χώρο την άποψή της για τη δικαϊκή του ρύθμιση», Γ. Κοντογώργης, ό.π., σελ. 131.

είναι σπάνιες οι σκηνές και οι εικόνες μεγάλων γλεντιών και οίνοποσιών των ληστών στο χώρο των λημεριών τους ή στις στάνες των φιλικά προσκείμενων σε αυτούς ποιμένων ή τέλος -δείγμα μεγάλης πρόκλησης- στα ίδια τα χωριά.

Η σπλαχνομαντεία ή οστεομαντεία, τέλος, ανήκει κι αυτή στο κόσμο των ληστών, τόσο ως πολιτισμική πρακτική, όσο και, κυρίως, ως κοινωνική αξία. Μέσω αυτής οι ληστές μπορούν να προβλέπουν το μέλλον τους και, το κυριότερο, να έρχονται αντιμέτωποι με τη μοίρα τους. Η πρόβλεψη όμως ως αξία δεν έχει την έννοια της αλλαγής δράσης του ληστή. Εντάσσεται αρμονικά σε όλο το αξιακό σύμπαν του αγροτικού κόσμου και κυριαρχείται από την πανταχού παρούσα μοίρα. Η μοίρα είναι αμετάκλητη, οι προθέσεις των υποκειμένων παίζουν πάντα δευτερεύοντα ρόλο.

Συνολικά θα λέγαμε ότι οι πράξεις των ληστών στην τοπική κοινωνία κρίνονται, στο λόγο των κειμένων, με βάση την αξιακή συγκρότηση και τις παραδοχές της αγροτικής κοινωνίας. Ο φόνος, έτσι, ενός ατόμου που στίμασε μια φτωχή κόρη, μπορεί να μετράει λιγότερο από την προίκιση της κόρης από τον ληστή. Ακόμη και πράξεις κοινωνικού γοήτρου και επίδειξης δύναμης από το ληστή, ισοσταθμίζουν πολλές φορές τις κακές του ενέργειες.¹⁷⁵

175. «Οι διάφορες μορφές παρακοινωνιακής δράσης αντιμετωπίζονται με αποκλειστικό κριτήριο την «αποδοτικότητα». Έτσι η ληστεία του μεταπράτη στο ερημικό βουνό εκτιμάται ισότιμα με τη νυκτερινή εισβολή στο αρχοντικό του πλούχοντα, του παπά, της χήρας, ή με την αρπαγή ομήρων για ανταλλαγή με λύτρα, τον αιφνιδιασμό χρηματοποστολής του δημοσίου, τον εξαναγκασμό του πλούσιου γεωκτήμονα να προικίσει ή και να νυμφευτεί τη φτωχή ή την παραπλανημένη κόρη και, τέλος, με την τιμωρία του σκληρού πλούχοντα ή τσιφλικά, την καταστροφή του μοναστηριού που πρόδωσε τον κλέφτη, την αντρίκια προσβολή της τιμής της κόρης του παπά μέσα στο σπίτι της, το σκόρπισμα χρημάτων στις συλλογικές εκδηλώσεις του κοινωνικού σχηματισμού», Γ. Κοντογιώργης, ό.π., σελ. 131.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το τέλος μιας έρευνας δεν μπορεί παρά να δέτει τα συμπεράσματά της σε επαναδιαπραγμάτευση και να επιδιώκει, ταυτόχρονα, την περαιτέρω τεκμηρίωση των υποθέσεων έρευνας και των συναφών συμπερασμάτων της. Ελπίζουμε ότι νέες έρευνες θα διενεργηθούν στο ευρύ πεδίο του λαϊκού πολιτισμού, ενός πεδίου που αναδεικνύεται σε έντονα πολυσημικό ιστοριογραφικό «τοπίο» των κοινωνικών επιστημών. Σε ό,τι αφορά τη συγκεκριμένη έρευνα, θεωρούμε ότι οι νέες παράμετροι που ανοίγονται ως προς τα αντικείμενα διαπραγμάτευσης, τοποθετούνται στα εξής σημεία:

1. Η διερεύνηση του φαινομένου του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος στην Ελλάδα, αλλά και, ευρύτερα, άλλων φιλολογικών ειδών λαϊκού παραλογοτεχνικού αναγνώσματος, πρέπει να επεκταθεί στα ζητήματα της «πρόσληψης». ¹ Ερωτήματα όπως αυτά που αφορούν την πρόσληψη και αποδοχή από τους αναγνώστες των ιδεολογικών και αισθητικών μοντέλων του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος, καθώς, επίσης, και ζητήματα του τρόπου «λειτουργίας» των κειμένων του λαϊκού μυθιστορήματος στη συγκυρία των τριών πρώτων δεκαετιών του κ' αιώνα, επιζητούν την ερμηνεία και την εξήγησή τους.

Το λαϊκό μυθιστόρημα, σε γενικές γραμμές, παρουσιάζεται σαν «παρηγορητική των μαζών» ² και, ταυτόχρονα, λειτουργεί ομοιοστασιοποιητικά προς την ιστορική συγκυρία. Επιχειρεί, στο φαντασιακό - ονειρικό επίπεδο, την άρση των κοινωνικών αδικιών και επικαλείται την επιστροφή σε ένα «δίκαιο» παρελθόν, που έχει προπολλού χαθεί. Η συνταγματική οργάνωση των ιστοριών, σε συνδυασμό με την πλοκή του μύθου, προκαλεί στον αναγνώστη την «ηδονή της αφήγησης για την αφήγηση», ³ λειτουργώντας,

1. Βλ. ενδεικτικά για τις θεωρίες της πρόσληψης, Α. Κάλφας, «Τα κείμενα, οι αναγνώστες και ο τόπος της λογοτεχνίας» και «Επιλογή βιβλιογραφίας», στο, π. *Διαβάζω*, τ. 234 (1990), σελ. 22-27 και 63-66 και G. Prince, «Εισαγωγή στη μελέτη του αποδέκτη της αφήγησης», στο, *Θεωρία της αφήγησης*, ό.π., 185-219.

2. Βλ. U. Eco, *Ο υπεράνθρωπος...*, ό.π., σελ. 24. Βλ. και τη σημείωση 42 της «Εισαγωγής», περί των ποικίλων και αντιφατικών απόψεων για την ιδεολογία του λαϊκού μυθιστορήματος.

3. U. Eco, ό.π., σελ. 31.

παράλληλα, σε «διορθωτικό» επίπεδο ως προς τα αναπαραστατικά κοινωνικο-ψυχολογικά συστήματα των αναγνωστών. Είναι παράδοξο ωστόσο, και αντιφατικό, το γεγονός ότι η παραλογοτεχνία είναι «λειτουργική» λογοτεχνία και, ταυτόχρονα, χώρος «απόκλισης» από ευρύτερες κοινωνικές παραδοχές.⁴ Κάποιες φορές, μάλιστα, μπορεί, ως μία περιθωριακή έμπνευση, να παραμένει εκτός του πεδίου παρέμβασης της κυρίαρχης ιδεολογίας.

Το ληστρικό λαϊκό μυθιστόρημα φαίνεται να ακολουθεί, σε μεγάλο βαθμό, τις παραπάνω εκδοχές, οι οποίες απορρέουν από τις πολυποίκιλες ιδιομορφίες ενός μεταβατικού παραλογοτεχνικού φιλολογικού είδους, οι μυθοπλαστικές αναφορές του οποίου συμφύρονται με πραγματολογικές αναφορές της συγκυρίας, ιδεολογίες, κοινωνικές παραστάσεις και νοοτροπίες.

Το ελληνικό ληστρικό μυθιστόρημα παρέχει στους αναγνώστες του τη δυνατότητα της συμφιλώσης με το παρόν και είναι, ταυτόχρονα, μια «μηχανή για όνειρα πλαστής δικαίωσης». Η ιδέα της εκδίκησης, άλλωστε, για τη συντελεσθείσα καταστροφή της παραδοσιακής κατάστασης πραγμάτων, μετατίθεται στο φαντασιακό πεδίο ενώ η συγκεκριμένη ληστρική δράση και συμπεριφορά απορρίπτεται, εξαιτίας της τελικής τιμωρίας που επιτάσσει η νέα πραγματικότητα.

2. Οι σημειωτικές μέθοδοι, που θεωρήσαμε ως ιδιαίτερα επιχειρησιακές στα φιλολογικά είδη του λαϊκού μυθιστορήματος, πρέπει να χρησιμοποιούνται κατά περίπτωση και εναλλακτικά με την ιστορική και κοινωνική έρευνα. Η συγκεκριμένη χρήση του «αφηγηματικού μοντέλου», όπως, επίσης, και η ανάδειξη της δόμησης των κειμένων στον οριζόντιο συνταγματικό άξονα οφείλει να επεκταθεί και σε άλλα μοντέλα και, κυρίως, στις θεωρητικές εργασίες και προτάσεις της «δομικής σημαντικής» του Α. Ζ. Γκρεμάς.⁵

Η προσπάθεια θα πρέπει να επικεντρωθεί στην προσαρμογή του μοντέλου δράσης και των συναφών προβλημάτων που παρουσιάζει μια τέτοια προοπτική. Θα ήταν εξαιρετικά γόνιμη η ανάλυση του ληστρικού μυθιστορήματος με βάση τη διάρθρωσή του στους κυρίαρχους ρόλους και τα πρόσωπα των ιστοριών των κειμένων. Στο σημειωτικό σύμπαν του ληστρικού μυθιστορήματος⁶ συναντάται συχνά μια συγκεκριμένη

4. Βλ. M. Angenot, ό.π., σελ. 14.

5. Βλ. στην Εισαγωγή, τις σημειώσεις 49, 86, 94 και 95.

6. Πρβλ. την έννοια της «διαφοροποιημένης ταυτότητας» (*identification différenciée*), για την οποία μιλάει ο M. Angenot, (= ό.π., σελ. 66) στοιχείο χαρακτηριστικό του κόσμου του λαϊκού μυθιστορήματος και των ρόλων των ηρώων.

επαναληπτικότητα ρόλων και κύκλων δράσης. Η εφαρμογή, ωστόσο, των σχετικών μεθόδων της δομικής σημαντικής οφείλει να υπαγορεύεται από ιδιομορφίες του ίδιου του υλικού που εξετάζεται, σε συνδυασμό, μάλιστα, με κοινωνιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις. Το μοντέλο δράσης και η συγκρότηση συστημάτων ρόλων από δράντα-πρόσωπα, μπορούν να οδηγήσουν στην «ταύτιση» των προβολών και των αξιακών κωδίκων των ηρώων με τις επιθυμίες, τις ιδεολογίες και τις αξίες του ίδιου του αναγνώστη.⁷

3. Στο Τρίτο Μέρος της διατριβής, επιχειρήσαμε τη διερεύνηση και τη σκιαγράφηση των συλλογικών παραστάσεων του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος για το φαινόμενο της ληστείας και του ληστή, μέσα από μια σειρά παραμέτρους και συσχετίσεις, οι οποίες αφορούσαν το «λόγο» και την «πρόθεση» των κειμένων. Κατά συνέπεια, η επέκταση της προβληματικής αυτής αφορά τη διερεύνηση και την αντιπαραβολή των αφηγηματικών δομών του λαϊκού μυθιστορήματος⁸ με τις νοητικές και νοοτροπικές δομές των λαϊκών στρωμάτων, τους κύριους, δηλαδή, αποδέκτες των κειμένων αυτών.

7. Ο Ε. Καψωμένος, αντίστοιχα (= *Δημοτικό...*, ό.π., σελ. 241), παρατηρεί ότι η διερεύνηση ενός φαινομένου της λαϊκής κουλτούρας, όπως λόγου χάρη το δημοτικό τραγούδι, απαιτεί «...διεπιστημονική συνεργασία για να δώσει βιώσιμα αποτελέσματα (...)» (ξεκινάει ωστόσο)...από την ανίχνευση των κειμένων με στόχο να επισημανθούν "στρατηγικές" σχέσεις που περιέχουν κωδικοποιημένη ιδεολογία σε τυπικά δομικά σχήματα, τα οποία να παρέχουν τη δυνατότητα συσχετισμού με αντίστοιχες ιδεολογικές και κοινωνικές δομές της ίδιας ιστορικής περιόδου».

8. Είναι φανερό ότι η επέκταση της παραπάνω προβληματικής αφορά και τα υπόλοιπα φιλολογικά είδη λαϊκού μυθιστορήματος, όπως, επίσης, και τα συναφή μοντέλα του «εμπορικού» κινηματογράφου ο οποίος, στο σύνολό του, παραμένει παντελώς αδιερεύνητος.

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανδρεάδης, Γ.**, *Τα παιδιά της Αντιγόνης. Μνήμη και ιδεολογία στη νεότερη Ελλάδα*, Καστανιώτης, Αθήνα 1989.
- Ασδραχάς, Σ.**, «Από τη συγκρότηση του αρματολισμού, ένα ακαρνανικό παράδειγμα», στο, *Ελληνική κοινωνία και οικονομία στον ιη' και ιδ' αιώνα*, Ερμής, Αθήνα, 1982, σσ. 231- 252 και 374-380
- *Ζητήματα ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1983.
 - «Οι πρωτόγονοι της εξέγερσης», στο, *Σχόλια*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1993, σσ. 173-186.
- Βελουδής, Γ.**, «Το σύγχρονο λαϊκό μυθιστόρημα», στο, *Αναφορές. Έξι νεοελληνικές μελέτες*, Φιλιππούτης, Αθήνα, 1983, σσ. 102-136 και 154 -157.
- Βέλτσος, Γ.**, *Κοινωνία και γλώσσα. Για την αμίλητη και τη μιλημένη γλώσσα*, (Πρόλογος Νίκου Πουλαντζά), Παπαζήσης, Αθήνα 1976.
- *Κοινωνιολογία των δεσμών Ι. Ο δεσμικός λόγος και η εξουσία*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1977.
 - *Για την επικοινωνία*, Καστανιώτης, Αθήνα, 1985.
 - «Η σημειωτική της ελληνικότητας», στο, Δ. Τσαούση (επιμ.), *Ελληνισμός - Ελληνικότητα, Ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας*, Εστία, Αθήνα, 1983.
- Boklund-Λαγοπούλου, Κ.**, «Δομές συνειρμικής σημασίας και ανάλυση λογοτεχνικών κειμένων», στο, Ελληνική Σημειωτική Εταιρία, *Σημειωτική και Κοινωνία*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1980, σσ. 207 - 224.
- / Λαγόπουλος, Α. Φ., «Κοινωνικές δομές και σημειωτικά συστήματα: θεωρία, μεθοδολογία, μερικές εφαρμογές και συμπεράσματα», στο, Ελληνική Σημειωτική Εταιρία, *Σημειωτική και Κοινωνία*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1980, σσ. 23 -37.
 - «Η κοινωνική λειτουργία των λογοτεχνικών κειμένων στη μεσαιωνική Αγγλία: Μια κοινωνιο - σημειωτική προσέγγιση», στο, Ελληνική Σημειωτική Εταιρία, *Η δυναμική των σημείων. Πεδία και μέθοδοι μιας κοινωνιοσημειωτικής Παρατηρητής*, Θεσσαλονίκη, 1986, σσ. 73 - 93.

Δαμιανάκος, Σ., *Η κοινωνιολογία του ρεμπέτικου*, Ερμείας, Αθήνα, 1976.

- «Λαϊκός πολιτισμός: ιδεολογική και θεωρητική συγκρότηση του όρου», π. *Επιστημονική Σκέψη*, 19, (1984), σσ. 52-61.
- *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Πλέθρον, Αθήνα, 1987.
- (επιμ.), *Διαδικασίες κοινωνικού μετασχηματισμού στην αγροτική Ελλάδα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, 1987.

Δερμεντζόπουλος, Χ., *Le brigandage en Grèce. Quelques témoignages significatifs*, D.E.A., Pantheon - Sorbonne, Παρίσι, 1988.

ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ, «Αφιέρωμα στη θεωρία της λογοτεχνίας», τ. 3, (1970).

- «Η γλώσσα της κριτικής», τ. 25/26, (1979).

Δημαράς, Κ.Θ., *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Ίκαρος, Αθήνα, 1987.

Δημητρίου, Σ., *Μύθος, κινηματογράφος, σημειολογία, κρίση της αισθητικής*, Άλμα, Αθήνα, 1973.

- *Λεξικό όρων 1, Σημειολογικής και δομικής ανάλυσης της τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα, 1978.
- *Λεξικό όρων 2, Επικοινωνίας και σημειωτικής ανάλυσης*, Καστανιώτης, Αθήνα, 1980.
- *Λεξικό όρων 4, Σημαντικής*, Καστανιώτης, Αθήνα, 1986.
- «Προσέγγιση για τη θέση της Σημειωτικής στις επιστήμες του ανθρώπου», εισήγηση στο 3ο Συνέδριο Σημειωτικής, Γιάννενα, 1989, (υπό έκδοση)

ΔΙΑΒΑΖΩ, «Σημειολογία», τ. 71, (1983).

- «Αισθηματικό λαϊκό μυθιστόρημα», τ. 100, (1984).
- «Αναγνώσεις και Κείμενα», τ. 234, (1990).
- «Λαογραφία», τ. 245, (1990).

Δούρβαρης, Α., «Το ελληνικό λαϊκό μυθιστόρημα», στο π. *Γράμματα και Τέχνες*, τ. 10, Οκτώβριος 1982.

- *Ο Αριστείδης Ν. Κυριακός και το λαϊκό ανάγνωσμα*, Στιγμή, Αθήνα, 1992.

Θεοτοκάς, Ν., «Το αποτύπωμα του ζωντανού και του ονείρου στα κείμενα του Μακρυγιάννη», π. *Ιστορικά*, τ. 2, τεύχος 4, Δεκέμβριος (1985), σσ. 276-296.

- /Κοταρίδης, Ν., «Πολιτικό σύστημα και οριοθέτηση της νομιμότητας. Η λειτουργία της αμνηστίας κατά την Οθωμανική περίοδο», στο, *Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλίας Δασκαλάκη*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1991, σσ. 217-236.

Καλλιγάς, Π., *Θάνος Βλέκας*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1989.

Καραβίδας, Κ., *Αγροτικά*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1978.

Καραποστόλης, Β., *Η αδιαχώρητη κοινωνία. Ένας διάλογος της κοινωνιολογίας με τη λογοτεχνία*, Πολύτυπο, Αθήνα, 1985.

Κάσσης, Κ., *Το ελληνικό λαϊκό μυθιστόρημα, 1840-1940*, Β' έκδοση, Αθήνα, 1983.

- *Παραλογοτεχνία στην Ελλάδα, 1830-1980. Λαϊκά φυλλάδια - Ο γραφτός караγκιόζης*, «Ιχώρ», Αθήνα, 1985.

Καψωμένος, Ε., *Αφηγηματολογία*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 1987.

- *Δημοτικό τραγούδι. Μια διαφορετική προσέγγιση*, Αρσενίδης, Αθήνα, 1991.
- «Μεθοδολογικές προτάσεις για την ανάλυση της αφήγησης», στο, π. *Νεοελληνική Παιδεία*, Αφιέρωμα στη Σημειολογία (επιμέλεια Κ. Μηλιώτης), έτος 3, τ. 9, (1987), σσ. 11-24.
- *Κώδικες και σημασίες*, Αρσενίδης, Αθήνα, 1990.

Κιουρτσάκης, Γ., *Προφορική παράδοση και ομαδική δημιουργία, το παράδειγμα του караγκιόζη*, Κέδρος, Αθήνα, 1983.

- *Το πρόβλημα της παράδοσης*, Στιγμή, Αθήνα, 1989.

Κολιόπουλος, Ι., *Ληστές*, Ερμής, Αθήνα, 1979.

Κοντογιώργης, Γ., *Η Ελλαδική λαϊκή ιδεολογία*, Νέα Σύνορα-Λιβάνης, Αθήνα, 1979.

Κοταρίδης, Ν., *La société traditionnelle face à l'état moderne. Etude sur la revolte militaire de 1848 en Grèce*, Διδακτορική Διατριβή, Université de Paris I, Pantheon - Sorbonne, Paris, 1987.

- «Banditisme et protestation politique dans les premières années de l'etat grec (1830-1850)», στο, *Διεθνές Συνέδριο με θέμα: Banditisme et violence sociale dans les sociétés de l' Europe méditerranéenne*, Bastia, 1993.
- Λαγόπουλος, Α.-Φ.**, « Σημειωτική και ιστορία», στο, Ελληνική Σημειωτική Εταιρία, *Η δυναμική των σημείων. Πεδία και μέθοδοι μιας κοινωνιοσημειωτικής, «Παρατηρητής»*, Θεσσαλονίκη, 1986, σσ. 41 - 63.
- Μακρυγιάννης Ι.**, *Απομνημονεύματα*, (εισαγωγή Σ. Ασδραχάς), Καραβίας, Αθήνα, 1957.
- Μαρτινίδης, Π.**, *Συνηγορία της παραλογοτεχνίας*, Πολύτυπο, Αθήνα, 1982.
- Μερακλής, Μ.**, «Παραλογοτεχνία», στο, *Παρνασσός*, 25, (1985), Τιμητικός τόμος εις μνήμην Γεωργίου Θ. Ζώρα, σσ. 567 - 587.
- *Τί είναι λαϊκή λογοτεχνία, Σύγχρονη Εποχή*, Αθήνα, 1988.
- Μοσχονήσιος, Α.**, *Το κάτοπτρον της εν Ελλάδι ληστείας*, Εθνικόν Μέλλον, Ερμούπολης, 1869.
- Μουζέλης, Ν.**, «Ταξική δομή και σύστημα της πολιτικής πελατείας: η περίπτωση της Ελλάδας», στο, *Πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, Εξάντας, Αθήνα, 1977.
- Μουλλάς, Π.**, *Η λογοτεχνία από το 1880 ως τον Α' παγκόσμιο πόλεμο*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1977.
- «Οι μεταμορφώσεις του αφηγητή», στο, *Τετράδια εργασίας, 7 Σεμιναριακά μαθήματα*, Κέντρον Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, σεμιναριακό μάθημα 17 Μαΐου 1982, Αθήνα 1984, σσ. 57 - 84.
- Νιτσιάκος, Β.**, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, Οδυσσεάς, Αθήνα, 1992.
- Παπαδημητρακόπουλος, Η.**, «Τα ληστρικά αναγνώσματα» στο, *Παρακείμενα, «Κέδρος»*, Αθήνα, 1982, σσ. 127 - 147.

- Παπαρρηγόπουλος, Δ.,** *Σκέψεις ενός ληστού ή η καταδίκη της κοινωνίας*, Αθήνα, 1861.
- Πετρόπουλος, Ι.,** *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο*, τόμοι Ι και ΙΙ, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1986.
- Πολίτης, Λ.,** *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα, 1985.
- Σαμαρά, Ζ.,** *Προοπτικές του κειμένου*, Κώδικας, Θεσσαλονίκη, 1987.
- Σαχίνης, Α.,** *Το νεοελληνικό μυθιστόρημα*, Αθήνα, 1958.
- Σβορώνος, Ν.,** *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1977.
- Σετάτος, Μ.,** «Συνύπαρξη και ανάμιξη σημειωτικών συστημάτων», στο, *Ελληνική Σημειωτική Εταιρία, Η δυναμική των σημείων. Πεδία και μέθοδοι μιας κοινωνιοσημειωτικής Παρατηρητής*, Θεσσαλονίκη, 1986, σσ. 25 - 39.
- Σηφάκης, Γ.,** «Η παραδοσιακή δραματουργία του Καραγκιόζη: πρώτη προσέγγιση», *Ο Πολίτης*, (ανάτυπο), Αθήνα, 1979.
- Σιαφλέκης, Ζ.,** *Συγκριτισμός και Ιστορία της Λογοτεχνίας*, Επικαιρότητα, Αθήνα, 1988.
- Τζιόβας, Δ.,** *Μετά την Αισθητική, Θεωρητικές δοκιμές και ερμηνευτικές αναγνώσεις της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Γνώση, Αθήνα, 1987.
- Τζούμα, Α.,** *Η διπλή ανάγνωση του κειμένου. Για μια κοινωνιοσημειωτική της αφήγησης*, Επικαιρότητα, Αθήνα, 1991.
- Τσουκαλάς, Κ.,** *Εξάρτηση και αναπαραγωγή*, (πρόλογος Ν. Σβορώνου), Θεμέλιο, Αθήνα, 1987.
- Βιττί, Μ.,** *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1978.
- Χανός, Δ.,** *Η λαϊκή λογοτεχνία. Το λαϊκό μυθιστόρημα*, τόμοι Ι, ΙΙ, Αθήνα, 1987.

- Angenot, M.**, *Le roman populaire. Recherches en paralittérature*, Les presses de la Université du Quebec, Montreal, 1975.
- Ariès, P.**, «L' histoire des mentalités», στο, Jacques Le Goff, (sous la direction), *La nouvelle histoire*, Editions Complexe, Paris, 1988, σσ. 167-190.
- Bakhtine, M.**, (Volochinov, V), *Le marxisme et la philosophie du langage*, Minuit, Paris, 1977.
– *Προβλήματα λογοτεχνίας και αισθητικής*, Πλέθρον, Αθήνα, 1979.
- Baladier, G.**, *Anthropologie politique*, P.U.F., Paris, 1978.
- Bardin, L.**, *L'analyse de contenu*, PUF, Paris, 1977.
- Barthes, R.**, *Essais critiques*, Seuil, Paris, 1964.
– «Éléments de Sémiologie», στο, *Communications*, 4, *Recherches sémiologiques*, Paris 1964, σσ. 91-135,
– «Drame, Poème, Roman», στο, *Théorie d' Ensemble*, Paris, (1967), σσ. 25-40
– *S/Z*, Seuil, Collection Tel Quel, Paris, 1970
– *Η απόλαυση του κειμένου*, Ράππας, Αθήνα, 1977.
– *Μυθολογίες - Μάθημα*, Ράππας, Αθήνα, 1979.
– «Introduction à l'analyse structurale du récit», στο, *Communications* 8, *L'analyse structurale du récit*, Seuil, Paris, 1981, σσ. 7 - 33
– *Ο βαθμός μηδέν της γραφής - Νέα κριτικά δοκίμια*, Ράππας, Αθήνα, 1987.
- Bennett, T.**, *Φορμαλισμός και Μαρξισμός*, Νεφέλη, Αθήνα, 1983.
- Benveniste, E., Barthes, R., Derrida, J., κ.α.**, *Κείμενα Σημειολογίας* (πρόλογος - μετάφραση Κωστής Παπαγιώργης), Νεφέλη, Αθήνα, 1981.
- Berger, P. / Luckmann, T.**, *The social construction of reality. A treatise in the sociology of knowledge*, London, 1967.
- Bourdieu, P.**, *Esquisse d'une théorie de la pratique*, Droz, Genève, 1972.
– *Le sens pratique*, Minuit, Paris, 1980.

Braudel, F., *Ecrits sur l'histoire*, Flammarion, Paris, 1969.

Burgum, Berry, E., *Μυθιστόρημα και κοινωνία*, Θεωρία, Αθήνα, 1982.

Bremond, C., «Le message narratif», στο, *Communications* 4, (1964), Paris, σσ. 4-32.
– *Logique du récit*, Seuil, Paris, 1973.
– «La logique des possibles narratifs», στο, *Communications* 8, *L'analyse structurale du récit*, Seuil, Paris, 1981, σσ. 66-82.

Bremond, C., Chatman, S., Greimas, A.J., κ.α., *Θεωρία της αφήγησης*, Εξάντας, Σύγχρονη Θεωρία της Λογοτεχνίας, Αθήνα, 1991.

Campbell, J. K., *Honour, family and patronage*, Clarenton Press, Oxford, 1964.
– «The Greek hero», στο, J. Peristiany/J. Pitt-Rivers, (ed.), *Honour and grace in Anthropology*, London, 1992, σσ. 129-149.

Chabrol, C., (éd.), *Sémiotique narrative et textuelle*, Larousse, Paris, 1973.

Chatman, S., *Essays on the language of Literature*, Boston, 1967.
– *Story and Discourse, Narrative Structure in Fiction and Film*, Cornell Un. Press, 1978.

Derrida, J., *Περί Γραμματολογίας*, Γνώση, Αθήνα, 1990.

Dosse, F., *Η ιστορία σε ψίχουλα. Από τα Annales στη «Νέα Ιστορία»*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1993.

Dubrovski, S. / Todorov, T., (επιμ.), «*Η διδασκαλία της λογοτεχνίας*», Συνέδριο του Σεριζύ, Επικαιρότητα, Αθήνα, 1985.

Duby, G., «Histoire des mentalités», στο, *L'Histoire et ses méthodes*, Paris, Gallimard, 1961.

Ducrot O. / Todorov T., *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Seuil, Paris, 1972.

- Durkheim E. / Mauss, M.**, «De quelques formes primitives de classification», στο, M. Mauss, *Essais de Sociologie*, Points, Paris, 1969, σσ. 162-230.
- Eagleton, T.**, *Εισαγωγή στη θεωρία της λογοτεχνίας*, (Εισαγωγή-θεώρηση μετάφρασης, Δ. Τζιόβας), Οδυσσέας, Αθήνα, 1989.
- Eco U.**, *L'oeuvre ouverte*, Seuil, Paris, 1979.
- *Κήνσορες και Θεράποντες, Θεωρία και ιδεολογία των μέσων μαζικής επικοινωνίας*, Γνώση, Αθήνα, 1987
 - *Ο υπεράνθρωπος των μαζών*, Γνώση, Αθήνα, 1988.
 - *Θεωρία Σημειωτικής*, Γνώση, Αθήνα, 1988.
 - *Ερμηνεία και Υπερερμηνεία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1993
 - *Τα όρια της ερμηνείας*, Γνώση, Αθήνα, 1993.
- Escarpit, R.**, *Κοινωνιολογία της λογοτεχνίας*, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, 1972.
- Ferro, M.**, *Analyse de film, analyse de sociétés. Une source nouvelle pour l'histoire*, Hachette, Paris, 1975.
- *Cinéma et histoire*, Paris, 1977.
- Fiske, J.**, *Εισαγωγή στην Επικοινωνία*, Επικοινωνία και Κουλτούρα, Αθήνα, 1992.
- Foucault, M.**, *Archéologie du savoir*, Gallimard, Paris, 1969.
- «Debat sur le roman», *Tel Quel* 17, (1964), σσ. 12-54.
- Frye, N.**, *Anatomy of Criticism*, Princeton, Princ. Univ. Press, 1957.
- Gellner, E. / Waterbury, J.**, *Patrons and Clients in Mediterranean Societies*, Duckworth, London, 1977.
- Genette, G.**, *Figures*, Seuil, Paris, 1966.
- *Figures II*, Seuil, Paris, 1969.
 - *Figures III*, Seuil, Paris, 1972.
 - **/ Marin, L. / Mathieu-Colas, M.**, *Τα όρια της διήγησης*, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1987.

- Gilmore, D. (ed.),** *Honour and Shame and the Unity of the Mediterranean*, American Anthropological Association, Washington, 1987.
- Goldmann, L.**, «Marx, Lukacs, Girard et la sociologie du Roman», στο, *Médiations*, 2, (1962).
- *La création culturelle dans la société moderne*, Gonthier/Denoël, Paris, 1971.
- *Για μια κοινωνιολογία του μυθιστορήματος*, Πλέδρον, Αθήνα, 1979.
- Goody, J.**, (επιμ.), *Literacy in Traditional Societies*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.
- Gramsci, A.**, «Λαϊκή λογοτεχνία», στο, *Λογοτεχνία και εθνική ζωή*, τ. 5, Στοχαστής, Αθήνα, 1981, σσ. 157-218.
- Greimas, A. J.**, *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Larousse, Paris, 1966.
- *Du sens. Essais sémiotiques*, Seuil, Paris 1970.
- «Eléments pour une théorie de l'interprétation du récit mythique», στο, *Communications 8, L'analyse structurale du récit*, Seuil, Paris, 1981, σσ. 34 - 65.
- *Du Sens II*, Seuil, Paris, 1983.
- «Σκέψεις για τα μοντέλα δράσης», στο, π. *Νεοελληνική Παιδεία*, τ. 9, (1987), σσ. 39-52.
- Guiraud, P.**, *Σημειολογία*, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, 1989.
- Hall, J.**, *Κοινωνιολογία της λογοτεχνίας*, Gutenberg, Αθήνα, 1990.
- Halperin, J.**, (ed.), *The theory of the Novel*, N.Y., 1974.
- Hammon, P.**, *Pour un status semiologique du personnage*, Seuil, Paris, 1977.
- Herzfeld, M.**, *Ours Once More, Folklore. Ideology and the Making of Modern Greece*, Univ. of Texas Press, Austin, 1982.
- *The poetics of manhood. Contest and identity in a cretan mountain village*, Princeton University Press, 1985.

- Hobsbawm, E.**, *Les primitifs de la révolte dans l'Europe moderne*, (préface de J. Le Goff), Fayard, Paris, 1966.
- *Ληστές*, Βέργος, Αθήνα, 1975.
- Koch, W. A. (ed)**, *Structurale Textanalyse, Analyse du Récit, Discourse Analysis*, New York, 1972.
- Kristeva, J.**, «Narration et Transformation du Texte», *Theorie d'Ensemble*, Paris, 1968, σσ. 298-317.
- *Σημειωτική*, Seuil, Paris, 1969.
- *Le texte du Roman: Approche sémiologique d'une structure discursive transformationnelle*, Mouton, Hague, 1970.
- Kundera, M.**, *Η τέχνη του μυθιστορήματος*, Εστία, Αθήνα, 1988.
- Le Goff, j.**, *Histoire et mémoire*, Gallimard, Paris, 1986.
- «L'histoire nouvelle», στο, Jacques Le Goff, (sous la direction), *La nouvelle histoire*, Editions Complexe, Paris, 1988, σσ. 167-190.
- Le Goff, J. / Nora, P., (επιμ.), *Το έργο της ιστορίας*, τόμ. I, II και III, Ράππας, Αθήνα, 1981, 1983 και 1988.
- Levi-Strauss, C.**, «Le linguistique et le sémiologique», στο, *Le Français Moderne*, 40:3, (1972).
- *Anthropologie structurale*, Plon, Paris, 1974.
- *Μύθος και νόημα*, Καρδαμίτσας, Αθήνα, 1986.
- Lodge, D.**, *The language of fiction*, London, 1966.
- Lotman, J.**, *La structure du texte artistique*, Gallimard, Paris, 1973.
- Lukacs, G.**, *Η θεωρία του μυθιστορήματος*, Άκμων, Αθήνα, 1978.
- Lowenthal, L.**, «Ιστορικές προοπτικές της προοριζόμενης για το πλατύ κοινό κουλτούρας», στο, Adorno, Lowenthal, Marcuse, Horkheimer, *Τέχνη και Μαζική Κουλτούρα*, Ύψιλον, Αθήνα, 1984.

- Για μια Κριτική Θεωρία της Λογοτεχνίας, (επιλογή-μετ.-σχόλια Α. Ζήρας), Ρόμπρον, Αθήνα, 1990.
- Lefebvre, H.**, *Le langage et la société*, Gallimard, Paris, 1966.
- Macherey, P.**, *Pour une théorie de la production littéraire*, Maspero, Paris, 1974.
- Mandrou, R.**, «L'histoire des mentalités», στο, *Encyclopaedia Universalis*, vol. 8, Paris, 1968.
- *De la culture populaire aux 17e et 18e siècles*, Imago, Paris, 1985.
- Maranda, P. / Kongkas, E.**, *Structural models in Folklore*, Mouton, La Haye, 1971.
- Marrou, H.-I.**, *De la connaissance historique*, Seuil, Paris, 1975.
- Martin, W.**, *Recent Theories of Narrative*, Cornell Univ. Press, 1986.
- Martinet, J.**, *Clefs pour la sémiologie*, Seghers, Paris, 1973
- Marty, R.**, *Découvrir le roman populaire*, Seghers, Paris, 1976.
- Marx, K. / Engels, F.**, *Η Αγία οικογένεια*, Αναγνωστίδης, Αθήνα, χ.χ.
- Mendras, H.**, *Sociétés paysannes*, Arman-Colin, Paris, 1976.
- Metz, C.**, *Langage et cinéma*, Larousse, Paris, 1971.
- *Essais Sémiotiques*, Klincksiek, Paris, 1977.
- Mounin, G.**, *Clefs pour la sémantique*, Seghers, Paris, 1975.
- *Introduction à la sémiologie*, Minuit, Paris, 1986.
- Ossowski, S.**, *Η ταξική δομή στην κοινωνική συνείδηση*, Κάλβος, Αθήνα, 1973.
- Peristiany, J. G.**, (ed.), *Honour and Shame*, Weidenfeld & Nicolson, London, 1965.

- Prieto, L.**, «La sémiologie», στον τόμο, *Le langage*, Encyclopédie de la Pléiade, Paris, N.R.F., 1968.
– *Μηνύματα και σήματα*, Νεφέλη, Αθήνα, 1986.
- Propp, V.**, *Μορφολογία του παραμυθιού. Η διαμάχη με τον Κλωντ Λεβί-Στρώς και άλλα κείμενα*, Καρδαμίτσας, Αθήνα, 1987.
- Ricoeur, P.**, *Η αφηγηματική λειτουργία*, Καρδαμίτσας, Αθήνα, 1990.
– *Δοκίμια περί Ερμηνευτικής*, εκδόσεις Μ.Ι.Α.Τ.Ε., Αθήνα, 1992.
- Revault d'Allonnes, O.**, «L'art contre la société: Une culture dominée: le rébetiko», στο, *La création artistique et les promesses de la liberté*, Paris, Klincksieck, 1973.
- Sant-Cassia, P.**, «Η κοινωνική ληστεία στην Κύπρο τον ύστερο 19ο αιώνα», στο, Ε. Παπαταξιάρχης - Θ. Παραδέλλης, (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1993, σσ. 79-112.
- Sartr, J. P.**, *Τί είναι λογοτεχνία*, Πλανήτης-70, Αθήνα, 1971.
- Shclovsky, V. / Eichenbaum, B.**, *Για το φορμαλισμό. - Θεωρία της φορμαλιστικής μεθόδου*, Έρασμος, Αθήνα, 1979.
- «Théorie de la Littérature. Textes des Formalistes russes»**, (réunis, traduits par T. Todorov), Seuil, Tel Quel, Paris, 1965.
- Todorov, T.**, *Introduction à la littérature fantastique*, Seuil, Paris, 1970.
– *Poétique de la prose*, Seuil, Paris, 1977.
– «Les catégories du récit littéraire», στο, *Communications 8, L'analyse structurale du récit*, Seuil, Paris, 1981, σσ. 131-157.
– «Οι κατηγορίες του λογοτεχνικού κειμένου», στο, π. *Διάλογος* τ. 6, (1987), σσ. 72-96).
- Topolski, J.**, *Προβλήματα ιστορίας και ιστορικής μεθοδολογίας*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1983.

Tortel, J., «Qu'est-ce que la paralittérature?», στο, *Entretiens sur la paralittérature*, (sous la direction de N. Arnaud, F. Lacassin et J. Tortel), Plon, Paris, 1970, σσ. 9-25
– «Le roman populaire», όπ.π., σσ. 55-75.

Veyne, P., *Comment on écrit l'histoire*, Seuil, Paris, 1971.

Vovelle, M., *Idéologies et mentalités*, La Découverte, Paris, 1985

Williams, R., *Marxism and Literature*, Oxford University Press, Oxford, 1977.
– *Communications*, Pelican, Middlesex, 1971.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

**Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΛΗΣΤΡΙΚΟΥ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟ
ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ**

I. Αφετηρία: προπαρασκευαστικό μέρος.

- a - Αρχική κατάσταση, ισορροπία του συστήματος
- b - Κοινωνική απαγόρευση, εμπόδιο
 - b¹- Μη συναίνεση στην τέλεση γάμου, λόγω κοινωνικής ανισότητας
 - b²- Άδικη κοινωνική μεταχείριση του ήρωα ή των συγγενών του
 - b³- Αποφυγή στρατιωτικής θητείας
- c - Παράβαση της κοινωνικής απαγόρευσης
 - c¹- Φόνος των υπαιτίων και εκδίκηση
 - c²- Φυγοδικία, άρνηση υποταγής
 - c³- Άλλοι τρόποι
- d - Δόλια υπονόμευση (ήρωας - θύμα)
 - d¹- Παντρεύουν με άλλον την αγαπημένη του ήρωα
 - d²- Η αγαπημένη του ήρωα, ή κάποιο συγγενικό πρόσωπο εξαφανίζεται ή σκοτώνεται
 - d³- Τον κατηγορούν άδικα για κάτι που δεν έκανε
 - d 4- Το κράτος επιβάλλει νόμους αντίθετους με αυτούς της τοπικής κοινότητας
 - d 5- Τον ήρωα κατατρέχουν αντίπαλοι (π.χ. στρατιωτικοί)
 - d 6- Πλήττεται η τιμή της οικογένειας του ήρωα
 - d*- Υπάρχουσα δυστυχία λόγω προηγούμενης δόλιας υπονόμευσης
- e - Μόνιμη έλλειψη
 - e¹- της τέλεσης γάμου
 - e²- της συζύγου, ή ερωμένης
 - e³- του ένομου βίου
 - e 4- της τιμής του σογιού
 - e 5- ένομης εξουσιαστικής ικανότητας
- ↑ - Αναχώρηση: ο ήρωας αναχωρεί από τον τόπο καταγωγής του

II. Δοκιμασία - Περιπέτεια: Κύρια πλοκή της ιστορίας

- A - Ανακοίνωση: ο ήρωας ανακοινώνει την πρόθεσή του να γίνει ληστής
- B - Πρόσληψη βοηθού: ο ήρωας προσλαμβάνει μαζί του έναν βοηθό
- B* - Ο βοηθός του ήρωα είναι γυναίκα ή/και ερωμένη του
- Γ - Σύσταση συμμορίας: από τον ήρωα
- Γ* - Σύσταση κοινής συμμορίας από δύο ή περισσότερους ληστές
- Γ** - Ο ήρωας αρχικά εντάσσεται στη συμμορία γνωστού ληστήρχου
- Δ - Αντενέργεια αντιπάλου
- Δ¹ Ο αντίπαλος του ήρωα αναλαμβάνει δράση για την εξόντωσή του
- Δ² Ο κύριος αντίπαλος του ήρωα, η κρατική εξουσία, αρχίζει την καταδίωξή του
- E - Σύμβαση αντιπάλου - εξουσίας: ο αντίπαλος συνεργάζεται με την κρατική εξουσία με σκοπό την εξόντωση του ήρωα
- ΣΤ - Εκχώρηση πληροφοριών
- ΣΤ¹ - Ο αντίπαλος εκχωρεί πληροφορίες σχετικά με τον ήρωα στην κρατική εξουσία
- ΣΤ² - Άλλα πρόσωπα-εχθροί του ήρωα δίδουν πληροφορίες στην εξουσία
- Z - Εξαπάτηση
- Z¹ Ο αντίπαλος εξαπατά την κρατική εξουσία
- Z² Ο αντίπαλος εξαπατά τον ήρωα
- Z³ Κάποιος άλλος εξαπατά τον ήρωα ή συγγενικό του πρόσωπο
- Z*θετ.- Ο ήρωας εξαπατά την εξουσία (π.χ. γάμος και προσωρινή επιστροφή στην έννομη ζωή)
- Η - Στιγματισμός: ο ήρωας στιγματίζεται από την εξουσία
- Η¹ Επικήρυξη του ήρωα από το κράτος
- Ηαρνητ.- Ο ήρωας επιδιώκει την άρση του στιγματισμού του μέσω της αμνηστείας ή της έκτισης ποινής στη φυλακή/ή κατάταξη στο στρατό
- Θ - Μάχη
- Θ¹ Μάχη του ήρωα με την κρατική εξουσία (στρατιωτικά αποσπάσματα)
- Θ² Μάχη του ήρωα με τον αντίπαλό του
- I - Νίκη
- I¹ - Νίκη του ήρωα επί της κρατικής εξουσίας
- I² - Νίκη του ήρωα επί του αντιπάλου του
- K - Έρωτας προς ήρωα
- K¹ Τον ήρωα ερωτεύεται η βοηθός
- K² Τον ήρωα ερωτεύονται διάφορες γυναίκες

Κ³αντιδ.- Τον ήρωα παύουν να αγαπούν ή/και μισούν γυναίκες που πριν ήταν
ερωτευμένες

Λ - Αναζήτηση-καταδίωξη του ήρωα: από την κρατική εξουσία

Μ - Διάσωση-αποτυχία καταδίωξης: ο ήρωας σώζεται

Μαντίδ- σύλληψη του ήρωα και οδήγησή του στη φυλακή. Δραπετεύει.

Ν - Όνειρο-όραμα

Ν¹ - Ο ήρωας βλέπει όνειρο που προβλέπει τα μελλούμενά του

Ν* - Ο βοηθός του ήρωας βλέπει όνειρο με την πρόβλεψη του μέλλοντος

Ξ -Σχέση με βοηδό: ο ήρωας συνάπτει σχέσεις με τη βοηδό του αγαπητικά του

Ο - Μεταμφίεση

Ο¹ ο ήρωας μεταμφιεσμένος εξευτελίζει την εξουσία

Ο² ο ήρωας ή βοηθός του μεταμφιεσμένος επιδιώκει κάποιο σκοπό

Π - Απαγωγή σημαίνοντος προσώπου: αιχμαλωτίζει ως όμηρο βουλευτές,
πλούσιους γαιοκτήμονες, τοκογλύφους, κόρες και γιούς πλουσίων, κ.ο.κ.

Ρ - Απαίτηση ήρωα: ο ήρωας απαιτεί από τους συγγενείς του δύματος
χρηματική αποζημίωση

Σ - Βασανιστήρια

Σ¹ ο ήρωας βασανίζει πλούσιο αιχμάλωτο

Σ² ο ήρωας εκδικείται προδότη

Τ - Απελευθέρωση αιχμαλώτου και απολαβή λύτρων

Ταρνητ.- Αποτυχία της λειτουργίας, απελευθέρωση ομήρων και μη απολαβή
λύτρων

Ταντίδ.- Αντίθετο αποτέλεσμα, φόνευση των αιχμαλώτων και μη απολαβή λύτρων

Υ - Μεγάλη ληστεία - πρόκληση

Υ¹ Ληστεία πλούσιου σπιτιού

Υ² Παραδειγματική και τιμωρητική ληστεία πλούσιου

Υ³ Ληστεία με τη μορφή φορολογίας

Υ*αρνητ.- αποτυχία της λειτουργίας

Φ - Γλέντι

Χ - Τιμωρία - εκδίκηση αντιπάλου

Χ¹ τιμωρία προδοτών (ληστές, ποιμένες, διάφοροι άλλοι)

Χ² τιμωρία για την απωλεσθείσα σεξουαλική τιμή απμασμένης κοπέλας

Ψ - Δράση ως κοινωνικός ληστής - αγαθοεργία

Ψ¹ Αποκατάσταση απμασμένης κόρης και προίκωση φτωχών κοριτσιών

Ψ² Διάσωση ανυπεράσπιστων ανθρώπων, κυρίως γυναικών

Ψ³- Διαμοιρασμός χρημάτων σε φτωχούς

↓- Επιστροφή ήρωα: ο ήρωας επιστρέφει στον τόπο καταγωγής του

III. Λύση - Κάθαρση: Κορύφωση της δράσης, τελική σύγκρουση και ομοιοστασία του συστήματος

Ω - Θάνατος ήρωα

Ω¹- Δολοφονία του ήρωα στο βουνό, κατόπιν συμπλοκής με την εξουσία

Ω²- Εκτέλεση του ήρωα, κατόπιν της σύλληψής του

Ω³δετ.- Αμνηστεία και επαναφορά στον ένομο βίο

Ω 4 δετ.- Γάμος και επαναφορά στον ένομο βίο

Ω;- Ο ληστής τη χρονική στιγμή έκδοσης του κειμένου, συνεχίζει τη δράση του, ή τέλος ασαφές και ανολοκλήρωτο.

Συντομογραφίες των υπολοίπων συστατικών στοιχείων των κειμένων του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος

< : Χωρισμός των ιστοριών του κειμένου, ο κάθε ήρωας ακολουθεί τη δική του πορεία.

κίν. : κίνητρο δράσης των δρώντων προσώπων

ξ: συνδετικό στοιχείο

πληρ.: πληροφοριακό στοιχείο

δετ.: θετική έκβαση της λειτουργίας

αρνητ.: αρνητική έκβαση της λειτουργίας

αντιδ.: αντίθετο αποτέλεσμα από αυτό που επιδιώκει η συγκεκριμένη λειτουργία

+: λειτουργία επαυξημένη.

• μεταφερόμενη από αλλού μορφή

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΛΗΣΤΡΙΚΟΥ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ

Θα παρουσιάσουμε και θα αναλύσουμε τρία κείμενα του ληστρικού λαϊκού μυθιστορήματος με βάση την εξής σειρά: α) περιληπτική ανάπτυξη της τριμερούς δομής του κειμένου β) σχηματική απεικόνιση αυτής και γ) σύντομη ανάλυση με βάση τις λειτουργίες των δρώντων προσώπων των ιστοριών.

1. Αριστείδη Κυριακού, «Τσουλής και Παπακυριτσόπουλος», στο, *Μεγάλη Ιστορία των Ληστών*, Αθήνα 1924.

Ακολουθία I - Η ιστορία του λήσταρχου Τσουλή.

Αφετηρία: Ο χρόνος προσδιορίζεται κάπου στα τέλη του ικ' αιώνα, σε ένα ορεινό χωριό της Θεσσαλίας. Επικρατεί ηρεμία. Αρχική κατάσταση. Δύο νέοι από διαφορετικά κοινωνικά στρώματα, ο Γιάννης Τσουλής (Τ) φτωχός από ποιμενική οικογένεια και η Αγγέλω (Α) πλούσια κόρη του αρχισέλλιγγα της περιοχής, ερωτεύονται, αλλά η κοινωνική τους διαφορά εμποδίζει την τέλεση του γάμου. Ο Τσουλής κλέβει την κοπέλα και αναγκάζει του γονείς της να τους αρραβωνιάσουν.

Δοκιμασία - Περιπέτεια: Η πρακτική της ζωοκλοπής, που ο νέος αρνείται να σταματήσει, δημιουργεί προβλήματα στο περιβάλλον του με αποτέλεσμα μια σειρά παρεξηγήσεων που οδηγούν στην απόπειρα φόνου της κοπέλας. Τα συναισθήματα της κοπέλας μεταστρέφονται και ύστερα από τρεις μήνες αρραβωνιάζεται άλλον.

Εκδίδεται ένταλμα σύλληψης. Ο Τσουλής το αποφεύγει και κυρήττει τον εαυτό του βασιλέα των ορέων της περιοχής. Η νέα κατάσταση που έχει διαταράξει την αρχική ισορροπία του συστήματος παρουσιάζει ακόμα τη δυνατότητα αντιστροφής της. Σύλληψη, αποφυλάκιση, νέα σύλληψη, δραπετεύση, κατάταξη στο στρατό, κ.ο.κ. Στη συνέχεια έχουμε διάφορες περιπέτειες και δοκιμασίες στις οποίες συμμετέχει ο Τσουλής με το νέο του ρόλο, ως ληστή. Σύλληψη και αποφυλάκιση, νέα σύλληψη και αυτή

τη φορά απόδραση από τις φυλακές, προσπάθεια ανεπιτυχής επανένταξης στον έννομο βίο και τέλος, φόνοι για εκδίκηση, που οριοθετούν δια παντός τη μη ανπιστροφή της νέας συνθήκης.

Οι περιπέτειες συνεχίζονται με νέα επεισόδια, με τον Τσουλή στο ρόλο πλέον του ληστήρχου και του συναρχηγού με το ληστή Παπακυριτσόπουλο πολυπληδούς συμμορίας, που δρα στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας. (Ένωση και κοινή εξέλιξη δύο ακολουθιών). Ληστείες, μεταμφιέσεις και εξευτελισμός της εξουσίας, απαγωγές και τιμωρίες προδοτών, αιχμαλωσίες, κ.ο.κ.

Λύση - Κάθαρση: Κατόπιν της μεγάλης απαγωγής κρατικών παραγόντων (εισαγγελέας και ανακριτής) από τη συμμορία των Τσουλή και Παπακυριτσόπουλου, τα αποσπάσματα καταφέρνουν να εξουδετερώσουν τη συμμορία. Σκοτώνεται ο Παπακυριτσόπουλος. Ο Τσουλής εκδικείται το θάνατο του συντρόφου του. Ύστερα από λίγο όμως, σκοτώνεται κι αυτός. Νέα ισορροπία του συστήματος.

Ακολουθία II - Η ιστορία του λήσταρχου Παπακυριτσόπουλου.

Αφετηρία: Γιός πρώην δημάρχου, κατάγεται από γνωστή οικογένεια. Αξιωματικός του στρατού. Ερωτευμένος με την πλούσια κοπέλα του χωριού. Αρχική κατάσταση και ισορροπία.

Δοκιμασία - Περιπέτεια: Αποτυχία του ειδυλλίου του λόγω άρνησης των γονιών της κοπέλας. Την νυμφεύουν με άλλον. Οικονομική καταστροφή της οικογένειάς του. Επιζήτηση της εκδίκησης. Δραπέτευση και λιποταξία. Η νέα κατάσταση μη αντιστρεπτή. Ένωση με τη συμμορία του Τσουλή. Περιπέτειες και δοκιμασίες: αιχμαλωσίες και απαγωγές πλουσίων, εκδίκηση του σύζυγου της πρώην ερωμένης του, απόπειρα δολοφονίας βουλευτή, κ.ο.κ.

Λύση - Κάθαρση: Συμπλοκή με αποσπάσματα κατόπιν της απαγωγής κρατικών παραγόντων. Φόνος του ληστήρχου. Νέα ισορροπία του συστήματος.

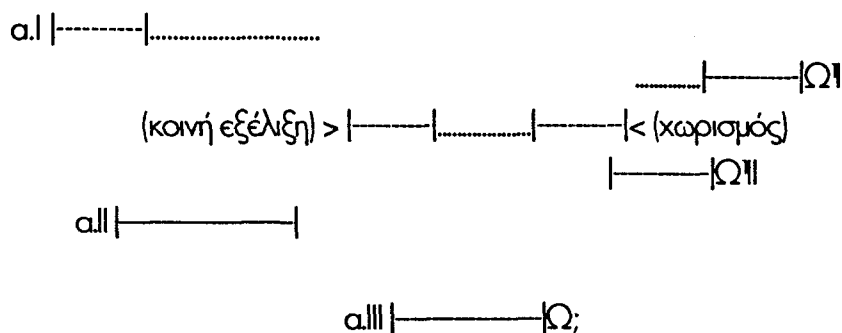
Ακολουθία III - Η ιστορία του λήσταρχου Τσανάκα.

Αφετηρία: Ζει ήσυχια στην Αθήνα. Χαρακτήρας αδέσμευτος και ανεξάρτητος. Δουλεύει ως κτίστης. Αρχική κατάσταση και ισορροπία.

Δοκιμασία - Περιπέτεια: Δεν μπορεί να υποφέρει λόγω χαρακτήρα τις ιεραρχίες και τους εξευτελισμούς των ανωτέρων του. Φεύγει από την Αθήνα και γίνεται ληστής. Μπαινοβγαίνει στην ελληνική και τουρκική επικράτεια. Μη αντιστρεπτή κατάσταση. Αιχμαλωσίες, απαγωγές, ληστείες, κ.ο.κ. κυρίως τούρκων υπηκόων. Καλεί τους Τσουλή και Παπακυριτσόπουλο να ενωθούν μαζί του, να περάσουν στην τουρκική επικράτεια και να ληστεύουν μόνο τούρκους.

Λύση - Κάθαρση: Άγνωστη η τύχη του, εικάζεται ότι βρίσκεται στην περιοχή της Κωνσταντινούπολης, μέλος συμμορίας έλληνα ληστήρχου.

Η σχηματική απεικόνιση των ακολουδιών έχει ως εξής:

Στο συγκεκριμένο κείμενο εμφανίζονται τρεις ακολουδιές που συμπλέκονται στην πορεία της αφήγησης. Η σύντομη ανάλυση των ακολουδιών με βάση τις λειτουργίες των δρώντων προσώπων κατά το αφηγηματικό μοντέλο, παρουσιάζεται ως εξής:

I. Ο ήρωας στο χωριό του, ερωτευμένος, αρχική κατάσταση,-α, μη συναίνεση από γονείς κοπέλας λόγω κοινωνικής ανισότητας στην τέλεση γάμου,-b¹, παράβαση της κοινωνικής απαγόρευσης με κλέψιμο της κοπέλας, -c³, ο ήρωας διαφωνεί με την κοπέλα του ως προς την πρακτική της ζωοκλοπής που αρνείται να διακόψει και θεωρεί ύψιστο σημείο λεβεντιάς, -d4, δόλια υπονόμευση του ήρωα αφού παντρεύουν με άλλον την κοπέλα που αγαπά,- d¹, μόνιμη έλλειψη, -e¹²³, στιγματισμός, επικήρυξη του ήρωα από το κράτος, -H¹, ο ήρωας ανακοινώνει την μεταλλαγή του σε ληστή-«βασιλέα των ορέων», -Α, αναχωρεί από το χωριό του τη Νεράιδα, ↑, γίνεται ληστής σε γνωστή συμμορία, -Γ**, μεταμφίεση του ήρωα σε γυναίκα και εξευτελισμός στρατιωτικών, -Ο, νέα μεταμφίεση

σε λοχία του στρατού και νέος εξευτελισμός, -Ο, καταδίωξη του από την εξουσία, -Λ, σύλληψη και φυλάκιση, -Μαντίδ., δραπετεύει, -Μ, επιδιώκει αμνηστεία, -Ηαρνητ., τον κατατρέχουν όμως αντίπαλοι στρατιωτικοί, -d5, νέα καταδίωξη, -Λ, νέα σύλληψη -Μαντίδ. και δραπετεύση, διάσωση, -Μ, νέα καταδίωξη, -Λ, σύλληψη, -Μαντίδ., και δραπετεύση, -Μ, τιμωρεί ποιμένες που τον πρόδωσαν στην εξουσία, -Χ¹, αναζήτηση και καταδίωξη από το κράτος, -Λ, σύλληψη, -Μαντίδ. και νέα δραπετεύση, -Μ, τιμωρία προδοτών, -Χ¹, μεταμφίεση σε ποιμένα και εξευτελισμός δικαστικών, -Ο, νέα τιμωρία προδοτών, -Χ¹,

II. Ο ήρωας αξιωματικός του στρατού, ερωτευμένος με κοπέλα από το χωριό του, αρχική κατάσταση, -α, μη συναίνεση από γονείς κοπέλας στην τέλεση γάμου, -b¹, συμβάλλουν στην κοινωνική και οικονομική καταστροφή του ήρωα και της οικογένειάς του, -b², ο ήρωας φεύγει από το στρατό και η εξουσία τον αναζητεί, -Λ, τον συλλαμβάνουν, -Μαντίδ. και αυτός δραπετεύει, -Μ, επιζητά την εκδίκηση των υπαίτιων της καταστροφής του, -c³, μόνιμη έλλειψη, -e¹²³, γίνεται ληστής, -Α, συστίνει συμμορία, -f, αναχωρεί για τα βουνά της Θεσσαλίας, ↑,

I & II (σε κοινή εξέλιξη). Σύσταση κοινής συμμορίας των Τσουλή - Παπακυριτσόπουλου, -Γ*, απαγάγουν την κόρη πλούσιου έμπορου από τη Λαμία, -Π, την απελευθερώνουν με ιπποτική παρέμβαση του Παπακυριτσόπουλου, -Ταρνητ., διενεργούν μεγάλη ληστεία τούρκου πλούσιου αγά στην Πέτρα, -Υ¹, νέα αιχμαλωσία του αντιπάλου του Παπακ., -Π, απαίτηση λύτρων, -Ρ, απελευθέρωση, απολαβή λύτρων, -Τ, σπινταρισμός επαυξημένος των ληστών με μεγάλη χρηματική επικήρυξη, -Η¹+, καταδίωξη των ηρώων από το κράτος, -Δ², νέα αιχμαλωσία της συζύγου ενός πλούσιου γιού δημάρχου, -Π, απαιτήσεις λύτρων, -Ρ, απελευθέρωση, -Τ,

III. Ο ήρωας ζει και εργάζεται ήσυχα ως κτίστης στην Αθήνα, αρχική κατάσταση, -α, άδικη μεταχείριση από όλη την κοινωνική ιεραρχία, -b², ο ήρωας αρνείται να υποταχτεί σε αυτή την κατάσταση, -c², μόνιμη έλλειψη εξουσιαστικής ικανότητας, -e5, αναχωρεί από την πόλη, ↑, γίνεται ληστής, -Α, απαγωγή του επισκόπου Ελασσώνος στην τουρκική επικράτεια, -Π, ο επίσκοπος πληροφορεί τις αρχές για το λημέρι του Τσανάκα, -ΣΤ¹, εξαπατά τον ήρωα ευλογώντας τα άρματα των τούρκων, -Ζ², μάχη του ήρωα με την κρατική εξουσία, -Θ¹, νίκη επί των στρατιωτικών αποσπασμάτων, -Ι¹, απελευθέρωση αιχμαλώτου χωρίς απολαβή λύτρων επειδή είναι χριστιανός, -Ταρνητ, παραδειγματική τιμωρία πλούσιου μπέη, του κλέβει το χαρέμι του, -Υ², μάχη με τον αντίπαλο, -Θ², μεγάλη νίκη επί αυτού, -Ι², νέα αναχώρηση από την περιοχή, ↑, αιχμαλωσία πλούσιου χωρικού στα Βούρλα, -Π, απαίτηση λύτρων, -Ρ, απολαβή, -Τ, αιχμαλωσία πλουσίων αδελφών, -Π,

ταυτόχρονη ληστεία του σπιτικού τους, -Υ¹, απαίτηση λύτρων, -Ρ, απελευθέρωση, -Τ, καταδίωξη από την εξουσία, -Λ, διάσωση, -Μ, εξαφάνιση των ιχνών του, εικάζεται ότι βρίσκεται σε ελληνική ληστρική συμμορία στην περιοχή της Κωνσταντινούπολης, -Ω².

I & II (συνέχεια - εξέλιξη). Αιχμαλωσία του ανεψιού δημάρχου, -Π, απαίτηση λύτρων, -Ρ, απελευθέρωση απολαβή λύτρων, -Τ, καταδίωξη της συμμορίας από την εξουσία, -Λ, αποτυχία αυτής, -Μ, η συμμορία χωρίζεται και διασπάται σε δύο διαφορετικές συμμορίες, <,

II. (τέλος). Ο Παπακυριτσόπουλος επιχειρεί να εκδικηθεί βουλευτή, ληστεύοντας και σκοτώνοντάς τον, αλλά αποτυγχάνει, -Υ²αρνητ., καταδίωξη από την κρατική εξουσία, -Λ, αποτυχία αυτής, -Μ, απαγωγή πολύ σημαντικών κρατικών λειτουργών, -Π, επιζήτηση λύτρων, -Ρ, φονεύονται οι όμηροι σε συμπλοκή με απόσπασμα, -Ταντίδ., μάχη με την εξουσία, -Θ¹, ο ληστής φονεύεται στην συμπλοκή, -Ω¹.

I. (τέλος). Ο Τσουλής επιστρέφει στα παλιά του λημέρια μετά την πολύμηνη εξαφάνισή του, →, εξαπατά την εξουσία, -Ζ*, τιμωρεί προδότες ποιμένες, -Χ¹, καταδιώκεται από την κρατική εξουσία, -Λ, συμπλέκεται μαζί της, -Θ¹, φονεύεται, -Ω¹.

Με βάση τα σύμβολα οι ακολουθίες διαμορφώνονται ως εξής:

- I. $a b^1 c^3 d 4 d^1 e^{123} H^1 A \uparrow \Gamma^{**} O O \Lambda \text{Μαντίδ. Μ Ηαρνητ. d } 5 \Lambda \text{Μαντιδ. Μ } \Lambda \text{Μαντίδ. Μ } X^1 \Lambda \text{Μαντίδ. Μ } X^1 O X^1 \dots$
- II. $a b^1 b^2 e^{123} \Lambda \text{Μαντίδ. Μ } c^3 A, \uparrow, \Gamma, \dots$
- I & II. $\Gamma^* \Pi \text{Ταρνητ. } \Upsilon^1 \Pi P T H^1 + \Delta^2 \Pi P T \dots$
- III. $a b^2 c^2 e 5 \uparrow A \Pi \Sigma T^1 Z^2 \Theta^1 \text{Ταρνητ. } \Upsilon^2 \Theta^2 I^2 I \Pi P T \Pi \Upsilon^1 P T \Lambda M \Omega;$
- I & II. $\Pi P T \Lambda M \dots$
- II. $\Upsilon^2 \text{αρνητ. } \Lambda M \Pi P \text{Ταντίδ. } \Theta^1 \Omega^1$
- I. $\downarrow Z^* X^1 \Lambda \Theta^1 \Omega^1$

2. Μ. Κρητικός, *Ο αιμοχαρής και πανούργος λήσταρχος Τζατζάς*, Αθήνα, 1929.

Ακολουθία I - Η ιστορία του λήσταρχου Τζατζά.

Αφετηρία: Τέλη του ικ' αιώνα, ορεινό χωριό της Θεσσαλίας. Ο Τζατζάς, νέος 19 χρονών, ερωτευμένος με την Ευθυμία, την πλούσια κόρη του παπά του χωριού του. Αρχική κατάσταση. Η κοινωνική διαφορά δεν επιτρέπει επιτυχή έκβαση του ειδυλλίου. Την νυμφεύουν με άλλον. Ο Τζατζάς την ημέρα του γάμου σκοτώνει την όμορφη νύφη και ορκίζεται εκδίκηση για το γαμπρό.

Δοκιμασία - Περιπέτεια: Φεύγει στο βουνό ως φυγόδικος. Συνάντηση με τη συμμορία του Τσεκούρα. Τον δέχονται ως μέλος. Στη συνέχεια συστήνει δικιά του συμμορία και αρχίζουν οι περιπέτειές του ως ληστάρχου. Συνεχείς μεταμφιέσεις και εξευτελισμοί κρατικών παραγόντων, συνεχή γλέντια και σκόρπισμα χρημάτων, σε όλο το ληστρικό κύκλωμα. Παρεμβολές με διάφορες ιστορίες που τον αφορούν από το παρελθόν. Οι αντίπαλοι του τον κυνηγούν. Καταδίωξη και από την κρατική εξουσία. Ο Τζατζάς γλιτώνει και κρύβεται σε διάφορα λημέρια που διαθέτει στα βουνά της Ηπείρου. Επιστρέφει στη Θεσσαλία και εκδικείται την αδελφή του για λόγους τιμής. Συλλαμβάνεται και οδηγείται στις φυλακές. Δραπετεύει. Μεταβαίνει στην Αθήνα και επιζητά την αμνηστεία μέσω του προστάτη βουλευτή του. Διασκεδάζει και συγχρόνως κάνει καλές πράξεις. Αναχωρεί για την Κωνσταντινούπολη. Οι αντίπαλοί του επιδιώκουν να τον φονεύσουν, αλλά αποτυγχάνουν. Επιστροφή στην πατρίδα. Απαγωγές και απαιτήσεις λύτρων.

Λύση - Κάθαρση: Ο Τζατζάς παραμένει ασύλληπτος.

Ακολουθία II - Η ιστορία του ληστή Βάγγου.

Αφετηρία: Ο νέος και όμορφος Βάγγος, ερωτευμένος με τη δετή κόρη ενός μουσουλμάνου ινδού μπέη που ζει στη βόρεια Ελλάδα. Ο πατέρας δεν συναινεί στο γάμο λόγω κοινωνικής ανισότητας και δρησκέυματος. Νυμφεύει την κοπέλα στην Κωνσταντινούπολη. Ο ήρωας την χάνει και σκοτώνει τον πατέρα της. Φεύγει στο βουνό και γίνεται ληστής.

Δοκιμασία - Περιπέτεια: ανήκει στη συμμορία του Τζατζά. Όταν η συμμορία αλληλοσυμπλέκεται, ο Βάγγος κλέβει από το Τζατζά το φυλακτό του και εξαφανίζεται. Μεταμφιέζεται σε τσέλιγγα και γνωρίζει την Ζωγράφω, την όμορφη κόρη του παπά. Μοιάζει υπερβολικά με την Αρετή, (ή Εσμέ), την παλιά του αγάπη. Πιθανά είναι αδελφή της. Τον ερωτεύεται η Ζωγράφου που είναι αραβωνιασμένη με τον Τάσο, γιο πλούσιου τσέλιγγα. Ο Βάγγος όμως, αφού καταδιώκεται από την εξουσία, αναχωρεί για την Κωνσταντινούπολη όπου θα ψάξει για την παλιά του αγάπη και ταυτόχρονα αδελφή της Ζωγράφως. Η τελευταία παντρεύεται με τον Τάσο και ξεπερνά τον έρωτά της για το Βάγγο. Συνασπισμός του Βάγγου με τους αντίπαλους του Τζατζά στην Κων/πολη.

Λύση - Κάθαρση: Ο Βάγγος βρίσκει την Εσμέ-Αρετή. Το κείμενο μένει ασαφές ως προς την ένωση των δύο νέων.

Η σχηματική απεικόνιση των ακολουθιών παρουσιάζεται ως εξής:

a.I |—————|—————|—————|—————|—————|Ω;|

(χωρισμός) < (κοιν.εξέλ.) > |—————|Ω;||

a.II |—————|—————

I. Ο λήσταρχος Τζατζάς συνεργάζεται με τον ληστή Μπαμπάνη, -Γ*, απαγάγουν γερουσιαστή, -Π, απαιτούν υψηλή χρηματική αποζημίωση, -Ρ. Αναδρομή (ανάληψη, flash-back) στη ζωή του ληστή. Ζει ήσυχα στο χωριό του στη Θεσσαλία και είναι ερωτευμένος με την κόρη του παπά, αρχική κατάσταση -α, μη συναίνεση στην τέλεση γάμου λόγω κοινωνικής ανισότητας, κοινωνική απαγόρευση - b¹, παντρεύουν με άλλον την κοπέλα, - d¹, ο Τζατζάς σκοτώνει τη νύφη και ορκίζεται εκδίκηση του γαμπρού, -c¹, μόνιμη έλλειψη - e¹²³, αναχωρεί από το χωριό του, ↑, γίνεται ληστής, -Α και εισέρχεται στη συμμορία γνωστού ληστάρχου, -Γ**, ύστερα από λίγο συστήνει δική του συμμορία, -Γ, μεταμφιέζεται σε έμπορο και κατεβαίνει στην Άρτα εξαπατώντας το μοίραρχο που κυνηγά το ληστή Τζατζά, -Ο, συνεχή γλέντια, -Φτρικ, εμφάνιση αντιπάλου και αντενέργειά του, -Δ¹, μάχη με τον αντίπαλο, -Θ², νίκη του ήρωα, αλλά του χαρίζει τη ζωή, -Ι²αρηγτ. και τον κάνει βοηδό του, -Β, ο αντίπαλος όμως τον εξαπατά με απώτερο σκοπό την εκδίκηση, -Ζ², συνασπίζεται και με τη μάγισσα Αντιγόνη που επίσης επιζητά την εκδίκηση του ληστάρχου και με την εξουσία, -Ε. Αναζήτηση και καταδίωξη από την εξουσία, -Λ, διάσωση, -Μ, νέα αναζήτηση κατόπιν προδοσίας, -Λ, σύλληψη, -Μαντίδ., και

δραπέτευση, -Μ, τιμωρία των προδοτών, -Χ¹. Πρώην σύντροφοί του επιχειρούν να τον εξαπατήσουν με σκοπό την αμνηστεία, -Ζ³. Η τιμή του σογιού του ήρωα έχει πληγεί, -d⁰, πρέπει να εκδικηθεί την απώλεια της τιμής του, εξαιτίας της αδελφής του που γέννησε νόθο παιδί, -e⁴, επιστρέφει στο χωριό του, †, εκδίκηση, τιμωρία και φόνος, -Χ². Η συμμορία αλληλοεξοντώνεται για εσωτερικούς λόγους και έτσι ο ληστής συλλαμβάνεται, -Μαντίδ.

II. Με τη διάλυση της συμμορίας, ο Βάγγος κλέβει από τον Τζατζά το μαγικό μέσο που είχε, •(μεταφερόμενη από αλλού μορφή). Αναδρομή (ανάληψη - flash-back) στο παρελθόν του Βάγγου. Ερωτευμένος με τη δετή κόρη ινδού πλούσιου μπέη, αρχική κατάσταση, -α, μη συναίνεση στο γάμο, -b¹, την νυμφεύουν με άλλον, -d¹, φονεύει τον πατέρα της, -c¹, μόνιμη έλλειψη, -e¹²³, αναχώρηση από το χωριό, †, γίνεται ληστής, -Α, εισέρχεται στη συμμορία του Τζατζά, -Γ^{**}. Επαναφορά στον τρέχοντα χρόνο. Μεταμφίηση για να αποφύγει την καταδίωξη, -Ο², γνωριμία με κοπέλα που τον ερωτεύεται, Κ², της χαρίζει το μαγικό φυλακτό χωρίς να γνωρίζει την αξία του, -•, οι αντίπαλοι του Τζατζά καταδιώκουν τον Βάγγο για να πάρουν το φυλακτό, Ε, τον αναζητά και η εξουσία, -Λ, καταφέρει να διαφύγει, -Μ, αναχωρεί για την Κωνσταντινούπολη προς αναζήτηση της Εσμέ, †, η Αρετή παύει να είναι ερωτευμένη μαζί του και παντρεύεται τον αρραβωνιαστικό της, -Κ³.

I.(συνέχεια) Ο ήρωας δραπετεύει από το Γεντί Κουλέ με τη βοήθεια συγγενούς του, -Β, απανωτά γλέντια στη Θεσσαλονίκη, -Φτρис, αναχώρηση για την Αθήνα, †, επιζήτηση αμνηστείας, -Ηαρνητ., καινούργια γλέντια στην Αθήνα, -Φ δις, σώζει την τιμή φτωχής κοπέλας, την προικίζει και την παντρεύει, -Ψ¹²³, αναχωρεί εκ νέου για την Κωνσταντινούπολη, †,.....

I & II.(κοινή εξέλιξη και τέλος της II) Ο Τζατζάς διασκεδάζει στην Πόλη, -Φ, οι αντίπαλοί του συνασπισμένοι προσπαθούν να τον εκδικηθούν, Δ¹, μάχη μαζί τους, -Θ², ήττα προσωρινή του ήρωα, -I²αρνητ., επιστρέφει στην πατρίδα του, †. Ο Βάγγος ανακαλύπτει την Εσμέ, ασαφές τέλος, -Ω;.

I. (τέλος) Επιστροφή στον ενεστώτα χρόνο της αφήγησης και συνέχιση της αιχμαλωσίας και της απαίτησης λύτρων, (-Π και -Ρ), απελευθέρωση, -Τ. Νέα αιχμαλωσία πλούσιων αδελφών εμπόρων, -Π, απαίτηση -Ρ και απελευθέρωσης, -Τ. Ο ληστής παραμένει ασύλληπτος, -Ω;.

Η εξέλιξη με βάση τα σύμβολα έχει ως εξής:

I. $\Gamma^* \Pi P \alpha b^1 d^1 c^1 e^{123} \uparrow A \Gamma^{**} \Gamma O \Phi \tau \rho \iota \varsigma \Delta^1 \Theta^2 I^2 \alpha \rho \eta \eta \tau. B Z^2 E \Lambda M \Lambda \text{Μαντίδ. } M$
 $X^1 Z^3 d^6 e^4 \downarrow X^2 \text{ Μαντίδ....}$

II. $\bullet \alpha b^1 d^1 c^1 e^{123} \uparrow A \Gamma^{**} O^2 K^2 \bullet E \Lambda M \uparrow K^3 \dots$

I. $B M \Phi \tau \rho \iota \varsigma \uparrow \text{Ηαρνητ. } \Phi \delta \iota \varsigma \Psi^{123} \uparrow \dots$

I & II. $\Phi \Delta^1 \Theta^2 I^2 \alpha \rho \eta \eta \tau. \downarrow \Omega;$

I. $T \Pi P T \Omega;$

3. Π. Αργυρού, *Ο αρχιληστής Ρουμελιώτης και η τρελλή καλογριά*, Αθήνα, 1923.

Εξετάσαμε το παραπάνω κείμενο αναλυτικά στο Δεύτερο Μέρος της εργασίας. Εδώ, θα περιοριστούμε στην ανάπτυξη όλων των ακολουδιών με βάση τα σύμβολα των λειτουργιών των δρώντων προσώπων του αφηγηματικού μοντέλου.

I. Ο Ρουμελιώτης γίνεται ληστής και το ανακοινώνει, -Α, κίνητρο του η εκδίκηση, προσλαμβάνει ως βοηδό γυναίκα, -Β*, στον ήρωα έχουν προκαλέσει δόλια υπονόμευση, με αποτέλεσμα να εξαφανιστεί η αγαπημένη του, d², δημιουργία μόνιμης έλλειψης της αγαπημένης του, της τέλεσης γάμου και του έννομου βίου, -e¹²³, αναχωρεί από το χωριό του, ↑, συστίνει μικρή συμμορία, -Γ, πρώτη μάχη με τον αντίπαλό του που ευδύνεται για το χαμό της αγαπημένης του, -Θ², νίκη προσωρινή χωρίς απώλεια του αντιπάλου, -I²αρνητ., αντενέργεια του αντιπάλου που σώθηκε, -Δ¹, νέα ισόμετρη αντενέργεια, -Δ¹, ο ήρωας σπινταίνεται με επικήρυξη από το κράτος, -Η¹, νέα επαυξημένη ανακοίνωση του νέου του ρόλου σε όλο το χωριό, -Α+, έρωτας της βοηδού προς τον ήρωα, -Κ¹, εκχώρηση πληροφοριών συγκεκριμένου προσώπου προς τον αντίπαλο, -ΣΤ², νέα αντενέργεια του αντιπάλου, με τη σύσταση συμμορίας αντίπαλης προς αυτήν του ήρωα, -Δ¹, ο ήρωας συστίνει μεγάλη ληστρική συμμορία, -Γ+, την εξουσία εξαπατά ο αντίπαλος μέσω βοηδού του, -Ζ¹, αποτέλεσμα νέος επαυξημένος σπιντατισμός του ήρωα από το κράτος, -Η¹, αναζήτηση του ήρωα από την εξουσία, -Λ, σύμβαση αντιπάλου και εξουσίας για την εξόντωση του ήρωα, -Ε, όνειρο του ήρωα που προβλέπει το μέλλον του, -Ν¹.....

II. Ο όμορφος νέος Σπανός, ληστής εξ ανάγκης, -d*, πρωτοπαλλήκαρο στη συμμορία του Ρουμελιώτη, -Γ**, ερωτευμένος με τη Μαριώ, πλούσια ορφανή κόρη τσέλιγγα. Ο αντίπαλος του επιχειρεί να παντρευτεί με απειλές την αγαπημένη του που δεν συναινεί και σκοτώνει παιδικό της φίλο, -d5, ο ληστής επεμβαίνει, μάχεται με τον αντίπαλο, -Θ² και τον εξευτελίζει μπροστά στη Μαριώ, -I²αρνητ., τον ήρωα ερωτεύεται παράφορα η Μαριώ μετά τη σωτηρία της, -Κ², ο αντίπαλος εξαπατά συγγενή της Μαριώς διαδίδοντας ψεύδη, -Ζ³, αποτέλεσμα η απομόνωση της Μαριώς στο σπίτι της, -d², στον ήρωα σπιντούν δύο φορές παγίδα οι αντίπαλοί του, Δ¹δισ, ο ήρωας γλυτώνει και παίρνει μαζί του την αγαπημένη του, -Β*, νέα ενέδρα των αντιπάλων στους δύο νέους, Δ⁴, αποτυχία αυτής, συνάντηση του Ρουμελιώτη με τους δύο νέους, ο Ρ μετατρέπεται σε βοηδό του Σπανού, -Β, αποκάλυψη των γεγονότων και τιμωρία των ενόχων, -Χ¹, αποφασίζεται ο γάμος των δύο νέων και η μετάβασή τους στην Αλεξάνδρεια, -↑, επιστροφή στον έννομο βίο.....

I. (συνέχεια) νέο όνειρο που αφορά τη σχέση του με τη βοηδό του, -N, σύναψη σχέσης με τη βοηδό που μετατρέπει σε αγαπητικά του, -Ξ, αποτυχία της καταδίωξης του ήρωα από την εξουσία, -M, νέα αντενέργεια του αντιπάλου, -Δ, μεταμφίεση της βοηδού, -O², σύλληψη της βοηδού αγαπητικής του αντιπάλου, -Π, απελευθέρωσή της, -Ταρνητ., νέα επαυξημένη μάχη με τον αντίπαλο, -Θ²+, νέα προσωρινή νίκη του ήρωα, -I²αρνητ., επαυξημένη εξαπάτηση της εξουσίας από τον αντίπαλο, -Z¹+, αναζήτηση επαυξημένη του ήρωα από την εξουσία, -Λ+, Γλέντι του ήρωα στο λημέρι του, Φ, μάχη με την εξουσία, -Θ¹, νίκη του ήρωα, -I¹, τιμωρία εκδίκηση συνεργατών του αντιπάλου, -X¹, όνειρο βοηδού που προβλέπει το μέλλον, -N*, αναχώρηση του ήρωα για την τουρκική επικράτεια, ↑

II. (τέλος) Ο Σπανός και η Μαριώ παντρεύονται, ο ληστής επιστρέφει στην έννομο βίο, -Ω4δετ..

III. Η κατάσταση στο τουρκικό είναι ήσυχη, ο Μπαλής (πρώτος ήρωας) και η Αννούλα ερωτευμένοι, -α, τα πράγματα χειροτερεύουν, ο Μπαλής χωρίς συγκεκριμένη αιτία, -d 3 5, συλλαμβάνεται από την εξουσία, Λ, αλλά δραπετεύει, Μ, γίνεται κλέφτης, -Α, φεύγει στο βουνό για να γλιτώσει, -↑, μόνιμη έλλειψη της αγαπημένης και του έννομου βίου, -e²³, ο πασάς δανατώνει τον πατέρα της αγαπημένης του ήρωα, -d², η μητέρα της αγαπημένης (δεύτερος ήρωας) θέλει να εκδικηθεί το θάνατο του άνδρα της, -d², επιδιώκει συνεργασία με τον ληστή Ρουμελιώτη που βρίσκεται στα μέρη της, -Β, δανατώνει με πονηριά τον πασά, -I², συνεργάζεται με τον υπασπιστή του πασά, -Β, αφού χωρίς να το ξέρει παίρνει εκδίκηση και γι' αυτόν.....

IV. Ο ήρωας (Τζαφέρ) ερωτευμένος με την κόρη πλούσιου αγά, -α, μη συναίνεση σε αυτόν λόγω κοινωνικής ανισότητας, -b¹, την παντρεύουν με τον ανταγωνιστή του, -d¹, μόνιμη έλλειψη της τέλεσης γάμου, -e¹, ο ήρωας επιχειρεί να κλέψει την αγαπημένη του, -c³, αποτυγχάνει και αυτή αυτοκτονεί, -e², επιζητά την εκδίκηση του αντιπάλου, [η εκδίκηση επιτυγχάνεται από το δεύτερο ήρωα της III ακολουθίας], -I².

III. (συνέχεια) Ο Μπαλής εντάσσεται στη συμμορία του Ρουμελιώτη, -Γ**, ο Ρ. επιδιώκει τη λύση της ιστορίας, γίνεται βοηδός του πρώτου ήρωα, -Β, επιστροφή και συνάντηση των νέων στην πόλη, ↓.....

V. Ο Γιώργος παντρεμένος με την αγαπημένη του ζει ευτυχισμένος, -α, ο πασάς (αντίπαλος) θέλει να την πάρει για το χαρέμι του με αποτέλεσμα να αυτοκτονήσει, -d² d 5, μόνιμη έλλειψη αυτής, -e², ο ήρωας γίνεται κρυφός κλέφτης, -Α, και εκδικείται τους Τούρκους στο διηνεκές, I¹.....

III.(τέλος) Αίρεται η φυγοδικία του Μπαλή μετά από παρέμβαση του βοηθού της μητέρας της αγαπημένης του ήρωα και τελούνται οι γάμοι στην Αθήνα, -Ω³δετ.

I. (τέλος) Απαγωγή της κόρη τούρκου τοκογλύφου, -Π, απαίτηση λύτρων από τον πατέρα της, -Ρ, τον ήρωα ερωτεύεται η κοπέλα, -Κ², απελευθέρωσή της και απολαβή λύτρων, -Τ, αναζήτηση καταδίωξη του ήρωα από την εξουσία, -Λ, αποτυχία αυτής και διάσωσή του, -Μ, νέα απαγωγή τοκογλύφου, -Π, βασανιστήρια για να αποκαλύψει της κρύπτη των χρημάτων του, -Σ¹, απολαβή λύτρων και απελευθέρωσή του, -Τ, γλέντι του ήρωα στο βουνό, -Φ, νέα επαυξημένη μάχη με την εξουσία, -Θ¹+, νέα επαυξημένη νίκη, -Ι⁴, αναχώρηση του ήρωα και επιστροφή στην πατρίδα του, ↓, δράση ως κοινωνικός ληστής, σώζοντας την τιμή κοπέλας, -Ψ², τιμωρία των δραστών, -Χ², νέα καλή πράξη υπερασπίζοντας την κοπέλα στο χωριό της, -Ψ², οι αντίπαλοί του τον καταδίδουν στην εξουσία, -ΣΤ², τιμωρία αυτών, -Χ¹, έρωτας της κοπέλας προς τον ήρωα, -Κ², επιστροφή στο χωριό του, ↓, τελική μάχη με τον αντίπαλο, -Θ²+, οριστική νίκη, -Ι²+, τελική μάχη με την εξουσία, -Θ¹+, ήττα του ήρωα, -Ι⁴αρνητ, συλλαμβάνεται και φυλακίζεται, βλέπει όνειρο για την μεταθάνατο ζωή του, -Ν, εκτελείται στην καρμανιόλα, -Ω².

Με βάση τα σύμβολα :

I. A B* d² e¹²³ ↑ Γ Θ² Ι²αρνητ. Δ¹δ¹ς Η¹ Α+ Κ¹ ΣΤ² Δ¹ Γ+ Ζ¹ Η¹ Λ Ε Ν¹.....

II. d* Γ** d 5 Θ² Ι²αρνητ. Κ² Ζ³ d² Δ¹δ¹ς Β* Δ¹+ Β Χ¹↑.....

I. Ν Ξ Μ Δ Ο² Π Ταρνητ. Θ²+ Ι²αρνητ. Ζ¹+ Λ+ Φ Θ¹ Ι¹ Χ¹ Ν* ↑.....

II. Ω⁴δετ.

III. α d³ d 5 Λ Μ Α ↑ e²³ d² d² (Β¹) Β Ι² Β....

IV. α b¹ d¹ e¹ c³ e² Ι².

III. Γ** Β ↓....

V. α d² d 5 e² Α Ι¹.

III. Ω³δετ.

I. Π Ρ Κ² Τ Λ Μ Π Σ¹ Τ Φ Θ¹+ Ι¹+ ↓ Ψ² Χ² Ψ² ΣΤ² Χ¹ Κ² ↓ Θ²+ Ι²+ Θ¹+ Ι⁴αρνητ. Ν Ω².

4. Αριστείδη Κυριακού, «Οι Λύγκοι», στο, *Μεγάλη Ιστορία των Ληστών*, Αθήνα 1924.

Η δομή της ιστορίας παρουσιάζεται ως εξής:

Αφετηρία: Ο Λύγκος, ο ονομαζόμενος παππούς,(α' ήρωας) ζει ήσυχα στο χωριό του. Είναι ποιμένας. Αρχική κατάσταση, ισορροπία του συστήματος. Η αποφυγή της στρατιωτικής δητείας τον αναγκάζει να γίνει ληστής. Λαμβάνει αμνηστεία, επιστρέφει στο χωριό του, αλλά επιδίδεται πάλι στη ληστεία. Συστίνει συμμορία. Κατάσταση μη αντιστρεπτή. Όμοια και ο ανεψιός του ο Λύγκος ο Λεβέντης,(β' ήρωας) γίνεται ληστής γιατί τον κατατρέπει για λόγους αντιζηλίας ένας αξιωματικός.

Δοκιμασία-Περιπέτεια: Μεγάλη συμμορία με τους Κίτσο και Λαφαζάνη. Χωρίζει και μένει στην Αττική. Αποφεύγει τη χύση αίματος. Περιπέτειες απαγωγών, ληστειών, κ.ο.κ. Προικίζει πολλά φτωχά κορίτσια. Κάποια στιγμή συστίνει συμμορία μαζί με τον ανηψιό του. Μένουν γνωστοί ως οι Λύγκοι. Συνεχείς περιπέτειες.

Λύση-Κάθαρση: Ο Λύγκος ο ανηψιός, λαμβάνει αμνηστεία και ζει στην Αθήνα.

Ο ήρωας (α') ζει ήσυχα στο χωριό του, -α, του επιβάλλουν τη στρατιωτική δητεία, -b³, φυγοδικεί αρνούμενος να καταταχθεί, -c², το κράτος επιβάλλει νόμους αντίθετους με τη νοοτροπία της ποιμενικής κοινότητας του ήρωα, -d⁴, έλλειψη του έννομου βίου, -e³, αναχώρηση από το χωριό του, ↑, γίνεται ληστής, -Α, στιγματίζεται, -Η¹, επιδιώκει αμνηστεία, -Ηαρνητ., ξαναγίνεται ληστής, -Α, σύσταση κοινής συμμορίας, -Γ*, στη συνέχεια σύσταση δικιάς του συμμορίας, -Γ, δέχεται σ'αυτήν και τον ανεψιό του (οι ιστορίες τους κοινές ή/και παράλληλες).

Ο ήρωας (β') ζει ήσυχα στο χωριό του, ερωτευμένος με κοπέλα που πρόκειται να παντρευτεί, -α, άδικη κοινωνική μεταχείριση για λόγους ζυλοτηπίας από ενωματάρχη, -b², κατηγορεί τον ήρωα άδικα, -d³, γίνεται ληστής, -Α, μόνιμη έλλειψη γάμου, έννομου βίου και αγαπημένης, -e¹²³, εντάσσεται στη συμμορία του δείου του, -Γ**.

Αιχμαλωσία του γιού πλουσίου εμπόρου που καυχιέται ότι μπορεί να συλλάβει το ληστή, -Π, και ταυτόχρονη ληστεία, -Υ², απαίτηση λυτρω, -Ρ, απολαβή και απελευθέρωση του γιού, -Τ. Μεγάλη ληστεία πλουσίου γαιοκτήμονα, Υ¹, απαγωγή αυτού, -Π, απαίτηση λύτρω, -Ρ, απολαβή και απελευθέρωση του ομήρου, -Τ, γλέντι για το αίσιο τέλος και διαμοιρασμός των λύτρω, -Φ. Επιδρομή στο σπίτι τοκογλύφου, -Υ²,

αιχμαλωτίζουν την κόρη του, -Π, απαίτηση λύτρων, -Ρ. Ο υποψήφιος γαμπρός επιχειρεί να καταδιώξει το ληστή, Δ¹, σύμβαση με την εξουσία, -Ε, εξαπάτηση του ήρωα από τον αντίπαλο, -Ζ², αποτυχία σύλληψής του, -Μ, τον ήρωα ερωτεύεται η κόρη του τοκογλύφου, -Κ², νέα εξαπάτηση του ήρωα από τον αντίπαλο, -Ζ², αποτυχία της ενέδρας, -Μ, λαμβάνει τα χρήματα από τον τοκογλύφο, -Τ, διαμοιράζει τα περισσότερα σε φτωχούς και προικίζει φτωχές κοπέλες, -Ψ³. Νέα επέμβαση του ληστή για να αποκαταστήσει την τιμή ατιμασμένης κοπέλας, χωρίς όμως θετικό αποτέλεσμα, -Ψ¹αρνητ., αντίδραση του δράστη αντιπάλου και του πατέρα του, -Δ¹, σύμβαση με την εξουσία, -Ε, εκχώρηση πληροφοριών σ'αυτήν, -ΣΤ¹, αναζήτηση του ήρωα, -Λ, αποτυχία και διάσωσή του, -Μ, τελικά παντρεύονται και το παιδί που γεννιέται νομιμοποιείται, -Ψ¹. Γλέντια των ληστών στις στάνες των φιλικά προσκείμενων προς αυτούς, ποιμένων, -Φδισ. Ο Λύγκος ο ανεψιός εκτίει ποινή φυλάκισης, -Ηαρνητ., αμνηστεύεται και ζει ήσυχα στην Αθήνα, -Ω³δετ.

Η εξέλιξη με βάση τα σύμβολα είναι η εξής:

(α') $a b^3 c^3 d 4 e^3 \uparrow A H^1 \text{Harνητ. } A \quad \Gamma^* \Gamma \dots$

(β') $a b^2 d^3 A e^{123} \Gamma^{**} \dots$

(Κοινή συνέχεια) Π Υ² Ρ Τ Υ¹ Π Ρ Τ Φ Υ² Π Ρ Δ¹ Ε Ζ² Μ Κ² Ζ² Μ Τ Ψ³ Ψ¹αρνητ.

Δ¹ Ε ΣΤ¹ Λ Μ Ψ¹ Φδισ Ηαρνητ. Ω³δετ.(β')

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

**ΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΓΝΩΣΤΩΝ ΤΙΤΛΩΝ ΤΟΥ ΛΗΣΤΡΙΚΟΥ ΛΑΪΚΟΥ
ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ¹**

Αθηναίος Αιμίλιος. Ψευδώνυμο του Αριστείδη Κυριακού, βλ. παρακάτω.

- Ανδρουλής Μιχαήλ, 1. *Ο ασύλληπτος Γιαγκούλας και η Χρύσω*, Δελής, 1925, σσ.816.
2. *Οι λησταί του Δοξαρά*, Δελής, 1925, σσ.396.
3. *Ο λήσταρχος Μπαμπάνης και η ληστεία της Κατερίνης «Θύελλα»*, 1925.
4. *Ο Νικόλαος Σκλήμπρας στο Παρίσι*,² Δελής, 1925.
5. *Οι σταυραετοί της χωροφυλακής στα λημέρια των ληστών*, Δελής, 1927, σσ. 232.

- Ανδρουλιδάκης Μίνως, 1. *Ο αιμοχαρής και πανούργος Τζατζάς*, Αστήρ, 1929, σσ. 328.

Αργυρίου Μένης, ψευδώνυμο του Αριστομένη Διδίκα, βλ. παρακάτω.

- Αργυρός Παύλος, 1. *Η λησταρχίνα μυλωνού και ο αρχιληστής Τσακιτζής*, Παλλάς, 1923, σσ.480.
2. *Η πεντάμορφη της Ρούμελης και ο αρχιληστής Ρουμελιώτης*, Παλλάς, 1923, σσ. 672.
3. *Ο αρχιληστής Ρουμελιώτης και η τρελλή καλογριά*, Παλλάς, 1923, σσ. 608.
4. *Ο λήσταρχος Δεληβοριάς και η πανώρια γυφτοπούλα*, Παλλάς, 1923, σσ. 686.

1. Όπου δεν αναφέρονται πλήρη στοιχεία -χρονολογία, εκδοτικός οίκος, αριθμός σελίδων- είτε δεν υπάρχουν καθόλου, είτε παρουσιάζονται ελλιπή στις σχετικές βιβλιογραφίες.

2. Πρόκειται για το πραγματικό όνομα του ληστή Γιαγκούλα, ο οποίος έδρασε κύρια στην περιοχή της Ηπείρου και δολοφονήθηκε από τις καταδιωκτικές αρχές το 1925. Να συμπληρώσουμε το μακάβριο γεγονός ότι τα κομένα κεφάλια του Γιαγκούλα και των ανδρών της συμμορίας του διατηρούνται στο μουσείο της εγληματολογίας.

5. *Οι λήσταιρχοι Τσεκουραίοι*, Παλλάς, 1924, σσ.808.
6. *Οι αιμοβόροι Σκουμπραίοι και ο Πλαστήρας*, Παλλάς, 1924, σσ. 544.
7. *Οι αρχιληστές Σκουμπραίοι στο Τουρκικό*, Παλλάς, 1924.
8. *Ο αιμοβόρος λήσταιρχος Χαντζαράς*, σσ. 336.

Αττικός Κίμων, ψευδώνυμο του Ιωάννη Σκουτερόπουλου, βλ. παρακάτω.

- Διδίκας Αριστομένης, 1. *Ο λήσταιρχος Καραντής και Μόρφω η φαρμακεύτρα*, Γελανταλής, 1924, σσ. 480.
2. *Οι λήσταιρχοι Χριστόπουλος και Καράμπελας*, Παλλάς, σσ. 464.

Ηπειρώτης Τίμος, ψευδώνυμο του Τίμου Σταθόπουλου, βλ. παρακάτω.

- Καρώνης Αχιλλέας, 1. *Η λησταιρχίνα Λάμπρω και ο λήσταιρχος Καραθανάσης*, Δελής, 1922, σσ. 640.

Κρητικός Μίνος, ψευδώνυμο του Μ. Ανδρουλιδάκη, βλ. παραπάνω.

- Κυριακός Αριστείδης,³
1. *Ιστορία των Ληστών*, (1η σειρά) Σαραβάνος, 1902, σσ.1726, Δανέζης 1904, σσ.1732, Ασημακόπουλος, 1906, Εκδοτική Εταιρεία Αθηνών, 1924, σσ. 592.
 2. *Η Γκόλφω*, Τσαγγάρης, 1907, σσ. 1094, Στεφάνου 1909, σσ.1086, 1914, σσ. 1024, Άτλας (Νέα Υόρκη), 1920, Κεραυνός, 1921, σσ.288, Δελής / Σαραβάνος, 1922, σσ. 496, Εκδοτική Εταιρεία Αθηνών, 1924, σσ.500, Παλλάς, 1924, Σαραβάνος/Στεφάνου, 1925, σσ. 496, Εθνικός Κήρυξ (Νέα Υόρκη), 1930,

3. Η εγκυρότερη βιβλιογραφία και εργογραφία του Α. Κυριακού περιέχεται στη μονογραφία του Α. Δούρβαρη, *Ο Αριστείδης Κυριακός και το λαϊκό ανάγνωσμα*, Σπυγμή, Αθήνα 1992, σσ. 61-91.

- σσ. 500, Κεραυνός, 1948, Ηρακλής σσ. 230, 1956, σσ. 82.
3. Ο Θοδωράκης Γρίβας, Τσαγγάρης, 1908, σσ. 398, Αναγνωστόπουλος/Πετράκος, 1912, σσ. 398, Άτλας, σσ. 338.
4. Οι Λησταιί του Δήλεσι, Τσαγγάρης, 1908, σσ. 1520,
5. Ο Λήσταρχος Κουτσοδράκος και η Χρυσούλα, Στεφάνου, 1908,
6. Ο Λήσταρχος Τσουλής και Παπακυριτσόπουλος, Σαραβάνος, 1908, σσ. 1552,
7. Λίγκος ο λεβέντης ο αρχιληστής Σαραβάνος, 1908,
8. Μαρία η Πενταγιώτισσα, Σαραβάνος, 1908, σσ. 1808,
9. Η καπετάνισσα Βασιλική, Σαραβάνος, 1910.
10. Κίτσος και Λαφαζάνης, Αναγνωστόπουλος / Πετράκος, 1910, σσ. 1376.
11. Ο Λήσταρχος Νταβέλης, Σαραβάνος, 1910,
12. Η Μεγάλη ιστορία των ληστών (2η σειρά), Σαραβάνος, 1910, σσ. 1120,
13. Ο βασιλεύς των ληστών Ντελής και η Αγγέλω του παπά, Αναγνωστόπουλος/Πετράκος, 1911, σσ. 1632, Δελής/ Βουνησέας, 1922, σσ. 752, Εκδοτική Εταιρεία Αθήνα, 1924, σσ. 760.
14. Οι Λήσταρχοι Τσεκουραίοι, Στεφάνου, 1911, 1914.
15. Ο Λήσταρχος Κακαράκης, Στεφάνου, 1911, σσ. 1326, Κεραυνός, 1921, σσ. 800.
16. Ο Λήσταρχος Τσανάκας και η λεβέντισσα Κρυστάλλω, Σαραβάνος, 1911, σσ. 1000
17. Ο Ληστοφάγος Ιωάννης Μέγας και η όμορφη Δημαρχοπούλα, Αναγνωστόπουλος/Πετράκος, 1911, σσ. 1360,
18. Τάκης ο αρχιληστής και η πεντάμορφη της

- Ρούμελης ή Αμαρτίαι γονέων, Στεφάνου, 1911, σσ. 1470.*
19. *Η Ψυχοκόρη και ο λήσταρχος Κρικέλας Σαραβάνος, 1911, σσ. 1440, 1914, Σαραβάνος Στεφάνου, 1920, σσ. 992, Θύελλα, 1930, σσ. 562.*
 20. *Οι λήσταρχοι Αρβανιτάκηδες, Σαραβάνος, 1912, σσ. 912, Παλλάς, 1923, Άτλας, Εθνικ. Κήρυξ, 1930, σσ. 384.*
 21. *Οι λήσταρχοι Μαυροδήμος και Πανουργιάς, Αναγνωσ./ Πετράκος, 1912, σσ. 1040,*
 22. *Ο λήσταρχος Μαργώνης, Σαραβάνος, 1912, σσ. 960, Άτλας, σσ. 960.*
 23. *Ο λήσταρχος Μαυροδήμος, Καλανταρίδης, 1912.*
 24. *Ο λήσταρχος Σκαρτσώρας και η Αμερικάνα Όπω, Στεφάνου, 1912, σσ. 1328*
 25. *Η Μαλάμω και ο λήσταρχος Καλαμπαλίκης, Σαραβάνος, 1912, σσ. 1200,*
 26. *Ο Ντελή Φουσέκης και η αρχοντοπούλα Χάυδω, ή Η Φλογέρα του γερω-Δήμου, Στεφάνου 1912, σσ. 1296, Σαραβάνος/ Στεφάνου, 1916, Παλλάς, 1923, σσ. 336, Θύελλα, 1930, σσ. 416.*
 27. *Ο Καρακώστας και η γλυκοφιλούσα, Στεφάνου, 1913, σσ. 1040, Σαραβάνος / Στεφάνου, 1918, Παλλάς, 1920, σσ. 640, Ε.Ε.Α. 1924, σσ. 640.*
 28. *Ο λήσταρχος Τουρκοδήμος και η ωραία της Ειδυλλίας, Σαραβάνος, 1913, Σαραβάνος / Στεφάνου, 1916, σσ. 1120,*
 29. *Βάγγος ο αρχιληστής και το μαγικό βοτάνι της αγάπης, Δοβλέτης, 1915, Δελής/Βουνησέας, 1923, σσ. 360,*
 30. *Ο Μουσακή-Γκέκας, Λοϊζίδης (Λευκωσία), 1933, σσ. 528.*

Οικονομόπουλος Ηλίας,

1. *Ο Τζακιτζής και η αρχόντισσα της Ρούμελης*, Στεφάνου, 1911, σσ. 892.
2. *Ο φοβερός Καταρραχιάς και η αρχόντισσα της Ρούμελης*, Γελανταλής, 1924, σσ. 464.

Ομηρίδης Ηρακλής, πιθανό ψευδώνυμο του Η. Οικονομόπουλου, βλ. παραπάνω.

Σβώκος Αντώνιος,

1. *Οι λήσταιχοι Ρετζαίοι και η ληστεία της Πέτρας*, Αστήρ, 1926, σσ. 536.

Σκουτερόπουλος Ιωάννης,

1. *Η σταυρομάνα και ο λήσταιχος Σπανός*, Σαραβάνος - Στεφάνου, 1918, σσ. 1200, Κεραυνός, 1922, σσ. 352.
2. *Η λεβέντισσα και ο ληστοφάγος*, Σαλίβερους, 1922, Κεραυνός, 1952, σσ. 160, Σαλίβερους (ανατύπωση) 1956.
3. *Ο Κακαράπης και η ορφανή*, (διασκευή από έργο του Κυριακού), Κεραυνός 1922, σσ. 800.
4. *Μέγας ο ληστοφάγος*, (διασκευή από έργο του Κυριακού), Κεραυνός, 1924.
5. *Ο μαύρος αντάρτης και η πεντάμορφη του Ολύμπου*, (διασκευή του έργου του Κυριακού, Τσανάκας και Κρυστάλλω), Κεραυνός 1924, σσ. 840.
6. *Κίτσος και Λαφαζάνης*, (διασκευή από Κυριακό).
7. *Ο καπετάν Μαύρος και η Γκιούλ Χανούμ*, Κεραυνός 1924, σσ. 1024.
8. *Ο ματωμένος αρχιληστής*, Κεραυνός 1924, σσ. 782.
9. *Ο λήσταιχος Κυριάκος*, Κεραυνός, 1926 (ημιτελές λόγω της επιβολής λογοκρισίας επί Παγκάλου).

10. *Ο σιδερένιος εκδικητής ή η επάνοδος του καπετάν Μαύρου και η κατοχή Κεραυνός*, 1930.

Σταθόπουλος Τίμος,

1. *Οι λήσταρχοι Κουμπαίοι*, Αστήρ, 1916, 1925, 1927, σσ. 304.
2. *Ο λήσταρχος Τζατζάς*, Δελής-Τσίπης, 1925, σσ. 288.

Φωτόπουλος Φωκίων,

1. *Τρομάρας ο αρχιληστής και η λεβέντισσα Βασίλω*, Σαραβάνος, 1915, σσ. 624, Βουνησέας, 1926, σσ. 640 (824).
2. *Καρατάσος και Καραφωτιάς*, Σαραβάνος, 1912, σσ. 960, Θύελλα, 1920, σσ. 368, Ε.Ε.Α. 1924, σσ. 484, Στεφάνου-Σαραβάνος, 1924, σσ. 738.